تفسیرِ ایوبی حنفی

تالیف

علامۂ عصر وحید الدہر ابو الفضل مولانا محمد عبد الشہید الایوبی
القندھاری السلیمانخیلی الحنفی النقشبندی عفی عنہ

الناشر
مکتبۃ القراۃ والتجوید
کانسی روڈ شالدرہ کوئٹہ

MAKTABATUL · QIRAIATI · WALTAJWED
QUITTA

بسم الله الرحمن الرحيم

په پښتو ژبه کښې اولنی او په افغانی تاریخ کښې بې ساری
په زرګونو جدیدو مسئلو باندې مشتمل

تفسیر ایوبي حنفي

يَعْتَذِرُوْنَ ... وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ

نهم توک ۹

تالیف او تصنیف

د علامة العصر ابو الفضل شیخ التفسیر والحدیث فقیه دوران مفسر الزمان

حضرت مولانا محمد عبید الله الایوبي

الکندهاري السلیمانخیلي الحنفي النقشبندي حفظه الله تعالی

مکتبة القراة و التجوید

کانسي روډ شالدره کوټه

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم .... تفسیر ایوبي پښتو نهم ټوک

مؤلف............................. الحاج مولنا محمد عبید الله الایوبي الکندهاري

السلیمانخیلي الحنفي حفظه الله تعالی بفضله الوهبي

کمپوزر.......................... حبیب الحق حقاني (مینګل)

ټایپ .... حقاني کمپیوټر اداره

نشر کوونکې اداره .... مکتبة القراء ت والتجوید کانسي روډ کوټه

د چاپ ځای .... لاهور پاکستان

یو نظر دې خوا

هیڅ یو مسلمان هم په قرآن مجید، احادیثو یا د فقهي په کتابو کي په قصده سره غلطي نه کوي، زموږ اداره تر خپله وسه پوري د کتابو تر لیکلو وروسته تصحیح ته زیاته پاملرنه کوي، چي ددې په وجه زموږ کتابونه معیاري دي، خو بیا هم بنده بنده دی، یو نه یو ځای څه ناڅه غلطي په املاء کي یا په یوه جمله کي ځني صادره سي، نو زموږ د ټولو ناظرینو څخه دا خواست دی چي که ستاسي تر نظر داسي غلطي تېره سي لطفاً زموږ سره تماس ونیسئ، تر څو د کتاب د دوهم وار په چاپ کي د هغې تېروتنې اصلاح وسي.

په درناوي ستاسي ورور شمس الحق شمس

بسم الله الرحمن الرحيم

الطبعة الاولى

١٤٢٩ هجري - ٢٠٠٨ ميلادي

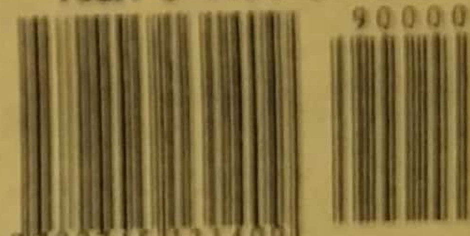
مكتبة القراءة و التجويد

شارع كانسي كوئته - باكستان

رقم الهاتف ٢٨٨٥٥٣٥-٣

MAKTABTUL-QIRRAT
WALTAJWEED
KANSI ROAD QUETTA
BALOCHISTAN

ISBN 2-7451-3140-0

الحمدلله وحده والصلوة والسلام على من لا نبي بعده.

وبعد: محترمو لوستونكو!

قرآن مجيد د الله تعالى هغه سپېڅلى كتاب دى. كوم چي د خپل اختصار سره سره د دنيا د ټولو مشكلاتو، مصائبو او كړاوونو حل وركښي موجود دى.

او ددې خبري اعتراف او تصديق د دنيا كفارو او لادينو مذهبونو هم كولې او هم يې كوي، دوى به ويل "مالهذا الكتاب لايغادر صغيرة ولاكبيرة الا احصاها" دا څرنګه كتاب دى چي د دنيا د هيڅ وړوكيو او لويو شيانو تذكره يې نه ده پرې ايښې بلكې هر څه يې ذكر كړي دي او دا هغه كتاب دى چي خپل په نوي والي كښي زوړ سوى نه دى علما كرام له ده څخه نوي نوي مسائل او نوي نوي احكام راباسي. او دى د دنيا يو واحد كتاب دى چي لا تر اوسه يې خپل انتهى ته څوك نه دى پرې ايښى، ځكه نو علامه شاطبي په خپل تصنيف "الشاطبيه" چي اصل نوم يې "حرز الاماني ووجه التهاني" دى داسي وايي:

واخلق به اذ ليس يخلق جدةً
جديداً أمواليه على الجد مقبلاً
او لا تر اوسه هم بې شمېره داسي آيتونه لري چي
زموږ له ذهنو څخه پورته او په پوهه کښي يې موږ د مشاهدې ضرورت لرو، ولي انسان څرنګه چي عقل يې محدود دی.

نو د هم هغو شيانو په تفصيل پوهېږي کوم چي دده ومخي ته راغلي وي، خو قرآن مجيد داسي بې شمېره آيتونه لري چي تر اوسه پوري د هغو ظهور ته لا وخت سته.

زما محترم استاذ حضرت علامه فضيلة الشيخ مولانا محمد عبيدالله الايوبي القندهاري ته دي الله تعالی صحت کامله ورکړي چي د قرآن مجيد او نورو علومو اسلاميه وو په خدمت کښي يې خپل قلم په کار اچولی دی.

له محترمو لوستونکو څخه هيله!

محترمو لوستونکو! مکتبة القرائت والتجويد ستاسو خپله مکتبه ده په ښوو مشورو سره موږ ونازوئ، او د قرآن مجيد د علومو په خپرولو کښي مو له دعا څخه مه هېروئ، هيله ده چي خپرونکې اداره او حضرت ايوبي صاحب مدظله العالي به له دعا څخه هېر نه کړئ.

د دعاؤ په هيله

(قاري) فضل الحق حقاني
خادم التجويد والقراءة کوئټه

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا
سکين او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ
۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي لاشريک لـه متوحـداً بجلال ذاتـه وجمـال صـفاته والصلوة والسلام على سيد البرية وخير الخليفة محمد وآله وصحبه اخيار امته اجمعين.

اما بعد: د يوولسم جزء تفسير په ورځ د يکشنبې پر يوولس بجې من اول شهر ذوالقعدة من سنه ۱۴۲۸ هـ ق، خدايه ته يې راته آسانه کړې او توفيق راکړې او ستا په لوی دربار کښيي يې راڅخه قبول کړې.

يَعۡتَذِرُوۡنَ اِلَيۡكُمۡ اِذَا رَجَعۡتُمۡ اِلَيۡهِمۡ

دوی يعني منافقين هغه کسان دي چي دوی د تبوک له غزا څخه تخلف کړی ؤ چي له اتيا کمانو څخه بالا وه، يعني عذر باطل د تخلف درڅخه کوي (اليکم) "ايها النبي والمؤمنون" چي تاسي رجوع وکړی له غزا څخه د تبوک ومدينې منورې ته.

درويش وايي: چي په دې آيت کي معجزه باهره ده د رسول کريم ﷺ، ولي چي دوی بعد نزول هذه الآية عذر کولو ته راغله او پوچ عذرونه يې بيانول.

قُلۡ لَّا تَعۡتَذِرُوۡا لَنۡ نُّؤۡمِنَ لَكُمۡ

ته ورته ووايه ايها النبي چي د دروغو عذرونه مه کوئ هرګز موږ ستاسي د عذر تصديق نه کوو.

پوه سه: چي دا جمله علت ده د نهي له عذر څخه، ولي چي د عذر کونکي خو دا غرض وي چي زما تصديق دي وکړل سي فيما يعتذربه.

پوه سه: چي علت د عدم تصديق يې دا قول دی.

قَدۡ نَبَّاَنَا اللّٰهُ مِنۡ اَخۡبَارِكُمۡ‌ؕ وَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمۡ وَرَسُوۡلُهٗ

ولي چي موږ خبر کړو خدای ﷻ په ذريعه د وحي الی رسوله ﷺ ستاسي د بعض اخبار او حالاتو څخه من الشر والفساد او د اعتذاراتو کاذبه وو، او ژر دی چي خدای ﷻ او رسول ﷺ به ووينې عمل ستاسي په وروسته زمانه کي تاسي

توبه له نفاق څخه کاږئ او که نفاق ته دوام ورکوئ، ددې آیت معنا داده چې هنوز هم دروازه د توبې وتاسي ته خلاصه کړل سوې ده ان اردتم التوبة. مثنوي.

از منافق عذر رد آمد نه خوب .... زانکه درلب بود آن نی درقلوب

ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَٰلِمِ ٱلۡغَيۡبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ﴿٩٤﴾

بیا به تاسي رد کړل سئ یعني وروسته تر مرګ و هغه ذات ته چې دی په پټو عملو ستاسي خبر دی. چې له مؤمنانو څخه مو پټ ساتل من النفاق القلبي او په حاضرو او ښکاره کارو ستاسي چې د مسلمانانو سره به مو لمونځ کاوه او اظهار د ایمان به مو کاوه.

پوښتنه: د خدای پاک نوم خو د مخه ذکر ؤ. نو ولې یې په وصف سره ذکر کړی یعني عالم الغیب آه. او داسي به کافي نه وای "ثم تردون الیه بارجاع الضمیر"؟

ځواب: د وصف په راوړلو کي تنبیه پر دې ده چې د علم شامل څخه نه ددوی سر خلاص دی او نه یې علانیه فلا فائدة لهم في اظهار الایمان واضمار الکفر. نو به خبر کړي خدای ﷻ تاسي په هغو شیانو چې تاسي یې عمل کاوه یعني په دنیا کي من النفاق مراد له خبر تیا څخه تعذیب بالنار دی.

پوه سه: که کلمه د ما موصوله سي، نو عائد و ماته محذوف دی والتقدیر بما کنتم تعملونه، او که کلمه د ما مصدریه سي نو معنا یې داده بعملکم في الدنیا.

سَيَحۡلِفُونَ بِٱللَّهِ لَكُمۡ إِذَا ٱنقَلَبۡتُمۡ إِلَيۡهِمۡ لِتُعۡرِضُواْ عَنۡهُمۡۖ

ژر دی چې قسمونه به واخلي دوی په خدای ﷻ وتاسي ته. یعني ستاسي د اطمنان لپاره او لپاره د دفع د توهم د نفاق لپاره چې تاسي رجوع وکړئ له غزا څخه د تبوک ودوی ته. چې تاسي ددوی څخه یعني ددوی له ملامتیا او عتاب څخه مخ واړوی.

تنبیه: داسي یې نه وویل "اذا انقلبتم الی المدینة" ولي چې بعض ماهره منافقان د علیه الصلوٰة والسلام او مؤمنانو مخ ته وروتلي وه یعني د مدینې تر رسېدلو دمخه او اظهار د عذر یې کاوه، وهذا سانح عزیز.

فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ ۖ إِنَّهُمْ رِجْسٌ

نو تاسي اعراض وكړى له دوى څخه يعني مه عتاب ورته كوئ او مه ورسره كښېنى. ولي چي دوى نجس دي يعني په نجاست باطنه سره چي نفاق دى، نو نه ددوى سره الفت روا دى او نه مصاحبت او معاتبه ددوى فائده نه لري، ولي چي دوى لكه خنازير له نجاست باطن څخه توبه نه كاږي فما الفائدة في المعاتبة.

وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾

او ځاى ددوى يعني په قيامت كي دوږخ دى چي دا جزأ ده د هغه څه چي دوى يې كسب كاوه من النفاق والتخلف عن تبوك.

پوه سه: چي "جزأ" يا مفعول مطلق د فعل محذوف ده، والتقدير يجزون جزأ او يا علت دى د "مأواهم جهنم" بغوي رحمه الله په خپل سند سره له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت كړى دى چي ده وويل چي دا آيت په جد بن قيس او په معتب بن قشر او په ملگرو كي ددوى چي اتيا كسان وه نازل سوى دى، چي عليه الصلوٰة والسلام چي مدينې منورې ته راغلى امر يې وكړى چي د دغو كسانو سره دوستي مه كوئ او مه وسره كښېنئ، دا وروسته آيت په قول د مقاتل رحمه الله په عبدالله بن ابى كي نازل سوى دى چي ده و عليه الصلوٰة والسلام ته وويل بالله الذي لا اله الا هو چي تر دې وروسته بيا زه له تا څخه تخلف نه كوم يعني پر هره خوا چي ته غزأ ته ځې او د عليه الصلوٰة والسلام څخه يې طلب وكړى چي ته زما څخه راضي سه.

يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ ۖ

دوى قسم بالله اخلي وتاسي ته چي تاسي راضي سئ.

پوښتنه: "يحلفون" صيغه د جمع ده او سره ددې چي مخالفت خو يوائي ابن ابى وكړى؟

ځواب: چونكه ابن ابى د ټولو منافقينو رئيس ؤ، نو دده قسم گويا د ټولو قسم دى.

سوال: ابن ابى خو يوائي د عليه الصلوٰة والسلام رضا غوښتله، نو د

"لترضوا" په لفظ د جمع څه معنی ده؟
ځواب: چونکه د علیه الصلوة والسلام رضا مستلزمه راضي والي لره د ټولو مسلمانانو ده. نو یې ځکه لفظ د جمع راوړی.

فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾

که چیري تاسي راضي هم سئ ددوی څخه په تحقیق خدای جل جلاله نه راضي کیږي له هغه قوم څخه چي فاسقان وي، والمعنی چي منافقانو که څه هم د درواغو په قسمو تاسي راضي کړلاست لکن پر خدای جل جلاله چي عالم الغیب والشهادة دی د درواغو قسم دوی نه سي تیرولای چي خدای جل جلاله به هم راضي کړي په دغو درواغو په دې کي اشاره ودې ته ده چي دوی دغه قسمونه د توبې پر ډول نه اخستي بلکې نفاق یې باقي دی صرف دوی تقیه کوي یعني ځان ساتنه ستاسي څخه. او دوی فائده نه کوي رضا ستاسي سره د غضب الهي بلکې خدای پاک پر دوی سپکاوی بې عزتي مسلطه وي په دې دنیا او عذاب النار في دار القرار نعوذ بالله من غضب الجبار. وفي المثنوي.

عذر احمق بدتر از جرمش بود .... عذر نادان زهرير دانش بود
بروی وريا خرقه سهلست دوخت .... وگر باخدا درفروشی نکوست

مسئله: د درغواو قسم په معاملاتو یعني په بیع وشرا کي هم حرام دی، ورد في الحدیث الصحیح "ان الیمین الکاذبة منفقة للسلعة وممحقة للبرکة" یعني او په دروغو قسم اخستل تیر به کړي مبیعه پر مشتري لکن محو کونکی د برکت د بیع دی.

حکایت: شبلي نعماني قدس سره وایي:
زنی رامیگرید ومیگوید واویلا من فراق ولدی یعني چي زوی یې مړ ؤ او دې د واویلا بغاري پر وهلې" شبلي وژړل او داسي یې وویل واویلاه من فراق الاخدان (جمع د خدن یعني دوست اندروني وقلبي چي خدای جل جلاله دی) ښځي ورته وویل چي تا ولي دا خبره وکړه؟ شبلي رحمه الله ورته وویل چي ته پر مخلوق ژاړې چي حتماً به یو وخت فاني کیږي، نو زه ولي پر فراق د خالق چي باقي دی نه وه ژاړم.

اَلۡاَعۡرَابُ اَشَدُّ كُفۡرًا وَّنِفَاقًا

صحرا نشينان ډېر سخت دي په كفر او په نفاق كښې تر اهل البلد، يو خو دوی وحشي طبعيته دي او بل يې زړونه سخت دي او د علماً سره ناسته او ولاړه نه لري، او بل قرآن مجيد او احاديث نبويه نه اوري.

وَّاَجۡدَرُ اَلَّا يَعۡلَمُوۡا حُدُوۡدَ مَاۤ اَنۡزَلَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُوۡلِهٖ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيۡمٌ حَكِيۡمٌ ﴿۹۷﴾

ای احق په دې دي چي دوی دي نه پوهېږي په احكامو د ما انزل الله تعالى پر رسول خپل من الفرائض والواجبات وسنتها، او په مباحاتو او محرماتو هم نه دي خبر په سبب د جهل ددوی، او خدای ﷻ د مخلوقاتو په ټولو حالاتو خبر دی که باديه نشين دي او كه اهل البلد دي، او په هر شي كي حكمت لري.

وَمِنَ الۡاَعۡرَابِ مَنۡ يَّتَّخِذُ مَا يُنۡفِقُ مَغۡرَمًا وَّيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَآئِرَ ؕ

او بعض له اعرابو څخه داسي كسان دي چي بولي او ګڼي او ګمان لري پر ماينفق في سبيل الله صرف تاوان، ولي چي دوی په سبب د كفر هغه څه چي دوی يې نفقه كوي د ثواب طمع نه لري او پر وركړه د عذاب نه بېرېږي لانكارهم من يوم القيامة بلكې دوی كه څه انفاقاً رياءً يا خوفاً منكم يې كوي، او دوی انتظار باسي د حوادثو د زمانې چي پر تاسي به راسي يعني چي عليه الصلوٰة والسلام به مړ سي او مشركان به پر مسلمانانو غالب سي او موږ به له انفاق څخه نفاقاً رياءً او خوفاً منكم هم خلاص سو.

عَلَيۡهِمۡ دَآئِرَةُ السَّوۡءِ ؕ وَاللّٰهُ سَمِيۡعٌ عَلِيۡمٌ ﴿۹۸﴾

پر تاسي دوی دائرة السوء يعني العذاب.

پوه سه: چّي دا ښېرا ده ودوی ته په مثل د هغه څه چي دوی يې انتظار كاوه د مسلمانانو لپاره من نزول البلأ على المؤمنين، او يا اخبار دی چي پر تاسي باندي دائرة السوء يعني عذاب نازل سي لكه تاسي چي د مؤمنانو لپاره غوښتونكي واست.

فائده: د "دائرة" لفظ اسم فاعل دی من دار يدور هغو حوادثو ته وايي چي په مرور د زمانې منځ ته راځي من الخير والشر ولهذا قيد بالسوء (والله سميع

عليم) او خداى ﷻ اورېدونكى دى د هغو خبرو چي منافقان يې د خپلو شيطانانو يعني مجاهرو كافرانو سره كوي، او علم لري پر هغه نفاق چي دوى يې په زړو كي ساتي. بغوي رحمه الله وايي چي آيت مذكوره په اعرابو كي او بني تميم او اسد او غطفان نازل سوى دى، د اعرابو په باره كي.

ده مرو ده مرد را احمق كند .... عقل را بى نور وبى رونق كند

پوه سه: چي مراد له اعرابو څخه يا د لفظ د اعرابو څخه هغه قريې دي چي د امصارو څخه چي مجمع د اهل علم دي ډېري لېري واقع وي لا الملتصقة بالبلاد فانها في حكمها كما لا يخفى.

وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

او بعض له اعرابو څخه هغه كسان دي چي پر خداى ﷻ ايمان لري، يعني په وحدانيت سره او پر ورځ د اخيرت چي راتلونكې ده.

درويش وايي: چي په دې آيت كي تنبيه ده پر دې باندي چي ټوله اعراب دغسي نه دي يعني اشد كفراً ونفاقاً، بغوي رحمه الله وايي چي دا آيت نازل دى په بني مقرن كي چي د مزينه د قوم يو ښاخ دى، او هغه دمخه آيت هم په دوى كي نازل سوى ؤ يعني قوله تعالى ولا على الذين اذا ما اتوک لتحملهم الآية، او عبد الرحمن بن معقل وايي كنا عشرة ولد مقرن.

درويش وايي: چي بعض مفسرين په مراد كي ددې ډلي د اعرابو متناقض بيان كړي دي والله اعلم.

وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبٰتٍ عِنْدَ اللّٰهِ وَصَلَوٰتِ الرَّسُوْلِ

او دوى ګرځوي يعني عقيده لري پر ما ينفق في سبيل الله سبب د ثوابو په نېز د خداى ﷻ او سبب د قرب وخداى ﷻ ته، او سبب د دعاګانو د رسول الله ﷺ او د استغفار د عليه الصلوٰة والسلام ددوى لپاره په دربار كي د رب العزت ﷻ، ابن عباس رضي الله عنهما وايي چي څه وخت چي ابن ابي اوفى خپله صدقه راوړه، عليه الصلوٰة والسلام داسي دعا ورته وكړه اللهم صل على آل ابى اوفى، ټولو صحاح سته وو دا حديث راوړى دى الا الترمذي.

درویش وايي: چي روح البيان او مظهري دغه دعا د عليه الصلوٰة والسلام اللهم صل آه له صحيح کتابو څخه رانقل کړي ده لکن نور تفصيل يې نه دی پکښي کړی. لکن روح المعاني د يوولسمي پارې په شپږمه صفحه کي ډېر تفصيل پکښي کړی دی. دی وايي چي اوس هم که يو فقير يا يو عالم ته څا صدقه ورکړه بايد د خير دعا او د برکت دعا او طلب د بخښني ورته وکړي، لکن داسي به نه وايي اللهم صل على فلان اى المتصدق. ولي چي علماء. فقهاء او محدثين ټوله وايي چي صلوة ويل پر غير د انبياء او ملائکه عليهم السلام نه دی روا الا بالتبع نحو صلى الله تعالى على سيدنا محمد وعلى آله واصحابه وعلى ابى حنيفة واحبابه وعلى امته ﷺ لان في الصلوة تعظيم ماليس في غيرها من الادعية. او صلوة لپاره د زيادت رحمت او قرب دی وخدای ﷻ ته. فلا بد ان يتصور منه الذنوب والخطايا والنبي معصوم منها، او تبعاً په دې روا دی چي په هغه کي تعظيم د متبوع دی او دی وايي چي په دې کي اختلاف دی چي مکروه تحريمي دی او که تنزيهي، او که خلاف الاولى دی، نووي رحمه الله په خپل کتاب الاذکار کي دويم مذهب مختاره کړی دی يعني چي مکروه تنزيهي دی. روح المعاني وايي وهو الصحيح.

پوښتنه: په حديث کي د صحاح پر ته له ترمذي داسي راغلي دي اللهم صل على آل ابى اوفى. نو وغير ته د نبي عليه السلام ولي نه ده روا داسي وينا؟

ځواب: په مستصفى کي وايي چي دا د عليه الصلوٰة والسلام حق ده فله ان يتفضل به من يشاء ابتداء وليس غيره عليه الصلوٰة والسلام کذلک فلا يقوم حجة على المانع. بيا آلوسي رحمه الله د سلام مسئله پسي څېړلې ده او وايي چي لقاني رحمه الله په شرح کي د جوهرة التوحيد په نقل د امام جويني رحمه الله وايي چي سلام په معنى د صلوة دی په دې معنى چي پر غائب يوازي په غير کي د انبياء او ملائکه عليهم السلام يې انفراداً ويل جواز نه لري مگر تبعاً کمامر في الصلوة فلا يقال علي عليه السلام کما يقوله الشيعة بل يقال علي رضي الله عنه وسواء في ذالک الاحياء والاموات الا الاموات الحاضرين فيقال السلام عليکم ايها الاموات الحاضرين وهذا مجمع عليه مثلاً يقول سلام عليکم دار قوم مؤمنين والظاهر في منع السلام

على غير الانبيأ والملائكة عليهم السلام اصالة ماقال النووي ان ذالک من شعار اهل البدع كالشيعة فانهم يقولون علي عليه السلام وقد يكتفون بالسلام، وهذا كما يقال الله عزوجل وامثاله ولا يجوز ان يقول محمد عزوجل وان كان محمد عزيزاً جليلاً، حاصل دا چي تحقيق د معنى لغوي په صلاة او سلام او عزوجل په مدعوله كي كافي نه دى بلكې اذن شرعي شرط دى.

درويش وايي: چي صاحب د روح المعاني نور بحث اوږد كړى دى او د نورو امامانو مذهب يې رانقل كړى دى وفيما نقلته كفاية لمن القى السمع وهو شهيد والله الموفق والمعين.

اَلَاۤ اِنَّهَا قُرۡبَةٌ لَّهُمۡ

آگاه اوسه چي دا نفقه او صدقه ددوى قربت او ثواب دى ددوى لپاره ده يعني ددوى ظن پر خداى پاک صحيح دى چي خداى پاک په اول كي ددې جملې حرف تنبيه راوړى او كلمه د "ان" د تحقيق يې راوړه او جمله يې په ډول او ترتيب د جمله استينافيه بيانيه راوړه فافهم لانه دقيق.

سَيُدۡخِلُهُمُ اللّٰهُ فِىۡ رَحۡمَتِهٖ ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوۡرٌ رَّحِيۡمٌ ﴿۹۹﴾

ژر دى چي خداى پاک به دوى داخل كړي په خپل رحمت چي جنت دى او خداى غفور او رحيم دى.

وَالسّٰبِقُوۡنَ الۡاَوَّلُوۡنَ مِنَ الۡمُهٰجِرِيۡنَ وَالۡاَنۡصَارِ

او هغه كسان چي سبقت او اوليت د مهاجرينو له ډلي څخه يعني د خپل قوم او خپل وطن او د خپلو اوطانو او اموالو څخه په سبب د ظلم د كفارو د مكې او هغه كسان چي كومک يې كړى دى د عليه الصلوٰة والسلام او د مهاجرينو سره او ځاى يې دوى ته وركړى په خپل ښار مدينه كښي چي انصار يې بولي، مظهري رحمه الله وايي چي په دې كښي اختلاف دى چي سابقين د دواړو ډلو مهاجرين او انصار څوک مراد دي بعض علمأ رحمة الله عليهم وايي چي سابقين د دواړو ډلو هغه كسان دي چي دواړو قبلو ته يې لمونځ كړى دى يعني بيت المقدس والكعبة، او

بعض وايي چي هغه کسان دي چي بيعة الرضوان يې د عليه الصلوٰة والسلام سره کړې ؤ په حديبيه کي چي عليه الصلوٰة والسلام د عمرې لپاره تخميناً د پينځلسو سوو (۱۵۰۰) صحابه کرامو ﷺ سره راروان سوی ؤ له مديني منورې څخه د ذو العقدې په مياشت کي او قريش يې مانع سوه وروسته صلح سره وسوه. او بعض وايي چي له مهاجرينو څخه اته کسه دغه دي (۱) ابوبکر (۲) عثمان بن عفان (۳) علي (۴) زبير بن العوام (۵) عبدالرحمن بن عوف (٦) سعد بن ابي وقاص (۷) زبير بن الحارثه (۸) طلحة بن عبيدالله ﷺ، بغوي رحمه الله وايي چي ټوله فرق پر دې متفق دي چي اول چي پر عليه الصلوٰة والسلام يې ايمان راوړی ام المؤمنين حضرت خديجة الكبرىٰ ﷺ وه، وروسته تر هغې جابر بن عبدالله ﷺ وايي چي علي بن ابي طالب ﷺ ؤ، ويدل عليه:

سبقتكم الى الاسلام طراً .... غلاماً مابلغت اوان حلم

ابن اسحاق رحمه الله وايي چي حضرت علي ﷺ د لسو کالو ؤ چي ايمان يې راوړی، او ابن عباس ﷺ او ابراهيم نخعي او شعبي وايي چي وروسته تر خديجې ﷺ اول حضرت ابوبکر ﷺ ايمان راوړی، او بعض وايي چي اول زيد بن حارثه ﷺ ؤ. وهو قول الزهري وعروة بن الزبير ﷺ، اسحاق بن ابراهيم حنظلي رحمه الله ددې اقوالو جمع په دې ډول کړې ده چي اول من النسآ خديجة الكبرىٰ ﷺ وه، او اول د رجالو ابوبکر ﷺ ؤ، او اول د کوچنيانو علي ﷺ ؤ، او اول د مريانو زيد بن حارثه ﷺ ؤ، د تاريخ په پاڼو کښي وايي چي ابوبکر ﷺ چي ايمان راوړی نو خپل ايمان يې ښکاره کړی او خلگو ته د اسلام دعوت شروع کړی، چونکه ابوبکر ﷺ په مکه کښي يو تجار ؤ او د خلق حسن خاوند ؤ او د خلگو سره يې لوی لوی احسانونه کول او خلگو ته ډېر محبوب ؤ، او په قريشو کي د لوړ نسب صاحب ؤ، نو دده د قوم خلگ به ده ته راتله لحسن مجالسته ده به تبليغ ورته کاوه، لکن هغه چاته به يې تبليغ کاوه چي دده به پر هغه اعتماد ؤ، نو حضرت عثمان ﷺ دده پر لاس ايمان راوړی او زبير بن العوام او عبدالرحمن بن عوف او سعد بن ابي وقاص او طلحة بن عبيدالله ﷺ، نو

ابوبکر رضي الله عنه دوی راوستل و علیه الصلوٰة والسلام ته حین اسلموا وصلوا ثم اسلم غیرهم حتی چي مسلمانان نر او ښځي نهه دېرش ته ورسېدل په اووه کاله کښي، وروسته عمر رضي الله عنه ایمان راوړی چي څلوېښت پوره سوه، حتی چي بعض مفسران رحمهم الله وايي مسلمانان چي څلوېښت ته ورسېدل دا آیت نازل سو "یاایها النبي حسبک الله ومن اتبعک من المؤمنین" عمر رضي الله عنه چي اسلام راوړی د مکي مشرکانو وویل چي نیمایي برخه زموږ ولاړه، دا ؤ بیان د سابقینو د مهاجرینو.

او سابقین د انصارو هغه کسان دي چي په نیز د جمرة العقبة یې د علیه الصلوٰة والسلام سره بیعت وکړی چي په دې وخت کي علیه الصلوٰة والسلام په مکه کي ؤ چي په عقبة اولی سره مشهوره ده، او بعض وايي چي شپږ کسه وه او بعض وايي چي اووه کسه وه او بعض وايي چي په عقبه ثاني کي دوولس کسه وه او اوویا کسه په عقبه ثالثه کي وه. او هغه کسان هم په سابقینو کي حساب دي چي علیه الصلوٰة والسلام ابو الدردا او مصعب بن عمیر رضي الله عنهما مدینې ته واستول لپاره د تعلیم القرآن فاسلم في المدینة خلق کثیر من الرجال والنسأ والصبیان.

وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُم بِإِحْسَانٍ

او هغه کسان چي د سابقینو متابعت یې کړی په اسلام راوړلو کي په اخلاص سره یعني دون النفاق.

پوه سه: چي اکثره مفسرین رحمهم الله وايي چي دا تابعین بالاحسان نور مهاجرین او انصار دي پرته له سابقینو اولینو څخه، او بعض مفسرین رحمهم الله وايي چي دا ټوله هغو کسانو ته وايي چي د سابقینو پر لار روان وي په ایمان او په هجرت کي له کفارو څخه او د دین اسلام نصرت کوي الی یوم القیامة.

دروېش وايي: چي پر دې تفسیر هغه مسلمانان چي د افغانستان څخه یې هجرت کړی دی په سبب د تسلط د روسانو پر افغانستان همسایه ممالکو لکه پاکستان او ایران ته نو دوی هم په مهاجرینو کي حساب دي، او دا ممالک حتی سعودي عربستان چي ددوی سره یې امداد کړی دی په انصارو کي حساب دي، عطأ رحمه الله وايي چي "الذین اتبعوهم آه" هغه کسان دي چي د رسول الله صلی الله علیه وسلم

اصحاب ﷺ يې په ترضی او ترحم او دعا سر ذکر کوي، او حميد بن زياد رحمه الله وايي چي زه محمد بن کعب القرضي ته ورغلم ما ورته وويل "ماقولک في اصحاب رسول الله ﷺ؟" ده راته وويل چي د رسول الله ﷺ ټوله اصحاب ﷺ به په جنت کي وي محسنهم ومسيئهم، ما ورته وويل من اين تقول هذا؟ دا خبره ته د څه درکه کوې؟ ده راته وويل اقرأ والسابقون الاولون من المهاجرين الى ان قال الله رضي الله عنهم ورضوا عنه" په دوی کي خدای پاک شرط نه دوايه "والذين اتبعوا باحسان" يعني په تابعينو کي يې شرط وروايه چي دوی متابعت د اصحابو کوي په افعال حسنه وو کي دون السيئة، حميد بن زياد رحمه الله وايي لکه ما چي دا آيت هيڅ کله نه ؤ ويلی او زه يې په تفسير نه وم خبر حتى قرأ على محمد بن کعب وفسرهالي. بل دليل ددې چي اصحاب د عليه الصلوٰة والسلام به ټوله په جنت کي وي دا قول د خدای جل جلاله دی "لايستوي منکم من انفق قبل الفتح وقاتل اولئک اعظم درجة من الذين انفقوا من بعد وقاتلوا کلا وعد الله الحسنى اى الجنة فانه صريح بان جميع الصحابة اولهم وآخرهم وعدهم الله الحسنى اى الجنة. فضائلهم: قال رسول الله ﷺ اصحابي کالنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم، رواه رزين من عمر بن الخطاب رضي الله عنه، وقال رسول الله ﷺ ما من احد من اصحابي يموت بارض الا بعثه الله قائداً ونوراً لهم يوم القيامة رواه الترمذي من حديث بريدة، وقال رسول الله ﷺ لاتمس النار من رأني اوري من رأني (وهم التابعون) رواه الترمذي عن جابر وقال رسول الله ﷺ لاتسبوا اصحابي تاسي ښکنځل مه کوئ زما و اصحابو ته يعني اجتماعاً او انفراداً.

درويش وايي: چي په دې حديث کي سخت گذار دی پر شيعه گانو چي ابوبکر او عمر رضي الله عنهما ته بد وايي او پر روافضو چي علي رضي الله عنه ته بد وايي "فوالذي نفسي بيده لو ان احدکم انفق مثل احد ذهباً ما ادرک مد احدهم ولانصيفه، بخاري مسلم (زما دي قسم په خدای جل جلاله وي چي زما روح د هغه په قدرت کي دی که يو ستاسي څخه نفقه په مثل د احد سره زر يعني في سبيل الله نه سي پيدا کولای ثواب د يوه مد د اصحابو د انفاق او نه د نيمايي د هغه.

رَّضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ

خدای ﷻ راضي دی له دوی څخه چي د رضأ الهي نتيجه داده چي ددوی اعمال به تېوله قبول وي په دربار کي د خدای ﷻ او خدای پاک به ددوی اعمال خوښوي، او دوی به راضي وي له خدای ﷻ څخه په حسن ثواب سره پر لړ عبادت او دوی به وايي نرضی بالله رباً وبالاسلام ديناً وبمحمد نبياً ﷺ وبالقرآن اماماً وصراطاً مستقيماً.

وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ تَحْتَهَا الْاَنْهٰرُ

او جوړ کړي خدای پاک ودوی ته جنتونه چي بهېږي لاندي تر درختو د جنتو ددوی او تر قصورو د دوی، ولي چي څلور دي اوبه، شراب، شيدې او عسل.

خٰلِدِيْنَ فِيْهَاۤ اَبَدًا ؕ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ۝۱۰۰ وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِّنَ الْاَعْرَابِ مُنٰفِقُوْنَ ؕ

همېشه ابدي به وي دوی په دغو جنتو کي او دا هم لويه کاميابي ده، بعض د شاوخوا څخه ستاسي اعراب سته چي منافقان دي چي دا منافقان د دغو قومو څخه وه مزنيه، جهنيه، اشجع، اسلم وغفار چي ددوی کورونه د مدينې پر اطرافو وه.

پوه سه: چي "منافقون" مبتدأ ده او "ممن آه" يې خبر دی او مصحح د ابتدائيه د نکره والي د مبتدأ دی او من الاعراب بيان دی د من حولکم.

پوښتنه: په مناقبو کي د غفار، اسلم او اشجع د قبيلې ډېر احاديث صحيحه راغلي دي، نو دلته د نفاق حکم څرنګه دی؟

ځواب: دلته خدای پاک من تبعيضي راوړی دی، نو بعض منافقين په دوی کي منافي د مدح او منقبت سره ددوی منافات نه لري.

وَمِنْ اَهْلِ الْمَدِيْنَةِ ؔ مَرَدُوْا عَلَى النِّفَاقِ ۫

او بعض د اهل مدينې چي د قبيله اوس او خزرج بعض نفر وه، چي اهل نفاق دي.

پوه سه! چي دا "من" تبعيضي عطف دی پر "ممن قبله" باندي "مردوا على النفاق" صفت دی د منافقينو چي دوی ثابت دي پر نفاق يقال فلان مرد على معصية ای مرن وثبت عليها، ابن زيد رحمه الله وايي معنا يې داده اقاموا عليه ولم

يتوبوا. په قاموس كي وايي چي تمرد غاية او نهاية ته د هري گناه وايي، والمعنى هٓبلغوا غاية النفاق.

لَا تَعۡلَمُهُمۡۖ نَحۡنُ نَعۡلَمُهُمۡۚ سَنُعَذِّبُهُم مَّرَّتَيۡنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٖ ١٠١

يعني ته يې اې محمده نه پېژنې په صفت د نفاق سره د كمال عقل او فطنه ستا او د فراست ستا. ولي چي دوی په فن كي د نفاق دومره ماهره دي چي د تهمت له ځايه ډېر ځان ساتي "نحن نعلمهم" موږ يې پېژنو، ولي دوی كه هر څو د ځان په پټولو كي سعي وكړي له تا سره لكن زما څخه نه سي پټېدلای لانه تعالى يعلم سرائر تلوبهم "سنعذبهم مرتين" خدای پاک وايي چي موږ به عذاب وركړو دوی ته دوه واره.

يوه سه: چي له "عذاب عظيم" څخه چي دوی ورته ردېږي مراد عذاب د جهنم دی هم فيها خالدون وهذا هو عذاب الآخرة نجي الله المؤمنون منه.

درويش وايي: چي له يوه عذاب څخه عذاب القبر مراد دی په اتفاق د مفسرينو. او بل عذاب څوک رسوا كول دي د دوی چي سدي او كلبي روايت كړی دی چي عليه الصلوة والسلام د جمعې پر خطبه ناست ؤ ږغ يې وكړی اخرج يا فلان فانک منافق، اخرج يا فلان فانک منافق اخرج يا فلان فانک منافق اخرج ناساً من المسجد دا شپږدېرش نفره وه رسوا يې كړه وهذا هو العذاب الاول.

سوال: په دمخه ايت كښي داسي وويل سوه "لاتعلمهم" نو څرنگه عليه الصلوٰة والسلامٰ نامه په نامه دوی ولاړه كړل سره ددې چي د عليه الصلوٰة والسلام څخه يې نفي د علم غيب كړې وه؟

ځواب: په تعليم د خدای ﷻ عليه الصلوٰة والسلام دوی نامه په نامه وپېژندل او له مسجد څخه يې وه شړل، وقال مجاهد رحمه الله الاول القتل والسبي وفيه ان هذا لم يثبت في الاحاديث الصحيحة وقال ابن زيد رحمه الله اول عذاب يې مصائب په اولادو او په اموال كي، او د مجاهد رحمه الله په بل روايت كي راغلي دي عذبوا بالجوع مرتين في كل سنة. او له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی اقامة الحدود عليهم في الدنيا وفيه مافيه. ابن اسحاق رحمه الله وايي چي عذاب الدنيا

دخول ددوی دی په اسلام کي مع غیضهم للاسلام، او بعض وايي چي اول عذاب ددوی احراق د مسجد ضرار ددوی ؤ په اور سره وقيل غير ذالک.

وَاٰخَرُوْنَ اعْتَرَفُوْا بِذُنُوْبِهِمْ خَلَطُوْا عَمَلًا صَالِحًا وَّاٰخَرَ سَيِّئًا

معطوف دی پر منافقون باندي يعني وممن حولكم من الاعراب آخرون او من اهل المدينة آخرون ليسوا بمنافقين بل حالهم هكذا، چي دوی اقرار وکړی په گنهو سره خپل يعني تخلف من غزوة تبوک بلا عذر، يعني وقوم آخرون غير منافقين چي دوی سره گډ کړی دی عمل صالح من الايمان والصلوة والجهاد مع رسول الله ﷺ د پر وارونه واظهار الندم والاعتراف "وآخرسيئاً" وهو التخلف عن تبوک کاهل النفاق.

عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّتُوْبَ عَلَيْهِمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۰۲﴾

شايد خدای ﷻ به ددوی توبه قبوله کړي چي ددوی د اعتراف بالذنب څخه معلومېږي لان الاعتراف بالذنب ينبئ عن الندم وقد ورد في الحديث الصحيح الندم هو التوبة، چي وتائب ته مغفرت د گناه کوي او علاوه پر هغه نور احسان هم ورسره کوي کما يدل عليه اقتران الرحيم بالغفور.

پوه سه: چي اطماع د کريم مثل الوعد المحتوم يعني لفظ د "عسى" چي ذکر سو.

پوه سه: چي ددې آيت په شان نزول کي بيهقي او نورو راويانو له ابن عباس رضي الله عنهما څخه داسي روايت کړی دی چي لس کسه (يعني مخلص مسلمانان بېله کوم عذره) په غزوه تبوک کي يې له عليه الصلوٰة والسلام څخه تخلف کړی ؤ چي په هغو کښي ابو لبابه بن عبد المنذر رضي الله عنه ؤ، څخه وخت چي عليه الصلوٰة والسلام له تبوک څخه راوگرځېدی او مدينې ته نژدې سو، نو اوو کسانو ددوی څخه ځانونه د مسجد نبوي په تنبو پوري وتړل (يعني هر سړي يا زوی يا ماينه يا بل قريب راوغوښتی چي ما په دغه تنبه پوري په رسۍ ټينگ وتړه او هم دغو قريبانو به د لمانځه پر وخت دوی خلاصول يا د ډوډۍ خوړلو پر وخت يا د اودس مات لپاره يا د اودس تازه کولو په وخت کښي به يې خلاصول چي دا ضروريات به دوی پر ځای کړل بېرته يې تړل) عليه الصلوٰة والسلام چي به له مسجده وتی دغه تړلي کسان يې په لار کښي وه عليه الصلوٰة والسلام چي دوی وليدل داسي يې وويل "من هولاً الملحوق انفسهم.

درویش وايي: چي دغه کسان خو علیه الصلوٰة والسلام پیژندل، استفهام يې په حقيقت کښې راجع وسبب ته د تړلو ؤ، خلګو ورته وويل چي دا کسان ابو لبابه او دده نور ملګري دي چي دوی ستا څخه په غزا کي د تبوک تخلف کړی ؤ او دوی دا معاهده سره کړې وه چي موږ به خپل ځانونه خلاص نه کړو تر څو چي علیه الصلوٰة والسلام په خپل لاس مبارک موږ خلاص نه کړي، علیه الصلوٰة والسلام وويل وانا اقسم بالله لا اطلقهم ولا اعذرهم (زه قسم په خدای اخلم چي زه نه دوی خلاصوم نه يې زه عذر قبلوم) حتی یکون الله هو الذي يطلقوهم "ای يحكم الله لي باطلاقهم" رغبوا عني وتخلفوا عن الغزو مع المسلمين، نو دوی چي دا خبره د علیه الصلوٰة والسلام واورېدل او يا چا وررسول دوی وويل لانطلق انفسنا حتی یکون الله يطلقنا (يعني چي خدای ﷻ حکم په ايله کولو کښې ونه کړي) فانزل الله تعالى هذه الآية، نو دا آيت چي نازل سو نو علیه الصلوٰة والسلام دوی ته سړی وروستاوه چي ستاسي عذر خدای پاک قبول کړی ځانونه خلاص کړئ، هغه نورو ملګرو خو ځانونه خلاص کړه، مګر ابو لبابه رضي الله عنه وويل چي زما دي قسم په خدای ﷻ وي چي علیه الصلوٰة والسلام مي په خپل لاس خلاص نه کړي که بل څوک ما خلاص کړي، نو علیه الصلوٰة والسلام ورته راغلی او دی يې خلاص کړی بیده المبارکة.

پوښتنه: ددې کسانو عذر ولي قبول سو او د منافقانو عذرونه نه سول قبول؟

ځواب: دا کسان مخلص مسلمانان وه او په ګناه يې اعتراف وکړی او پر ګناه يې د زړه له کومي توبه وکښل ولهذا قبل عذرهم بخلاف المنافقين، راوي وايي چي دوی ورغله خپل مالونه يې راوړه وقالوا يا رسول الله هذه اموالنا فتصدق بها عنا واستغفرلنا، علیه الصلوٰة والسلام ورته وويل ما امرت ان اخذ من اموالکم فانزل الله تعالى هذه الآية.

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا

واخله بعض اموال ددوی په صدقه کښې يعني دا کفاره ده ددوی د ګنهو يعني ګناه د تخلف او بعض مفسران وايي چي د زکوة په تو ګه.

پوه سه: چي په "تطهرهم بها" کښي تا یا د خطاب ده او مخاطب علیه الصلوة والسلام دی یا صفت د صدقة دی، او صیغه غائبه مؤنث ده لتانیث الصدقة.

"وتزکیهم بها" ته دوی پاک کړه په دغه صدقه سره دا صیغه حتماً مخاطب ده یعني دوی پورته کړه په سبب د تصدق د اموالو د دلیل ومنازلو ته د مخلصینو.

درویش وایي: چي په عدد کښي د دغو کسانو اختلاف دی دمخه تېره سوه چي لس کسان وه. دا روایت د سعید بن جبیر او ضحاک ورزین بن اسلم وغیره رحمهم الله دی، لکن بغوي رحمه الله وایي چي عطیه له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی چي پینځه کسه وه، ابو لبابه او سعید بن جبیر رضي الله عنهما، زید بن اسلم وایي اته کسه وه، او ضحاک وایي چي اووه کسه وه.

درویش وایي: چي د ابو سفیان او د جابر رضي الله عنهما په روایت کښي دغه نومان ذکر سوي دي (۱) ابو لبابه (۲) اوس بن حذام (۳) ثعلبه بن ودیعه (۴) کعب بن مالک (۵) مرارة بن الربیع (٦) هلال ابن امیه او په دې روایت کښي راغلي دي چي دوو کسانو ځان په تنبو (ستنو) پوري تړلی ؤ ابو لبابه او ثعلبه، او بعض روات وایي چي یوازي ابو لبابه رضي الله عنه ځان په تنبه پوري تړلی ؤ که څه هم مخلصان د غزا څخه د تبوک تخلف کونکی ډېر وه والله اعلم.

وَصَلِّ عَلَيۡهِمۡۖ

او دعا د مغفرت وکړه ودوی ته، بغوي رحمه الله وایي چي په وجوب کښي د دعا پر امام باندي په نېز د اخذ د صدقه. بعض علما وایي چي واجبه ده بعض وایي مستحب ده بعض وایي چي په صیغه مفروضه یعني الزکوة واجبه کښي واجبه ده پر امام، او په صدقه نافله کښي مستحب ده او فقیر ته مستحب ده ان یدعوا للمعطي في المفروضة والنافلة.

فائده: صلوة په لغت کښي دعا، رحمت او استغفار ته وایي وحسن الثنا من الله علی رسوله کما في القاموس چي معتبر کتاب دی په تفسیر او بیان کښي د عربي الفاظو، نو چي اسناد یې وسي وبندګانو ته کما في هذه الآیة وصل علیهم فالمراد بها الدعا والاستغفار، او چي اسناد یې وخدای جل جلاله ته وسي مراد ځندي

رحمت دی لکه په دې قول کښې د علیه الصلوٰة والسلام اللهم صل علی آل ابي اوفی یا په دې قول د علیه الصلوٰة والسلام اللهم اجعل صلوتک ورحمتک علی آل سعد بن عبادة رواه ابو داؤد والنسائي.

درویش وایي: چې مظهري رحمه الله په هغه صلوة کښې چې اسناد یې وخدای جل جلاله ته وسي داسي ویلي دي یراد به الرحمة والثنأ الحسن انتهی، د ثنأ حسن د خدای ویلو د یو چا نازیبا دی.

درویش وایي: چې د صلوة ویلو مسئله په تحقیق سره ناقلاً عن روح المعاني بلکې د سلام پر غائب یې هم تفصیلاً ذکر کړی.

اِنَّ صَلٰوتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ ۚ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۱۰۳﴾

په تحقیق ستا دعأ ددوی د زړه ارام، اطمنان او رحمت دی، او خدای پاک اورېدونکی دی د اقرار ددوی په خپلو گنهو سره او په دعأ د علیه الصلوٰة والسلام ودوی ته او علم کامل لري پر احوالو ددوی.

درویش وایي: چې صاحب د روح المعاني په صفحه څورلس کښې وایي چې له صلوة څخه معنی لغوي مراد ده ای ادع لهم واستغفرلهم والحمل علی صلوة المیت بعید انتهی، او بغوي او مظهري هم دغه معنی لغوي راوړې ده، لکن روح البیان د یوولسم جزء په تفسیر کښې په صفحه ۴۹۶ صلوة الجنازة ځندي اخستی دی او د سرې د غسل او صلوة الجنازة د آدم علیه السلام څخه د علیه الصلوٰة والسلام تر زمانې پوري څېړلی دی او تخمیناً څلور صفحې ته یې تفصیل او بیان اوږد کړی دی نه پوهېږم چې په مذکوره آیتو کښې بېله دعأ او استغفار وصلوة الجنازة هیڅ اشاره نسته او نه هیڅ یوه مفسر بېله روح البیان دغه آیتونه پر صلوة الجنازة حمل کړی دی بلکې په قیل یا ویحتمل یې هم نه دی راوړی والله اعلم بالصواب، بغوي رحمه الله وایي چې څه وخت چې توبه قبوله سول له مذکوره متخلفینو څخه نو هغو کسانو چې توبه یې نه وه کښلې له تخلف څخه ان هؤلأ یعني المتخلفین التائبین کانوا معنا بالامس پرون دغه کسان خو زموږ له ډلي څخه وه یعني نه چا خبري ورسره کولې او نه ورسره کښېنستل نن بیا څه

پښېمانه سوه چي د دوی خبري او ناسته ولاړه شروع سوله فنزل هذه الآية.

أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ وَيَأْخُذُ ٱلصَّدَقَٰتِ

آيا نه دي خبر دغه متخلفين الغير التائبين چي خدای ﷻ توبه قبلوي د خپلو بندګانو څخه وحاصل الجواب لسؤال هؤلاء المذکورين قد تابوا عن التخلف او اقرار يې وکړی په خپل ګناه سره او پښېماني يې ښکاره کړه له صدق قلب څخه او خدای پاک توبه قبلوي د خپلو بندګانو يعني دغه پښېمانه سوه، او اخلي صدقات له مؤمنانو څخه يعني قبلوي يې.

پوه سه: چي اخذ قبول د شي په ورکړه سره د عوض لکه مشتري چي مبيعه قبوله کړي په ورکړه سره د ثمن، نو خدای ﷻ چي تعبير په اخذ سره وکړی ددې لپاره چي پر ورکړي د صدقې اجر او ثواب موعود سته.

درويش وايي: چي علامه بغداد السيد محمود الآلوسي رحمه الله د يوولسم جزء په تفسير کښي په صفحه ١٥ کښي ددې آيت پوره تحقيق کړی دی (١) اخذ استعاره ده و قبول ته (٢) خدای پاک اول نسبت د اخذ ورسول ﷺ ته کړی دی خذ من اموالهم صدقة آه او دلته يې نسبت وځان ته وکړی "ويأخذ الصدقات" اشاره ودې ته ده چي اخذ د رسول ﷺ قائم مقام د اخذالله دی تعظيماً لشانه نبيه ﷺ کما في قوله تعالى "ان الذين يبايعون انما يبايعون الله" نو پر دې تقدير اخذ محمول پر حقيقت دی وقال هو معنى حسن (٣) امام آلوسي وايي چي عبدالرزاق له ابي هريرة رضي الله عنه روايت کړی دی ان الله يأخذ الصدقات اذا کانت من طيب ويأخذها بيمينه (يعني په رسته لاس) وان الرجل ليتصدق بمثل اللقمة فيربيها کما يربى احدکم فيصله اوّ مهره فتربو في کف الله تعالى حتى تکون مثل احد.

درويش وايي: چي داسي حديثونه له متشابهاتو څخه دي چي د هغو په باره کښي د سلف رأيه داده چي ايمان بما اراد الله تعالى به سړی کوي او تفويض د علم به يې وخدای پاک ته کوي، او متأخرين دا حديث پر تمثيل حمل کوي يعني لکه يو سړی چي د يوه شي په اخستلو سره د بل چا څخه اعتنا کوي نو رسته لاس وروغځوي را وايې خلي، قالوا رائ السلف احکم لاحتمال الخطأ في

التاویل ورأی المتأخرین مسلم لدفع توهمات الزائغین (۴) وروسته دا بل حدیث په روایت د دار قطني له ابن عباس رضي الله عنهما څخه ده وویل چي رسول الله ﷺ وویل تصدقوا فان یعطی اللقمة او الشيئ فيقع في يد الله قبل ان يقع في يد السائل ثم تلا ابن عباس رضي الله عنهما هذه الآية.

درویش وایي: چي دا حدیث هم د متشابهاتو څخه دی مثل الاول وقد مربیانه آنفاً.

(۵) آلوسي رحمه الله وایي چي په بعض روایاتو کښي د حدیث داسي راغلي دي چي د خدای جل جلاله له خوا اخذ حقیقةً نسته، ده له ابن منذر څخه دا حدیث را نقل کړی دی "عن ابي هريرة رضي الله عنه قال رسول الله ﷺ والذي نفسي بيده ما من عبد يتصدق بصدقة طيبة من كسب طيب ولا يقبل الله الا طيباً ولا يصعد الا طيب ويضعها في حق الا كانت كانما يضعها في يد الرحمن الى اخير الحديث.

درویش وایي: چي آلوسي رحمه الله دا حدیث پر دې دعوی چي اخذ حقیقة من الله نسته په دې ډول ګرځولی دی چي په دې حدیث کي حرف تشبیه راغلی دی یعني لفظ د كانما يضعها الحديث.

درویش وایي: چي مظهري رحمه الله د ابو هریره رضي الله عنه حدیث دا ډول راوړی دی كانما يضعها في يد الرحمن الحديث، یعني حرف تشبیه یې راوړی نور تفصیل یې نه دی کړې دا هم ډېره ښه توجیه ده چي په دې توجیه د متشابهاتو ګرځول د احادیث مذکوره موږ کم عمره ملایان خلاصېږو او دا حدیث چي مجسمه وو پر جسمیت د خدای جل جلاله دلیل ګرځولی دی نجات زموږ په برخه سو او د دوی دلائل ناکامه سوه والله اعلم بالصواب.

وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿۱۰۴﴾

او په تحقیق سره خدای پاک توبه قبلونکی دی د تائبینو او نور تفضل او احسان هم ورسره کوي کماهو معني الرحیم.

درویش وایي: چي بعض مفسرین د "تواب" ترجمه په توفیق ورکونکي د توبې کوي بلطفه وکرمه دی وایي ولولا توفیقه ماتاب مذنب قط کما لایتوب

ابلیس، وایده مافي المثنوي:

جزعنایت که کشاید چشم را........ جز محبت که نشاند خشم را

جهد بی توفیق خود کس رامباد........ درجهان و الله اعلم بالرشاد

وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ

وواية اې محمد ﷺ ودغو تخلف کونکو ته او یا ټولو خلګو ته چې تاسي عمل کوئ هرڅه چي کوئ ژر دی چي خدای ﷻ به ووینې عمل ستاسي، ولې خدای ﷻ د بندګانو په خیر او شر د عمل خبر دی او رسول د خدای ﷻ او مؤمنان یعني چي خدای ﷻ ستاسي پټ حالات به رسول او مؤمنانو ته ظاهر کړي، مجاهد رحمه الله وايي چي دا لوی وعید دی متخلفینو لره.

وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

او بیا به تاسي رد کړل سئ یعني په ورځ د قیامت و هغه ذات ته چي عالم الغیب والشهادة دی، یعني غیب او شهادت د خلګو لانه لاغیب عندالله، نو هغه خدای ﷻ به تاسي خبر کړي په عملو ستاسي.

وَآخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠٦﴾

او نور کسان له مدینې والاو څخه چي تخلف یې له غزا څخه د تبوک کړی ؤ هغه ځنډول سوي دي لپاره د امر د خدای ﷻ ددوی په باره کښي یا به عذاب ورکړي خدای ﷻ دوی ته او یا به توبه قبوله کړي ددوی، ولي چي پر خدای ﷻ کوم کار واجب نه دی که یې مشیت سي پر صغیره ګناه به چاته عذاب ورکړي وان شأ یغفر الکبائر بلا توبة، نو بنده ګان باید همېشه د خوف او رجا تر منځ ژوند وکړي یعني نه د ګناه په سبب د خدای ﷻ له مغفرت څخه نا امید کېږي او نه دي پر عبادت تکیه کوي، او خدای ﷻ علم لري پر ظاهر اعمال د بندګانو او پر قلبي پټو احوالو ددوی او هیڅ کار یې له حکمته خالي نه دی، مظهري رحمه الله وايي چي د دغو کسانو څخه کعب بن مالک، هلال بن امیه او مرارة بن الربیع مراد دي د هغه لسو کانو څخه چي تخلف یې کړی ؤ له غزا څخه د تبوک او

ځانونه یې په سواري پوري د مسجد نه وه تړلي، نو رسول الله ﷺ امر وکړی چې دغو کسانو ته مه سلام وراچوئ او مه خبري ورسره کوئ وفوضوا امرهم الى الله فرحم الله، راوي وايي چې پينځوس ورځي وروسته ددوی توبه قبوله سوه او دا آيت نازل سو "لقد تاب الله على النبي الى قوله وعلى الثلاثة الذين خلفوا، سعيد شيرازي رحمه الله وايي:

بسانام نيكوى پنجاه سال .... كه يک نام زشتش كند پاى مال

درويش وايي: چې اسلامي تاريخ خبري کوي چې پښتو ژباړه يې داده چې مدينه والو مهاجرينو او انصارو رضي الله عنهم ته د عليه الصلوٰة والسلام د هجرت او له روانګي څخه له مکې څخه دمخه خبر رارسېدلی ؤ حتى چې مهاجرين او انصار رضي الله عنهم به هره ورځ ثنية الوداع چې د يوې غونډۍ غونډي ځای نوم دی وتل به.

وجه التسمية: د مدينې والو دا عادت ؤ چې د يوه محترم مېلمه د رخصتۍ چې وداع يې بولي تر دغه ځای ورسره راتله نو چې غرمه به سوه لمر به تود سو کور ته به ولاړه، څرنګه چې به ماپښين سو بيا به ثنية الوداع ته د استقبال لپاره راغله نر خو لاځه کوې ښځي چې تر حجاب به نه وې لاندي او پېغلاني نجوني به هم ثنية الوداع ته راوتلې، تاريخ وايي په ورځ د دوشنبې پر دوولسمه د ربيع الاول ثنية الوداع ته راورسېدی نرانو به دا شعر وايه.

طلع البدر علينا من ثنيات الوداع .... وجب الشكر علينا ما دعى لله داع

او نجنو او ښځو به دا شعر وايه

نحن جوار من بني النجار .... ياحبذا محمداً من جار

د عليه الصلوٰة والسلام مور د مدينې د بني النجار له قوم څخه وه، نو اول يې په قبأ کښې پر بني عمر بن عوف واړول چې يوه کوچنی قبيله د انصارو د قبيلې وه، او پر کور کلثوم بن الهدم چې سپين ږيری د بني عمر بن عوف ؤ بعض راويان وايي چې دا شيخ دمخه مسلمان سوی ؤ او بعض وايي چې په وخت کښې د رسېدلو د عليه الصلوٰة والسلام مسلمان سو.

پوه سه: چې قبأ نژدې ومدينې منورې ته تخميناً پر نصف فرسخ واقع ده، نو

عمار بن یاسر رضی الله عنه وبني عمر ته وویل چې علیه الصلوٰة والسلام چاره نه لري د یو سایې له ځایه او د لمانځه له ځایه څخه. نو دغه ځکه چې مسجد قبأ په هغه وخت کښې پر جوړ سو یوه خالي ځکه وه چې دوی به له باغو څخه خورما رائستله. نو پر دغه اوار ځای باندي به یې اېښوولـه، بني عمر دا خبر د عمار بن یاسر ومنل او د مسجد د جوړېدلو رایه په اتفاق ومنل سوه، نو علیه الصلوٰة والسلام امر وکړی چې د نژدې غره څخه دي پر بودګانو باندي ډبري راوچلول سي او ځیني خلګ دي خښتي ومو‌ړي او د چا په باغ کي چې د خورما زاړه تیران وي هغه دي راوباسي او د خورما د درختو پاڼې چې دوی به هر کال پرې کول هغه دي راوباسي نو ډبري وغیره مذکوره شیان سره جمع سوه، نو علیه الصلوٰة والسلام په خپل مبارک لاس د مسجد قبأ نقشه و عمار رضی الله عنه ته تسلیم کړه او دباداب کار شروع سو او په څو ورو‌ځو کښي مسجد قبأ په ساده ډول پای ته ورسېدی، نو مسجد قبأ اول مسجد دی چې د مسلمانانو په لاس جوړ سو، او اول مسجد دی چې علیه الصلوٰة والسلام په جماعت خپلو اصحابو رضی الله عنهم ته لمونځ ورکړی په امن او امان کښي، د بخاري په روایت سره چې تر لس ورځو بالا علیه الصلوٰة والسلام په قبأ کښي تېري کړې و المنقول عن مسلم چې څلورلس ورځي یې تېري کړې، وروسته چې علیه الصلوٰة والسلام مدینې ته ولاړی هره د شنبې ورځ به یا راکباً یا ماشیاً راتلی د ثابت په وخت کښيٰ او په مسجد قبأ کښي بې یو څو رکعته نفل وکړه بیرته به مدینې ته ستانه کېدی، په سیرة الحلبیة کي وایي چې علیه الصلوٰة والسلام وویل که څوک په ښه ډول تازه کړی او بیا ورغلی په مسجد قبأ کښي لمونځ وکړی، نو ده لره د یوې عمرې ثواب لري.

درویش وایي: چې حاصل دادی چې د مسجد قبأ واضع رسول الله ﷺ دی او معمار یې عمار رضی الله عنه دی او کومکیان یې بني عوف دي، په حدیث شریف کښي راغلي دي "من بنی مسجداً لایرید به ریأ ولاسمعة بني له بیتاً في الجنة"

درویش وایي: چې ددې حدیث معنا دا نه ده چې بیت الجنة به په طول او عرض کښي دومره وي لکه مسجد لان الحسنة بعشر امثالها ادنی درجه د ثواب

ده او په حدیث کښې راغلي دي چي د يوې خورما ثواب لکه د غره دی بلکې معنا يې داده چي ملکي به جوړه کړي د مسجد د باني لپاره بنا اشرف واعظم وارفع في الجنة، امام قرطبي رحمه الله په خپل تفسير کښي وايي انما هو بما يقترن بالفعل من الاخلاص فان بنى على غير الاخلاص يعني للريا والسمعة او اضرار المسجد القديم فلا ثواب للباني ولا يعبا لله به.

پوښتنه: وکافر ته دا امکان ورکول کېږي چي مسجد د مسلمانانو لپاره جوړ کړي دا به څرنګه وي؟

ځواب: بعض علما وايي چي صحيح داده چي امکان دي ورکړل سي بدليل قوله عليه الصلوٰة والسلام ان الله قد يؤيد هذا الدين بالرجل الفاجر كذا في تفسير البغوي، لكن واحدي رحمه الله په تفسير ددې قول د خدای جل جلاله ماكان للمشركين ان يعمروا مساجد الله الآية" داسې وايي چي کفار ممنوعون دي د تعمير د مساجدو د مسلمانانو انتهى.

مسئله: کافر په بنا د مسجد مسلمان نه ګرځي حتى چي شهادتين په خوله ونه وايي بخلاف المسلم، ولي مسلمان که عبادتګاه ته نصارى چي کنائس يې بولي په قصد او نيت د تعظيم د کنائسو ورغلی کافر ګرځي لان الكفر يحصل بمجرد نية التعظيم للكنائس، والاسلام لايحصل بمجرد النية بل لابد من الشهادتين يعني اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمداً رسول الله.

درويش وايي: چي د قصې سر ته درځه، نو پوه سه! چي بني عمر بن عوف چي مسجد قبا تعمير کړی، نو ددوی د اکا زامنو يعني بني غنم بن عوف ددوی سره حسد پيدا سو او دوی به ويله چي موږ به په د خرو د تړلو په ځای کښې لمونځ کوو، دا ددې سببه دوی ويله چي يوه ښځه وه د بني عمر بن عوف چي دې به په دغه ځای کښي کله کله خر تاړه پر کوم ځای چي مسجد قبا تعمير سو، او دا ددوی نهايت حماقت ؤ چي موږ دمخه وويل چي د مسجد قبا ځای هغه ؤ چي بني عوف به دمخه دلته خورما وي وچولې او دا ځای د کلثوم بن حذم رضي الله عنه ؤ، الغرض چي بنو غنم بل مسجد جوړ کړی و مسجد قبا ته نژدې على قصد الفساد

وتفریق المؤمنین الذین کانوا یصلون في مسجد قبأ اوامام به یې ابو عامر راهب چي د شام څخه راسي.

قصة ابي عامر الراهب: دی د اشرافو د قبیلې د خزرج ؤ او دین د نصاری وو یې دین خپل گرځولی ؤ او د کراستي کالي به یې اغوستل وکان ماهراً في التوراة والانجیل، حسین کاشفي مصنف د تفسیر حسیني د ابو عامر په شان کي داسي وايي، او پیوسته نعت وصفت سید عالم ﷺ بر اهل مدینه میخواند ونهایت معتقد آنحضرت ﷺ بود چون آنحضرت بمدینه هجرت کرد اهل آن خطه شیفته جمال وکمال وی شده و ازصحبت ابو عامر راهب برمیدند وپروای او نکردند آری، چرا نمی کردند ، بیت:

باوجود لب جان بخش تو ای آب حیات
حیفم اید سخن از چشمه حیوان گفتن

نو د ابو عامر د علیه الصلوٰة والسلام سره حسد پیدا سو، ولي چي ابو عامر ریاست پر قوم باندي له لاسه ورکړی په سبب د ذات انور د علیه الصلوٰة والسلام نو ابو عامر راغلی و علیه الصلوٰة والسلام ته او ورته وه یې ویل چي هر قوم چي ستا سره جنگ کوي زه په هغو کښي شامل ستاسره جنگ کوم ، نو دغه ابو عامر همېشه د علیه الصلوٰة والسلام سره په جنگ اخته ؤ حتی په جنگ کي د هوازن ابو عامر د هوازنو په صف کښي ولاړ ؤ حتی هوازنو شکست وخوړی ابو عامر وتښتېدی شام ته ولاړی، او د شام باچا ته ورغلی چي ماته فوج راکړه زه د مسلمانانو سره جنگ کوم او په عین حال کښي یې خط نوشته کړی وه منافقانو ته چي دده اتباع وه لکه ثعلبه بن حاطب وامثاله چي تاسي په خپله محکه کښي ماته مسجد جوړ کړئ په مقابل کي د مسجد قبأ چي زه مدینې ته درسم هورې به زه تعلیم او ښوونه د لارو چارو درته کوم، هغو یعني بنو غنم هم مسجد ضرار آباد کړی او هغه وخت چي علیه الصلوٰة والسلام په تیاری د غزوة التبوک بخت ؤ هغه د مسجد بانیان منافقان ورته راغله وه یې ویل چي موږ د ضعیفه خلگو او د بې چاره گانو لپاره چي مسجد قبأ ته یې رسېدل نه سي کېدای په وخت کښي د باران یا د یخ یو مسجد

جوړ کړی دی او د علیه الصلوٰة والسلام څخه یې التماس وکړی چې دا زموږ په مسجد کښې یو لمونځ وکړئ د تبرک لپاره اصلاً ددوی غرض دا ؤ چې د علیه الصلوٰة والسلام د لمانځه په سبب به زموږ مسجد محکمه سي او رواج به پیدا کړي، په سیرت حلبیه کښې وایي چې منافقان په دغه مسجد کښې سره جمع کېدل او د علیه الصلوٰة والسلام عیبونه به یې بیانول او په علیه الصلوٰة والسلام به یې پسخند واهه، نو علیه الصلوٰة والسلام دوی ته داسي وویل "اني علی جناح سفر وحال شغل ولو قدمنا لصلینالکم فیه" القصه: علیه الصلوٰة والسلام چې له سفره څخه د تبوک راستون سو دوی بیا ورغله چې حسب الموعود زموږ په مسجد کښې لمونځ وکړه، علیه الصلوٰة والسلام ښه قمیص راواخستی چې وایې غوندي او ددوی سره ولاړ سي او ددوی په مسجد کښې لمونځ وکړي انزل الله تعالی هذه الآیة والذین اتخذوا مسجداً، نو چې خدای ﷻ حقیقت حال ددوی منافقانو په دغو آیتو کښې علیه الصلوٰة والسلام ته ښکاره کړی، نو علیه الصلوٰة والسلام په منځ کښې د مغرب او عشاً وحشي قاتل حمزة، او نور څو کسان راوغوښتل چې ورسئ ودې مسجد الظالم اهله ته رنگ یې کړئ او وه یې سوځئ او د ځمکې سره یې برابر کړئ، نو دې جماعت په ډېر تلوار سره د خورما وچ لرگي ورسره واخستل نو مسجد ته یې اور واچاوه او تر ځمکې پوري یې ونړاوه، او علیه الصلوٰة والسلام امر وکړی چې ددغه مسجد پر ځای دي کناسه جوړه کړي چې په اصطلاح د پاکستان یې تپ بولي او په اصطلاح د افغانستان یې خاک انداز بولي یعني چې جارو کښ او مردار شیان پکښې غورځوي، راوي وایي چې وروسته تر ډېري زمانې دغه مسجد ضرار ځای وه ثابت بن ارقم رضی الله عنه ته ورکړی چې هغه ورته ویلي وه چې زه سرای نه لرم زه په سرای پکښې جوړ کړم، په دې سرای کښې هیڅ مولود نه وزېږېدی او یو وخت په دې سرای کښې یو ځاه ثابت رضی الله عنه کیندی چې دود ځنې راووتی او ابو عامر په شام کښې مړ سو غریباً وحیداً، راوي وایي علیه الصلوٰة والسلام چې مدینې منورې ته تشریف راوړی او د ابو عامر حسد ورسره پیدا سو کمامر، نو ابو عامر یوه ورځ و علیه الصلوٰة والسلام ته وویل ما هذا الذي جئت به؟

داځه دين دی چې تا تګ په کړی دی؟ عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل جئت بالحنيفية دين ابراهيم! ابو عامر ورته وويل چې زه پر ملت حنيفيه دين ابراهيم يم؟ عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل انک لست عليها! ابو عامر ورته وويل چې بلکې زه پر حنيفيت دين ابراهيم يم لکن تا په حنيفيت نور شيان ګډ کړي دي؟ عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل ما داسې نه دي کړي لکن جئت بها بيضاً نقية فقال ابو عامر امات الله الکاذب منا طريداً وحيداً غريباً، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل آمين، نو عليه الصلوٰة والسلام پر ده د ابو عامر فاسق نوم کښېښو، نو ابو عامر فاسق مړ سو په قنسرين کې کافراً، قنسرين د يو ښار نوم دی، د تعجب وړ خبره سره د دومره خيانته د ابو عامر دده يو صالح زوی ؤ چې ابو حنظله رضي الله عنه يې باله چې په غزاً کښې د احد شهيد سو او ملکو عليهم السلام غسل ورکړی........ سعدي

هنر بنمای اگر داری گوهر .... گل از خارست ابراهيم ز آذر

پوښتنه: ابو حنظله چې شهيد سو، نو غسل ته د ملکو يې څه ضرورت و؟

ځواب: هغه وخت چې د احد د غزاً اعلان وسو ابو حنظله د خپلې ښځې سره د جماع په حال کښې ؤ، نو له ډېره تلواره قبل الغسل غزاً ته ولاړی.

وَالَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مَسْجِدًا ضِرَارًا

اې د متخلفينو څخه د غزوه تبوک چې منافقين وه هغه کسان دي چې بناً کړی يې ؤ مسجد، او کلمه د واو عاطفه ده ای منهم الذين إتخذوا الآية "ضراراً" مفعول له دی لاتخذوا يعني لپاره د ضرر د مؤمنانو د مسجد قباً، ابن اسحاق صاحب المغازي وايي چې دا بانيان د مسجد ضرار دوولس نفره وه (۱) حذام بن خالد (۲) ثعلبه بن حاطب من بنی اميه بن زيد (۳) معتب بن قشير من بني صبيعة (۴) ابو حبيبة بن الاذعر من بني صبيعه (۵) عباد بن حنيف من بني عمرو بن عوف (٦) حارثه بن عامر (۷) مجمع بن حارثه (۸) زيد بن حارثه (۹)بنتل بن الحارث من بني صبيعة (۱۰) نجاد بن عثمان من بني صبيعه (۱۱)وديعة بن ثابت (۱۲) رجل يقال له نجرج، دوی چې دا مسجد بناه کړی لپاره د ضرر د مسجد قباً وکفراً بالله ورسوله انتهی.

وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ

او لپاره د جلا کولو یو له بله د مؤمنانو، ولي چي دوی به تولو دمخه لمونځ په مسجد قبأ کښي کاوه ددوی غرض چي بعض اهل قبأ به دې مسجد ته مخ راړوي.

پوه سه: چي د مسجد ضرار امام مجمع بن حارثه ؤ.

وَإِرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِن قَبْلُ ۚ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ ۖ

او دوی انتظار کوي د هغه چا چي محارب د خدای او د رسول د خدای ﷻ دي، بغوي رحمه الله وايي چي دا ابو عامر الراهب ؤ "من قبل" ای قبل بنأ المسجد الضرار "وليحلفن" او قسم اخلي دغه منافقان چي مسجد ضرار يې تعمير کړی ؤ، زموږ اراده نه وه په بنأ سره ددې مسجد مگر خصلت ښه چي د مسلمانانو به کومک سي د ضعيف خلگو چي مسجد قبأ ته نه سي تلای او د باران له کبله ومسجد ته د رسول الله ﷺ نه سي تلای کمامر من قبل تفصيلاً نو په دې مسجد کي به لمونځونه کوي.

وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾

او خدای ﷻ شاهدي ادا کوي چي دوی درواغ وايي په دې قول کښي "ان اردنا الا الحسنی.

لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا ۚ

ته اې محمد ﷺ مه درېږه يعني د لمانځه لپاره په دغه مسجد ضرار کښي د همېشه لپاره، بغوي رحمه الله چي بني عمرو بن عوف چي مسجد قبأ جوړ سو نو عمر بن الخطاب رضي الله عنه ته راغله چي مجمع بن حارثه ته دي اجازه ورکړي چي زموږ سره دي په مسجد قبأ کښي لمونځونه کوي، عمر رضي الله عنه ورته وويل لا اليس بامام مسجد الضرار، نو مجمع بن حارثه وويل لاتعجل علي فو الله لقد صليت فيه واني لا اعلم ما اضمروا عليه ولو علمت ماصليت معهم فيه كنت غلاماً قارياً للقرآن وكانوا شيوخاً لايقرئون القرآن فصليت اماماً لهم ولا احسب الا انهم يتقربون الى الله ولا اعلم مافي انفسهم، نو عمر رضي الله عنه دی معذور وباله او د

لمانځه اجازه یې په مسجد قبا کښې ورکړه.

تمهیل: درویش وایي چې علما ټوله متفق دي "ضراراً وتفریقاً وارصاداً" هر یو علت مستقل دی لکون المسجد مسجد ضرار، واذا تمهد هذا، پوښتنه اوس داده چې پر یو مسجد حکم د ضرار اوس روا دی په دې معنا چې لمونځ دي نه وي پکښې روا؟

ځواب: په دې معنا خو مسجد ضرار نسته چې باني یې منافق دی، ولې باني د هر مسجد صحیح مسلمان دی، او په دې معنا هم مسجد ضرار نسته چې د مثل د ابو عامر راهب فاسق کافر بالله ورسوله لپاره د انتظار دی مسلمان جوړوي، البته ددې احتمال موجود دی چې مسلمان په نیت د تفریق المؤمنین عن المسجد القدیم دي مسجد جوړ کړي.

سوال: د مسجد جدید د باني نیت خو پټ شی دی، نو د سړي به څرنګه اطلاع پر راسي؟

ځواب: هو! نیت خو پټ دي لکن بعض قرائن سته چې پر دې دلالت کوي چې د مسجد جدید د باني غرض د مسلمانانو تفریق دی له قدیم مسجد څخه، لکه بعض اعمال یا اقوال چې د مسجد جدید د باني به شرط شی وي معنا دا چې زما په جوړ کړي مسجد کي به لمونځ نه کوي نو زه زکوٰة او کومک درسره کوم، یا یې شرط لا شئ وي معنا چې په قدیم مسجد کي به لمونځ نه کوې، او که دده اعمال او اقوال لا بشرط شیئ وه چې مرتبه د اطلاق ده، نو دده نیت صحیح دی تفریق المؤمنین عن المسجد القدیم یې غرض نه دی فافهم والله جل شانه اعلم بما في صدور عباده، دا ؤ مجمل بیان.

درویش وایي: چې د مسجد بنا لپاره د ریا او سمعه خو مسجد ضرار نه ګرځوي بالمعنی المذکور لکن باني لره هیڅ ثواب نسته کما في سائر الاعمال المندوبة یعني غیر الفرائض کما ثبت في الاحادیث الصحیحة.

لَّمَسۡجِدٌ أُسِّسَ عَلَى ٱلتَّقۡوَىٰ مِنۡ أَوَّلِ يَوۡمٍ أَحَقُّ أَن تَقُومَ فِيهِۚ

پوه سه: چې کلمه د لام یا د ابتدا ده او یا لپاره د قسم دی.

درویش وایي: چې عطیه له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی چې مراد

له دي مسجد څخه مسجد قبأ دی وهو قول عروة بن الزبير وسعيد بن جبير وقتادة رضي الله عنهم زه وايم چي سابق كلام د خدای جل جلاله په مسجد قبأ كښې ؤ، نو دا وروسته كلام هم په مسجد قبأ كښې دی يعني فيه رجال يحبون الآية بالاجماع كما سيئاتي چي اساس يې عليه الصلوٰة والسلام ايښې دی كمامر ايضاً قد مر فضائل مسجد القبأ فمعنى الآية هر آئينه او قسم په خدای جل جلاله چي هغه مسجد چي اساس يې پر تقوى ايښوول سوی دی ډېر حقداره دی چي ته پكښې ودرېږې يعني لمونځ پكښې وكړې واليه ذهب جمع من المفسرين رحمهم الله.

پوښتنه: احق خو اسم تفضيل دی، نو مفضل عليه خو يې مسجد ضرار دی، نو په هغه كښې خو د عليه الصلوٰة والسلام لمونځ نه دی روا للمفاسد الاربعة المذكورة؟

ځواب: تفضيل بنأ دی پر تنزل يعني لو فرضنا جواب قيامه في مسجد الضرار لكان الصلوة في مسجد التقوى وهو مسجد قبأ احق و اولى، فكيف والقيام فيه لايجوز.

درويش وايي: چي اولى جواب د مولى ابو مسعود رضي الله عنه دی هغه وايي چي احق دلته په معنى د حقيق دی اذ لا اشتراک لمسجد القبأ والمسجد الضرار في نفس الفضيلة كما يقيضه صيغة اسم التفضيل وجواز الفرض تكلف كما لايخفى.

سوال: د اساس معنى خو تاداى دی يعني اول داى د بنأ چي وروسته نو دېوالونه پر وهل كېږي، نو تقوى خو معنا ده، نو اساس د مسجد قبأ څرنګه كېداى سي؟

ځواب: واجاب عنه اللآلوسي رحمه الله في روح المعاني انه مبني على المبالغة په دې معنى چي غايت تقوى چي د بنأ سره د مسجد قبأ يعني تقوى د عليه الصلوٰة والسلام چونكه ملګرې وه فجعل التقوى كانه اساس مسجد القبأ مبالغة.

درويش وايي: چي د افكارو سره د مبتديانو دا جواب مناسب دی چي على په معنى د مع دی اى مع التقوى، وبالجملة فمسجد مبتدأ ده او وروسته جمله يې صفت دی او احق يې خبر دی، او "من اول يوم" متعلق دی په اسس سره، نو كلمه د من د ابتدأ د زمانې لپاره ده لكه د كوفيانو نحاتو مذهب چي دی يعني چي من جاره په مكان پوري

خاص نه دی، او بصریان نحات وايي چې من په مکان پورې خاص دي هغه په دې آيت کې من په معنی في بولي، او في په ظرف زمان او مکان دواړو کې مستعملیږي.

درویش وايي: چې ابن عمر، زید بن ثابت او ابو سعید خدري ﷺ وايي چې دا مسجد چې په آيت مذکوره کښې ذکر سوی دی مسجد نبوي ﷺ په مدینه منوره کې ؤ، ولې چې مسلم، احمد، ابن ابي شیبه، ترمذي او نسائي او نورو ګڼو شمیرو راویانو رحمهم الله له ابو سعید خدري ﷺ څخه روایت کړی دی. دی وايي چې زه ورغلم علیه الصلوٰة والسلام د بعضې ازواجو په کور کښې تشریف درلودی فقلت یا رسول الله ﷺ ای المسجد الذي اسس علی التقوی یعني المذکور في الآیة المذکورة ده مبارک یو موټ شګې د مسجد نبوي پر مځکه د مسجد نبوي وښېندلې ثم قال هو مسجدکم هذا المسجد للمدنیة. او طبراني هم د زید بن ثابت ﷺ روایت کړی دی ان النبي ﷺ سئل عن المسجد الذي اسس علی التقوی قال علیه الصلوٰة والسلام هو مسجدي هذا. او له ابن عمر ﷺ څخه ابن ابي شیبة رحمه الله رایت کړی دی چې المسجد الذي اسس علی التقوی هو مسجد النبي ﷺ، او د مسجد نبوي په فضیلت کښې بې شمېره احادیث مبارکه صحیحه راغلي دي منها ماروه البخاري ومسلم عن ابي هریرة ﷺ قال قال رسول الله ﷺ مابین بیتي ومنبري روضة من ریاض الجنة ومنبري علی حوض (یعني یوم القیامة علی الحوض الکوثر) او بغوي رحمه الله داسي ویلي دي مابین قبري ومنبري، دا دوه حدیثونه په معنی کې فرق نه سره لري، ولې قبر د علیه الصلوٰة والسلام په بیت کې د عائشې ﷺ دی.

درویش وايي: چې دغه دوهم حدیث یعني مابین قبري ومنبري آه معجزه د علیه الصلوٰة والسلام ده یعني چې اخبار په دې سره چې زما قبر به زما په بیت کې وي، او ترمذي د علي او ابو هریرة ﷺ څخه روایت کړی دی چې علیه الصلوٰة والسلام وویل صلوة في مسجدي هذا خیر من الف صلوة فیما سواه من المساجد الا المسجد الحرام.

درویش وايي: چې په ظاهر کې د تفضیل د مسجد قبأ وکونه اسس علی

التقوی او د تفضیل د مسجد نبوي وکونه اسس علی التقوی چي د دواړو په باره کښي احادیث تاسي واورېدل، تعارض دی، لکن داؤدي، سهیلي او شریف السمهودي رحمهم الله دا قدر ویلي دي کل من المسجدین مراد لان کل منهما اسس علی التقوی من اول یوم تاسیسه انتهی.

درویش وایي: چي دا جواب او وجه د جمع الاحادیث المرویة کافي نه ده، ولي چي وجه د اولیت د دواړو مسجدو یې نه ده بیان کړې، نو فقیر په توفیق د قدیر وایي چي مسجد قبأ په کومک د بني عمر بن عوف او په معماري د عمار بن یاسر رضي الله عنه تأسیس کړل سوی دی، او اولیت د مسجد نبوي له دې جهته دی چي څه وخت چي علیه الصلوٰة والسلام له مسجد قبأ څخه دار الهجرة مدینې منورې ته داخل سو اول یې مسجد نبوي تاسس کړی، وقصة هکذا چي علیه الصلوٰة والسلام چي د مسجد قبا له تعمیر څخه فارغه سو او عمار بن یاسر رضي الله عنه یې د لمونځو د امامت لپاره وټاکی، نو قصد یې دار الهجرة المدینة المنورة ته وکړی، بني نجار ته یې سړی ورواستاوه چي تاسي مقلدین السیوف راسئ زه مدینې ته درځم، نو د بني نجار ځوانان توري په غاړه راغله او پر رسته اړه او پر چپه لاس د علیه الصلوٰة والسلام د مدینې پر خوا رهي سوه، راوي وایي چي علیه الصلوٰة والسلام د ځابنت په وخت کښي له قبأ څخه ووتی د جمعې په ورځ لکن د ماپښین لمونځ یې پر لاري مدینې ته نارسیده ادأ کړی بالجماعة پر یو خالي ځای باندي چي وروسته پر هغه ځای باندي محبت ورزانو دده مبارک یو کوچنی مسجد په نامه د مسجد الجمعة بنأ کړی تبرکاً چي درویش په هغه ومسجد کښي دوه رکعته نفل هم ادأ کړي دي، لکن په اوسنی زمانه کښي چي لاري وقبأ ته پاخه ډامبري سړکان سوي دي هغه مسجد مي نه کړی پیدا والله اعلم.

سوال: د مدینې پوري خو د پیاده سړي د دوو ساعتو او پینځه ویشت دقیقو لار ده، نو ولي علیه الصلوٰة والسلام ومدینې منورې ته د ماپښین لمونځ نه ورساوه؟

ځواب: د لاري پر دواړو غاړو کورونه وه د مسلمانانو عقیدت مندان پر دواړو غاړو نران او ښځي حتی نابلغه نجوني ولاړ وه، نو علیه الصلوٰة والسلام د خپلو کریمانه اخلاقو په سبب د دغو عقیدت مندانو سره خوش آمدید او جور پرسان ورسره کاوه حتی چي بعضي نجونو به دا شعر هم وایه کمامر:

نحن جوار من بني النجار .... يا حبذا محمداً من جار

خیر علیه الصلوٰة والسلام چې مدینې منورې ته ورداخل سو، نو یې داسې وویل چې زما اوښه مأموره ده یعني من عند الله د هر چا کور ته چې په خپله چوکه سوه علیه الصلوٰة والسلام د اوښې مهار ایله کړی اوښه تله تله د ابو ایوب انصاري رضي الله عنه وکور ته چوکه سوه، نو علیه الصلوٰة والسلام ځندي تاسو او دا یې وویل هذا المنزل ان شأ الله یعني دغه به زما کور وي، راویان وایي چې پر اهل مدینه باندې په تاریخ کښې دغسې روښانه او د خوشالۍ بله ورځ نه وه راغلې لکه ورځ د قدوم د ذات انور د علیه الصلوٰة والسلام ددوی وښار ته او داغه رنګه پر مدینې والو داسې تاریکه ورځ او د غم په تاریخ کښې د مدینې نه وه راغلې ورځ د وفات د علیه الصلوٰة والسلام.

درویش وایي: چې دواړه حالته د مدینې والو رښتیا او بر جا دي. تاریخ وایي چې د ابو ایوب انصاري رضي الله عنه وکور ته نژدې یو باغ ؤ د بني النجار چې په هغه باغ کې یو څو زاړه قبرونه وه د مشرکینو او یو څو زړې د خورما درختې وې چې خورما یې نه کوله او یو څو کنډوالې د پخواني کورو پکښې وې، نو علیه الصلوٰة والسلام و بني النجار ته وویل "ثامنوني بحائطکم هذا یعني" یعني دا باغ ستاسې ماته په بیعه راکړئ چې زه مسجد پکښې جوړ کړم، بني نجار ورته وویل "لانطلب ثمنه الا من الله" یعني زموږ له خوا دا باغ وقف دی د مسجد نبوي لپاره، نو علیه الصلوٰة والسلام خلګ امر کړه چې دغه د خورما درختې قطع کړئ او د مشرکانو قبرونه وشنئ هډوکي یې دباندې وغورځوئ او کنډوالې د ځمکې سره یو کړئ، او خلګ یې امر کړه چې له نژدې غورو ځخه ډبرې پر خرو وغیره راوړئ، او بعض خلګ دي خښتې موږي او بعض خلګ دي خپل د خورما د درختو وچ لرګي او د خورما د درختو بلګونه دي راوړي، نو دا کارونه چې خلګو ترسره کړه، نو علیه الصلوٰة والسلام د مسجد نبوي تادای په خپلو لاسونو مبارکو کښېښود د مسجد قبأ په رنګه په ساده ډول مسجد نبوي پایه تکمیل ته ورسېدی چې نه په مسجد نبوي کښې بوریا وه او نه سترنجي بلکې پر خاورو یې سجدې کولې. ددې مسجد نبوي اندازه معلومه ده چې خلګ او مسلمانان یې د جنت د ځمکې په نامه

يادوي اللهم ارزقني زيارة مسجد النبي ﷺ وزيارة قبره ﷺ في العام الجاري يعني في اوائل سنه ۱۴۲۹ هـ دا ؤ مختصر بيان د مسجد نبوي ﷺ.

فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَن يَتَطَهَّرُوا

"فيه" اى في المسجد المؤسس على التقوى من اول يوم والمراد به مسجد القبأ "رجال" يعني الانصار من بني عمر بن عوف، ددوى خوښه ده چي د نجاساتو او اخباثو څخه که بدني وي او که عملي وي، كه معاصي وي او كه خصال ذميه وي ځانونه پاک وساتي.

پوه سه: چي "فيه رجال" جمله مستأنفه ده، مبين ددې ده چي قيام او لمونځ دي عليه الصلوٰة والسلام وکړي په دې مسجد کښي.

وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ۝١٠٨

او الله تعالى راضي دى له مطهرينو څخه.

پوه سه: چي دا آيت چي نازل سو عليه الصلوٰة والسلام راهي سو ومعه المهاجرون حتى وقف على باب مسجد قبأ، نو انصار په مسجد كښي ناست وه، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل اموٴمنون انتم، فسكت القوم بيا عليه الصلوٰة والسلام دمخه خبره ورته تکرار کړه فقال عمر رضي الله عنه انهم المؤمنون وانا معهم، په تحقيق دوى موٴمنان دي او زه هم ددوى ملګرى يم، فقال عليه الصلوٰة والسلام اترضون بالقضأ، يعني تاسي راضي یاست په قضأ د خداى ﷻ، قالوا نعم! قال عليه الصلوٰة والسلام اتصبرون على البلأ، تاسي صبر کوئ پر بلأ له طرفه څخه د خداى ﷻ قالوا نعم، قال عليه الصلوٰة والسلام اتشكرون في الرخا؟ آيا تاسي شكر واياست د نعمت په وخت کښي؟ قالوا نعم! قال عليه الصلوٰة والسلام موٴمنون ورب الكعبة، نو عليه الصلوٰة والسلام وروسته كښېنستى بيا يې ورته وويل يا معشر الانصار، په تحقيق خداى ﷻ ستاسي صفت کړى دى په آيت کښي، نو تاسي څرنګه فعل کوئ په اوداسه کښي و عند الغائط يعني چي چکر وهئ، فقالوا يا رسول الله نتبع الغائط الاحجار الثلثة ثم نتبع الاحجار المأ، نو عليه الصلوٰة والسلام دا آيت ورته تلاوت کړى "فيه رجال يحبون ان يتطهروا" وفي

روایة هو ذالک فعلیکموه، دوی ورته وویل چي تر غائط وروسته موږ پاکي حاصلوو په درو ډبرو سره او تر ډبرو وروسته موږ په اوبو سره استنجأ وهو، نو علیه الصلوٰة والسلام آیت مذکوره ورته تلاوت کړی، او ورته وه یې ویل چي هم دغه ستاسي تطهر دی دوام پر وکړئ.

درویش وایي: چي په اوسنی زمانه کښي په ښارو کښي ډبري یا لوټي د دبري د پاکېدلو لپاره نه دستیاب کېږي او خلګ استنجأ د دواړو طرفو یعني ذکر او دبري په اوبو سره وهي نو حکم به یې څه وي؟

جواب: قال الفقهأ رحمهم الله الضرورات تبیح المحذورات، نو د ضرورت په لحاظ دا استنجأ روا ده ان شأ الله تعالی لکه تیمم په وخت کښي د عدم المأ او یا مسح پر جبیره باندي، او ځیني بې ځایه صوفیان وایي چي باید چي سړی لوټي په جېب کښي ورسره ګرځوي، درویش وایي چي دا خو لوی حرج دی، والحرج مدفوع في الدین، البته په صحراؤ کښي د لوټو یا د ډبرو د استنجأ امکانات سته، والله اعلم، ځیني راویان رحمهم الله وایي چي اول سړی چي د ډبرو تر استنجأ وروسته یې په اوبو سره استنجأ وهلې ده حضرت ابراهیم علیه السلام دی.

مسئله: له خوبه چي څوک راویښ سي او یا یې باد ووځي وهغه سړي ته استنجأ وهل بدعت دی.

درویش وایي: چي د طهارت لپاره یعني اودس یا غسل د جنابت یا د حیض او یا د نفاس د فقیر کتابونه چي په پښتو ژبه دي، یعني قدوري اول ټوک او یا د نکاح دوه جلده هم ورسره، او نور الایضاح په پښتو درې جلده، او شروط الصلوٰة پښتو د مطالعې وړ دي د عوامو لپاره بلکې د ځیني امامانو لپاره هم ضروري دي، او داغه رنګه کنز الدقائق پښتو له نظره څخه مه باسئ دغه کتابونه ان شأ الله کورني استاذان دي، والله الموفق.

اَفَمَنْ اَسَّسَ بُنْیَانَهٗ عَلٰی تَقْوٰی مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٍ

آیا هغه څوک چي تادای یې د بنیان د دین ایښی دی او اساس یې ابادي د مسجد قبأ او د مسجد المدینة المنورة ایښی دی پر کامل تقوی له خدای جل جلاله څخه او پر طلب د رضأ د خدای جل جلاله.

پوه سه: چي ددې سوال جواب محذوف دی لکونه بيناً، يعني الاول خير من الثاني لان الاول بناه رسول الله ﷺ واصحابه، والثاني بناه اعدا الله المنافقون كمامر.

پوه سه: چي افمن آه" جمله مستأنفه ده لپاره د بيان د خبريه د بانيانو د مسجد قبا او مسجد نبوي چي عليه الصلوٰة والسلام او اصحاب کرام رضي الله عنهم دي پر بانيانو د مسجد ضرار.

قانون نحوي: همزه چي د استفهام لپاره دی چي پر حرف عطف داخل سي که واو وي او که فا او که ثم وي، نو حرف عطف پر ماقبل د حرف استفهام خو نه سي عطف کېدای لفوات صدارت حرف الاستفهام، نو پر هر ځای کښي هر حرف عطف چي وي عطف پر محذوف دی، نو دلته يې تقدير داسي دی ابعد ما علمت حالهم فمن اسس آه.

درويش وايي: چي مظهري رحمه الله وايي چي دا استفهام لپاره د تقرير دی ای حمل المخاطب على الاقرار بكون الاول خير من الثاني، او روح البيان وايي وهمزة الاستفهام للانكار اى لانكار كون الثاني كالاول والمآل واحد فافهم.

خَيْرٌ اَمْ مَّنْ اَسَّسَ بُنْيَانَهٗ عَلٰى شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهٖ فِیْ نَارِ جَهَنَّمَ

يعني اول خير دی که هغه چي تادای د بنای خپل چي مسجد ضرار دی.

پوه سه: چي "شفا" طرف ته د شي وايي او "جرف" بضم الحرف الاول والثاني او بضم الاول واسكان الثاني لغتان هغه ځکي ته وايي چي بېخ يې سيلو بارانو کښلی وي او سر يې تکيه وي، او "هار" چي اصل د هاري دی په قرآن کښي حرف يا يې له جهته د التقا الساكنين حذف سوې ده معنی يې نژدې ونړېدلو ته ده، ولي خو بېخ يې گوگ دی.

پوه سه: چي د "فانهار" ضمير د فاعل راجع دی وبنيان ته، او ضمير د "به" راجع دی وباني ته يعني ونړېدی دا بنيان چي مسجد ضرار دی سره د صاحب البنيان چي منافقان دي په اور کښي د جهنم.

حضرت جابر بن عبد الله رضي الله عنه وايي چي ما دود وليدی چي له مسجد ضرار ځخه راوتی.

فائده: د هار دمخه اعلان چي دروېش وکړی بنأ پر مذهب ده او قول د روح البيان چي روح المعاني هم راوړی دی، او مظهري رحمه الله وايي چي اصل د هار هور دی واو يې په سبب د فتح د ماقبل په الف سره واړاوه فلا حذف فيه لشيئ او دا قول روح المعاني هم را نقل کړی دی، فلغاته هاور هاير هور.

وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۱۰۹﴾

او خدای جل جلاله هدايت موصله نه کوي و هغه قوم ته چي ظالمان وي وحق لار ته چي سبب د نجات ددوی لانهم لايطلبون الهداية والا لما تبعوا ابو عامر الراهب الفاسق الكافر، بل اتبعوا محمداً الصادق المصدوق المؤيد بالمعجزات.

لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِىْ بَنَوْا

همېشه به وي مسجد ضرار چي دوی يعني يعني منافقانو بنأ کړی ؤ په مقابل کښي د مسجد قبأ يعني د ابو عامر الراهب الفاسق الفاجر لپاره کمامر حاله.

پوه سه: چي مفسرين په اتفاق سره وايي چي "بنيان" مصدر دی په معنی د مفعول ای المبني او جمع د بنأ نه ده، مظهري رحمه الله په دليل د افراد دا ويلي دي چي ځکه يې وصف مفرد راوړی دی يعني الذي، او بل دليل يې دا ويلی دی چي اخبار يې په ريبة ځني وکړی آه چي هغه هم مفرد دی آه، روح المعاني وايي والاخبار بريبة لا دليل فيه على عدم الجمعية لانه يقال الحيطان (جمع د حائط) منهدمة (يعني بوصف المفرد) والجبال راسية (يعني جبال خو جمع د جبل ده او وصف يې راسية مفرد دی)

رِيْبَةً فِىْ قُلُوْبِهِمْ

شک او نفاق ؤ په زړو کښي ددوی.

سوال: حمل د ريبة پر بنيان په معنی د مبنی کمامر څرنگه صحيح دی؟

جواب: په حذف د مضاف ای سبب ريبة، والحاصل چي بنيان ددوی چي مسجد ضرار ؤ چي د عليه الصلوٰة والسلام په امر منهدم او د مځکي سره سم سو سبب د دوی د شک ؤ په نبوت کښي د عليه الصلوٰة والسلام او د زياتوالي د

نفاق ددوی، ولې دوی چې دا مسجد ضرار بنا کړی په توهم ددې چې دا مسجد به زموږ کار وکړی لکه د قوم د موسی ﷺ په زړو عبادة العجل ښکاره ورغلی ؤ قاله ابن عباس رضي الله عنه او کلبي رحمه الله د ريبة معنی په حسرت او پښېماني سره کړې ده يعني دوی په زړو کښې پښېمانه وه چې کاشکې موږ دا مسجد نه وای جوړ کړی نو د دومره مصيبت سره به نه مخامخ کېدای.

درويش وايي: چې دا معنی د لغوي معنی سره د ريبة مطابقت نه لري الا بتکلف، او سدي رحمه الله وايي لايزال هدم بنيانهم ريبة ای غيضاً وغصة في قلوبهم مع رسول الله ﷺ، والحاصل چې دوی دمخه تر بنيان په نبوت کې د عليه الصلوٰة والسلام شکمن وه بلکې منکر وه او دمخه يې هم د عليه الصلوٰة والسلام بغض او عداوت درلودی په هدم سره د مسجد ددوی يې نور شک او انکار او بغض وعداوت زيات سو لانهم يحسبون انهم يحسنون صنعاً.

إِلَّآ أَن تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ

مگر نه تر هغه وخته پورې چې ددوی زړونه ټوک ټوک کېږي يعني مري، دا ريبه به يې په زړونو کښې پاته وي، يعني مرگ به دا ريبه ددوی له زړونو څخه باسي.

پوه سه: چې "تقطع" باب د تفعل دی او يوه تا يې ځني حذف کړې ده والاصل تتقطع، والاستثنا مفرغ من اعم الازمان او اعم الاحوال ای لايزال بنيانهم ريبة في قلوبهم في کل وقت من الاوقات او في کل حال من الاحوال الا وقت تقطع قلوبهم، نو له زړونو څخه به يې ريبة ووځي او حق به ورته ظاهر سي، او خپل کفر او نفاق به هم ور معلوم سي حين لاينفع علمهم، سعدي ميگويد:

تو پيش از عقوبت دری عفو کوب .... که سودی ندارد فغان زير چوب

وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾

او خدای ﷻ خبر دی په نيتو ددوی او حکمت لري في الامر بهدم بنائهم.

زياتی: د اهل سيرو د عربي حکايت پښتو ژباړه: رسول الله ﷺ په يوولس کال دده د نبوت په موسم کې د حج د مکې مکرمې څخه ووتی وقبائلو ته د عربو په پيغام

د توحيد او خپل د نبوت د رسېدلو په نيت، نو جمرة العقبة يو څه ناشناخته عرب يې وليدل چي د خزرج د قبيلې وه عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل من انتم؟ تاسي څوک ياست، دوی ورته وويل نفر من الخزرج، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي تاسي نه کښېنئ چي زه يو څو خبري درته وکړم، دوی ورته وويل چي هو کښېنو، نېي سره کښېنستل، نو عليه الصلوٰة والسلام د توحيد دعوت ورکړی يعني لا اله الا الله، او د قرآن مجيد يو څو آيته يې ورته تلاوت کړه او اسلام ته يې راوبلل، او د خدای ﷻ حکمت ؤ چي ددوی په بلاد کښي يهودان هم وه چي اهل کتاب وه، او د اوس او خزرج دوې قبيلې اکثريت بت پرستان وه، نو کله چي په د اوس يا د خزرج د قبيلې د يهودانو سره څه جګړه پېښه سوه، نو يهودانو به ويل چي ژر دی چي په عربو کښي به يو نبي مبعوث سي، چي د علاماتو له لاري يې زمانه ډېره نژدې ده که هغه مبعوث سي موږ به د هغه مبايعت وکړو او له تاسي يعني الاوس والخزرج سره به د هغه نبي په فوج کښي جنګ وکړو او تاسي به له منځه ورک کړو، عليه الصلوٰة والسلام چي دا خبري ودوی ته وکړې يعني د خزرج د قبيلې خلګو ته، دوی په هغه نعت چي له يهودانو څخه يې اورېدلی ؤ پوه سوه، نو بعضو ددوی نورو ته وويل چي دا سړی نبي دی، بايد يهودان له موږ څخه سبقت وه اسلام ته ونه کړي لکه يهودانو چي به ويل، نو دې کسان قبول د اسلام وکړی اووه نفره وه ټوله د خزرج د قبيلې وه چي نومان يې دادي (۱) سعد بن زرارة رضي الله عنه (۲) عوف بن الحارث رضي الله عنه، او دده مور (۳) عفرا رضي الله عنها (۴) رافع بن مالک رضي الله عنه (۵) قطبة بن عامر بن جديدة رضي الله عنه (٦) عقبة بن عامر بن زابي رضي الله عنه (۷) جابر بن عبدالله رضي الله عنه، وقيل عبادة بن الصامت مقام جابر رضي الله عنه، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي تاسي زما شا نسئ يعني زه ستاسي قوم ته د تبليغ اسلام لپاره درسم؟ دوی ورته وويل چي زموږ د خزرج او د اوس قبيلې تر منځ د بعاث جنګ پېښ سوی دی چي په سلګونو کسان د دواړو قبيلو پکښي وژل سوي دي او هغه بدي مو تر اوسه پوري پاته ده، نو که ته اوس راسې او زموږ بدي سره پاته وي موږ پر تا اجتماع نه سوو کولای، نو اوس موږ پرېږده موږ به خپلو قبائلو ته ورسو شايد خدای پاک زموږ او د اوس تر منځ يو ه صلحه راولي موږ به

دوی ته دعوت د هغه دین وکړو چي تا موږ ته دعوت راکړی "فعسى الله ان يجمعهم عليک" نو که خدای پاک دغسي وکړه فلا احد اعز منک، وموعدک الموسم من العام القابل، نو دوی ولاړه په مدینه کي یو سرای له سرایو څخه د انصارو داسي نه ؤ چي د علیه الصلوٰة والسلام د نبوت بیان به نه پکښي کېدی، نو دا بل موسم حج چي راغلی چي دوولسم کال د علیه الصلوٰة والسلام د نبوت ؤ، ځیني راویان وایي چي دوولس کسه ځیني وایي یوولس کسه په عقبه ثانیه کي د علیه الصلوٰة والسلام سره یو ځای سوه چي په هغو کي پينځه کسه د تېر کال وه غیر له جابر ﷛ څخه اووه کسه نور وه (۱) معاذ بن الحارث اخو عوف مذکور ﷛ (۲) ذکوان ﷛ (۳) عبادة بن الصامت (۴) یزید بن ثعلبة ﷛ (۵) عباس بن العبادة ﷛ من الخزرج، او دوه کسه د اوس وه (٦) ابو الهیثم بن التیهان ﷛ (۷) عویمر بن ساعدة ﷛ فاسلموا وبایعوا ورجعوا الی المدینة، او اسعد بن زرارة ﷛ به مسلمانان په مدینه منوره کښي سره یو ځای کول، وروسته اوس او خزرج په متفق ډول و علیه الصلوٰة والسلام ته مکتوب نوشته کړی چي موږ ته یو څوک راواستوه چي موږ ته قرآن عظیم الشان تعلیم کوي، نو علیه الصلوٰة والسلام مصعب بن عمیر ﷛ ورواستاوه، نو د مصعب ﷛ پر لاس ډېرو خلګو ایمان راوړی، داغه رنګه اسلام راوړی سعد بن معاذ ﷛ او اسید بن حضیر ﷛ او د دغو دوو کسانو په اسلام سره ټوله بني عبد الاشهل په یوه ورځ نر او ښځي ټوله مسلمانان سوه، وروسته په کال دیارلس کي د نبوت د علیه الصلوٰة والسلام په اوسط کي د ایام تشریق له مدیني څخه په اختلاف د روایاتو اوویا نران او درې ښځي او یا درو اوویا نر او دوې ښځي راغلې او د علیه الصلوٰة والسلام سره يې بیعت وکړی، بغوي ﷫ وايي چي عبد الله بن رواحة ﷛ په وخت کي د بیعت علیه الصلوٰة والسلام ته وویل یا رسول الله ﷺ ته پر موږ شرط کښېږده د خدای لپاره او د ځان لپاره چي ستا خوښه وي، علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل اشترط لربي ان تعبدوه فلا تشرکوا به شیئاً (یعني من الوثن والملائکة والنار وغیرها) واشترط لنفسي چي تاسي په ما ساتئ چي تاسي خپل ځانونه او اموال ځندي ساتئ، دوی ورته وویل په مشری د عبد الله بن رواحة ﷛ چي موږ دغسي

وکړو نو موږ لره به څه شی وي؟ قال عليه الصلوٰة والسلام الجنة، دوی ورته وويل چي زموږ سودا ګټوره ده يعني موږ په ګټه کښي يو "لانقيل" موږ فسخ ددې سودا نه کوو "ولا نستقيل" او نه د بل چا فسخ د عقد قبله وو" فنزلت هذه الآية.

درويش وايي: چي د اهل مکې د مشرکانو او د مدينې د مسلمانانو چي تاسي واورېدی مثال داسي دی لکه چي يو کلی د لوی غره په لمن کښي وي، نو لمر چي راوخېژي اول يې نور او رڼا پر لېري ځايو او بانډو باندي وي، ډېر وروسته د کلي چي د غره په لمن کښي پراته وي، نور د لمر راځي، نو عليه الصلوٰة والسلام لکه شمس الهي ؤ اوله رڼا يې پر مدينې والو واقع سوه، او اهل مکه په سايه کښي د شپې پاته وه يعني پر کفر او شرک ډېره زمانه، وروسته پر اهل مکه باندي دا نور الهي تابان سو يعني څه وخت چي د بدر غزأ او فتح د مکې وسوه.

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ ۚ

په تحقيق خدای پاک رانيول د له مسلمانانو څخه ځانونه او مالونه ددوی يعني چي في سبيل الله او لپاره د اعلأ د کلمة الله به يې قربانوي که ځانونه وي او که مالونه په دې سره چي دوی لره به جنت وي يعني په ورځ د قيامت يعني دا يې ثمن ورته کښېښنو.

پوه سه: چي "اشتری" په دې آيت کښي استعاره تبعيه ده يعني خدای پاک مشابه کړی بذل د اموالو او انفسو د مؤمنانو في سبيل الله په معاوضه د شرأ د شي او په عوض ثمن ورکول چي جنت دی، نو په شرأ سره يې تعبير وکړی، او قانون د شرأ دادی چي چونکه سړی د يو چا شي ورکړه د ثمن د مشتری له خوا وبائع ته ضروري ده چي مبيعه، دغه رنګه که مؤمنان بذل د انفس او اموال في سبيل الله وکړي ثمن چي جنت د ی په فضل د خدای ﷻ او په قرار د وعدې د خدای ﷻ ودوی ته لازم دی فلا يرد انه لاوجوب علی الله بشيئ، اهل السيرة وايي چي اول سړی چي لاس يې پر لاس د عليه الصلوٰة والسلام کښېښود لپاره د بيعت برأ بن معرور رضي الله عنه ؤ، او ابو الهيثم رضي الله عنه او اسعد رضي الله عنه ؤ، چي دوی به ساتی عليه الصلوٰة والسلام لکه دوی چي ساتي خپلي ښځي او زامن، او دوی به جنګ کوي د احمر او اسود سره، نو د اول آيت د

قتال په باره کښي دا بیعت چي پای ته ورسېدی له لیلة العقبة کي په پټه د قریشو د مکې امر وکړی مسلمانانو ته چي دده سره په مکه کي وه په هجرت سره ومدینې ته او علیه الصلوٰة والسلام په خپله په مکه کي پاته سو واجازې ته د خدای ﷻ منتظر ؤ په هجرت کي، نو اول چي هجرت وکړی ابو سلمه بن عبدالاسد رضی الله عنه قبل بیعة العقبة الثالثة یو کال، او بعض مسلمانان چي حبشې ته تللي وه مکې ته بیرته راغله لکن کفارو د مکې دوی زهیرول نو دا کسان هم مهاجر د مدینې سوه، وروسته عامر بن ربیعه رضی الله عنه د خپلي مایني سره چي لیلٰی یې نوم ؤ هجرت وکړی، وروسته عبدالله بن جحش رضی الله عنه هجرت وکړ ی وروسته مسلمانان ډله ډله مدینې ته روان سول، وروسته عمر بن الخطاب رضی الله عنه او دده ورورزید او عباس بن ربیعه رضی الله عنه چي مجموعه شل نفره وه په اطرافو کي د مدینې واړول وروسته عثمان بن عفان رضی الله عنه هجرت ته ځان تیار کړی او ولاړی، او ابو بکر صدیق رضی الله عنه هم علیه الصلوٰة والسلام ته وویل چي زه به هم هجرت وکړم، نو علیه الصلوٰة والسلام به ورته ویل لاتعجل لعل الله ان یجعل لک صاحباً، نو ابوبکر رضی الله عنه په دې پوه سو چي د علیه الصلوٰة والسلام خپل ځان مراد دی له صاحب څخه، بیا قریشو یوه جلسه جوړه کړه په دار الندوة کي چي علیه الصلوٰة والسلام ووژني نو خدای ﷻ و علیه الصلوٰة والسلام ته امر د هجرت وکړی او ابوبکر رضی الله عنه یې هم ملګری ؤ په هجرت کي.

درویش وایي: چي د دار الندوة د جلسې ټوله جریانات او د علیه الصلوٰة والسلام او ابوبکر رضی الله عنه د هجرت قصه په تفصیل سره درویش په تفسیر کي د سورة الانفال پر لوی میدان د کاغذ د قلم په نوک بیان کړي دي ولله الحمد.

پوه سه: چي بعض اوهامو ته دا اعتراض په زړنو کي ورګرځي چي بنده او دده مال ټوله مِلک د مولی عزوجل دی، نو خدای پاک څرنګه خپل ملک په خپل ملک چي جنت دی رانسي؟

ځواب: دا لفظ د اشتراً چي یې ذکر کړی لپاره د باعثه کولو د بندګانو پر غذاً باندي کما في آیة اخری من یقرض الله قرضاً حسناً الآیة، وبالفارسیة کما قال الحسین الکاشفي رحمه الله، ای بنده از تو بذل کردن نفس ومال وازمن عطا دادن بهشت بی زوال، قال جعفر الصادق رضی الله عنه یا ابن آدم اعرف قدر نفسک فان

الله عرفک قدرک لم یرض ان تکون لک ثمن غیر الجنة، قال المولوي جلال الدین الرومي في المثنوي:

خویشتن نشناخت مسکین آدمی ...... از فزونی آمد و شد درکمی

خویشتن را آدمی ارزان فروخت ...... بود اطلس خویش را بردلق دوخت

امام همام فخر الدین الرازي رحمه الله په تفسیر کبیر کي وایي چي په حدیث شریف کي راغلي دي چي ابلیس په دغه آیت سره احتجاج کوي، او دا مسئله شرعي خدای ﷻ ته پېښوي چي یو مشتري چي متاع معیوب رانسي بیرته یې بائع ته ردوي، نو دی ووایي نفوس او اموال د بندګانو خو ټوله معیوبه ده تا ځني رانیول بیرته یې ور رد کړه ستا شریعت په حکم سره تا چي دوی زما ملګري سي حیث اکون، خدای پاک ورته ووایي چي ته جاهل یې زما په شرعه او عدل سره یو مشتري چي یو متاع رانسي بکل عیب فیه بفضله وکرمه لایجوز رده في شرعي في مذهب من المذاهب، نو شیطان مخ توری سي.

درویش وایي: چي والله یعلم بصحة الخبر المذکور لان الرازي رحمه الله لم یذکر ناقله عن النبي ﷺ ولا سنده.

يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ ۚ وقف

دوی به جنګ کوي په لاره کي د خدای ﷻ ؛ نو به یا دوئ کافران وژني او یا به دوی وژل کېږي د کافرانو له خوا.

فائده: په اول صورت کښي دوی غازیان دي فلهم الجنة او په دوهم صورت کښي دوی شهدأ دي فلهم الجنة ایضاً.

پوښتنه: مسلمانان چي غزأ ته ولاړ سي بعض داسي کسان په فوج کي البته سته چي نه یو کافر قتل کړي او نه دی قتل کړل سي، نو دي مسلمان ته هم ثواب د جنت سته؟

ځواب: هو! په غزأ کي فعل د بعض فوجیانو یعني چي یا کافر قتل کړي او یا دی شهید سي و ټولو فوجیانو ته منسوب کېږي، ولي چي هر غازي وهر یوه ته ددې فعلو اماده ؤ، نو ځ ته خدای پاک جنت ورکوي پر مجرد نیت صادقه

دده، ولو لم يوجد منه واحد من الفعلين.

سوال: حمزه او کسائي له قرأ سبعه رحمهم الله څخه مجهول فعل دمخه راوړی دی، او معلوم يې وروسته فکيف يتصور القتل من المقتول؟

ځواب: په نحو کې وايي چې کلمه د واو عاطفه ترتيب نه غواړي فلا يرد السوال المذکور فافهم.

وَعۡدًا عَلَيۡهِ حَقّٗا فِي ٱلتَّوۡرَىٰةِ وَٱلۡإِنجِيلِ وَٱلۡقُرۡءَانِۚ

پوه سه: چې ضمير د "وعداً" راجع دی وشرا ته او "وعداً" مفعول مطلق دی د فعل محذوف ای وعدالله لهم وعداً "حقاً" صفت دی د "وعداً" او يا مصدر دی د فعل محذوف ای حقه حقاً.

درويش وايي: چې له دې آيت څخه يعني "في التورٰة آه" دا وفهمېده چې اهل التوراة او اهل انجيل چې يهود او نصاری دي لکه مسلمانان چې اهل قرآن دي، ټوله مأموربه په جهاد سره وه او د ټولو سره وعده د جنت کړل سوې وه على الجهاد، پوه سه! حرف جر چې في د متعلق دی په فعل محذوف پوري د "وعداً سره کمامر آنفاً.

وَمَنۡ أَوۡفَىٰ بِعَهۡدِهِۦ مِنَ ٱللَّهِۚ

الاستفهام للانکار ای لا احد اوفی آه ولي چې په عقائدو کې وايي چې خلف الوعد بد کار دی او پر خدای جل جلاله محال دی، او وفأ بالوعد کرم ولا احد اکرم منه تعالی والمقصود المبالغة في انجاز الوعد.

فَٱسۡتَبۡشِرُواْ بِبَيۡعِكُمُ ٱلَّذِي بَايَعۡتُم بِهِۦۚ وَذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ ١١١

خوشحاله اوسئ، غاية الفرح ايها المؤمنون المجاهدون په بَيع سره چې تاسې د خدای جل جلاله سره وکړه هغه يعني انفس او اموال پر خدای جل جلاله خرڅ کړه په جنت سره ولې دا ډېره ګټوره سودا ده ستاسې چې حقير فاني چې انفس او اموال دي په شريف باقي سره چې جنت سودا کړي.

فائده: په دې آيت کې التفات دی له غيبت څخه په يقاتلون کې، وه خطاب ته د فاستبشروا.

فائده سنیه: پوه سه! چي په حدیث شریف کي راغلي دي ان الجنة تحت ظلال السیوف "جنت د تورو تر سایو لاندي دی" وان من اغبرت قدماه في سبیل الله حرمه الله علی النار "که د چا پښې سپړې سوې په لار کې د خدای ﷻ یعني په جهاد کي هغه سړی به خدای پاک حرام وګرځوي پر اور باندي یعني د دوږخ اور ورته حرام دی" ومن انفق دیناراً في سبیل الله کتب بسبعمائة دینار وفي روایة سبعمائة الف دینار" او که چا مصرف کړی یو دینار په لار کي د خدای ﷻ ورته وبه لیکل سي په اووه سوه دیناره سره او په بل روایت کي په اووه لکه دیناره سره" وان الشهدا حقاً عندالله من الاحیا وان ارواحهم في جوف طیور خضر تتبوء من الجنة حیث تشا" او هغه کسان چي شهیدان وي په حق سره یعني في سبیل الله ژوندي دي په نېز د خدای ﷻ یعني حیوةً روحیةً وان کانت ابدانهم في القبور او روحان ددوی په نسو کي (وفي روایة في حواصل جمع د حوصلة ده چي په پښتو کي جوجړی ورته وایي) د زرغونو مرغانو دي چي ګرځي دا مرغان په جنت کي هغه چي اراده وي د شهیدانو، علما او شارحان د حدیث نبوي ﷺ وایي چي دا اجواف یا حواصل د شهدا لپاره لکه صدف د ملغلرو لپاره" وان الشهید یغفرله جمیع ذنوبه وخطایاه وانه یشفع له في سبعین من اهل بیته و اولاده "او شهید ته ور بخښل کېږي ټوله ګناه کبائر او صغائر دده او د شهید شفاعت قبلول کېږي په اوویا کسانو کي د اهل بیت دده او د اولاد دده" وانه امن یوم القیامة انضرع الاکبر "او شهید به په امن کي وي په ورځ د قیامت له لوی بېري څخه "وانه لایجد کرب ولا هول المحشر "او شهید نه پیدا کوي د مرګ درد یعني د زکندن او نه بېره د ورځي د محشر" وان الطاعم النائم في الجهاد افضل من الصائم القائم في سواه "او هغه سړی چي په ډوډۍ یې ځان موړ کړی وي او په خوب بیده وي د جهاد په صحنه کي افضل یعني په نېز د خدای ﷻ تر هغه چا چي د ورځي یې روژه وي او شپه په قیام کي د تهجد تېره کړي ماسوا له جهاد څخه" ومن حرس في سبیل الله لاتبصر النار عیناه "او هغه څوک چي پهیره وکړي یعني چوکیداري وکړي في سبیل الله یعني د غازیانو چي هغه بېغمه خوب وکړي نه به ووینې سترګي دده اور یعني دوږخ"

درویش وايي: چي فضائل د غزواتو او شهداؤ بې اندازې ډېر دي چي راوړل به يې سبب د ډېر تطويل او اطناب وګرځي وفيما ذكرناه كفاية لمن رزقه الله الفهم والله الموفق.

اَلتَّآئِبُوْنَ الْعٰبِدُوْنَ الْحٰمِدُوْنَ السَّآئِحُوْنَ الرّٰكِعُوْنَ السّٰجِدُوْنَ

يعني هغه كسان چي توبه يې وي له شرک څخه او اخلاص يې وي له نفاق څخه، او روح البيان دا هم زياته كړې ده ومن كل معصية صغيرة كانت او كبيرة الخ.

پوه سه: چي ددې تفسير رجوع وعصمت ته كېږي والعصمت مختصة بالانبياء عليهم السلام، مفسرين رحمهم الله په يوه خوله وايي چي تائبون مرفوع على المدح خبر د مبتدأ محذوف اى هم والمراد بهم المؤمنون المذكورون في قوله تعالى ان الله اشترى من المؤمنين آه، ولي دوى بيعت كړى ؤ امتثال د مايأمرهم ولا يعصونه في معروف.

درویش وايي: چي په قرائت كي د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه او ابى التائبين بالجر راغلى دى، نو پر دې قرائت لفظاً صفت دى د مؤمنين چي په دمخه آيت كي ذكر سول، او زجاج رحمه الله وايي چي تائبون تر اخيره پوري مبتدأ ده او خبر يې محذوف دى تقديره التائبون آه من اهل الجنة، وان لم يجاهدوا په دې شرط چي معاند نه وي او نه يې په نيت كي وي ترک الجهاد عند القدرة المفروضة. نو پر دې تقدير دا لوى زېرى دى د جنت د ټولو مؤمنانو سره كما في قوله تعالى وكلا وعدالله الحسنى "العابدون" يعني لله وحده چي نه مشركين په شرک جلي وي او نه خفي چي ريأ او سمعه ده "الحامدون" چي حمد د خداى جل جلاله په حال كي د سرأ او ضرأ، طبراني، حاكم او بيهقي رحمهم الله په سند صحيح كي له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت كړى دى، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اول من يدعى الى الجنة الحامدون الذين يحمدون الله في السرأ (يعني په وخت كي د خوشحالى په نفس او مال او عيال) "والضرأ" او په حال كي د ضرر يا ناجوړى يا فقر او مسكنت او يا فوت الاولاد وغيرها من موجبات التهلف.

درویش وايي: چي مفسرينو په اتفاق اول تفسير د "السائحون" په

روژاتیانو سره کړی دی، د ابن جریر رحمة الله علیه په روایت د علیه الصلوة والسلام څخه چا پوښتنه وکړه عن السائحین قال الصائمون، او ابن جریر او ابن المنذر له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی کل اینما ذکر في القرآن السائحین فهم الصائمون، او له عائشې رضي الله عنها څخه روایت دی فرمایي سیاحة هذه الامة الصیام، سفیان بن عینیة رحمة الله علیه وایي چي صائم ته ولي سائح وایي چي صائم لکه سائح ټوله لذات او شهوات من المطعم والمشرب والنکاح یعني جماع پرې ایښي دي لپاره د رضی د خدای جل جلاله، نو له دې سببه په حدیث د ابي هریرة رضي الله عنه چي بخاري او مسلم یې روایت کړی دی چي رسول الله ﷺ وویل کل عمل بني آدم یضاعف الحسنة بعشر امثالها الی سبعمائة ضعف (هر عمل د ابن آدم دوه چنده کېږي نېک عمل یې په لس مثل سره تر اووه سوه شل پوري یعني په تفاوت د اخلاص د بندګانو یا په اختلاف د ازمانو الی غیر ذالک) قال الله تعالی الا الصوم فانه لي وانا اجری به یدع شهوته وطعامه من اجلي الی اخیر الحدیث (خدای پاک وایي مګر نه روژه ولي روژه زما ده.

درویش وایي: چي نسبت یې وځان ته وکړی که څه هم ټوله عبادات خو د خدای جل جلاله دي په دې سبب چي په روژه سره ریأ او سمعه لږ پیدا کېږي او زه یې ثواب ورکوم یعني وملکو ته یې نه سپارم چي هغو ته یې قدر د ثواب نه دی معلوم، وفي روایة وانا اجزی به بصیغة المجهول یعني زه ثواب یم د روژې یعني زما دیدار یا زما رضٰی ثواب دی د روژې، روژې والا پرېښو خپل شهوت او طعام زما لپاره الخ)

درویش وایي: چي وتفسیر ته د سیاحت په روژې سره لوی جماعت د صحابه کرامو رضي الله عنهم او تابعینو رحمهم الله تګ کړی دی، آلوسي رحمة الله علیه په روح المعاني کي وایي چي اطلاق د سیاحت پر روژې باندي د استعارې له قسمه څخه دی، ولي چي روژه صائم منع کوي له ډېرو شهواتو څخه لکه اکل شرب جماع لکه چي سیاحت په اغلب الناس کي داغسي وي، او بله وجه ډېره الطف یې دا ویلې ده چي روژه سفر روحاني دی چي ددې سفر په ویاړ ډېر احوال د ملک او ملکوت

وروژیاتي ته کشف کېږي فشبه الاطلاق علیها بالاطلاع للسائح علی البلدان او پر دېرو ځایو باندي الی اخیره، او ابن ابي حاتم له ابی زید څخه روایت کړی دی چي سائحون هم المهاجرون دي ولیس في امة محمد ﷺ سیاحة الا الهجرة، او ابو الشیخ له عکرمه رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي سائحان طالب علمان دي یسیحون في الارض لطلب العلم، او طبراني او حاکم وایي له ابی امامة رضي الله عنه څخه په روایت چي یو سړي له علیه الصلوة والسلام څخه اجازه د سیاحت وغوښتل، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل سیاحة امتي الجهاد في سبیل الله، لکن اول تفسیر اولی دی.

پوښتنه: د سیاحت تفسیر یې ولي په معنی لغوي سره نه دی کړی؟

ځواب: سیاحت په معنی لغوي د نصاری وو د رهبانیت یوه څانګه ده وقد نهی رسول الله ﷺ عن الرهبانیة یعني بانواعها.

درویش وایي: چي ابو الشیخ له عکرمة رضي الله عنه څخه په روایت چي تفسیر د سائحین په طلاب العلم سره کړی دی دېر په زړه پوري دی، لانه قال ابو الدرداً رضي الله عنه سمعت رسول الله ﷺ من سلک طریقاً یطلب فیه علماً سلک الله به طریقاً من الجنة (که څوک پر یو لار روان سو چي په هغه کي یې علم طلباوه، خدای ﷻ به دی بوزي په دغه سلوک ولاري ته د جنت) وان الملائکة لیضع اجنحتها رضیً لطالب العلم (او په تحقیق ملکي ایږدي خپل وزرونه یعني چي طالب العلم وویني دوی خپل طیران قطع کوي لپاره د رضی د طالب العلم یعني ورته درېږي.

درویش وایي: چي بعض ملا امامان چي وایي چي ملکي د طالب العلم تر پښو لاندي وزرونه ایږدي هغه تفسیر غلط دی او اهانت دی د ملائکة الله) وان العالم لیستغفرله من في السموات ومن في الارض حتی الحیتان في جوف المأ (او عالم یعني بالعلوم الدینیة اذ لا اعتداد لغیرها هر آئینه طلب د د بخښني کوي هغه څوک چي په اسمانو کي دي یعني الملائکه، او هغه څوک چي په مځکه کي دي ، والمراد صالح مؤمنان ، حتی چي طلب د بخښني ورته کوي ماهیان په نس کي د اوبو ای بلسان القال والله اعلم بحقیقة الحال) وان فضل العالم علی

العابد كفضل القمر ليلة البدر على سائر الكواكب (او فضيلت د عالم يعني چي صرف فرائض او واجبات پر ځای کوي او له منهيات شرعيه وو څخه پرهېز کوي. او نور وخت په تعليم کي د علم تېروي يعني يا په درس کي يا په مطالعه کي د ديني کتابو يا په تصنيف کي يعني نوافل العبادات نه کوي پر عابد چي په نوافل العبادات من الصلوة والصيام والاذكار وغيرها بخت وي، لكه فضيلت د سپوږمۍ د څورلسم د مياشتي پر نورو سترو) وان العلمأ ورثة الانبيأ وان الانبيأ لم يرثوا ديناراً ولا درهماً وانما ورثوا العلم فمن اخذه اخذ بحظ وافر (رواه احمد والترمذي وابو داؤد وابن ماجه) اللهم اجعلني منهم بفضلك وكرمك.

او په تحقيق علمأ وارثان د انبيأ عليهم السلام دي، او انبيأ عليهم السلام په ميراث نه دي پرې ايښي دينار او نه درهم، بلکې دوی پرې ايښي دی علم ای علم الدين والشريعة، نو که چا د علم برخه واخستل يعني علم يې حاصل کړی بيا يې مبذول کړی، نو يې واخستل پوره برخه يعني له ژوند څخه د دنيا.

پوه سه: چي مراد له "الراكعون والساجدون" څخه لمونځ کونکي د پينځه وخته مفروضه دي.

پوښتنه: له لمانځه څخه يې تعبير په دغه رکوع او سجده سره وکړی وجه يې څه ده؟

ځواب: لمونځ خو عبادت دی عبادت کول په رکوع او سجده سره تر نورو ارکانو د لمانځه ښه معلومېږي، ولي چي عادةً سړی ګاهي ولاړ وي او ګاهي ناست وي او رکوع او سجده د عادت شيان نه دي، نو هر څوک پوهېږي چي دا سړی لمونځ او عبادت کوي.

سوال: په يوازي رکوع او سجده سره خو لمونځ مراد کېدای سوای، نو دواړو ته کوم ضرورت ؤ؟

ځواب: د تکرار فائده يې داده چي دلالت وکړي پر فضيلت د لمانځه پر ټولو عباداتو کما جاؤ في حديث ابن مسعود رضي الله عنهما دی وايي چي ما پوښتنه وکړه د عليه الصلوة والسلام څخه ای الاعمال احب الى الله؟ قال الصلوة لوقتها (کوم عمل ډېر محبوب دی و خدای جل جلاله ته؟ عليه الصلوة والسلام وفرمايل لمونځ پر

خپل وخت يعني مستحب وخت) قلت ثم اى قال بر الوالدين (بيا ما ورسته ورته وويل چي بيا كوم عمل محبوب دى و خداى ﷻ ته؟ عليه الصلوة والسلام وفرمايل چي احسان كول د مور او پلار سره يعني خدمت يې كوه كه د خدمت محتاجه وه او نفقه وركوه الى غير ذالك) قلت ثم اى قال الجهاد في سبيل الله (ما ورته وويل بيا نو كوم عمل احب دى وخداى ﷻ ته؟ ده مبارك وفرمايل چي جهاد په لاره كې د خداى ﷻ يعني لمرضاة الله واعلاً كلمة الله، رواه بخاري ومسلم، وفي رواية لواستزدته لزادني (كه ما نوري پوښتني ځني كړي واى يعني ثم اى ثم اى عليه الصلوة والسلام به ماته زياتوب كړى واى يعني د هغو ځوابونه به يې هم راكړي واى، مطلب يې دادى چي ما شفقتاً له عليه الصلوة والسلام څخه نوري پوښتنې نه وكړې) وقال رسول الله ﷺ الصلوة عماد الدين رواه ابو نعيم وفي رواية فمن اقامها فقد اقام الدين ومن هدمها فقد هدم الدين، وقال عليه الصلوة والسلام الصلوة نور المؤمن رى عن انس رضي الله عنه وقال الصلوة قربان كل تقي (لمونځ نژدې والى د هر تقوى مؤمن يعني سبب د نژدېوالي وخداى ﷻ ته د هر تقوى داره سړي.

الْاٰمِرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَالنَّاهُوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

چي امر كونكي دي په معروف سره چي ايمان دى او عمومي طاعات دي او نهي كونكي له بد كاره څخه چي كفر او عموماً گنهونه دي.

سوال: د ناهون سره يې ولي واو عاطفه راوړى او په نورو خصالو كي يې واو عاطفه نه راوړى؟

ځواب: نور خصال ټوله هر يو جلا جلا خصلت ؤ، او امر بالمعروف او نهي عن المنكر يو صفت او خصلت دى ولهذا جمع بالعطف بينهما، او حدادي رحمه الله وايي چي معروف هو السنة النبوية اى الطريقة النبوية ﷺ والمنكر هو البدعة آه، په حديث شريف كي راغلي دي "كل بدعة ضلالة" ابن مالك رحمه الله وايي يعني كل خصلة جديدة آتى بها الشخص ولم يفعلها النبي ﷺ ولا الصحابة رضي الله عنهم آه او له دې څخه تخصيص كړى علماؤ د مذاهبو بدعت حسنه كما قال عمر رضي الله عنه

حين جمع الناس على ابى بن كعب رضي الله عنه في صلوة التراويح نعمت البدعة، علمأ رحمهم الله وايي چي بدعت پينځه قسمه دی، يو واجب لكه جمع كول د دلائلو عقليه او نقليه لپاره د دفع د شبهاتو د ملاحده ؤ او د روافضو وسائر فرق الضلالة ككتب المتأخرين في العقائد كشرح العقائد وشرح المقاصد للعلامة التفتازاني رحمه الله والمواقف للقاضي عضد الملة والدين رحمه الله وشرحه للسيد الشريف وغيرها، ومندوبة كتصنيف الكتب في العلوم الدينية من كتب التفاسير وكتب الاحاديث والكتب الفقة والفتاوى، وبنأ المدارس والجسور وغيرها ومباحة كالبسط في الماكولات، ومكروهة وحرام وهما ظاهران.

وَالْحٰفِظُوْنَ لِحُدُوْدِ اللّٰهِ

او دوى ساتونكي وي د هغه اوامرو او منهياتو چي خداى جل جلاله ودوى ته حد او تعين كړى وي.

پوه سه: چي حسنات يعني خصلات حسنه چونكه په ماذكره الله فيما قبل كي حصر نه وه، ولي كه ټوله حسنات د اعضأ بدنيه ؤ او قلبيه ؤ څوك يې جمع كوي، نو كتاب مجلدات به ځني جوړ سي يعني من العقائد الدينية الخالية عن الزيغ والبدعة والاحكام الشرعية الفقهية واحكام تصفية النفس من الرزائل كما بين في التصوف، نو له دې كبله په واو عاطفه سره چي وه شامل مامر ذكره ته او ما بقى ته هم دي كمامر ذكره منا يو حاصل مجمل كلام جامع او مانع ذكر كړى چي "والحافظون لحدود الله" دى.

پوه سه: چي شيخ احمد غزالي رحمه الله وخپل ورور محمد غزالي رحمه الله ته وويل چي ټولهِ دين ماتاته په دوو خبرو كي جمع كړى دى، التعظيم لامر الله، والشفقة على خلق الله.

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۱۲﴾

او ته زيرى وكړه يا محمد صلى الله عليه وسلم وټولو مؤمنانو ته يعني الموصوفون بما ذكره الله من الخصال الحميدة وبما ذكره الله تعالى في الاجمال يعني زيرى د رضٰى الهي وكړه او زيرى د دار الكرامة جنت وكړه.

پوښتنه: دغه کسان خو د وړاندي ذکر سوه، نو ضمير د هم يعني وبشرهم کافي نه ؤ؟

ځواب: په ذکر د لفظ د "مؤمنين" تنبيه پر دې ده چي ايمان ددوی سبب د خصال حميده وگرځېدی، ولي چي علماً قاطبةً وايي چي تعليق د يو حکم لکه دلته چي بشارت دی په يو مشق سره چي لفظ د مؤمن دی دلالت کوي پر سببيت د مبدأ الاشتقاق چي ايمان دی د هغه حکم لپاره چي بشارت دی.

په قرآن مجيد کي خدای ﷻ مبشر به نه کړی ذکر چي تنبيه پر دې باندي چي پر ټوله مبشر به باندي عبارت احاطه نه سي کولای، او درويش په طور د مشت نمونه خروار اجمالي بيان د مبشر به وکړی.

درويش وايي: چي بخاري او مسلم له سعيد بن المسيب رضي الله عنه او له خپله پلاره څخه داسي روايت کړي دی چي ابو طالب عم رسول الله ﷺ چي د وفات وخت يې نژدې سو عليه الصلوة والسلام ورته راغلی او په مجلس کي ابو جهل او عبدالله بن ابی اميه هم حاضر وه، نو عليه الصلوة والسلام وه ابو طالب ته وويل قل لا اله الا الله احاج بها عندالله، ابوجهل او عبدالله بن ابی اميه ورته وويل اترعب عن ملة عبدالمطلب يعني فهم کوه چي د ملت او دين څخه د عبدالمطلب چي شرک دی وانه وړې، نو عليه الصلوة والسلام گړی په گړی د توحيد کلمه وه ابو طالب ته پېشوله او بو جهل او ملگري يې خپل خبره ورته تکراروله حتی چي د ابو طالب اخيره خبره داوه علی ملة عبدالمطلب وابی ان يقول لا اله الا الله او مړ سو، نو رسول الله ﷺ دا خبره وکړه والله لاستغفرن لک مالم انه عنه (قسم په خدای ﷻ دی چي زه به همېشه ستا لپاره طلب د بخښني کوم تر هغو پوري چي زه نه يم نهي سوی يعني د خدای ﷻ له خوا ستا له استغفار څخه، نو دا آيت نازل سو.

درويش وايي: چي د آيت شريف پر مذکوره شان حسين بن الفضل رحمه الله عليه داسي سوال کړی دی چي د ابو طالب وفات خو قبل الهجرة درې کاله مخ ته راغلی دی او دا سورت له اخيرو سورتونو څخه دی چي په مدينه منوره کي نازل

سوي دي، فاضل واحدي رحمه الله ددې سوال په ځواب کې وایي چې دا سوال نه دی وارد، ولې چې علیه الصلوة والسلام د ابو طالب استغفار له خدای ﷻ څخه غوښتی د وفات له وخته څخه بیا تر وخته د نزول ددې آیت په مدینه منوره کې فان التشدید مع الکفار انما ظهر في هذه السورة، او ورته ځواب صاحب التقریب هم ذکر کړی دی.

سوال: په مذکوره شان نزول کې خو داسي راغلي دي فنزلت هذه الآیة. کلمه د فأ په نېز د نحاتو خو لپاره د تعقیب بلا فصل ده؟

ځواب: کلمه د فأ لپاره د تعقیب نه ده بلکې لپاره د سببیت ده، پر دې توجیه د واحدي رحمه الله ډېرو نورو علماؤ رحمهم الله اتفاق کړی دی او دا یې ویلي دي چې هذا توجیه وجیه، پر دې توجیه علامه بغداد په روح المعاني کې دا سوال کړی دی چې ابن سعد رحمه الله او ابن عساکر رحمه الله له حضرت علي رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چې ما خبر ورکړی په مرگ د خپل پلار ابو طالب، نو علیه الصلوة والسلام وژړل یعني د ابو طالب پر موت بېله ایمان راوړلو څخه، وقال اذهب فغسله وکفنه واراه غفرله الله ورحمه ففعلت (علي رضي الله عنه ته یې وویل چې ورسه غسل ورکړه او کفن ورکړه او ښخ یې کړه خدای ﷻ دي وده ته بخښي وکړي او رحم دي پر وکړي، علي رضي الله عنه وایي ماهم د فرموده سره د علیه الصلوة والسلام کار وکړی وجعل رسول الله ﷺ یستغفرله ایاماً ولا یخرج من بیته حتی نزل علیه جبریل علیه السلام بهذه الآیة ماکان للنبي الآیة (نو علیه الصلوة والسلام په استغفار د ابو طالب شروع وکړه څو ورځي او له کوره نه راوتی حتی چې جبرئیل علیه السلام دا آیت راوړی ماکان للنبي الآیة له دې روایت او حدیث څخه خو صراحةً دا فهمېږي چې علیه الصلوة والسلام چې وروسته تر دفن د ابو طالب له کوره نه راوتی تر وخته د نزول د آیت چې دا آیت په مکه کې نازل سوی دی، آلوسي رحمه الله وایي اللهم الا ان یقال بضعف هذا الحدیث لکن محمود آلوسي رحمه الله وایي چې ما داسي څوک نه دی لیدلی چې دا حدیث دې ضعیف گڼلی وي.

آلوسي رحمه الله صاحب د روح المعاني وایي چې اولی په ځواب کې د اصل

Scanned by CamScanner

سوال چي حسين بن الفضل رحمه الله وارد کړی ؤ پر مذکوره شان نزول چي دا سورت چي روات مدني بولي په اعتبار د غالب آيتو دی فلا ينافي نزول شيئ منها في مکة وهي هذه الآية ماکان للنبي الآية.

درويش وايي: چي صاحب د روح المعاني په اخير د مبحث مذکور دا عبارت راوړی دی والآية دليل على ان اباطالب مات کافراً وهو المعروف من مذهب اهل السنة والجماعة ص۳۳.

درويش وايي: چي محمود آلوسي رحمه الله په روح المعاني کي وايي چي د شيعه گانو مذهب دادی چي ابو طالب پر ايمان مړ سو او دوی داسي دلائل راوړي دي چي ثکلی به پر وخاندي (ثکلی هغه ښځه بولي چي ځوان زوی يې مړ وي) او دی وايي چي شيعه گانو داسي دلائل پر ايمان د ابو طالب راوړي دي چي اوهن من بيت العنکبوت دي، هو! په ايمان او نه ايمان کي د ابو طالب ډېر بحث کول وه مؤمن ته نه ښايي لکه په باره کي د نورو کفارو د قريشو لکه ابوجهل وامثاله، ولي چي ابو طالب لره فضليت سته پر نورو کفارو د قريشو، ولي چي ابو طالب رسول الله ﷺ له کوچنيوالي څخه بيا تر ځوانۍ پوري په قرار د وصيت د پلار عبدالمطلب دی مبارک ډېر نازاوه، او نکاح د خديجة الکبری رضي الله عنها د عليه الصلوة والسلام سره په سن کي د پينځه ويشت کلنۍ د ابو طالب په ژوند کي واقع سوه او هر څه ازاُرونه د قريشو د کفارو پر عليه الصلوة والسلام باندي په قرار د صحيح احاديثو ټوله پس له وفاته د ابو طالب راغلي دي، وقد روی نفع تلک المحاسن لابی طالب مع رسول الله ﷺ في الآخرة افلا ينفعه في الدنيا في الکف عن الخوض فيه وعدم معاملة المؤمن مع ابی طالب معاملة غيره من کفار قريش کابی جهل وغيره، له ابو سعيد خدري رضي الله عنه څخه روايت دی چي ما له رسول الله ﷺ څخه واورېدل چي يو چا پوښتنه د ابو طالب په باره کي وکړه، عليه الصلوة والسلام وويل ولعله تنفعه شفاعتي يوم القيامة فيجعل في ضحفاع من النار.

پوه سه: چي ضحفاع هغه لږو اوبو ته د رود وايي چي تر بجلکو پوري وي،

عليه الصلوة والسلام زياته کړه که زما شفاعت نه وای دی به په غمرات کي د اور وای او کما قال ﷺ. علامه بغداد رحمه الله په صفحه ۳۶ کي وايي چي ښکنځل وه ابو طالب ته زما په نيز ډېر بد کار دی خصوصاً چي په دې ښکنځلو کي د ابو طالب د علوينو ازار دی، وقد ورد في الحديث الصحيح لاتؤذوا الاحياً بسبب الاموات.

درویش وايي: چي روح البيان د ابو طالب د ناروغۍ قصه په ښه ډول سره ښکاره کړې ده، دی وايي چي ابو طالب مريض سو دمخه تر هجرت نبوي ﷺ درې کال اولس کاله د نبوت د عليه الصلوة والسلام پوره سوله، قريش د ابو طالب د مرض له شدته خبره سوه، نو يو وبل ته يې سره وويل چي حمزه او عمر رضي الله عنهما مسلمانان سوه او حال د محمد ﷺ قد فشا في بعض قبائل د قريشو ورځي، راسي چي ورسو ابو طالب ته، نو زموږ چي زموږ لپاره دی د خپل وراره عهد واخلي او زموږ له خوا دی وده ته عهد ورکړي، ولي موږ بېرېږو چي دا سړی زموږ امر يعني شرک به يکلخته له منځه يوسي، او به يو روايت کي داسي راغلي دي چي موږ بېرېږو که دا شيخ يعني ابو طالب مړ سي، نو موږ خو عليه الصلوة والسلام حتماً قتل کوو، نو موږ ته به عرب پېغور راکوي چي د اکا ابو طالب په ژوند يې کار نه په درلودی چي هغه مړ سو محمد ته يې لاس ورواچاوه، نو د د قريشو دغه نامور اشراف سره راټول سوه، يعني عتبه وشيبه چي زامن د ربيعه وه او ابو جهل بن هشام او اميه بن خلف او ابو سفيان چي دغه وخت مسلمان نه ؤ ولي چې ده د مکې د فتح په شپه ايمان راوړی، نو يو سړی يې وه ابو طالب ته ورواستاوه چي موږ ستا پوښتنې ته درځو اجازه سته؟ نو ابو طالب هم اجازه ورکړه فدخلوا عليه، دوی تر پوښتني وروسته وه ابو طالب ته وويل يا ابا طالب ته زموږ سردار يې زموږ مشر سړی يې او تا ته ناروغي درپېښه سوه، موږ بېرېږو يعني ستا پر مرگ باندي، او ته خبر يې چي زموږ او ستا د وراره تر منځ لوی جنجال دی، نو ته يې راوه غواړه زموږ او دده تر منځ يوه فيصله راوکړه په دې ډول چي موږ او خپل دين سره پرېږدي او زموږ خدايانو ته دي پوچ نه وايي، موږ دی او خپل دين سره پرېږدو، نو عليه الصلوة والسلام ته ابو طالب سړی ورواستاوه، عليه الصلوة والسلام خپل اکا ته راغلی،

درويش وايي چي دا رواج له پخوا څخه راروان دی چي د ناروغه د څنګ سره د يوه سړي ځای پر پرېږدي ددې لپاره چي د مريض اواز طبعاً ضعيفه وي، نو هغه څوک چي د پوښتنې لپاره د مريض و څنګ ته کښېني او په کرار اواز د مريض احوال پرسي کوي، عليه الصلوة والسلام چي په حجره داخل سو ابو جهل ور په هوا سو او هغه د ابو طالب بغل يې اشغال کړی چي نه بايد چي محمد دلته کښېني، نو به د ابو طالب د قرابته زړه پر وسوځي او ايمان به پر راوړي، نو عليه الصلوة والسلام د ځای د نيستي له کبله د موچنو په ځای کي کښېنستی، نو ابو طالب و عليه الصلوة والسلام ته وويل يا ابن اخي هٰولآء اشرافوا قومک ددوی سره هغه رفتار وکړه چي دوی يې غواړي او دوی ستا څخه د انصاف سوال کوي چي ته ددوی له خدايانو څخه د بدويلو خوله بنده کړه يعني چي دا خدايان هيڅ شی نه دي او ددوی عبادت شرک دی، دوی به تا او ستا خدای سره پرېږدي، عليه الصلوة والسلام دوی ته وويل چي تاسي راته ووایاست چي زه که هغه شی تاسي ته درکړم يعني درسره وه يې منم تاسي په ماته هغه شی راکړئ يعني راسره وه به يې منئ، يوه خبره چي تاسي په د هغې خبري په منلو سره د عربو مالکان سئ يعني سلطنت به پر کوئ او عجم به ستاسي فرمانبرداره سي ای يطيع ويخضع، ابو جهل ورته وويل چي د هغو خبري د منلو سره به لس نوري خبري درسره ومنو قال ﷺ تقولون لا اله الا الله او تاسي به پرېږدئ ما تعبدون من دون الله، دوی سره چک چکي کړې ثم قالوا يا محمد ﷺ زموږ څخه سوال وکړه غير له دغې کلمې يعني لا اله الا الله، عليه الصلوة والسلام ورته وويل که تاسي لمر راوړئ او زما په لاس کي يې راکښېږدئ (وهذا تعليق بالمحال) زه به ستاسي څخه سوال نه وکړم غير د لا اله الا الله، نو دوی يو له بله سره وويل مايعطيکم هذا الرجل شيئاً مما تريدون، درځئ خپل د پلرو دين ټينګ کړئ حتی يحکم الله بينکم وبينه، نو تولـه ولاړه، وروسته عليه الصلوة والسلام ابو طالب ته وويل ای عم ته دغه کلمه ووايه يعني اشهد ان لا اله الا الله، يعني زه به ستا دغه کلمه په ورځ د قيامت و خدای ﷻ ته پيش کړم او ستا شفاعت به وکړم، ابو طالب ورته وويل يا ابن اخي لو لا مخافة العار وان تظن العرب اني انما

قتلتها خوفاً من الموت لقلتها فنها عن كلمة التوحيد قال ﷺ زه به همېشه تا ته طلب د مغفرت کوم تر څو زه ځني منع سوی نه یم فنزلت هذه الآية.

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَن يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾

نه ښايي نبي لره چي مراد ځني رسول الله ﷺ دی او نه هغه کسانو ته چي ایمان يې راوړی وي چي طلب د پخښني به کوي د خدای ﷻ څخه د هغو کسانو لپاره چي مشرکان وي که څه هم ددوی یعني د مسلمانانو لپاره خاوندان د قرابت وي لکه په مانحن فيه کي ابو طالب وروسته تر دې چي ښکاره سي و مسلمانانو ته چي دغه اولی القربی ددوی صاحبان دي د اور یعني د دوږخ معنی دا چي پر کفر مړه سوه.

تنبیه: د مشرکانو ذکر اتفاقي دی په اعتبار د مقام ورنه هیڅ کافر ته که یهودي وي او که نصراني وي د مغفرت دعا نه ده ورته روا چي سړي ته معلومه سي چي پر یهودیت یا نصرانیت مړ سو.

مسئله: وژوندي کافر ته دعا د مغفرت روا ده، ولي چي د دعا مقصد داوي چي خدای ﷻ دي توفیق د ایمان ورکړي چي د بخښني سبب يې وګرځي.

فائده: ابو طالب چي له ایمان راوړلو څخه انکار وکړی او مړ سو، نو علیه الصلوة والسلام ډېر غمجن سو، نو دا آیت نازل سو "انک لاتهدي من احببت ولکن الله یهدي من یشأ وهو اعلم بالمهتدین" یعني موضع آخر من القرآن.

درویش وایي: چي بعضي محدثانو لکه حاکم رحمة الله علیه په مستدرک کي دا آیت یعني ماکان لنبي آه په شان کي د بي بي آمنه ام رسول الله ﷺ چي علیه الصلوة والسلام ددې طلب د مغفرت کاوه نازل سوی دی، او حاکم رحمة الله علیه په پای کي ویلي دي وهذا حدیث صحیح، امام ذهبي رحمة الله علیه د مستدرک په شرح کي ویلي دي چي ددې حدیث راوي ایوب بن هاني هغه ابن معین ضعیف سړی بللی دی، او ورته حدیث طبراني له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روایت کړی دی، جلال الدین السیوطي رحمة الله علیه وایي چي ددې حدیث روایت تر ابن عباس رضي الله عنهما پوري رسول

اسناد يې ضعيف دى لاتعويل عليه، او امام سيوطي رحمه الله وايي چي تول روايت چي په دې باره کي دي له علت او ضعف څخه خلاص نه دي، او حافظ ابن حجر رحمه الله په شرح کي د بخاري وايي قد تأملت کلها معلولة وفي هذه الروايات يعني ان الآية نزلت في استغفار رسول الله ﷺ لابويه علة اخرى وهو انها مخالفة لما في الصحيحين ان هذه الآية يعني ماکان للنبي آه، فنزلت بمکة عقيب موت ابي طالب وما ذکره من ان هذه الآية نزلت في والدي رسول الله ﷺ ففي کلها ان هذا الاستغفار کان بعد الهجرة، حاصل د کلام دادى چي په دې آيت سره دليل پر دې ويل چي والدين د عليه الصلوة والسلام مشرکان وه غلط دى او ډېر تجاسر دى په شان کي د سيد المرسلين ﷺ ولي هغه محدثان چي د جرح او تعديل بيرغ ددوى په لاس کي دى دغه روايات چي هر چا کړي دي ضعيف او معلول يې بولي.

درويش وايي: چي يرحم الله الشيخ الاجل جلال الدين السيوطي رحمه الله ويرضى عنه حيث صنف رسائل في اثبات ايمان ابوى رسول الله ﷺ وجميع آبائه وامهاته الى آدم عليه السلام.

درويش وايي: چي وعلى هذا اعتقاد الفقير غفرله.

ع... وللناس فيما يعشقون مذاهب.

وقد روى البخاري رحمه الله بسنده عن النبي ﷺ بعثت من خير قرون بني آدم قرناً فقرناً حتى بعثت من القرن الذي کنت فيه.

درويش وايي: چي مظهري رحمه الله وايي فلا يمکن انيکون کافر في سلسلة آبائه ﷺ انتهى، نعم په زمانه کي د فترت د انبيا عليهم السلام يوازي توحيد يعني لا اله الا الله کافي دى د ايمان لپاره لان غير التوحيد موقوف على السماع من صاحب الشرع.

شان نزول: ترمذي د علي رضي الله عنه څخه روايت کړى دى چي علي رضي الله عنه وايي چي ما د يو سړى څخه چي مور او پلار يې پر شرک مړه وه او زوى يې طلب د بخښني د دوى کاوه، ما ورته وويل اتستغفر لابويک وهما مشرکان؟ ده راته وويل چي ابراهيم عليه السلام ولي طلب د بخښني د پلار کاوه وهو مشرک! علي رضي الله عنه وايي ما ددې خبري پوښتنه له عليه الصلوة والسلام څخه وکړه فنزلت هذه الآية.

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرٰهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ

او نه ؤ استغفار د ابراهيم عليه السلام خپل د پلار يعني آذر لپاره مگر نه په سبب د يو وعدې چي ابراهيم عليه السلام هغه وعده کړې وه د پلار سره بقوله سأستغفر لک ربي په دې طمع چي به گوندي ايمان راوړي.

درويش وايي: چي دا ترجمه چي ما وکړه ضمير مرفوع د وعد وه ابراهيم ته راجع دى، او ضمير منصوب د "اياه" يې و پلار ته راجع دى، وعلى هذا اكثر المفسرين رحمة الله عليهم ويؤيد قرائة من قرء موضع اياه، آباه بالبأ الموحدة، او دليل پر دې چي وعده د استغفار د پلار سره په داسي کي وه چي دى مشرک ؤ، قوله تعالى قد كانت لكم اسوة حسنة في ابراهيم آه، وفي اخير الآية المذكورة الا قول ابراهيم لابيه سأستغفرلک، ولي ددې استثنأ معنى داده چي په ابراهيم پسي به دغه قول چي استغفار يې د مشرک پلار لپاره کاوه اقتدأ مه کوئ، ولي د ابراهيم عليه السلام استغفار په سبب د وعدې ؤ چي ده د خپل پلار سره کړې وه په طمع ددې چي دى به گوندي زما په شفقت چي ورسره لرم مسلمان به سي.

درويش وايي: چي زموږ له ترجمې څخه د بعض مفسرين د قول ضعف ښکاره سو چي وايي ضمير مرفوع د وعد وپلار ته راجع دى او ضمير منصوب د "اياه" وابراهيم ته راجع دى، نو معنى د آيت داسي کېږي چي دعأ د ابراهيم نه وه مگر په سبب د وعدې د پلار د ابراهيم سره چي زه ايمان راوړم، نو ابراهيم عليه السلام ورته وويل چي ته چي ايمان راوړې سأستغفرلک ربي، د آيت د شان نزول حاصل دادى چي څوک دي استغفار د مور او پلار چي مشرکان وي قياس پر استغفار د ابراهيم عليه السلام نه کوي، ولي چي استغفار د ابراهيم عليه السلام خو د وعدې له کبله ؤ، نورو خلگو خو دا وعدې نه دي کړي، نو د مشرک لپاره دي استغفار نه کوي والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب.

فائده: استثنأ د "الا عن موعدة" استثنأ مفرغ ده يعني مستثنأ منه يې محذوف دى اى ماكان استغفار ابراهيم لابيه ناشياً من شيئ من الاسباب الا عن موعدة آه.

درویش وايي: چي د فقير مذکور تفسير ددغو تفاسيرو سره سمون لري تسير کبير، تفسير قرطبي، تفسير روح المعاني، تفسير مظهري او تفسير روح البيان.

فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ

چي څرگند سو ابراهيم عليه السلام ته کفر د پلار يعني چي پر کفر مړ سو او يا خداى پاک وحي ورته وکړې چي پلار دي ابداً ايمان نه راوړي روح البيان دغه دواړه تفسيرونه راوړي دي لکن ويلي يې دي چي د وحي تفسير يې انسب د وروسته سره دی ولي عداوت د خداى جل جلاله په وخت کي د مرگ څه معلومېږي، او مظهري هم دواړه تفسيرونه راوړي دي او نور څه يې نه دي ويلي لکن د روح البيان وجه د انسبيت صحيح نه ده ولې لکه ابو طالب چي په وخت کي د زکندن وويل چي زه پر دين د ابو عبد المطلب يم او وفات سو دغسي شايد پلار د ابراهيم عليه السلام دي ورته خبره کړې وي په وخت کي د وفات والى ماذکرنا اشار صاحب روح المعاني ولي هغه هم دواړه قوله راوړي دي او وجه د انسبيت د روح البيان يې هم راوړې ده وروسته يې ويلي دي والامر بين ففي قوله الامر بين اشارة الى ماذکرنا فافهم.

اَنَّهٗ عَدُوٌّ لِّلّٰهِ تَبَرَّاَ مِنْهُ

چي پلار مي دښمن د خداى جل جلاله دى، نو ځني بېزاره سو او استغفار يې پرېښو، يو قول ضعيف مظهري رحمة الله عليه له سباق څخه د کلام مخالف راوړی دی په قيل سره چي ضعف ته يې اشاره د حيث قال وقيل فلما تبين له في الآخرة انه عدو لله تبرأ منه آه او دا حديث يې د دغه قول د ليل گرځولی دی، چي بخاري رحمة الله عليه روايت له ابو هريره رضي الله عنه څخه کړی دی عن النبي صلى الله عليه وسلم چي ده مبارک وويل چي ابراهيم عليه السلام به د خپل پلار آذر سره ملاقي سي په ورځ د قيامت چي د آذر پر مخ به تور والی او گرځ وي، نو ابراهيم عليه السلام به پلار ته ووايي چي ما ته تا په دنيا کي نه وه ويلي چي زما څخه عصيان مه کوه يعني زما امر بتوحيد الله ومنه؟ پلار به يې ورته ووايي چي ننه ورځ دي عصيان نه کوم، نو ابراهيم عليه السلام به خداى جل جلاله ته داسي وايي "يارب انک وعدني ان لا تخزني يوم يبعثون" يا خدايه تا له ما سره وعده نه وه کړې چي زه به تا نه رسوا کوم په هغه ورځ چي خلگ بعث

کېږي يعني وعده دي کړې وه "فای خزی اخزی من ابی الابعد" نو تر دې لويه رسوايي به څه وي زما تر پلار چي ابعد له ايمان څخه ؤ يعني چي دی دوږخ ته ورولې دا زما رسوايي ده "فيقول الله اني حرمت الجنة على الكافرين" ما حرام ګرځولی دی جنت پر کافرانو "ثم يقال يا ابراهيم انظر الى ماتحت رجليک فينظر فاذا هو بذيج متلتخ فيؤخذ فيلقى في النار وفي رواية فتبرء منه يوميذ" ابراهيم عليه السلام ته به وويل سي چي ته وګوره لاندي تر پښو شي ته، دی چي وګوري يو يږ وي په مرداريو ککړ نو تر پښو يې ونسي دوږخ ته يې وغورځوي، او په بل روايت کي راغلي دي چي ابراهيم عليه السلام به ځني بېزاره سي په دغه ورځ.

إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ لَأَوَّٰهٌ حَلِيمٌ ﴿۱۱۴﴾

پوه سه: چي د "اواه" معنی کثير التاوه يعني چي د سړي ډېر زه تنګ سي له يو سبب څخه او يا يې يو ځای ډېر درد کوي نو وايي آه من كذا او داسي وايي آوه په مد د الف او په تشديد او فتحه د واو او په سکون د ها عند تطويل الصوت.

درويش وايي: چي روح المعاني او مظهري ښخي ډېري معناوي د "اواه" ذکر کړي دي (١) کعب الاحبار چي معنا يې کثير الخشية من الله تعالى وکان ابراهيم يکثر ان يقول آه قبل لا ينفع آه يعني يوم القيامة لانه لاينفع کثرة الخشية والتاوه يوم القيامة، سعدي شيرازي ميګويد:

تو پيش از عقوبت درعفو کوب ..... که سودی ندارد فغان زير چوب

(٢) وقيل الاواه هو الذي يتأده من الذنوب ومآلهما واحد (٣) بغوي رحمة الله عليه وايي چي په حديث شريف کي راغلي دي چي چا پوښتنه د عليه الصلوة والسلام څخه وکړه د "اواه" د معنی عليه الصلوة والسلام ورته وويل الخاشع المتضرع، ولي چي خشوع او تضرع مستلزمه ده کثرة التاوة من الذنوب والنار (۴) عطأ وايي چي د "اواه" معنا الراجع عن کل مايکره الله الخائف من الله والنار (۵) ابن مسعود رضي الله عنه وايي چي د "اواه" معنا ډېر دعاً کونکی (٦) له ابن جرير رحمة الله عليه څخه نقل دی چي "اواه" مؤمن تواب ته وايي (٧) حسن بصري او قتاده رحمة الله عليه وايي چي "اواه" هغه سړي ته وايي چي ډېر مهربان وي پر بندګانو د خدای جل جلاله

(٨)مجاهد رحمه الله وایي چي "اواه" مؤمن موقن ته وایي (٩) عکرمه رحمه الله وایي چي "اواه" متیقن ته وایي د حبشه په لغت کي، وفیه شیئ وله جواب فتامل (١٠)عقبة بن عامر رحمه الله وایي چي "اواه" کثیر الذکر الله تعالی ته وایي (١١) له سعید بن جبیر څخه نقل کړل سوی دی چي "اواه" معلم الخیر ته وایي (١٢) نخعي رحمه الله وایي چي "اواه" فقیه ته وایي (١٣) ابو عبیده وایي چي "اواه" هو المتاوه شفقاً المتضرع یقیناً ولزوماً للطاعة، زجاج وایي چي قول د ابو عبیده تولو معناوو ته چي ذکر سوي دي شامل دی والله اعلم.

پوښتنه: تفسیر د رسول الله ﷺ د "آواه" چي په دریم نمبر کي تېر سو، نو د هغه عدول چاته څرنګه روا دی؟

ځواب: په روح المعاني کي وایي نعم ماذهب الیه الجماعة غیر مناف لما قاله رسول الله ﷺ انتهی.

درویش وایي: چي عدم منافات خو یې مسلم دی لکن د عدول وجه یې څه ده؟ فالاولی ان یقال ان بعضهم لعله لم یبلغهم تفسیر النبي ﷺ ولعل بعضهم فسر باللازم من قول رسول الله ﷺ توضیحاً او تقلیلاً واختصاراً فتامل.

پوښتنه: د "اواه" لفظ په دغو مذکوره دیارلس معانیو کي مشترک لفظي دی او که په بعضو کي حقیقت او په بعضو کي مجاز دی؟

ځواب: علماً رحمهم الله وایي یو لفظ چي مشکوک سي په معاني متعدده وو کي چي دا لفظ په دې معناوو کي مشترک لفظي دی او که په بعضو کي حقیقت دی او په بعضو کي مجاز دی، نو ظن غالب دادی چي پر حقیقت او مجاز دي حمل سي، ولې چي حقیقت او مجاز په عربي ژبه کي ډېر دی تر مشترک لفظي وهذا تفصیل قولهم ان المظنون الحاق المشکوک بالاعم الاغلب انتهی ومع قطع النظر عن القانون المذکور فالاشتراک للفظ واحد في معاني (١٣) نادر جداً حتی لایکاد یوجد في لفظ واحد، واما الحقیقة والمجاز فله (٢٥) طرق کما بین في کتب الاصول فالحمل علیها الیق و اولی والعلم عندالله.

{حَلِیم} ای صاحب د حلم دی یعني تجاوز او عفو کوي هغه چا ته چي دی به

يې ازار كړى وي ځكه پلار دده چي ده ته يې پېش رو وكړى لئن لم تنته لارجمنك" كه ته منع نه سې له تبليغ څخه د توحيد زه به تا په ډبرو سنگسار كړم، ابراهيم عليه السلام ورته وويل سلام عليک سأستغفرلک ربي، ابن عباس رضي الله عنه وايي چي "حليم" سردار ته وايي، او په قاموس كي وايي چي حِلم بكسر الحأ انائت او عقل ته وايي او روح البيان وايي صبور على الاذية ته وايي.

درويش وايي: چي دا ټولي معناوي سره نژدې دي ومآل الكل واحد كما لا يخفى.

پوه سه: چي ابن ابي حاتم له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت كړى دى چي يو د حلم څخه د ابراهيم عليه السلام دا ؤ چي چا په ازار كړى ده به ورته وويل هداک الله تعالى كذا في روح المعاني، وهذا المعنى ايضاً قريب الى مامر فافهم.

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ اِذْ هَدٰىهُمْ حَتّٰى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَّا يَتَّقُوْنَ ؕ

نه دى خداى پاک چي حكم د ضلال دي وكړي پر يو قوم او ضاله دي وبولي، وروسته تر دې چي خداى جل جلاله دوى ته هدايت يعني د اسلام بيان كړى وي تر هغه وخته پوري چي خداى جل جلاله به بيا نوي ودوى ته هغه عمل چي له دې څخه بايد ځان وساتئ او دوى ځان ونه ساتي، نو پر دوى حكم د ضلال خداى پاک كوي.

مفسرين رحمهم الله ددې آيت په شان نزول كي بعض وايي لكه مقاتل او كلبي چي يو قوم له خارجه څخه د مدينې و عليه الصلوة والسلام ته راغله او ايمان يې راوړى په هغه وخت كي شراب نه وه حرام سوي او قبله د بيت المقدس څخه كعبې ته نه وه گرځېدلې، نو دوى بير ته خپلو بانډو ته ولاړه تر دې وروسته خمر حرام سوه او قبله بدله سوه او دوى په خپل كليو كي چي وه لمونځ يې بيت المقدس ته كاوه او شراب يې څښله بل وخت چي بيا دوى راغله هم شراب حرام سوي وه او هم قبله اوښتې وه، نو دوى و عليه الصلوة والسلام ته وويل چي دا څو ورځي خو تاسي پر يوه دين واست يعني لمونځونه به مو كعبې ته كوله او خمر مو حرام گڼل او موږ پر بل دين ؤ يعني لمونځ به مو بيت المقدس ته كاوه او شراب به مو څښل فنحن اذاً ضلال فانزل الآية يعني تاسي ته خو ناسخ نه ؤ معلوم، نو ځكه مو په منسوخ عمل كاوه نو په دې سره تاسي ضلال نه ياست بلكې معذورين ياست والمعذور لا يسمى ضالا،

او محمود آلوسي رحمة الله علیه وايي چي په دې آیت سره تسلي وهغه کسانو ته ده چي استغفار به يې مشركينو مړو ته کاوه قبل نزول الوحي في المنع عن دعا الاستغفار للمشركين ومعنى الآية على هذا التقدير انه ليس من لفطه تعالى ان يذم المؤمنين ويواخذهم في الاستغفار للمشركين قبل ان يبين لهم انه غير جائز بلكې خدای جل جلاله ذم او مواخذه د هغه چا کوي چي استغفار للمشركين وروسته تر نهي هم کوي، او حسن بصري رحمة الله علیه وايي چي دا آیت په شان کي د هغو مسلمانان نازل سوی دی چي دوی به دمخه تر نزول د بعضي فرائضو د دين مړه سوي وه، نو اقرباؤ د هغو مړو و عليه الصلوة والسلام ته وويل چي زموږ قريبان خو تر نزول د دغو فرائضو مړه سوي دي فما هو منزلتهم عند الله وكيف حالهم.

له دې آیت څخه دا حکم هم معلوم سو چي يو سړی چي ناخبره د بعضو مأموراتو څخه چي موقوف پر سمع وي لکه لمونځ او روژه وغير ذالک كما في من آمن بالله ورسوله ويسكن في شواهق الجبال ولم يعلم بالفرائض فهو غير ما خوذبها كذا في روح البيان وروح المعاني.

درویش وايي: چي هغه وخت چي په شواهق الجبال کي اوسېږي او علم پر صانع الخالق للعالم نه لري هغه معذور نه دی لعدم توقف هذه العقيدة على السمع بل العقل كافر في ان يتدبر في المخلوقات ويعلم به الصانع ولذا قيل:

گرانبيأ هم نمادی نی شرع بودی درجهان
واجب شدی برمؤمنان ایمان بخالق مقتدر

برگ درختان سبز درنظرهوشيار ..... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

که څوک په دغو دوو بیتو قناعت نه کوي، نو مسلم الثبوت د محب الله البهاري رحمة الله علیه في علم الاصول دي مطالعه کړي.

إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾

په تحقيق خدای جل جلاله خبر دی په حال د من فعل جهلاً ومن فعل تمرداً او داغه رنگه خبر دی په حال د من يستحق الاضلال ومن لا يستحقه بل بكل شيئ من مخلوقه.

إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِ وَيُمِيتُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١١٦﴾

په تحقيق خداى ﷻ لره ده بادشاهي او تصرف د اسمانو او د مځكي ژوك ژوندي كوي يعني د كتم العدم څخه يې ميدان ته د وجود راولي او ژوك وژني او نسته تاسي لره ايها الناس ماسوٰى له خداى ﷻ څخه، يو دوست چي د خداى له عذابه مو خلاص كړي يعني ان شأ تعذيبكم، او نه كومكي چي ضرر درڅخه دفع كړي، نتيجه يې داده چي تاسي لازماً دوستي له مشركانو سره ونه كړئ او يا استغفار ددوى لپاره ونه غواړئ كه څه هم دوى ستاسي اولى القربى وي.

واحد اندر ملك و اورا يارئى .... بندگانش راجزأ وسالار نى
نيست خلقش رادگركس مالكى .... شركتش دعوه كند هالكى

پوهـ سه: چي د ولي او نصير تر منځ عموم او خصوص من وجه دى يعني گاهي به د سړي قريب ورور يا زوى يا بل نژدې قريب وي چي ښه قوي سړى وي او هغه سړى چي د چاسره عداوت وكړي نو هغه قريب به يې ځني خلاص كړي، نو دا هم ولي دى او هم نصير، او گاهي د يو سړي چي د يو چا سره يې جنگ سي يو سپين ږيرى سال خورده پلار مثلاً لري ولي خو يې دى لكن كومك نه سي وسره كولاى، او گاهي د يو چا سره جنگ كوي يو بېگانه سړى يې ځني خلاص كړي نو دا بېگانه سړى نصير دى او ولي نه دى.

لَقَد تَّابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ

ددې آيت ترجمه ابن عباس رضي الله عنه داسي كړې ده چي عفوه وكړه خداى ﷻ ونبي ته چي ده اجازه د تخلف ومنافقينو ته وركړه د تبوك په غزأ كي.

سوال: دا اجزأ خو يوازي عليه الصلوة والسلام وركړې وه، نو مهاجرين او انصار يې ولي په توبه كي وسره ملگري كړه؟

ځواب: چونكه په اجازه د تخلف چي عليه الصلوة والسلام منافقينو ته وركړه مهاجرين او انصار رضي الله عنهم هم راضي وه فاشركهم في التوبة وهذا من قبيل

قولهم بنوا فلان قتلوا مع ان القاتل واحد منهم.

فائده: چي دی فعل ته علیه الصلوة والسلام زلت وایي من قبیل حسنات الابرار سیئات المقربین لان الانبیأ علیهم السلام معصومون من الکبائر والصغائر عندنا.

سوال: د ذلت معنا څه ده؟

ځواب: د ذلت معنا دا نه ده چي له حق څخه وباطل ته ولاړی بلکې معنا یې داده چي له افضل کار څخه وفاضل ته ولاړی.

سوال: چي د ذلت معنی داده، نو توبې ته څه حاجت دی؟

درویش وایي: چي په قندهار کي یو قومي مقتدر عالم ؤ چي هغه د جمعې د ورځي په عمومي محفل د وعظ دا ویلي وه لکه فرقه حشویه چي وایي چي انبیأ علیهم السلام له کبائرو څخه معصوم نه دي فضلاً عن الصغائر، او دلیل یې دا ویلی ؤ چي آدم علیه السلام چي خدای جل جلاله نهي کړی په جنت کي ولاتقربا هذه الشجرة فتکونا من الظالمین" او آدم علیه السلام له هغې درختي څخه خورک وکړی او دغه رنګه موسی علیه السلام قبطي مړ کړی او دغه رنګه سید البشر ﷺ ومنافقینو ته د تخلف اجازه چي په شان کي یې دا آیت نازل سو لقد تاب الله علی النبي" ده ویل توبه خو فرع د معصیت ده وغیره وغیره دلائل یې و عوامو ته وویل، د هغې زمانې برجسته او مدرسین علمأ د قندهار د ښار له ده څخه سخت مخالف سوه حتی چي قضیه د مرافعې تر محکمې پوري ور ورسېدله او علمأ خپل دلائل د عصمت د انبیأ علیهم السلام وه قاضي ته د محکمه مرافعه پېش کړه او قاضي خطیب مذکور ملامت کړی او ده وویل چي زه خطاوتلی وم، خبره خو خلاصه سوه لکن یوه یا دوې جمعې وروسته بیا خطیب مذکور خپل خبره تکرار کړه، نو علمأ د قندهار وه درویش ته وویل چي ته یوه رساله تصنیف کړه موږ به یې ټوله تقریظ کړو او چاپ به یې کړو په ټولو خلګو به یې تقسیم کړو او دا فتنه به دفع سي، نو درویش د علماؤ ودې غوښتنې ته لبیک ووایه او په رساله مي شروع وکړه او نوم یې دا ؤ "کشف العظأ عن عصمة الانبیأ" چي په رساله کي دده د دلائلو جوابونه او د احادیثو او د فقهي او د عقائدو د کتابو څخه قوي قوي

دلائل په توفيق د خداى ﷻ سره جمع کړه او پر هغه رساله د ټولو علماؤ د قندهار امضأ او تقريظ موجود ؤ حتى د حضراتو د هرات د ښار، نو هغه رساله پر ډېرو اوراقو مشتمل چاپ سوه او تقسيم سوه چي اوس هم په بعضي کتابخانو کي د کوټي د ښار دستياب کېږي ومن الله التوفيق.

ځواب: د انبيأ عليهم السلام چونکه قدر او رتبه په نېز د خداى ﷻ لوړه ده ځکه دوى ته عتاب په ذلت سره هم ورکول کېږي، دليل د عصمت د انبيأ له کبائرو او صغائرو څخه په مختصره توگه خو دادى چي د گنهو په سبب د خلگو له زړو څخه هشمت او دبدبه د انبيأ عليهم السلام وځي.

وَالْمُهٰجِرِيْنَ وَالْاَنْصَارِ

او مهاجرين او انصار، دا عطف دى على النبي.

پوه سه: چي مهاجرين هغه کسان بولي چي د مکې د کفارو د ډېر ازار له سببه هجرت ته مجبوره سوه په اجازه د عليه الصلوة والسلام ځني حبشې ته ولاړل او ځني مدينې ته ولاړل حتى اخيري مهاجر يې سيد المرسلين ﷺ او دده همراه په غار کي د جبل الثور ابوبکر الصديق رضي الله عنه چي مدينې ته يې هجرت وکړى او د حبشې مهاجرين رضي الله عنهم چي خبر سول هغه هم په مشرى د جعفر بن ابي طالب رضي الله عنه مدينې ته راغله، او انصار يا جمع د نصير ده لکه شريف او اشراف او يا جمع د ناصر ده کصاحب او اصحاب، دا ډله عبارت ده د اوس او خزرج د قبيلې د هغو کسانو چي په مدينه کي يې ځاى ورکړى ومهاجرينو ته او خپلي مالي مرستي يې په فوق العادة ډول ورسره کولې چي د تاريخ اسلامي پاڼې په منوري دي، نو د انصار نوم اسلامي نوم دى حتى چي په صحيح حديث نبوي ﷺ کي راغلي دي چي "حب الانصار آية الايمان وآية المؤمن حب الانصار وآية النفاق بغض الانصار" كذا في فتح القريب.

مسئله: مهاجرين افضل دي تر انصارو عقلاً ونقلاً، اما عقلاً فلان المهاجرين تركوا الوطن المالوف مكة وقد قيل حب الوطن من الايمان وآذوا من كفار مكة اذى كثيراً كما يشهد به التواريخ، واما نقلاً فقوله عليه الصلوة

والسلام لولا الهجرة لكنت امرأ من الانصار، ابن ملک رحمه الله وايي چي مراد له دې حديث څخه اکرام د انصارو دی بانه لارتبة بعد الهجرة اعلى من نصرة الدين وايضاً قال الله تعالى والسابقون الاولون من المهاجرين والانصار، حيث قدم المهاجرين في الذكر، او ددې فضيلت له كبله خلفاً اربعه رضي الله عنهم وروسته تر عليه الصلوة والسلام ټوله مهاجرين وه.

فائده: له دې آيت څخه يعني لقد تاب الله الآية بايد مسلمانان لوړ مقام د توبې وفهموي، ولې چي شروع د توبې يې د سيد المعصومين ﷺ څخه وکړه وروسته يې سادات د ټولو مؤمنانو ذكر كړه يعني المهاجرين والانصار رضي الله عنهم اجمعين ثم وثم.

الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُ فِيْ سَاعَةِ الْعُسْرَةِ

نعت للمهاجرين والانصار يعني هغه مهاجرين او انصار چي دوی متابعت وکړی د عليه الصلوة والسلام چي دوی طلب کړه او وه يې هڅول وغزا ته د تبوک يعني نه چا له دوی څخه عذر وکړی او نه يې تخلف وکړی لکه منافقان په وخت کي د سختی، بغوي رحمه الله وايي چي غزا ته د تبوک غزوة العسرة وايي او لښکر ته يې جيش العسرة وايي لان تلک الغزوة كانت في شدة الحر وبعد المسافة وفي مقابلة جيش عظيم من الروم او په عين حال کي د سپرتيا دواب بېخي لږ وه چي لسو کسانو ته په يو اوښ رسېدی او په نوبت به پر سپرېدل، حسن بصري رحمه الله وايي چي ددوی خوراک خورما وه چي هغه به هم د ډېرو کلو وه او اوربشي به وې چي هغه به هم توري سوي وې، ځيني کسان داسي هم وه چي خورما به ورڅخه وه چي وږی به سو خورما به يې خولې ته واچول يو ګړی به يې په خوله کي سره واړول راواړول چي په خوله کي به يې خوند پيدا سو اوبه به يې پسي وڅيښلې خورما به يې بل ملګري ته ورکړه هغه به هم په خوله کي سره واړول اوبه به يې پر وڅيښلې وهكذا الى آخر وآخر حتى چي د خورما مندكه به پاته سول، نو پر دغه حال د عليه الصلوة والسلام سره روان وه د تبوک پر لور په صدق او اخلاص او يقين سره.

درويش وايي: چي مظهري رحمه الله وايي چي احمد او ابن خزيمه او ابن حبان او حاكم له عمر بن الخطاب رضي الله عنه روايت كړى دى چي موږ د عليه الصلوة والسلام سره د دوبي په سخته گرمۍ كي ووتلو چي يو ځاى مو واړول اوبه نه وې او داسي سخت تږي سوو چي موږ به ويل چي اوس به مو مغزى مات سي له تندي څخه حتى تر دې اندازې مو تنده ورسېدله چي يو سړي به اوښ حلال كړى نو په نس كي هغه خوشايي چي به وه وبه يې نښتېځل او اوبه به يې وڅښلې او پاته اوبه به يې په نس پوري ومښلې، نو په داسي حال كي ابوبكر رضي الله عنه وويل يا رسول الله ﷺ بېشكه چي الله تعالى وتاته وعده دركړې ده په دعا كي د خير فادع الله يعني في طلب الما، عليه الصلوة والسلام راته وويل اتحب ذالک "ستا دغسي خوښه ده يعني چي د ابو لپاره خداى جل جلاله ته غواست وكړم" قال ابوبكر رضي الله عنه نعم، نو عليه الصلوة والسلام خپل دوه لاسونه مباركان پورته كړه د اسمان پر لور، ده مبارک لا لاسونه پر مخ نه وه راتېر كړي چي پر اسمان وريځ پيدا سوه او باران شروع سو، نو خلگو ژر ژر خپل كوټوريان او مشكولاوي په ډكي كړې بيا موږ له هغه ځاى څخه روان سو، او موږ چي د لښكر له ځايه تېر سوو پر مځكه مو د باران هيڅ اثر ونه ليدى، او ابن ابي حاتم رحمه الله د حرزة الانصاري رضي الله عنه څخه روايت كړى دى چي يو يا دوه منزله وروسته بيا اوبه تمامې سوې فشكوا ذالک الى رسول الله ﷺ، نو عليه الصلوة والسلام دوه ركعته نفل وكړه او بيا يې دعا وكړه بيا وريځ پيدا سوه او ډېر باران وورېدى او خلگو خپل د اوبو شيان ډک كړه، نو د انصارو يو سړي و بل سړي ته وويل چي هغه متهم بالنفاق ؤ ويحک قد ترى مادعى رسول الله ﷺ فامطر الله علينا، د انصاري رضي الله عنه غرض دا ؤ چي د دغسي معجزو سره سره ته نفاق كوې هغه منافق ورته وويل مطرنا بنوء كذا (پر موږ د فلاني ستوري په بركت باران وسو) نو خداى جل جلاله هغه بل ځاى مذكور آيت نازل كړى "ويجعلون رزقكم ان كنتم تكذبون" تاسي گرځوئ شكر د رزق د خداى جل جلاله چي تاسي تكذيب په خداى جل جلاله كوئ يعني نسبت ددې رزق وستورو ته كوئ.

مِنۢ بَعۡدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٖ مِّنۡهُمۡ

پوه سه: چي جمله د "ماكاد يزيغ آه" مضاف اليه ده بعد ده يعني وروسته تر تناهي او پای ته رسېدو د سختۍ د سفر د تبوک، والمعنى وروسته تر دې چي کاږه سي زړونه د یوې ډلې له دوی څخه یعني له غزاتو څخه د تبوک.

درويش وايي: چي مظهري رحمه الله وايي چي مراد له زيغ څخه ميل دی وتخلف او انصراف ته د عليه الصلوة والسلام له دې سفر څخه لغاية الشدة كما مر عنقريب ولم يرد الميل عن دين الاسلام آه، او روح المعاني دا تفسير خو اول راوړی دی، وروسته یې ویلي دي هو اشراف بعضهم الى ان يميلوا عن الثبات على الايمان" يعني قريب وه چي بعض کسان دي ميل وکړي له ثبات څخه پر ايمان.

درويش وايي: چي دا احتمال بعيد دی، ولې چي دغه زائغين سُچه مسلمانان وه كما سيئاتي، خو بيا هم روح المعاني دا پر صرف وسوسه حمل کړی دی لكنه بعيد ايضاً، او بله توجيه یې دا کړې ده چي دغه کسان حديث العهد بالاسلام او ضعيف الايمان وه، دا توجيه هم د قبول وړ نه ده لکه چي ژر دی چي ددغو کسانو د حال له بيانو څخه به ظاهره سي.

پوه سه: چي ابن اسحاق او محمد بن عمر وايي چي دا يو څو کسان وه چي تخلف یې وکړی سره له نيته د الحاق په نبي كريم ﷺ پسي بېله شكه او ارتياب په دين کي چي په هغو کي يو كعب بن مالك رضي الله عنه ؤ او بل هلال بن اميه رضي الله عنه ؤ او بل مرارة بن الربيع رضي الله عنه ؤ چي ددوی درو بيان به د وروستي آيت په تفسير کي راسي يعني وعلى الثلاثة الآية، او بل ابو حيثمة رضي الله عنه ؤ او بل ابو ذر الغفاري رضي الله عنه ؤ او دا گرده صادق او مخلص مسلمانان وه هيڅ تهمت د نفاق په دوی کي نه ؤ، ابن اسحاق رحمه الله له ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي رسول الله ﷺ د تبوک پر خوا سره له فوجه د تبوک پر خوا رهي سو، او د مدينې تر حدودو تېر سوه، نو د نومړو کسانو څخه بعض همراهانو د عليه الصلوة والسلام به ده ته وويل يا رسول الله تخلف فلان، عليه الصلوة والسلام به ورته وويل پرې یې ږدئ که په هغه کي خير ؤ نو به په موږ او تاسي پوري ملحق سي وان يک غير

ذالک فقد اری حکم الله فیه، حتی چي يو چا ورته ووېل يا رسول الله تخلف ابو ذر الغفاري او په حقيقت کي د ابو ذر غفاري رضي الله عنه اوښ له کاره لوېدلی ؤ او دی يې معطله کړی، عليه الصلوة والسلام د ابو ذر رضي الله عنه په باره کي هم هغه مخکنی خبره ورته وکړه، د ابو ذر رضي الله عنه اوښ چي ډېر ډنگر ؤ يو څو ورځي خو يې وابښه ورواچول چي له اوښه نا اميده سو نو يې بستره په شا واخستل اوښ يې هم هلته پرېښو او په نصف النهار کي يې په عليه الصلوة والسلام پسي ځان ورساوه، مسلمانانو عليه الصلوة والسلام ته ووېل چي هغه دی يو سړی راروان دی پلنډه يې په شا ده، عليه الصلوة والسلام ووېل کن ابا ذر، نو ابو ذر رضي الله عنه چي خلگو ته رانژدې سو، نو خلگو ووېل يا رسول الله هو والله ابو ذر رضي الله عنه عليه الصلوة والسلام ووېل رحم الله اباذر يمشي وحده ويموت وحده ويبعث وحده، ابوذر رضي الله عنه چي راغلی او خپل عذر يې عليه الصلوة والسلام ته بيان کړی، نو عليه الصلوة والسلام ورته ووېل غفر الله لک يا اباذر بکل خطوة ذنباً الی ان بلغتني، د ابن اسحاق رحمه الله په روايت داسي دی چي څو ورځي د عليه الصلوة والسلام د سفر چي تېري سوې، د ابو خيثمه رضي الله عنه دوې مايني وې چي هري يوې دده په باغ کي د څوزانو وغيره کوډل جوړه کړې وه او هري يوې خپل کوډل ښه اوپاشي کړې او يخه کړې وه او د ابو خيثمه لپاره يې يو څه طعام هم پوخ کړی ؤ، دی چي باغ ته ورغلی او خپلو ماينو ته يې وکتل او هغه طعام ته يې هم وکتل د کوډلي په دروازه کي ودرېدی فقال سبحان الله چي رسول الله صلی الله عليه وسلم چي خدای جل جلاله دده ته بخښلي ماتقدم من ذنبه وما تأخر چي دا دده اشاره و يوه آيت ته وه هغه په گرمۍ کي او په گرمه هوا کي سلاح په غاړه روان دی او ابو خيثمه په ظل بارد کي او طعام مهيا ورته پروت دی د ښائسته ماينو سره به په خپل باغ کي مقيم وي "ما هذا بالانصاف" دا خو انصاف نه دی، نو ماينو ته يې ووېل والله لا ادخل عريش واحدة منکما حتی الحق بالرسول الله صلی الله عليه وسلم، ماينو ته يې ووېل ما ته نفقه د سفر را برابره کړئ ماينو يې دده د امر سره موافق کار وکړی، ابو خيثمه رضي الله عنه ورغلی اوښه يې ځين کړه چي ده په دغه اوښه له څاه څخه اوبه راکښلې او باغ يې

په اوباوه خپله سلاح يې واخستل له كوره ووتی په طلب كي د رسول اللهﷺ، نو ابو خيثمه رضي الله عنه هغه وخت عليه الصلوة والسلام ته ورسېدی چي ده مبارک سره له فوجه په تبوک كي اړولي وه او ابو خيثمه په لاره كي د عمير بن وهب الجهني سره ملګری سوی ؤ چي تبوک ته ورنژدې سو ابو خيثمه و عمير ته وويل چي ما يوه ګناه كړې ده يعني التخلف عن رسول اللهﷺ، نو ته تر ما وروسته سه چي زه يواځي و عليه الصلوة والسلام ته ورسم، عمير بن وهب رضي الله عنه هم وروسته سو حتی چي ابو خيثمه رضي الله عنه ښه لښكر ته ورنژدې سو خلګو و عليه الصلوة والسلام ته وويل هذا راكب مقبل يعني دادی يو سړی سپور راروان دی، عليه الصلوة والسلام وويل كن ابا خيثمة ښه چي ورنژدې سو خلګو وپېژندی فقالوا والله هو ابو خيثمة رضي الله عنه، نو عليه الصلوة والسلام وويل اولی لک يا ابا خيثمة (دا كلمه د تهديد ده والمعنی دن الی الهلاک) نو ابو خيثمه رضي الله عنه خپل ټوله حال و عليه الصلوة والسلام ته ووايه فقال له رسول اللهﷺ خيراً ودعا له بخير.

ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّهُۥ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٧﴾

وروسته بيا توبه قبوله كړه خدای جل جلاله ددوی ولي خدای جل جلاله بخښونكی د ګناه دی او مهربان دی.

پوه سه: كه ضمير د عليهم راجع وي وه عليه الصلوة والسلام او مهاجرينو او انصارو رضي الله عنهم ته، نو دا جمله تاكيد دی د اول آيت لقد تاب الله آه، د تاكيد عطف په ثم سره روا دی په نېز د نحاتو كه څه هم اهل معاني په دې مسئله كي مخالف دی او په دې آيت كي قبول د توبې د دوی چي اجازه يې د تخلف ومنافقانو ته وركړه په سبب د سختيو د سفر په تبوک كي چي دوی هغه سختی برداشت كړې او كه چېري ضمير د عليهم راجع سي وفريق ته في قوله تعالی بعد ماكاد يزيغ الآية نو تكرار د اول آيت نه دی بلكې د فريق قصد كول د تخلف عن النبيﷺ بدون اجازته هم ګناه ده لكن چي دوی تخلف ونه كړی او پر خپل قصد پښېمانه سول او توبه يې خدای جل جلاله قبوله كړه په سبب د شدائدو د سفر.

پوه سه: چي د رؤف او رحيم معنی يوه ده ففيه تاكيد علی قبول التوبة، او

بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي رأفة عبارت دی عن ازالة الضرر، والرحمة عبارة عن ايصال النفع.

فائده: د خدای جل جلاله په لاره کي شدائد برداشتول د گنهو د بخښني سبب دی، حافظ شیرازي رحمة الله علیه وايي:

مکن زغصه شکایت که درطریق طلب
براحتی نه رسید آنکه زحمتی نه کشید

تجديد النظر على ذالک السفر.

درويش وايي: چي د تبوک د غزا سفر پر ډېرو معجزو د علیه الصلوة والسلام مشتمل دی (۱) یو باران چي علیه الصلوة والسلام د اسمان وخوا ته لاسونه پورته کړه او پر لښکر باران وورېدی بقدر مایکفی (۲) بل وار باران چي علیه الصلوة والسلام دوه رکعته نفل وکړه بیا يې د باران دعاً وکړه (۳) کن اباذر کمامر (۴) کن ابو خيثمة (۵) د تبوک لار چونکه ډېره طویل وه، په یوه روایت کي راغلي دي چي یوه ورځ چي خلگ تږي سوه او علیه الصلوة والسلام ته يې شکایت وکړ ی علیه الصلوة والسلام وویل این صاحب المیضئة، د مشکولا خاوند چېري دی، هغه ورته وویل زه یم یا رسول الله ﷺ علیه الصلوة والسلام ورته وویل ورسه مشکولا دي راوړه! هغه ورغلی رایې وړه لږ اوبه پکښې وې هغه اوبه يې په یوه شي کي واچولې، نو علیه الصلوة والسلام د مبارک لاس گوتې خلاصي پر کښېښولې، راوي وايي چي ماولیدی چي د علیه الصلوة والسلام د گوتو تر منځ د صافو اوبو چینې راووتلې، نو خلگ راغله خپل ژیان (گوډي) مشکولاوي او لوښي يې ټوله ډک کړه او د اوبو تسلسل جاري ؤ چي خلگو آسان او اوښان هم اوبه کړه او د تبوک په عسکرو کي دوولس زره آسان وه او پینځه ویشت زره اوښان وه او دېرش زره کسه وه او په بعضو روایاتو کي اوویا زره کسه وه، قال السلطان سلیم الاول:

کوثر نمی زچشمه احسان رحمتش .... آب حیات قطره از جام مصطفی است

درويش وايي: چي د علیه الصلوة والسلام د گوتو مبارکو څخه د اوبو راوتل په متعددو وارو سره پېښ سوي دي روي بعض تلک الواقعة البخاري وغیره.

(٦) روایت دی چي د تبوک په غزا کي چي دمخه يې نمونه بيان سوه پر خلګو ډېري لوږي غلبه وکړه چي بعضو خلګو و عليه الصلوة والسلام ته وويل چي موږ ته اجازه وکړه چي بعض اوښان حلال کړو عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي ستاسي خوښه ده، عمر رضي الله عنه چي خبر سو خلګ يې د اوښانو د ذبح او نحر څخه منع کړه او عليه الصلوة والسلام ته ورغلی او ورته وه يې ويل چي که چېري د اوښانو د حلالېدلو اجازه ورکړل سي، نو اخير به د سپرتيا اوښان ختم سي سفر به پر څه شي کوو، بلکې خلګ امر کړه چي د چا سره خوارکي مواد موجود وي رادې وړي، او تاسي خدای جل جلاله ته د برکت خواست وکړئ شايد خدای پاک به په موجوده مواد ازراقيه کي برکت پيدا کړي عليه الصلوة والسلام ورته وويل (نعم) د څرمنې سترخوان يې آوار کړی او خلګ يې امر کړه چي د چا سره چي خوراکي شی وي هغه دي راوړي، يو سړي به يوه لپه جوار پر سترخوان واچول بل سړي به يوه لپه خورما راوړل بل سړي يو څه غنم راوړه وهکذا حتی چي پر سترخوان ډېر لږ شی سره جمع سوه، نو عليه الصلوة والسلام خدای جل جلاله ته د برکت خواست وکړی وقال خذوا في اوعيتكم (واخلئ دغه شيان په خپلو بوجيو کي) نو خلګو دا شيان په خپلو بوجيو کي واخستل حتی چي ټولو عسکرو ته ووېشل سو چي تعداد يې موږ دمخه بيان کړی يوه بوجۍ نه سوه پاته چي ډکه نه سي، نو خلګو خوراک څني وکړی او ځانونه يې ښه ماړه کړه او ډېر مواد فاضله پاته سوه. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم اشهد ان لا اله الا الله واني رسول الله لايلقي بها (يعني په دغه کلمه سره يو بنده چي شک نه پکښې لري) الا وقاه النار (خدای جل جلاله به يې د دوږخ له اوره وساتي) اللهم انا نشهد بتلک الکلمة غير شاکين فوقانا يا الله من نار الجحيم برحمتک يا ارحم الراحمين تصديقاً لنبيک سيد المرسلين صلوات الله وتسليماته عليه وعلى آله وصحبه اجمعين آمين يارب العالمين.

وَّعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذِيْنَ خُلِّفُوْا ؕ

عطف دی على "قد تاب الله على النبي" يعني على لفظ على النبي في الآية المتلوة والمعنى قبوله سوه توبه د هغو درو کسانو.

درويش وايي: چې روح المعاني او روح البيان اول تفسير د خلفوا ذكر كړى دى چې توبه ددغو درو كسانو د تاخير سره تر توبې د ابي لبابه بن عبدالمنذر واصحابهﷺ، يعني عليه الصلوة والسلام ددې درو كسانو په باره كې هيڅ حكم د قبول يا رد يې ونه كړى تر هغو چې دددوى په باره كې قرآن نه ؤ نازل سوى، او مظهري رحمه الله اول تفسير دا كړى دى اى تخلفوا عن غزوة تبوك.

درويش وايي: چې دا تفسير بالعام دى ولا يناسب حال هؤلاً الثلثة وروسته مظهري بيا تفسير لكه نور مفسرينو په لفظ د قيل راوړى دى ولا ينبغي له ذالك

دا درې كسان په اتفاق د مفسرينو رحمهم الله دغه دي كعب بن مالك الشاعر، مرارة بن الربيع العنبري او هلال بن امية الانصاري رضي الله عنهم، مظهري رحمه الله وايي چې دا درې سره له انصارو څخه وه.

لطيفه: دا درې نفره په لفظ كې د "مكه" سره جمع او په اخير كې د نومانو د پلار ددوى (عكه) سره جمع كېږي فافهم.

پوه سه: چې بخاري، مسلم او نورو محدثينو رحمهم الله له كعب بن مالك رضي الله عنه څخه روايت كړى دى وايي چې په هيڅ غزا كې له عليه الصلوة والسلام څخه نه يم پاته سوى غير له تبوك څخه نعم په غزا كې د بدر هم نه يم شامل سوى، لكن د بدر د غزا په تخلف كې هيڅ چاته خداى پاک عقاب نه دى وركړى، سبب د نه عقاب يې دادى چې عليه الصلوة والسلام سره د درو سوو او ديارلس (۳۱۳) كسانو د ابو سفيان د قافلې په تعقيب پسې وتلي وه چې د قافلې فقط څلوېښت كسان وه، لكن پر قافلې نه سوه بريالي اتفاقاً دغه درې سوه ديارلس په بدر كې د قريشو د لوى لښكر په مشرى د ابوجهل چې تعداد يې تخميناً زر كسه وه مخامخ سوه، نو ځكه عليه الصلوة والسلام پر تخلف د بدر هيڅ منت نه وكړى او نه يې په باره كې خداى جل جلاله په قرآن كې كوم عقاب نازل كړى، كعب بن مالك وايي چې زه په ليلة العقبة (يعني ليلة العقبة الثالثة) سره د رسول اللهﷺ حاضر سوى يم چې موږ په دغه شپه د عليه الصلوة والسلام سره ميثاق وكړى پر اسلام (يعني پر حمايت او تبليغ د اسلام) كعب بن مالك رضي الله عنه وايي چې زه خوښه نه لرم

چي په عوض كي د ليلة العقبة ماته خداى ﷻ د بدر غزا نصيب كړي دى وايي چي كه څه هم بدر په خلګو كي ډېر شهرت لري (ددې سبب دادى چي په ليلة العقبة كي عليه الصلوة والسلام په مكه مكرمه كي ؤ چي د كفار قريش له خوا يې نهايت د كړاؤ شپې او ورځي تېرولې، او په بدر كي خو عليه الصلوة والسلام او مسلمانانو في الجملة ښه د آرام شپې او ورځي تېرولې) كعب بن مالك رضي الله عنه وايي چي زه هيڅ دومره قوي او غني نه وم لكه په وخت كي د تبوک د غزا چي زه ځني پاته سوم كعب بن مالك رضي الله عنه وايي چي قسم په خداى ﷻ دى كه هيڅ وخت ما دوې د سپرتيا اوښي پيدا كړي دي لكه په وخت كي د تبوک د غزا چي ما دوې راحلې درلودې، كعب بن مالك رضي الله عنه وايي چي عليه الصلوٰة والسلام چي د تبوک تر مخه نوري غزاوي كولې په توريه او كنايه سره بې د هغو غزواتو نومان او ځاير نه ښوول، او دا به يې ويل الحرب خدعة، نو چي د تبوک د غزا نوبت راورسېدى چي عليه الصلوة والسلام ددې غزا قصد په سختي ګرمۍ كي وكړى او سفر بعيد يې په مخ كي درلودى او لوى بيابانونه او دښتونه يې په مخ كي درلړدل او لوى دښمن چي روم ؤ چي عدوه يې تخميناً يو لک كسان وه او ټوله مسلح وه، نو د تبوک په دې غزا كي عليه الصلوة والسلام علانية او په ډاګه د تبوک نوم واخستى تاچي مسلمانان په پوره توګه خپل تياري ونسي، چي د اسلامي فوج عدد د مسلم په قول تر لس زره باله ؤ، حاكم رحمه الله له معاذ بن جبل رضي الله عنه څخه روايت كړى دى "خرجنا مع رسول الله ﷺ الى تبوک زيادة عن ثلثين الف" ابو زرعة وايي چي كوم دفتر جامع د عسكرو د تبوک نه ؤ، كعب بن مالک وايي چي يو سړي چي به د تخلف قصد درلودى دا به يې غالب ګمان ؤ چي په دې دومره لوى لښكر كي زما درک نه معلومېږي تر هغو چي په وحي به مي درک معلومېږي، كعب بن مالك رضي الله عنه وايي چي عليه الصلوة والسلام د تبوک غزا په داسي وخت كي وكړه يعني قصد يې ورته وكړى چي د خورما د درختو سايې او مېوې په جم او جوش كي وې، كعب بن مالک رضي الله عنه وايي چي عليه الصلوة والسلام او مسلمانانو كاروبار د سفر چي تجهيز يې بولي برابر كړى او د

بنجشنبې په ورځ له مدینې څخه ووتل او د علیه الصلوة والسلام دا خوښه وه
چي په سفر به وتی که جهاد وای که بل سفر وای چي د پنجشنبې په ورځ رهي سي
کعب بن مالک ﷺ وایي چي ما کوشش کاوه چي زه هم خپل تجهیز وکړم او
ددوی سره یو ځای ووځم، لکن باغ ته به ولاړم بازار ته به راغلم هیڅ کاروبار به
مي نه ؤ برابر کړی او په زړه کي به نفس راته وویل چي ته قدرت والا یې دوې
راحلې درته ولاړې دي ته هر وخت خپل جهاز کولای سي حتی چي په دغو فکرو
کي هغه ورځ ورسېدل چي علیه الصلوة والسلام غازي او نور مسلمانان ورسره د
سهار په وخت کي د مدینې منورې ووتل او ما هیڅ کار نه ؤ برابر کړی، نو ما په
خپل زړه کي ویل چي یوه ورځ یا دوې ورځي وروسته چي په سي ووځې هم پسې
رسېدلای سې، نو چي دوی ووتل ما هم خپل د کارسازۍ اراده وکړه ماښام چي به
کور ته راغلم هیڅ کار سازي به مي نه وه کړې، کعب بن مالک ﷺ وایي چي
ددغه تن صبا په کار سازۍ کي ډېري شپې او ورځي تېري سوې او مسلمانان په
ډېر سرعت سره روان وه او د غزا ځای چي تبوک ؤ وار په وار نژدې کېدل، دی
وایي بیا مي هم قصد وکړی چي په سي ووځم، او دی وایي چي کاشکي مي
داسي کړي وای لکن تقدیر ؤ نه مي وکړه، کعب بن مالک ﷺ وایي چي وروسته
چي به زه بازار ته راووتلم هغه څوک به مي لیدل چي یا به مطعون په نفاق ؤ او یا
هغه څوک چي خدای پاک به معذوره کړی ؤ من الضعفأ، کعب ﷺ وایي چي
زما د حال پوښتنه علیه الصلوة والسلام له چا څخه نه وکړه حتی چي تبوک ته
ورسېدی، نو علیه الصلوة والسلام په داسي حال کي چي په خلګو کي ناست ؤ
پوښتنه یې وکړه مافعل کعب بن مالک، نو یو سړي له بني سلمه څخه او په بل
روایت من قومي چي د هغه نوم عبدالله بن انیس ؤ وویل یا رسول الله حبسه
بردیه آه والنظر في عطفیه هغه بند کړی د تبوک د سختي غزأ څخه کتل خپل د
کشمیري قمیص او پر توګ او کتل وخپل یوه بل او بل بغل ته.

پوه سه: چي دا دوه عبارته کنایه ده له عجب او تکبر څخه، نو معاذ بن جبل
یا ابو قتادة وهغه سړي ته وویل بئس ماقلت (تا په شان کي د کعب بن مالک

ډېره بده خبره وکړه) او هغه معاذ يا قتادة وويل يا رسول الله ماعلمت عليه الا خيراً فسكت عليه الصلوة والسلام، كعب بن مالك ﷺ وايي چي ماته چي دا خبر ورسېدى چي عليه الصلوة والسلام له تبوك څخه د مدينې پر خوا راروان سو پر ما لوى غم مسلط سو چي عليه الصلوة والسلام كه پوښتنه راسه وكړه چي ته ولي تبوك ته نه وې راسره تللى زه به څه جواب ورته وايم، كعب بن مالك ﷺ وايي چي هرڅه باطل عذرونه په زړه كي سره جوړ كړه چي په دې به له سخط او غضب څخه د عليه الصلوة والسلام خلاص سي او دى وايي چي د ذي رايه خلګو څخه مي طلب د كومك وكړى يعني تاسي ماته يوه لار وښاياست چي د عليه الصلوة والسلام له غضبه په خلاص سم، كعب بن مالك ﷺ وايي چي دا خبر چي ما واورېدى چي عليه الصلوة والسلام ننه ورځ مدينې ته داخلېږي، نو هغه ټوله باطل عذرونه مي له زړه څخه ووتل او زه خداى ﷻ په دې پوه كړم چي هر ګز نه سې خلاسېداى په داسي عذر سره چي په هغه كي دروغ وي، نو ما په زړه كي عزم وكړى چي صاف رشتيا به ورته وايې، او زه په دې وپوهېدم چي نجات نه سې پيدا كولاى بېله رشتيا ويلو، نو د سهار په وخت كي عليه الصلوة والسلام مدينې ته داخل سو، قال ابن سعد في شهر رمضان، كعب بن مالك ﷺ وايي چي د عليه الصلوة والسلام دا عادت ؤ چي له سفر څخه مدينې ته نه داخلېدى مګر په وخت كي د څاښت او چي له سفره به راغلى اولاً به مسجد ته ورغلى دوه ركعته نفل يعني تحية المسجد به يې اداً كړه بيا به په مسجد كي تشريف فرما سو د خلګو خوش آمدي يعني روغبړ لپاره، بيا به ورتلى د بي بي فاطمة الزهراء ﷺ كورته، بيا به د ازواجو مطهراتو حجرو ته ورتلى، په دې ورځ كي د تبوك هم حسب العادة دوه ركعته نفل يې مسجد كي اداً كړه او د خلګو لپاره كښېنستى دادى چي مخلفون چي تعداد يې اتيا په څه بالا ؤ راغله او په باطلو عذرو يې شروع وكړه او هر يوه پر خپل عذر هم قسم اخستى، عليه الصلوة والسلام يې عذرونه ومنل چي دوى علانيه وكړه او ددوى باطن يې و خداى ﷻ ته وسپارى او بيعت يې ورسره

وکړی او د مغفرت طلب یې هم ورته وکړی، کعب بن مالک رضي الله عنه وایي چې زه هم ورغلم سلام مې ورته ووایه، علیه الصلوة والسلام د غضب تبسم راته وکړی، فقال علیه السلام تعال زه چې ورغلم ورته کښېنستم بین یدیه علیه الصلوة والسلام مخ راڅخه واړاوه، ما ورته وویل یا رسول الله ﷺ مخ ولي راڅخه اړوې 'فوالله ما نافقت ولا ارتبت ولا بدلت" قسم په خدای جل جلاله دی که زه منافق سوی یم او یا په مسلمانۍ او ستا په نبوت کې شک په زړه کې راګرځېدلی دی او نه مې دین بدل کړی دی، علیه الصلوة والسلام راته وویل ته څه شي پاته کړې د تبوک له غزا څخه اوښ دي هم د سفر لپاره رانیولی ؤ، کعب رضي الله عنه وایي ما ورته وویل هو اوښ مې د سفر لپاره رانیولی ؤ، کعب رضي الله عنه وایي ماورته وویل زه که کښېنستلی وای غیر له تا څخه بل چاته د اهل دنیا زما یقین ؤ چې د هغه د سخط په عذر باطل سره ځان خلاسولای سم، لکن والله زه په دې ښه پوهېږم چې که نن زه تاته دروغ ووایم په عذر کې تا به هم راضي کړم، او خدای جل جلاله قریب ده چې ما به تاته رسوا کړي راته په غضب به دي کړي او که زه تاته اوس رشتیا ووایم ته به راته په غصه سې لکن خدای جل جلاله به ماته عفوه وکړي، کعب رضي الله عنه وایي چې ما خپل صورت حال و علیه الصلوة والسلام ته داسې بیان کړی ماکان لي من عذر ماته هیڅ عذر په تخلف کې د تبوک نه ؤ، والله ماکنت اقوی ولا ایسر مني حین تخلفت عنک علیه الصلوة والسلام خلګو ته وویل اما هذا فقد صدق لکن راته وه یې ویل چې راڅخه ولاړ سه حتی یقضی الله فیک بما یشآء ، کعب رضي الله عنه وایي زه هم ولاړ سوم وروسته زما د قوم خلګ بنو سلمه راپسې راولاړ سېول، نو دوی ماته وویل چې موږ علم نه لرو چې تا دي تر اوسه ګناه کړې وي تر نن ورځې دمخه آیا ته عاجز وې چې داسې د دروغو عذر دي کړی وای لکه هغه نورو مخلفینو چې وکړی، که دا دروغ ستا ګناه وي خو د علیه الصلوة والسلام استغفار تا لره کافي ؤ ددې ګناه لپاره، کعب رضي الله عنه وایي چې زما قوم په ما پسې وه حتی چې ما اراده وکړه چې بیرته و علیه الصلوة والسلام ته ورسم او خپل ځان په دمخه خبرو کې یعني چې ما و علیه الصلوة

والسلام ته کړي وي چي ما عذر نه درلودی کاذب وګرځوم، بیا مي د ځان سره فکر وواهه چي دوې ګناهوي څرنګه یو ځای کوې چي یو تخلف له رسول الله ﷺ څخه او بل درواغ ورته ویل چي ما خو عذر درلودی، وروسته مي خپل قوم ته وویل چي بل څوک ما غوندي سته چي علیه الصلوة والسلام ته یې رشتیا ویلي وي، او ده مبارک یې امر تر امر الهي پوري معطل کړی وي، قالوا نعم رجلان قالا مثلي ماقلت فقیل لهما مثل ماقیل لک، ما ورته وویل چي هغه دوه کسه څوک دي؟ قالوا مرارة بن الربیع العمري رضي الله عنه و هلال بن امیة الواقفي رضي الله عنه ، کعب بن مالک رضي الله عنه چي دوی دغه دوه مذکوره صالح کسان ذکر کړه چي د بدر په غزا کي شامل سوي وه چي ما اقتدا په هغو دوو پسي ښه کار وباله، نو زه هم ولاړم چي دا دوه کسان دوی ذکر کړه یعني بیرته د خپل قول د تکذیب لپاره علیه الصلوة والسلام ته نه ورغلم، وروسته علیه الصلوة والسلام صحابه کرام رضي الله عنهم منع کړه له خبرو کولو څخه زموږ درو سره "من بین من تخلف عنه" یعني چي دمخه معتذرین بالباطل وه، نو زموږ درو څخه خلګو ګوشه نشیني مختاره کړه، نو موږ درې په خلګو کي ګرځېدلو نه به چا خبري راسره کولې او نه به یې سلام را اچاوه او نه به یې زموږ سلام ته جواب کاوه، او موږ ته خلګ داسي معلومېدل لکه بېګانه خلګ لکه موږ چي دوی نه پېژندل، او د مدینې منورې سرایونه او دېوالونه داسي راته ایسېدل لکه موږ چي هیڅ کله نه وي لیدلي، کعب رضي الله عنه وایي چي زه پر دې بېرېدم چي زه به مړ سم او ماته به د جنازې لمونځ علیه الصلوة والسلام نه کړي را، او یا خدانخواسته علیه الصلوة والسلام وفات سي نو موږ به پر دغه حال پاته سو چي څوک به خبري نه راسره کوي تر مرګه پوري، او چي مړه سو څوک به د جنازې لمونځ نه راکوي، کعب رضي الله عنه وایي چي پینځوس ورځي پر دغه حال تېري سوې، او زما هغه دوه ملګري له اولي ورځي څخه چي دا معامله پېښه سوه په کور کي کښېنستل ژړل یې او زه هم ځوان وم او هم قوي، نو زه به لمانځه ته جماعت ته راوتلم او د مدینې په بازار کي به ګرځېدم، او مسجد ته چي به ورغلم علیه الصلوة

والسلام به د خلگو سره ناست ؤ ما به سلام ورواچاوه يعني تر لمانځه وروسته، زما به په زړه کي دا شک پيدا سو چي عليه الصلوة والسلام شونډان مبارکان وښورول که نه، بيا به نژدې و عليه الصلوة والسلام ته پر لمانځه درېدم ما به په پټه عليه الصلوة والسلام ته کتل او ما چي په خارج الصلوة وده ته وکتل ده به مخ راڅخه واړاوه، کعب ﷺ وايي چي زه به پر لمانځه يعني نفل وغيره ودرېدلم عليه الصلوة والسلام به راته کتل، کعب ﷺ وايي چي دا بېزاري د خلگو زما سره اوږده سوه، يوه ورځ د ابي قتاده ﷺ باغ ته پر دېواله ورواوښتم چي ابو قتاده هم د بني سلمه چي زموږ د قبيلې ؤ (او په حديث کي يې تعبير په ابن العم سره کړی دی لکن سکه د اکا زوی يې نه ؤ) او ابو قتاده پر ما ډېر گران هم ؤ "فسلمت عليه" ما سلام ورواچاوه "فوالله مارد علي السلام" قسم په خدای ﷻ دی چي ابو قتاده جواب رانه کړی، کعب ﷺ وايي چي اې ابو قتاده آيا ته پر دې علم لرې چي زما خدای ﷻ او رسول ﷺ ځومره محبوب دي؟ ده هيڅ جواب رانه کړی، بيا مي دا خبره ورته وکړه ده جواب رانه کړی بيا به مي پوښتنه ځني وکړه دريم يا څلورم وار يې دا قدر وويل الله ورسوله اعلم، کعب ﷺ وايي چي زما تر سترگو اوښکي راتوی سوې او د ابو قتاده له باغه بيرته پر دېواله واوښتم، کعب ﷺ وايي چي زه يوه ورځ د مدينې په بازار کي گرځېدم چي يو نبطي له انباط څخه د شام (نبطي هغه ځوک بولي چي غله راوړي له بل ځای څخه او په مدينه کي يې خرڅول) او دا نبطي له شام څخه راغلی ؤ او غنم وغيره يې راوړي وه او په مدينه کي يې خرڅول، دا نبطي له خلگو څخه يعني د مسلمانانو څخه د مدينې پوښتنه کوي چي ځوک به ماته کعب بن مالک را وه پېژني، خلگو صرف په اشاره زه وروښوولم داسي يې نه وويل چي کعب هغه دی، يعني زما نوم هم مسلمانانو نه اخستی، هغه نبطي ماته راغلی او يو کاغذ يې ماته راکړی چي د ورېښمو په ټکر کي پېچلی ؤ له طرفه څخه د باچا د غسان په شام کي او په خط کي داسي نوشته وه، اما بعد فانه قد بلغني ان صاحبک قد جفاک واقصاک (په تحقيق ماته رسېدلې ده چي

ستا صاحب مراد يې رسول الله ؤ په يقين ده له تاسي سره جفا کړې ده او ته يې له ځانه لېري کړی يې) ولم يجعلک الله بدار الهوان ولا مضيعة (او ته گرځولی يې خدای په وطن کي د سپکاوي ستا يعني المدينة "ولا مضيعة" (يعني په ځای کي د ضائع کېدلو ستا د حق يعني ته لوړ او شريف سړی يې باید. خلگ ستا حق نه کړي ضائع، غرض يې دا ؤ چي لکه صاحب ستا چي عليه الصلوة والسلام دی ستا حق يې ضائع کړی دی او ستا حق يې نه دی ضائع کړی) حيث منع الناس عن السلام والکلام معک، فان شئت فالحق بنا نواسلک فقلت لما قرئها وهذ ايضاً من البلاً قد طمع اهل الکفر فتيممت بها التنور فسجرته (که ستا خوښه وي په موږ پوري ملحق سه يعني موږ ته راسه موږ به ستا سره کومک وکړو، کعب رضي الله عنه وايي ما چي دا خط ووايه ما له ځان سره وويل چي دا هم د خدای جل جلاله يو امتحان دی چي په ما يې کوي چي طمع پيدا سوه د اهل کفر وماته نو مي قصد و تناره ته وکړی او خط مي پکښي وسو، کعب رضي الله عنه وايي د پينځوس ورځو څخه چي څلوېښت ورځي تېري سوې عليه الصلوة والسلام ماته سړی راواستاوه چي خزيمة بن ثابت رضي الله عنه ؤ ماته يې وويل چي عليه الصلوة والسلام تا امر کوي چي له ماينې څخه جلا سه، ماورته وويل چي څه معنا آيا طلاقه يې کړم، خزيمه راته وويل يا طلاقوه يې مه جماع مه ورسره کوه، او هغه زما دوو ملگرو ته يعني چي په دې مصيبت کي زما سره شريک وه مرارة بن الربيع العمري او هلال بن امية ته يي هم داغسي حال د خزيمة په لاس ورکړی ؤ، کعب بن مالک رضي الله عنه وايي چي ما خپل ماينې ته وويل چي ولاړه سه د پلار کره تر هغو چي زموږ په کار کي خدای جل جلاله يوه فيصله کوي، کعب رضي الله عنه وايي چي د هلال بن امية ماينه و عليه الصلوة والسلام ته راغله چي خولة بنت عاصم وه او وه يې ويل چي هلال بن امية سپين ږيری دی او هيڅ خادم بېله ما نه لري، آيا ماته اجازه سته چي خدمت يې وکړم، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي خدمت خو يې کوه خو تاته دي نه در نژدې کېږي چي کنايه له جماع څخه ده، خوله ورته وويل "مابه حرکت الی شيئ والله انه ليبکي منذ کان من امره ماکان

الى يومنا هذا" چي نسته په ده يعني زما په مېره کي حرکت ويوه شي ته دی هم کنايةً نهي د جماع وکړې او دې دا هم وويل چي هلال بن ربيعه له کومه وخته څخه چي دا موضوع د هجران الناس د خدای ﷻ په امر ده ته پېښه سوې ده په ژړا دی تر نني ورځي پوري، کعب ﷺ وايي چي ماته هم ځيني قريبانو وويل چي کاشکي تا هم اجازه اخستې وای د رسول الله ﷺ په باره کي د مايني د خدمت كما اذن لامرئة هلال بن امية، کعب ﷺ وايي ما قريبانو ته وويل والله لااستأذن فيها رسول الله ﷺ ولي چي زه څه خبر يم چي عليه الصلوة والسلام به ماته څه ووايي که زه د ماينې د خدمت اجازت ځني وغواړم او زه په خپله شکر ځوان يم د ماينې وخدمت ته ضرورت نه لرم، کعب ﷺ وايي چي لس ورځي چي نوري تېري سوې يعني وروسته تر څلوېښت حتی چي زموږ د هجران پينځوس ورځي پوره سوې يعني له هغه وخته څخه چي عليه الصلوٰة والسلام زموږ د کلام او سلام څخه خلګ منع کړي وه، نو په درېيمه کي د شپې دا آيتونه نازل سوه "وعلى الثلثة الذين خلفوا الى اخير الآية" او عليه الصلوٰة والسلام په دغه شپه د ام سلمة ﷺ په کور کي ؤ، او ام سلمة ﷺ يي د آيت په نزول خبره کړه، ام سلمة ﷺ ورته وويل چي پر کعب ﷺ باندي زېری ونه کړو، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل چي که زېری وسي خلګ د پر راجمع کېږي، ولي چي دا يوه درنه او سخته موضوع وه چي خدای پاک حل کړه او ټوله شپه مو بيا خلګ له خوبه باسي، کعب ﷺ وايي چي د پينځوسمي شپې سپېدې راوچاودې او عليه الصلوٰة والسلام زموږ د توبې اعلان په مسجد نبوي ﷺ چي خلګو ته کړی ؤ کعب ﷺ وايي چي زه په دغه وخت کي پر يو بام ناست وم حزين او د فکر په حال کي چي پر ما مځکه تنګه وه سره له فراخئ لکه خدای ﷻ چي زموږ ددغه حال په قرآن مجيد کي حکايت کړی دی چي يو سړي لويه ناره وکړه پر جبل سلع باندي يا كعب بن مالک ابشر، او محمد بن عمرو وايي چي پر جبل سلع باندي ناره کونکی ابوبکر ﷺ ؤ فصاخ قد تاب الله على كعب يا كعب ابشر، يعني زيری مي درباندي چي توبه دي قبوله سوه، وقد انزل

الله فيكم القرآن، كعب ﷺ وايي چي د ناري په اورېدلو سره زه پر سجده پرېوتلم فرحاً بالتوبة په دې پوه سوم چي مشکل حل سو، او عليه الصلوٰة والسلام زموږ د درو کسو په توبه سره اعلان وکړی چي د سهار لمونځ يې وکړی او بعض مسلمانان زما پر خوا راروان وه چي په هغو کي يو پر آس سپور په ډېر تلوار راغلی چي زبير بن عوام ﷺ ؤ او بل سړی په وچه ځغاسته ماته راغلی د زېري لپاره لکن د صارخ اواز تر دواړو دمخه رارسېدلی ؤ او بعض مسلمانان د هغو دوو نورو وخواته چي زما سره شريکان وه په دې مشکل سره د زېري لپاره هغو ته ورغلي وه، او هغه څوک چي هلال بن اميه ﷺ ته يې زېری وروړی ؤ سعيد بن زيد ﷺ ؤ، دی وايي چي ما زېری ورته وکړی دی پر سجده پرېوتی او له ډېري خوشاليه په ژړا سو، او زما گمان دا سو چي له سجدې به سر نه کړي راپورته حتى تخرج نفسه، ولي چي ده له هغه وخته په طعام څکه نه وه کړې او پيوسته به روژه داره ؤ او يو گړی بې ژړا نه ؤ.

سوال: پينځوس ورځي څرنگه بې خوړلو د طعام سړی ژوندی پاته کېدای سي؟

ځواب: مراد له طعام څخه طعام ملئ البطن دی او د پينځوس شپې لپاره د سد الرمق يو څه لږ طعام خوړی او کېدای سي چي ذکر د خدای ﷻ قائم المقام د طعام او د شراب ؤ کما جرب بعض اهل الله في اربعيناتهم، او هغه څوک چي مرارة بن الربيع ﷺ ته يې د توبې زېری وروړی ؤ ملکان بن ابي سلامة ﷺ ؤ کعب ﷺ وايي چي زه راهي سوم د عليه الصلوٰة والسلام پر خوا او خلگ فوجاً فوجاً په مخ راتله د توبې د قبوليت مبارکي يې راکوله، کعب ﷺ وايي حتى دخلت على رسول الله ﷺ، او عليه الصلوٰة والسلام ناست ؤ او شاوخوا خلگ پر راگرځېدلي وه، کعب ﷺ وايي چي طلحة بن عبيد الله ﷺ ودې بنورولې او زما سره يې روغبړ وکړی او مبارکي يې راکړه، کعب ﷺ وايي له مهاجرينو څخه بل هيڅ څوک نه دی راولاړ سوی، کعب ﷺ وايي چي د طحلة بن عبيد الله ﷺ دا احسان به زه هېر نه کړم چي زما سره يې روغبړ وکړی او مبارکي يې راکړه، کعب بن مالک ﷺ وايي ما چي عليه الصلوٰة والسلام ته سلام ووايه ده وروسته د

سلام تر جواب راته وویل په داسي حال کي چي د علیه الصلوٰة والسلام مخ مبارک زموږ د توبې د قبلیدلو په وجه بریښیدی "ابشر بخیر یوم مر علیک منذ ولدتک امک" کعب رضي الله عنه وایي ما ورته وویل امن عندک ام من عندالله" دا قبول د توبې زموږ ستا له خوا دی او که د خدای جل جلاله له خوا دی؟ ده راته وویل لابل من عندالله، انکم صدقتم الله فصدقکم الله"یا زما له خوا نه دی بلکې د خدای جل جلاله له خوا دی، تاسي وخدای جل جلاله ته رشتیا وویل یعني باطل عذرونه مو نه کړل پېش خدای جل جلاله ستاسي تصدیق وکړی، کعب رضي الله عنه وایي چي علیه الصلوٰة والسلام چي په ډېره خوشاله ؤ مخ مبارک به یې بریښیدی لکه یوه ټوټه د سپوږمۍ، خلګ په له دغې علامې څخه په خوشالي پوهېدل، کعب رضي الله عنه وایي چي زه دده په حضور کي کښېنستم، ما ورته وویل یا رسول الله ﷺ "ان من توبتي ان انخلع من مالي کله صدقة الی الله والی رسوله ﷺ" چي زما د تمام د توبې دادی چي زه د ټوله ماله څخه خپل ځان خالي کوم د صدقې د خدای جل جلاله او د رسول ﷺ د هغه وفي روایة فاجعلها یا رسول الله فیما اراک الله"ته زما دغه ټوله اموال مصرف کړه په هغه ځای کي چي خدای پاک یې وتاته دروښیي، ده مبارک راته وویل چي ځیني مالونه دي له ځان سره وساته چي دا ځیني مال ستا لپاره خیر دی، ما ورته وویل چي نیمایي خیرات کړم؟ ده مبارک وویل لا، ما ورته وویل دریمه حصه یې خیرات کړم؟ ده مبارک وویل هو! کعب رضي الله عنه وایي ما ورته وویل چي زه خپل په مال کي هغه جائیداد راګرځوم چي په خیبر کي دی، کعب رضي الله عنه وایي چي ما ورته وویل یا رسول الله انما نجي الله بالصدق وان من توبتي ان لا احدث الا صدقاً مابقیت فِوالله ما اعلم احداً من المسلمین اهلاهِ الله في صدق الحدیث منذ ذکرت ذالک لرسول الله ﷺ احسن مما ابتلاني وما تعمدت منذ ذکرت ذالک لرسول الله ﷺ الی یومي هذا کذباً واني لارجو ان یحفظني الله فیما بقت:

ژباړه: کعب رضي الله عنه وایي چي ما و علیه الصلوٰة والسلام ته وویل چي ماته چي نجات راکړی له عذاب څخه هغه په رشتیا ویلو سره وتاته، او زما له توبې څخه دا هم دی چي زه په هیڅ خبره نه کوم مګر چي رشتیا وي تر څو چي ژوندی یم،

کعب رضي الله عنه وايي چي ماته نه دی معلوم هيڅ څوک له مسلمانانو څخه چي خدای پاک دي احسان ورسره کړی وي او انعام دې ورکړی وي په رشتيا ويلو کي د هغه وخته چي ما دا رشتيا وويل و عليه الصلوٰة والسلام ته يعني عذر بالباطل مي نه وو ايه بالا تر هغه چي زما سره يې وکړی، کعب رضي الله عنه وايي چي ما د دروغ ويلو قصد له هغه وخته چي ما دا رشتيا وه عليه الصلوٰة والسلام ته وويل تر ننني ورځي پوري نه دی کړی او زما اميد دی چي ما به خدای پاک وساتي له دروغو څخه تر هغو چي زه په دنيا کي باقي يم.
پوښتنه: د کعب او دده د ملګرو رضي الله عنهم په توبه کي پينځوس ورځي ځنډ څه حکمت الهي ؤ؟
ځواب: ځيني مفسرين رحمهم الله وايي چي پينځوس ورځي د عليه الصلوٰة والسلام د تبوک په غزا کي تېري سوې او دا درې کسه غائب وه، کعب بن مالک رضي الله عنه وايي چي لوی احسان وروسته تر اسلام راوړلو چي پر ما باندي خدای جل جلاله وکړی هم دغه ؤ چي ما عليه الصلوٰة والسلام ته رشتيا وويل يعني عذر بالباطل مي نه ورته وکړی لکه نورو منافقانو چي ورته وکړی، ولي که مي دروغ ورته ويلي وای نو زما حال به د نورو منافقانو رنګه وای يعني هغو چي عذر بالباطل ورته وو ايه او قسم بالله يې هم ورته واخستی عليه الصلوٰة والسلام ځني قبول کړی او بيعت يې هم ورسره وکړی او طلب د بخښني يې هم ورته وکړی، او چي قرآن نازل سو د هغو منافقينو په باره کي سخت الفاظ راوړه چي د هيڅ په باره کي خدای جل جلاله نه وه نازل کړی، قال الله تعالی سيحلفون بالله لکم اذا انقلبتم اليهم الی ان قال فان الله لايرضی عن القوم الفاسقين، نو کعب رضي الله عنه وايي چي که موږ هم دروغ ويلي وای، نو موږ درې به هم په سخت ترين آيت کي چي د منافقينو په په باره کي نازل سو داخل به وای.
سوال: ددې درو کسانو په باره کي داسي عبارت قرآني نازل سو کمامر "وعلی الثلثة الذين خلفوا آه"؟
ځواب: کعب بن مالک رضي الله عنه وايي چي د هغه آيت معنا دا نه ده چي دا درې

کسان له غزا څخه د تبوک پاته سوي وه او تخلف يې کړی ؤ، بلکې معنا يې داده چي زموږ توبه وځنډېدله او وروسته سوه تر هغو کسانو چي عليه الصلوٰة والسلام ته يې پر خپل عذر بالباطل باندي قسمونه واخستل او عليه الصلوٰة والسلام قبول کړه کمامر آنفاً او موږ درو چي رشتيا ورته وويل زموږ توبه يې وځنډول حتی چي خدای پاک زموږ په باره کي وويل "لقد تاب الله على النبي الى ان قال وعلى الثلثة الذين خلفوا الآية.

حَتّٰٓى اِذَا ضَاقَتۡ عَلَيۡهِمُ الۡاَرۡضُ بِمَا رَحُبَتۡ

تر هغو چي تنګه سوه مځکه يعني ارض المدينة ددې سببه چي ټولو مسلمانانو په امر د نبي ﷺ ددوی له کلام او سلام څخه يې امتناع کوله.

پوه سه: چي په "بما رحبت" کي "با" په معنی د مع ده او کلمه د "ما" مصدريه ده او "رحب" فراخۍ ته وايي ای سره د فراخۍ په مځکه کي، پوهان وايي چي دا ضرب مثل دی د هغه چا لپاره چي په يوه حيرت او اضطراب کي واقع سي، نو مځکه ځای نه ورکوي او دا مثل په هره ژبه کي سته کما لا يخفٰی.

وَضَاقَتۡ عَلَيۡهِمۡ اَنۡفُسُهُمۡ وَظَنُّوۡۤا اَنۡ لَّا مَلۡجَاَ مِنَ اللّٰهِ اِلَّاۤ اِلَيۡهِ‌ؕ

او تنګ سوه پر دوی زړونه ددوی له ډېر غم او وحشت څخه چي نه يې په زړو کي خوشالي ځای درلودی او نه د چا سره الفت، او ددوی دا يقين سو چي ځای د پناه نسته له عذاب او غضب څخه د خدای ﷻ مګر نه و خدای ﷻ ته يعني چي خدای ﷻ بخښنه ورته ونه کړي.

ثُمَّ تَابَ عَلَيۡهِمۡ لِيَتُوۡبُوۡا‌ؕ

بيا خدای ﷻ توبه قبوله کړه، لکه تفصيل چي يې تېر سو.

پوښتنه: وروسته تر "تاب عليهم" د ليتوبوا څه معنا ده؟

ځواب: د "ليتوبوا" معنا دا ده چي دوی استقامت او همېشه توب وکړي پر توبه او په آئينده کي يې ورته کار بيا ونه کړي، او ځيني مفسرين رحمهم الله وايي چي معنا يې داده ليعدوا من جملة التوابين.

إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾

په تحقيق خدای ﷻ دی توبه قبلونکی او مهربان.

یوه سه: چي "تواب" صیغه د مبالغې ده، نو یا یې معنا داده چي د ډېرو خلګو توبه قبلوي حتی که د نړۍ ټوله کافران په یوه پلا له کفر څخه توبه وکاږي او ایمان راوړي خدای ﷻ یې توبه قبلوي او یا یې معنا داده چي که د نړۍ ټوله عاصیان مسلمانان له عصیان څخه توبه وکاږي خدای ﷻ یې توبه قبلوي او یا یې معنا داده که یو مسلمان له ډېرو کبائرو ګنهو لکه غیبت، بهتان، زناً، لواطت، قتل النفس بغیر حق وامثال ذالک، او بیا توبه وکاږي په یوه وار خدای ﷻ یې قبلوي، ولنعم ماقیل:

ابشروا یا قوم اذا جاً الفرح .... افرحوا یا قوم قد زال الحرج
مي دمد درګوش هر غمګین بشیر .... خیز ای مد براه ا قبال ګیر

درویش وایي: چي په یو صحیح حدیث کي چي روایت یې ډیرو محدیثینو کړی دی داسي راغلي دي چي خدای جل شانه خوشحاله کېږي په توبه د یو عبد مذنب تر هغه مسافر چي اوښ ورسره وي پر اوښ یې د ابو شی هم تړلی وي او نور خوراکې شیان هم، نو د غرمې د ګرمۍ په وخت کي تر یوې درختي لاندي واړوي او اوښ چوک کړي لکن ګوډه یې نه ور وتړي او اوبه او نور شیان نه کي ځندي راکښته خیال یې دا وي چي یو ګوړی به بیده سي بېرته به روان سي دی چي بیده سي اوښ سره د سامانه د سوري ولاړ سوی وي د خوراک دپاره ګوښه تللی وي دی په خوب کي تږی سوی وي چي راکښېني اوښ نه وي یوه خوا بله خوا میدان کي د اوښ درک نه معلومېږي او اخیر الامر تنده ډیره غلبه پر وکړي او دا غالب ګمان وي چي د تندي څخه مري، نو بېرته راسي تر هغې درختي لاندي سر کښېږدي د مرګ په انتظار اخیر بیده سوی وي چي را وېښ سي اوښ راغلی وي چوک وي دی د ډیرې خوشحالۍ څخه خوله یې خطاوزي یعني د ده داسي وینا په خیال کي وي چي بېشکه ته خدای یې زه دي بنده یم لکن د غلبې څخه د خوشحالۍ داسي پر خوله ورسي بېشکه زه خدای ته مي بنده یې دا وه

پشتو ژباړه د حديث، چي نامه وړي محدث صاحب الصحيح مسلم يې روايت کړی او نور محدثين هم.

درويش وايې: چي مسلم د ابو موسى اشعري ﷺ څخه روايت کړی دی ابو موسى ﷺ وويل چي عليه الصلوة والسلام وويل ان الله ﷻ يبسط يده بالليل ليتوب مسئ النهار ويبسط بالنهار ليتوب مسئ الليل حتى تطلع الشمس من مغربها.

پوسه: چي داحديث په مذکوره الفاظو د متشابهاتو څخه دی لعدم کونه تعالى جسما ذا اعضاً عند اهل السنة والجماعة وقد مر في هذا التفسير چي قدماً د اهل السنة والجماعة په باره کي د متشابهاتو وايې الله اعلم بمراده يا رسول الله اعلم بمراده ونحن مؤمنون بمراده تعالى ومراد رسوله، لکن متاخرين د بعض متشابهاتو تاويل کوي دوی وايې چي په دې او او امثاله کي مراد د يد څخه رحمت د خدای دی ليلا ونهارا.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿١١٩﴾

اي هغه کسانو چي ايمان يې را وړی دی وبېرېږئ د عذاب څخه د خدای ﷻ او ملګري اوسئ د صادق خلګو يعني عمل په مثل د دوی کوئ.

پوسه: چي ابن عباس او ابن عمر ﷺ وايي چي د آيت معنا دا ده کونوا مع محمد ﷺ واصحابه ﷺ الذين صدقت نياتهم واستقامت قلوبهم واعمالهم وخرجوا مع رسول الله ﷺ الى غزاة التبوک باخلاص ونية دون المتخلفين.

درويش وايې: چي دا تفسير په قرينه د مقام دی دوو اصحابو ﷺ کړی دی، لکن عبارتِ د قرآن عام دی، د عموم معنی يې دا ده کونوا مع الذين صدقوا في ايمانهم، احترازا عن المنافق وفي عهودهم لا كا اليهود وفي دين الله لا كا المشركين نية وقولا وعملا.

پوسه : چي ابن الانباري رحمة الله عليه د ابن عباس ﷺ څخه نقل کړی دی چي د کونوا من الصادقين وايه، او بيهقي د عبد الله بن مسعود ﷺ څخه هم کونوا مع الصادقين قرائت نقل کړی دی.

درويش وايي: چي مآل د دواړو قرائتو يو دی لان المراد بالبعضية والمعية التي كانت قلباً ولساناً وعملاً ونيةً.

پوه سه: چي په آيت كي مدح عظيم د صدق ده، جلال الدين السيوطي رحمه الله عليه وايي چي په دغه آيت سره دليل وايي هغه كسان چي وايي درواغ هيڅ ځاى روا نه دي نه تصريحا نه تعريضا، او د ابن مسعود رضي الله عنه ډيرو راويانو روايت كړى چي ده وويل لا يصلح الكذب في جد ولا هزل، يعني نه په قصد او نه په مسخروا كي درواغ لكن الحق خلاف ذالک ولي چي په څو ځايه كي درواغ مباح دي، ولي چي ابن شيبة رحمه الله عليه او احمد رحمه الله عليه د اسمأ رضي الله عنها بنت يزيد څخه عن النبي ﷺ انه قال كل الكذب يكتب (يعني في صحيفة المعاصي) الا رجل كذب في خديعة حرب (مگر نه يو سړى چي درواغ ووايي په چم كي د جنگ د كفارو مثلا يو كافر مسلمان په غشي وولي دى نارې كړي مړ دي كړم او ځان پر مځكه وغورځوي كافر چي پر را ميدان كي سلاح ځندي واخلي مسلمان يې په توره سر ور پرېكي ومثل ذالک.

او اصلاح بين اثنين، يا اصلاح د دوو كسو چي سره دښمنان وي يو بل مسلمان په مابين كي د دوى اصلاح په درواغو وكړي، مثلا ثالث بالخير د هر يوه د خوا څخه خبري د صلحي نقل كوي او درواغ وايي يوه د صلحي خبره ودته نه وي كړې آخير يې صلح وروكړي.

او يا سړى ماينې ته درواغ وايي چي ځندي راضي سي مثلا ماينې ته وايي چي ښځي را باندي گرانه يې او داغسي نه وي وامثال ذالک.

درويش وايي: چي په صحيح حديث كي راغلي دي (التجار يحشرون يوم القيامة فجار) تاجران يعني شى خرڅونكي او رانيونكي دى حشر كړه كېږي فاجران.

پوسه: چي فجار جمع د فاجر ده هغه چاته وايي چي په محارم كي غرق وي، تاجران يې د دې سببه فجار وبلل چي په بيعه او شرأ كي ده درواغوا قسمونه اخلي او غبن فاحش كوي او د مبيعې عيب پټ ساتي او سود كوي نو له دې سببه په آخير د دغه حديث كي راغلي دي "الا من اتقى" يعني چي ځان وساتي د درواغو څخه "وبر" ځان نه كي حانث په قسم كي "وصدق" او خبره د رشتيا كوي،

بائع باید چي خپل د خرڅېدو شی پر مشتري باندي د دروا غو په قسم نه کي تېر مثلا بائع ومشتري ته ووایې چي ما دا شی په سل روپې رانیولی دی قسم په خدای دی او ده تر سل روپې په لږو روپو رانیولی وي، او دغه د ده حلف کاذب برکت د ثمن د مابین څخه وړي، او په بل صحیح حدیث کي راغلي دي (ان اطیب الکسب کسب التجار الذین اذا حدثوا لم یکذبوا) هغه تجار چي خبري کوي دروا غ نه وایې (واذا ائتنموا لم یخونوا) چي څوک دی امین وبولي خیانت نه کوي، (واذا وعدوا لم یخلفوا) او چي وعده وکړي خلاف د وعدې نه کوي.

او چي شی رانسي د هغه شي بد نه وایې او چي شی خرڅوي د هغه ډېر صفت نه کوي، او که پر دوی پور د چا باندي وو پور نه ځنډوي لان مطل الغني ظلم او که د دوی پور پر چا باندي وو هغه تنګه وي نه، حاصل د کلام دا دی چي صدق او روشتیا ویل ممدوح دی په دنیا او آخرت کي او کذب مذموم دی په دنیا او آخرت کي لکه په آیت المذکوره کي.

وعلی الثلثة الذین خلفوا" چي کعب بن مالک ﷺ او دوه نورو ملګري وه چي علیه الصلاة والسلام ته یې په تخلف کي د غزوة تبوک رشتیا وویل، او نور منافقان چي په تخلف کي د غزوة تبوک یې دروا غ وویل او په دروا غو یې حلف بالله هم واخستی کمامر تفصیل کل واحد من الصادقین والکاذبین.

مناجات فقیر الی الله عزوجل محمد عبیدالله:

الهی مثل من گناه کارکه خواهدبود ....ومثل تو آمرز گار دروجود کی خواهدبود
الهی اگر گناه من بیکران است..... مغفرت تو بالا تر ازان است
الهی بعجز من ورحمت خود بنگر ... و بعضیان و خطاهای من منگر
الهی اگر همواره درعصیانم .... اما از کرده خود پشیمانم
الهی اگر گناه کردارم .... اما خوف تو دردل دارم
الهی چون دروازه مغفرت تو باز است ... عاصی را درطلب آن آز است
الهی اگر چه بدن باشیطا است ... مگر دل باحضرت سلطان است
الهی اگرچه عاصی بمرض معصیت رنجور است
اما خوشدل وبدای مغفرت مسرور است

الهی چه کنم که نفس اماره مرا از تو باز میدارد
مگر انکه فضل تو این محبوس را ها دارد
الهی بنده گر یخته چون باز آید .... چون مولا اش مهربان چه باک دارد
الهی اگر از درخود برانی نمیروم .... زانکه در وازه دیگر نمیدانم
الهی درهر کار بر تو توکل دارم .... و از جناب والای تو مدد میخواهم
وقت خفتن است تقریباً هشت نیم بجه است از شب پنجشنبه ۲۰ ماه ذوالقعدة از شهور سنه ۱۴۲۸ هجري قمري.

مَاكَانَ لِأَهْلِ الْمَدِيْنَةِ

نه وه صحیح او نه وه روا اهل ته د مدینې.

پوه سه: چي ظاهر د عبارت قرآني اخبار دی او مراد ځني نهي دی یعني دوی دي دغسي نه کوي.

ښهانه فائده من تفاسیر معتبرة په ژباړه د درویش، پوه سه! چي مدینة علم بالغلبة ده دار الهجرة کالنجم للثریأ لکه لفظ د نجم چي مطلق ستوري ته وایي په عربي ژبه کي لکن په استعمال علم بالغلبة دی د پېروني، نو چي مطلق لفظ د مدینه ذکر سي مراد ځني دار هجرت د رسول الله ﷺ والمهارجرین رضي الله عنهم دی، او که بل ښار د سړي مراد وٶ مقید به یې وایي نحو مدینة قندهار او مدینة هرات الی غیر ذالک، او نسبت و مدینة الرسول ته مدني دی بدون الیأ او نورو ښارو ته مدیني یا په نسبت کي رائحي للفرق لکن في انسان العیون امام نووي رحمه الله په شرح کي د مسلم وایي چي د ټولي نړۍ په ښارو کي اکثر اسمأ تر مکې مکرمې او تر مدینې منورې نسته، او بعض علمأ او تاریخ پوهان وایي چي د مدینة الرسول ﷺ سل (۱۰۰) نومان دي المشهور منها (۱) دار الاخیار (۲) دار الابرار (۳) دار السنة (۴) دار السلامة (۵) دار الفتح یعني چي فتح د مکې له دغه ښار څخه وسوه (٦) البارة یعني چي اهل ددې ښار نېکوکاران دي (۷) طابة (۸) طیبة په سبب د طیب په دې ښار کي او یأ ددې سببه چي خوشبویي د عطر په ښار کي تر نورو ښارو ډېره ده (۹) دار الشفأ چي خاوري ددې ښار شفأ د اتشک مرض او د پیس دي بل من کل داءٍ، او عجوه خورما ددغه ښار دوأ ده د

زهرو لپاره که درې داني على الصبح سړی وخوري په دغه ورځ کي نه زهر او نه زهرلي حيوان پر ده تاثير کوي لکه لړم، مار او داسي نور (١٠) مزار الرسول ولي چي مزار انور او روضة مطهره د عليه الصلوٰة والسلام په دغه ښار کي ده وغيرها من الاسماء.

پوه سه: چي مکې مکرمې او مدينې منورې ته خدای پاک دا خصوصيت ورکړی دی چي هيڅ وخت وروسته تر اسلامه د اهل علم والدين والفضل څخه خدای خالي کړې نه ده.

پوه سه: چي خبره وايي چي مدينه منوره به تر قيامت ځلو ښت کاله دمخه خرابېږي والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب.

وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِّنَ الْأَعْرَابِ

او هغو کسانو لره چي پر شا وخوا دي د مدينې والاوو چي صحرا نشينان دي لکه مزينه قبيله او جهينه قبيله او اشجع قبيله او د غفار قبيله وغيرهم من الاعراب الذين هم في حوالي المدينة.

أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَّسُولِ اللَّهِ

چي دوی دي پاته سي په خپلو کورو کي له عليه الصلوٰة والسلام څخه چي دی په خپل نفس شريفه سره غزا ته ووځي کما في غزوة تبوک فيما نحن فيه چي درې متخلفين او نور منافقين غزا ته د تبوک نه ولاړه.

وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَّفْسِهِ

او دوی دي نه سپموي خپل ځانونه له نفس شريفه څخه دده مبارک چي هغه اقدام پر يوه غزا په خپل نفس سره وکړي دوی دي هم ورته اقدام وکړي.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَّلَا نَصَبٌ وَّلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

"ذالک" اشاره ده ومنهي عنه ته چي تخلف دی له عليه الصلوٰة والسلام څخه او علت د نهي دی "بانهم" په سبب ددې چي دوی ته نه رسېږي يوه تنده او نه ستړيا او نه لوږه په لاره کي د خدای ﷻ او په معاونت کي د رسول د خدای ﷻ او په اعلاً کي د کلمة الاسلام او په دفع کي د شر او فساد د کافرانو.

وَلَا يَطَـُٔونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ

او دوی نه ایږدي پښې پر مځکه د غزا په سفر کي، چي دا تگ‌دوی پر مځکه لپاره د غزا په غصه او غضب کي اچوي کافران.

وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَّيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُم بِهِۦ عَمَلٌ صَـٰلِحٌ

او دوی نه پیدا کوي له دښمن څخه یو شی چي یا یې قتل کړي او یا یې بندیان کړي یا غنیمت څني راوړي او یا ښځي مینځیانې څني راولي، مگر نه لیکل کېږي یعني په صحیفو کي د اعمالو ددوی په دې ټولو تقدیرو کي عمل صالح دی، نو باید عاقل له گډونه څخه په غزواتو کي د علیه الصلوٰة والسلام ډډه ونه کړي بلکې په تمام اخلاص او محبت مشایعت ورسره وکړي.

إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾

په تحقیق خدای جل جلاله نه ضائع کوي ثواب د ښوو کارو کونکو او د اخلاص درلودونکو هر عمل د خیر چي کوي خصوصاً غزاگانې.

پوه سه: چي دا جمله علت دی د "کتب لهم آه" لپاره او تنبیه پر دې ده چي جهاد د کفارو سره احسان او ښه عمل دی، ولي چي مجاهدین کوشش کوي چي اسلام دوی پایه تکمیل ته ورسوي او کفار له ابدي اوره خلاص کړي په نهایت سعي سره لکه سړی چي لېوني او کوچني ته په ضرب سره تأدیب ورکوي، او په حق کي د مسلمانانو هم جهاد احسان دی، ولي چي د جهاد په کولو سره مسلمانان خلاصېږي له غلبې څخه د کفارو او له تسلط څخه ددوی پر بلا د مسلمانانو.

تجربه: چونکه مسلمانان عیش پرسته، شهوت پرسته او د جهاد له کړاوو څخه لکه چي بېزاره سوه امریکایانو د ظلم لاسونه پورته کړه، او یو وار په یوه بهانه او په بله بهانه چي هغه بهانې په کذب بحت وې پر قوي دلالت د مسلمانانو په نړۍ یعني عراق باندي حمله وکړه او عراق یې دربدر کړی او ښه کوټې او منازل ددوی یې له خاورو سره خاوري کړه چي تر اوسه پوري بې رحمانه ظلم دوام لري، او بیا یې پر یو غریب دولت د مسلمانانو یعني پر افغانستان باندي یې حمله وکړه چي ددوی ظلم پر افغانستان باندي پینځه کاله کېږي چي دوام لري،

بې رحمانه بمبارۍ پر کلو بانډو او د بې گناه ښځو او اطفالو وژل دوام لري تر دې سنې يعني ۱۴۲۹ هـ پوري، او افغانستان دوی د يوې محکمې اډې په توگه د ايران، چين، روس او پاکستان لپاره گڼي، په حديث شريف کي راغلي دي چي ابي عبس رضي الله عنه يې روايت کړی دی قال سمعت رسول الله ﷺ چي ده وويل که د چا پښې په خاورو سوې د الله تعالى په لار کي يعني په جهاد کي حرمه الله على النار رواه البخاري في الصحيح واحمد والترمذي والنسائي، او له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی چي عليه الصلوٰة والسلام وويل چي حال د مجاهد في سبيل الله لکه حال د هغه چا دی چي د ورځي يې روژه وي او د شپې ټوله شپه قرآن وايي نه په لمانځه کي سستي کوي او نه په روژو کي تر هغو پوري چي مجاهد في سبيل الله کور ته راځي، بخاري، مسلم کذا قال الامام المظهري رحمه الله.

درويش وايي: چي بغوي رحمه الله وايي چي د اهل علم په دې کي اختلاف دی يعني په حکم کي د آيت مذکوره يعني "ماکان لاهل المدينة" الى اخير، قتاده رحمه الله وايي چي ددې آيت حکم په عليه الصلوٰة والسلام پوري خاص دی يعني اذا غزاً بنفسه الشريفة لايجوز لاحد ان يتخلف عنه الا بعذر شرعي حق او وروسته امرأ د اسلام چي غزاً ته بانفسهم ووځي، نو روا ده مسلمانانو ته چي تخلف وکړي که د مسلمانانو دوی ته ضرورت نه ؤ، او وليد بن مسلم رحمه الله وايي چي ما له اوزاعي، له ابن المبارک، د ابن جابر او د سعيد بن عبد العزيز رحمهم الله ددې ټولو څخه واورېدل چي دوی ټولو دا ويل ان هذه الآية لاول هذه الامة واخيرها، او ابن زيد رحمه الله وايي مسلمانان چي ډېر سوه دا آيت منسوخ سو آه.

درويش وايي: چي په څه شي سره منسوخ سو دا خو قطعي آيت قرآني دی، نو ناسخ يې هم بايد قطعي وي ولم يوجد، مظهري رحمه الله چي د دين امامان رحمهم الله ټوله پر دې متفق دي چي جهاد فرض کفايي دی اذا قام به جماعت من المسلمين وحصل بهم الکفاية سقط عن الباقين کصلوٰة الجنازة، له سيعد بن المسيب رحمه الله څخه روايت دی چي جهاد فرض عين دی په سبب د دې چي آيات وارده في الجهاد عام دي، او پر متخلفينو له غزوه څخه د تبوک چي تغليظ راغلی دی هغه هم عام دی.

درويش وايي: چي تغليظ پر متخلفينو له غزا څخه د تبوک خاصه د عليه الصلوٰة والسلام وه او آيت د جهاد چي عام دی هغه په هغه وخت کي دی چي نضير عام سي په هغه صورت کي خو بالاجماع جهاد فرض عين دی او په غير کي د صورت د نضير عام فرض کافيه دی لقوله تعالی لايستوي القاعدون من المؤمنين غير اولی الضرر والمجاهدون في سبيل الله الی قوله تعالی وکلا وعدالله الحسنی.

پوه سه: چي له ابو هريره ﷺ څخه روايت دی چي يو څو نفرو د رسول الله ﷺ له اصحابو څخه د يوه غره په منځ کي يوه د شرينو اوبو چينه وليدل نو يې خوند ورکړی په زړه کي يې دا قصد وکړی چي پر دې چينې واړوې له خلگو څخه به گوښه يې يعني د خدای ﷻ عبادت به کوې، بيرته يې د ځان سره وويل چي دا کار او گوښه نشيني به نه کوو چي د رسول الله ﷺ سره مشوره ونه کړو، نو را روان سو او عليه الصلوٰة والسلام ته يې د خپل قصد اظهار وکړی، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل لا تفعلوا يعني داسي کار مه کوئ "فان مقام احدکم في سبيل الله افضل من صلوٰته سبعين عاماً ای سنةً الا تحبون ان يغفرالله لکم ويدخلکم الجنة" ولي اوسېدل ستاسي د يوه په لار کي د خدای ﷻ يعني په جهاد کي افضل دی تر اوويا کاله لمانځه يعني نوافل، آيا ستاسي نه ده خوښه چي تاسي يعني په سبب د جهاد خدای ﷻ وبخښي او جنت ته مو داخل کړي؟ "اغزوا في سبيل الله من قاتل في سبيل الله فواق ناقة وجبت له الجنة" غزا کوئ په لار کي د خدای ﷻ هغه څوک چي جنگ وکړي په لار کي د خدای ﷻ په مقدار ددې لکه د اوښي غلا چي ښځي نسي يعني چي يو وار يې ولوشي بيا يې جونگی ور ايله کړي چي اوښه شيدې پر را ايله کړي جونگی بيرته ځني ونسي او بيا يې ولوشي، دا خو ډېر لږ وخت غواړي بيا هم واجب دی ده لره جنت.

مسئله: له دې حديث څخه دا معلومه سوه چي جهاد افضل دی تر عزلت يعني گوښه اوسېدلو لپاره د نفلي عبادت من الصلوات والصيام وذکر الله عزوجل وغير ذالک.

مسئله: که يو سړي له غزا څخه متخلف سي ولو کان مع رسول الله ﷺ په عذر

شرعي سره لکن نيت مصمم يې داوي که ما عذر نه درلودای زه به هم د عليه الصلوٰة والسلام سره غزأ ته تللی وای دغه سړی د مجاهدينو سره په ثواب او اجر کي شريک دی، والدليل عليه الحديث الصحيح المروي في البخاري چي عليه الصلوٰة والسلام چي له تبوک څخه را ستون سوخلګو ته يې وويل چي بعض اقوام موږ په مدينه کي تر شا پرې ايښي دي موږ سفر نه دی کړی مګر په يوه دره يا په يوه شېله کي الا وهم ومعنا دوی زموږ ملګري دي، بعضو اصحابو ورته وويل دوی په مدينې کي دي عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل هو! حبسهم العذر دوی زموږ څخه پاته سوي دي په سبب د عذر، نو معنا ددې حديث داده چي دوی زموږ سره شريک دي په استحقاق کي د ثواب، ولې چي دوی زموږ ملګري دي په نيت کي وانما تخلفوا عنا للعذر، دوی چي زموږ څخه پاته سوه يعني په مدينه کي د عذر له کبله، ولو لاه لکانوا معنا ذواتاً که يې عذر نه وای دوی به زموږ سره په خپلو ځانو ملګري وای، ابن الملک رحمة الله عليه وايي چي له دې حديث څخه دي څوک دا ګمان نه کوي چي دغه متخلفين په سبب د عذر او مجاهدين په ثواب کي سره برابر دي لان الله قال فضل الله المجاهدين على القاعدين اجراً عظيماً، محقق برسوي رحمة الله عليه ددې سوال په جواب کي داسي ويلي دي چي مذکوره آيت خو مطلق دی يعني بيان د عذر او عدم عذر پکښي نسته حديث مذکور يې قيد دی يعني چي آيت مذکوره په بې عذره متخلفينو کي دی لکه هغه درې کسان چي کعب بن مالک او دوه نور رضي الله عنهم وه چي تفصيل يې دمخه تېر سو.

درويش وايي: چي د بې عذره متخلفينو مثال يې په هغو درو سره ووايه ولې چي بې عذره متخلفين خو منافقان هم وه هغو لره خو د شراکت د مجاهدينو سره نو د آيت معنا داده چي خدای جل جلاله بالا کړي دي مجاهدين پر قاعدينو يعني من غير عذر لکه هغه درې اجراً عظيماً، برسوي رحمة الله عليه وايي چي دا هيڅ بعيده نه ده له فضل څخه د خدای جل جلاله چي مجاهد في سبيل الله او متخلفين لعذر مع صحة النيت دي سره برابر کي په ثواب کي بل نية المؤمن خير من العمل لا يحتمل الرياٴ دون العزيمة القلبية فافهم.

وَلَا يُنۡفِقُوۡنَ نَفَقَةً صَغِيۡرَةً وَّلَا كَبِيۡرَةً

او دوی نه خرڅوي يعني في سبيل الله ای الغزو يو لږ نفقه يا ډېره نفقه، لکه عثمان بن عفان او عبدالرحمن بن عوف او نور صحابه کرام ﷺ په جيش العسرة کي د تبوک کمامر تفصيله في بيان تلک الغزوة.

سوال: پر نفقه صغيره چي ثواب ورکول معلوم سوه نو پر کبيره خو په طريق اولى معلومېږي، نو اولى دا نه وه چي کبيره يې دمخه کړې وای؟

ځواب: تقديم د صغيره په اعتبار د کثرة الوقوع تر کبيره دی.

وَّلَا يَقۡطَعُوۡنَ وَادِيًا

او دوی نه قطع کوي په سفر کي د غزا خصوصاً غزوه تبوک يوه شېله.

پوه سه: چي وادي هغه فراخه ځای ته وايي چي اوبه او سېل پکښي بهېږي، په اصل کي "ودی" په معنی د "سال" دی، نو شېلې ته چي وادي وايي تسميه د محل ده په نامه د حال.

اِلَّا كُتِبَ لَهُمۡ لِيَجۡزِيَهُمُ اللّٰهُ اَحۡسَنَ مَا كَانُوۡا يَعۡمَلُوۡنَ ﴿۱۲۱﴾

مگر نه ودوی ته ليکل کېږي يعني په صحائفو کي اعمال ددوی، تعليل د کتب يعني کتابت يې ددې لپاره دی چي خدای ﷻ په فضل او کرم سره ودوی ته ثواب ورکړي.

سوال: له دې آيت څخه داسي نه فهمېږي چي د حسن جزا نسته بلکې د احسن؟

ځواب: امام فخر الدين الرازي رحمه الله په تفسير کبير کي دوې وجهې ويلي دي او صاحب د روح المعاني دواړي وجهي تر تنقيد او سوال لاندي راوستلي دي.

درويش وايي: چي تفسير ددې آيت وتوجيه او سوال جواب ته ضرورت نه لري ولي دلته خو بحث د غزواتو دی کما يدل عليه سوق الکلام ولاشک ان الانفاق في سبيل الله او قطع د شېلو في سبيل الله احسن الاعمال دی کما روی عن ابی مسعود الانصاري رضي الله عنه قال جأ رجل بناقة مخطومة فقال هذه في سبيل

الله فقال رسول الله ﷺ لک بها يوم القيامة سبعمائة (۷۰۰) ناقة كلها مخطومة رواه مسلم، والمراد والله اعلم ثواب سبعمائة ناقة، وحاصل الكلام ان ايراد احسن باعتبار المقام لا للاحتراز عن الحسن فافهم.

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً

يعني نه ده صحيح او نه ده رواه.

پوه سه: چي عبارت د قرآن ظاهراً نفي دی لکن په معنی د نهي يعني داسي دي نه کوي، او کلمه د لام لپاره د تاکيد د نفي دی يعني نه دی وځي مؤمنان په طلب پسي د علم له يوه مخه يعني ټوله، ولي چي داسي خروج ژوندانه کاروبار فاسدوي کما لا يخفی، دا ترجمه د مظهري رحمة الله عليه وه.

او روح المعاني وايي ما استقام لهم ان يخرجوا اى ينفروا جميعاً دی يې دليل دا وايي چي کلبي رحمة الله عليه له ابن عباس رضي الله عنهما څخه داسي روايت کړی دی چي څه وخت چي خدای جل جلاله په متخلفينو کي د تبوک د غزا ډېر سخت الفاظ په قرآن مبارک کي نازل کړه، نو صحابه کرامو رضي الله عنهم په خپلو کي سره وويل چي له دې وروسته موږ نه په غزا کي او نه په سريه کي (يعني کوچنی لښکر چي عليه الصلوٰة والسلام نه وي پکښې شامل) يو سړی به هم نه پاتېږو بلکې له يوه مخه به وځو وجنګ ته او داغسي يې هم وکړه او عليه الصلوٰة والسلام يې يوازي پرېښو، نو دا آيت نازل سو انتهی قول روح المعاني، او روح البيان يې ترجمه په دواړو سره کړې حيث قال للغزوا اولطلب العلم.

فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ

پوه سه: چي لولا حرف تحضيض دی که څه هم پر ماضي داخل دی مراد ځني امر دی په مستقبل کي.

ترجمه: نو ولي نه وځي له هري فرقې څخه يعني له لويي قبيلې او ښار څخه د مسلمانانو يوه طائفه يعني يوه کوچنۍ ډله چي په عرف کي طائفه وکوچنۍ ډلي ته وايي يعني په طلب پسي د علم چي په پښتو يې طالبان بولي، داد مظهري رحمة الله عليه پر ترجمه، يا د سريه سره دي يوه کوچنۍ ډله ووځي جنګ ته د

روح المعاني پر ترجمه.

لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ

د "يتفقهوا" ضمير راجع دی وطائفه ته لکن چونکه مونث لفظي دی فقط، نو ارجاع د ضمير مذکر ورته روا دی او جمعيت د ضمير په اعتبار د معنی د طائفې دی والمعنی چي دا کوچنۍ ډله به دانشمندي حاصله کړي يعني علم دين به زده کړي، دا خو د مظهري پر تفسير، او د روح المعاني پر تفسير مرجع د ضمير د "يتفقهوا" صراحةً مذکور نه دی بلکې له طائفه څخه فهمېږي، ولي چي لږ ډله چي سريه ده جنګ ته ولاړه، نو لويه ډله خو د عليه الصلوٰة والسلام سره په مدينه کې پاته سوه نو دغه لويه ډله به د عليه الصلوٰة والسلام څخه د دين علم زده کړي.

وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿۱۲۲﴾

دا عطف دی پر "ليتفقهوا" او دوی يعني هغه کوچنۍ ډله چي په طلب پسي د علم وتلي وه او په مسجد او مدرسو کي يې علم زده کړی او فارغه سول يعني سند علمي يې تر لاسه کړی وه به بېروي له خدای ﷻ څخه خپل قوم چي په ښارو او بانډو کي دي چي دوی رجوع وخپل قوم ته وکړي امر بالمعروف او نهي عن المنکر به ورته وکړي، دا خو د مظهري رحمة الله عليه پر تفسير، او د روح المعاني پر تفسير يې معنا داده چي وه به بېروي هغه لويه ډله چي په مدينه کي د عليه الصلوٰة والسلام سره پاته وه او دوی له عليه الصلوٰة والسلام څخه دين او قرآن زده کړی ؤ په غياب د سريه چي جنګ ته تللي وه، قوم خپل چي هغه کوچنۍ ډله د سريه وه يعني په هغه امر او نهي د سريه په غياب کي دوی د عليه الصلوٰة والسلام څخه زده کړي وه "لعلهم" يعني قوم د ښارو او بانډو او يا سريه والا شايد وه بېرېږي په اندازه ددوی.

فائده: يتفقهوا" مشتق دی له نفقه څخه چي باب د تفعل دی چي لپاره د تکلف دی غالباً کما في الشافية يعني په تکلف او مشقت سره يې تفقه في الدين حاصله کړې وي، په نهايه شرح هدايه کي وايي فقه په اصل کي فهم ته وايي، او په قاموس کي وايي الفقه بکسر الفأ العلم بالشئ والفهم له والفطرة

وغلب على علم الدين لشرفه آه، امام اعظم سراج الامة ابو حنيفة رحمة الله عليه وايي چي فقه پېژندل د نفس دی "مالها" چي د نفس نفع پکښې وي "وما عليها" چي د نفس ضرر پکښې وي.

درويش وايي: چي دا معنا د فقهي شامل ده و علم العقائد وعلم الفقه المصطلح وعلم اصول الفقه كلها، او تخصيص د فقه د لفظ په علم الفروع سره اصطلاح جديد ده، نو درويش وايي چي همدا وجه ده چي امام اعظم رحمة الله عليه خپل کتاب چي په عقائدو کي يې تصنيف کړی دی د فقه اکبر نوم يې پر ايښی دی، او درويش پر هغه کتاب د امام اعظم رحمة الله عليه يوه لويه شرح کړې ده چي علاوه تر شرح د کتاب د امام اعظم رحمة الله عليه د ژوند کامله تاريخچه او دده تقوی او زهد او د لوی علميت پکښې کړی دی په حواله د تواريخو معتبره وو او دا مي هم ثابته کړې ده چي امام اعظم رحمة الله عليه تابعي ؤ وليس البيان كالعيان، نو دا شرح بايد د امام اعظم رحمة الله عليه اهل مذهب د کتب فروشانو څخه تر لاسه کړي تاچي د امام اعظم رحمة الله عليه حالات ورته معلوم سي، عبدالله بن المبارک رحمة الله عليه په مدح کي د امام اعظم رحمة الله عليه يوه پوره قصيده جوړه کړې ده چي بعض ابيات يې دادي:

لقد زان البلاد ومن عليها .... امام المسلمين ابو حنيفة
باحكام و اثار و فقه .... كآثار الزبور على الصحيفة
فما بالمشرقين له نظير .... ولا بالمغربين ولا بكوفة
فمن كابى حنيفة في علاه .... امام للحليقة و الخليفة

مسئله: معرفت د نفس مالها وما عليها عام دی که په اجتهاد سره وي او که په تقليد د يوه مجتهد حتی که مقلد علم له مجتهد څخه زده کړي او که له کتاب څخه د مجتهد يې زده کړي او يا يې له علمأ برجسته څخه د مذهب زده کړي غاړې يې خلاصي دي.

مسئله: زده کړه د ټولو علومو دينيه وو فرض كفايي ده او زده کړه د هغه شي چي پر سړي فرض وي لکه لمونځ، اودس، روژه او پر غني زده کړه د زکوٰة او حج او پر ښځه باندي د حيض او د نفاس د مسئلو زده کړه فرض عين ده، ولهذا قال رسول الله ﷺ طلب العلم فريضة على كل مسلم رواه البيهقي بسند صحيح عن انس رضي الله عنه.

درويش وايي: چي په ډول د مشت نمونه خروار په باره كي د علماؤ او د طلاب العلم يو څو حديثونه تاسي ته وړاندي كوم، بخاري، مسلم او احمد له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت كړى دى چي عليه الصلوٰة والسلام وويل چي خلگ دوه قسمه دي "عالم ومتعلم ولا خير في سواهما" والمعنى دغه دوې نوعي چي ښونكي او زده كونكي دي دغه خير د انسانانو دي په ماسوى په ماسوى كي ددوى چندان خير نسته، امام محمد بن ادريس الشافعي رحمه الله روايت كړى دى "تجدون الناس معادن كمعادن الذهب والفضة فخيارهم في الجاهلية خيارهم في الاسلام اذا فقهوا" ژباړه: تاسي پيدا كوئ خلگ لكه معادن د سرو زرو او د سپينو زرو، نو برگزيده ددوى په جاهليت كي يعني من حيث النسب والاخلاق برگزيده د انسانانو دي په اسلام كي هم چي فقاهت په دين كي حاصل كړي يعني د دين محمدي په اصولو او فروعو ځانونه خبر كړي.

درويش وايي: چي دا خبره عليه الصلوٰة والسلام په هغه وخت كي وكړه چي مسلمانانو دده څخه سوال وكړى چي په قبائلو كي د عربو كومه قبيله غوره قبيله ده والله اعلم.

پوه سه: چي ځان خبرول په دين كي دوه قسمه دي يو فرض عين دى او بل فرض كفايي دى، فرض عين علم دى په عقايدو صحيحه وو سره ولو اجمالاً چي ددې لپاره زده كړه د آمنت بالله تر پايه پوري سره د ترجمې د عوام الناس نرو او ښځو لره كافي ده، او په فروع كي د دين چي هر سړى حاجت ورته لري زده كړه يې فرض عين ده ولو من السنة العلمأ الفقهأ لكه طهارت يعني اودس، غسل د جنابت طهارت الثياب او لمونځ سره د اركانو او واجباتو او سننو او مندوباتو ومايتعلق بالصلوٰة والصوم روژه سره د خپلو شرائطو او دغه رنگه كړه د هر عبادت چي شرعي فرض كړى وي پر اديانو فيجب على المسلم معرفة احكامها كعلم الزكوٰة من مقاديرها ونصبها ومصارفها ومعرفة احكام الحج وانواعه وفرائضه وواجباته وهٰذين العلمين يجب على الاغنيأ، او دغه فرض عين د علم د معاملاتو چي جاري بين الناس دى واجبه چي احكام يې زده كړي مثلاً بيع صحيح او فاسده او ربوا د تاجرانو لپاره، او علم د اجاراتو الى غير ذالك عوامو

لره لاذمه ده چي په دې باره کي علمأ ته د دين رجوع وکړي.

درويش وايي: چي په صحيح حديث کي چي روايت يې د ډېرو کتابونو د حديثو کړی دی راغلي دي عن انس ﷺ چي د طالب العلم لپاره طلب د بخښني کوي هر شی حتی ماهيان په درياب کي، او فرض کفايه علم دادی چي يو ځوک په هر باب کي د علم دومره معلومات حاصل کړي چي د فتوی ورکولو درجې ته ورسېږي، نو که ټوله اهل بلد د داسي علم له حاصلولو څخه کښېنستل ټوله ګناه کاره دي په ګناه کبيره سره، او که يو نفر په ښار کي دا وظيفه د فتوی حاصله کړي د نور اهل اللبلد غاړي خلاصي سوې او پر خلګو د هغه تقليد د هغه عالم واجب دی کوم حوادث او واقعات چي ودوی ته پېښېږي او د علم تحصيل او ښوونه وبل ته تر هر عبادت نافله بهتره ده، قال رسول الله ﷺ طلب العلم افضل عندالله من الصلوٰة والصيام والحج، والمعنى والله اعلم افضل من النفلي من هذه العبادات، او تر جهاد في سبيل الله، والمعنى والله اعلم چي د جهاد نضير عام نه وي، او دا حديث صاحب الفردوس له ابن عباس ﷺ څخه روايت کړی دی، وفي الحديث طلب العلم ساعة افضل من قيام ليلة وطلب العلم ساعة افضل من صيام ثلثة ايام، وقال رسول الله ﷺ فضيلت د عالم (يعني چي صرف فرائض پر ځای کوي نور نفلي عبادات نه کوي) پر عابد باندي چي نفلي عبادات لکه نفلي لمونځونه، نفلي روژې، نفلي خيراتونه وغير ذالک کوي لکه زما فضيلت پر ادنی ستاسي، وان الله وملائکته واهل السموات والارضين حتى النملة في جحرها، حتی چي مېږی په خپل غار کي او حتی ماهی په اوبو کي، دعا د خير او مغفرت کوي و هغه چاته چي خلګو ته خير يعني د دين عقائد يا احکام ورښيي، رواه الترمذي بسند صحيح عن ابي امامة ﷺ، وقال رسول الله ﷺ فقيه واحد اشد على الشيطان من الف عابد، رواه الترمذي وابن ماجه عن ابن عباس ﷺ، وقال رسول الله ﷺ انسان چي مړ سي عمل يې ټوله قطع کېږي مثلاً لمونځونه، روژې وغيرهما الا من ثلثة، الا من صدقة جارية، چي صدقه جاريه وروسته تر مرګ هم لکه يو مسجد چي يې جوړ کړی وي او يا يو عمومي پل وغيرهما، او علم ينتفع به، يا يې علم پاته سي چي خلګ نفع پر اخلي وروسته تر مرګ دده

مثلاً شاګردان یې پاته سي چي هغه بیا نورو خلګو ته تعلیم کوي.

درویش وایي: چي که څوک په علم دین کي یو کتاب تصنیف کړي او پر هغه باندي مسلمانان نفع اخلي، نو دا هم صدقه جاریه ده او هم علم ینتفع به دی، او ولد صالح یدعوله، او یا ولد صالح چي پلار ته دعاً کوي، په صالح سره یې مقید کړی ولي د غیر صالح زوی دعاً مستجابه نه ده.

پوه سه: چي په حدیث شریف کي ولد ذکر سوی دی چي نر او ښځي دواړو ته شامل دی، او د یدعوا له قید ددې لپاره راوړه سو چي زوی باعثه کوي پر دعاً و پلار او مور ته ورنه پلار او مور په صالح عمل کي د اولاد شریکان دي بېله دعاً کولو د اولاد.

مسئله: که یو سړی د مور او یا د پلار عاق وي او په هغه عقوق کي والدین ځني مړه سي، زوی دي دا کوشش کوي چي همېشه دي دعاً ورته کوي او قبر ته دي ورځي ډېر شاید په دې کردار سره د زوی به عقوق دفعه سي، په یو حدیث کي راغلي دي چي یو پلار چي زوی یې عاق ؤ او پر هغه عقوق مړ سو او زوی هم وروسته تر مړیني د پلار هغه کردار چي مور آنفاً ذکر کړی نه وکړي په حدیث کي وایي چي ورځ چي د قیامت سي زوی خو په سبب د عقوق د پلار دوږخ ته ملکي بیا یي او دوږخ ته تر رسېدلو دمخه د هغه پلار یې بیا خپله شخصي ګناه ملکو د دوږخ پر خوا راروان کړی وي تر دوږخ دمخه پلار او زوی سره ووینې، زوی یې وخدای عزوجل ته وایي چي د پلار عذاب پر ما واچوه او دی جنت ته واستوه. د خدای جل جلاله له خوا څخه نداً وکړل سي چي اې عاقه زویه څرنګه دي په قیامت کي د پلار حق ورېږ ځای کړی او ځان دي بار وګرځاوه، ځئ دواړه ولاړ سئ جنت ته.

درویش وایي: چي دا د هغې فارسي مقولې یوه نمونه ده: به بها نمي بخشد به بهانه مي بخشد.

درویش وایي: چي ټوله احادیث چي په مدح کي د طالبانو یا د استاذانو تاسي واورېدل، دا ټوله مشروط په احسان او اخلاص سره دی چي عجب یعني خود بیني، کبر او ریاً او حسد او سمعه یعني آوازه او حب الدنیا او کسل یعني سستي په عباداتو کي د خدای جل جلاله به نه ورسره ملګري، قال رسول الله ﷺ

لايقبل من العمل الا ماكان خالصاً وابتغى به وجهه تعالى رواه النسائي عن ابي امامة ﷺ وقال رسول الله ﷺ ان الله لاينظر الى صوركم واموالكم ولكن ينظر الى قلوبكم، رواه مسلم عن ابي هريرة ﷺ.

درویش میگوید مثال ریا کاران وخود پسندان حباب است، بر سر آب ودریا میباشند ومثال خدا شناسان بقدرت وجلال وجمال ونفس ناکاره خود را بعیب وگمراهي واماره بالسوء بودن دیده گان مثال درلا لا است که درقعر دریا خفته اند نه بینی که مجدد الف ثاني حضرت شیخ احمد السرهندي قدس سره به پیر بزرگوار خود چون مینویسد، که مصداق من عرف نفسه فقد عرف ربه میباشد، عرضداشت مدبر سیاه، ومقصر بد خو معزور وقت وحال مفتون وصل وکمال کارش همه وهمه نافرمانبرداري مولی است، وعملش همه بترک غزیمت و اولی است، نظرگاه خلق را آراسته ومنظر حق تعالی وتقدس خراب ساخته، همتش همه مقصور بر ظاهر آرایي است وباطنش ازین رهگذر هموار برسوایی است، قال او منافی حال است وحال او مبنی بر خیال او ازین خواب وخیال چه آید وازین قال وحال چه کشاید ادبار وخسارت نقد وقت است، عبادت وضلالت برکف دست، لعب وفساد وشرارت است، منشأ ظلم ومعصیت وباجمله عیوب مجسمه است وذنوب مجتمه خیرات او لائق لعن ورد، وحسنات او شایان لعن وطرد قال ﷺ رب قارئ القرآن والقرآن یلعنه درحق گواه عدل است، وکم من صائم لیس له من صیامه الا الظمأ والجوع درشان او شاهد صدق است، فویل لمن کان هذا حاله ومنزلته وکماله درجته، استغفار ذنب کسائر الذنوب بل اشد وتوبته معصیة کسائر المعاصی بل اقبح کل ما یفعله القبیح قبیح مصداق این سخن است، مصرع: وگندم زجوز جو گندم نیاید، مرض اوذاتی است، علاج نمی پزیرد، ودای او اصلی است قبول دوا نمی کند، گفته اند ما بالذات لاینفک عن الذات، مصرع: سیاهی از حبشی کی رود که خود رنگ است، چه توان کرد، وما ظلمهم الله ولکن کانوا انفسهم یظلمون، الی اخیر المکتوب والی ههنا کان مقصود العبد الضعیف محمد عبیدالله غفرله المولی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ قَٰتِلُواْ ٱلَّذِينَ يَلُونَكُم مِّنَ ٱلْكُفَّارِ

اې هغه کسانو چې ايمان يې راوړی دی، تاسي جهاد کوئ د هغو کسانو سره چې تاسي ته نژدې وي له کفارو څخه يعني الاقرب فالاقرب في الجوار والنسب، ولي چې جهاد د کفارو سره د شفقت او اصلاح له لاري څخه دی نه د عناد شخصي او د حسد له لاري څخه، نو اقرب خو احق بالشفقة والاصلاح دی وهذا هو سر قوله تعالی لرسوله ﷺ "وانذر عشيرتک الاقربين" او عليه الصلوٰة والسلام هم داغسي وکړه چې د صفا پر غره ودرېدی او ناره يې کړه يا بني عبدالمطلب آه او بيا چې عليه الصلوٰة والسلام ومديني ته هجرت وکړی بيا ورته نژدې بني نضير او بيا قريضه د هغو په قتال خدای ﷻ امر کړی وروسته د خيبر په جهاد مأمور سو ثم وثم او چې عليه الصلوٰة والسلام د عربو له جهاد څخه فارغ سو بفتح مكة بيا مأمور سو په قتال د روم چې د تبوک غزا وه، ولي چې روميان په شام کي وه او شام مديني منورې ته نژدې ؤ تر عراق چې تفصيل د تبوک د غزا وړاندي تېر سو.

درويش وايي: چې د اقرب په جهاد دا وجه هم ده که چېري مسلمانان تر اقرب دمخه يعني چې اقرب په جوار کي وي د ابعد سره جهاد شروع کړي، نو قريب کافران سمدلاسه پر ضعفاؤ او پر ښځو او پر ولدانو د مسلمانانو حمله کوي، او بله دا وجه هم ده چې اقرب فالاقرب خو نهايت لري او معلومېږي او ابعد خو پای نه لري بل يمتد الیٰ انقطاع الارض المسکونة.

پوښتنه: په اول کي د سورة خدای پاک داسي وويل "قاتلوا المشركين حيث وجدتموهم" او دلته يې اقرب ذكر کړی فما وجه التوفيق؟

ځواب: دا معلومه او اظهر من الشمس خبره ده چې د دنيا د ټولو کفارو سره جنگ په يوه زمانه کي خو له امکان څخه لېري خبره ده، نو خود له بعضو کفارو سره به جنگ کوئ وهو المراد في الآية المذكورة چې جنگ د بعض کفارو مراد وي، نو اقرب اولیٰ بالقتال دی للوجوه التي ذكرناها، او بعض مفسران وايي چې مراد په دې آيت کي دادی "قاتلوا المشركين الاقرب فالاقرب الی ان تصلون الی

الابعد فالابعد وهو المراد من قتال المشركين كافة" او د حسن بصري رحمة الله عليه ثخه چا نقل کړی دی چي دا آيت يعني "قاتلوا الذين يلونكم الآية" منسوخ دی په هغه آيت سره چي قاتلوا المشركين كافة، روح المعاني دا خبره په سختي سره رد کړي ده دی وايي چي د اقرب فالاقرب ثخه اخير وار وه ابعد فالابعد ته رسېږي وهو المراد بقوله تعالى قاتلوا المشركين حيث وجدتموهم، قاتلوا المشركين كافة فافهم.

وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً ۚ

او كفار دي ووینی په تاسي کي اې مسلمانانو غلظة ددوی سره، نو دا امر دی مسلمانانو ته چي تاسي ددوی سره نهايت غلظة کوي حتى چي كفار ستاسي غلظه محسوس کړي.

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾

او په دي پوه سئ اې مؤمنانو چي خدای جل جلاله په عون او نصرت سره ملګري دي د متقينو چي تاسي ياست نه ده كفار، نو ددوی په قتال باک مه کوئ، في المثنوي:

هر پیمبر سخت روبد درجهان .... يكسواره گفت برجيش شهان
رونگردانید از ترس و غمی .... یک تن تنها بزد بر عالمی

سکندر ته چا وويل چي د دارا چي د سکندر ورسره نيت د جنګ ؤ لس لکه فوج ورسره دی، سکندر ورته وويل چي قصاب له ډېر والي ثخه د پسو نه بېرېږي، د عربو دا مقوله ده الشجاعة وقاية، والجبن مقتلة، بيت:

زهره مردان نه داری چون زنان درخانه باش
ور بمیدان میروی از تیر باران بر مگرد

سعدي رحمة الله عليه مېگوید:

آنکه جنگ آرد بخون خویش بازی میکند
روز میدان وانکه بگریزد بخون لشکری

وَإِذَا مَآ أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُم مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَٰذِهِۦٓ إِيمَٰنًا ۚ

او هغه وخت چي نازل به کړه سو يو سورت يعني له جانبه څخه د خدای ﷻ پر رسول الله ﷺ باندي، نو بعضو د منافقانو به ويل وخپلو هم جنسانو ته يعني د استهزأ پر ډول، چاته ستاسي زيات کړی دی سورت ايمان؟ يعني تصديق پر نبوت د عليه الصلوٰة والسلام او پر حقيقت د قرآن.

فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فَزَادَتْهُمْ إِيمَٰنًا

کلمة الفأ لتفصيل حال السامعين للسورة، پس هغه کسان چي ايمان يې له پخوا راوړی ؤ هغو ته دي سورت زيات کړي ايمان په سبب د زيادت د علم چي ودوی ته به حاصل سو ددې سورت په معاني او احکامو او يا قصص او امثالو کي له فکر وهلو څخه، نو دا لوی ايمان پر دې سورت به زيات سو پر پخواني ايمان ددوی پر نورو سورتونو.

وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٢٤﴾

او مسلمانان په خوشاله وه په نزول ددې سورت لزيادة علمهم وکمالهم وارتفاع درجات قربهم الى الله عزوجل.

پوښتنه: په نيز د معظم د اهل السنة والجماعة ايمان زيادت او نقصان نه قبلوي ولي چي مؤمن به د ټولو د مسلمانانو سره يو دی، البته قوت او ضعف په مشاهده سره د احوال نزول کما في الصحابة رضي الله عنهم او يا په کثرت او قلت د دلائلو عقليه او نقليه ؤ الى غير ذالک قبلوي فما معنى قوله تعالى زادتهم ايماناً؟

ځواب: امام مظهري رحمة الله عليه په مسئله کي د قبول د ايمان زيادت او نقصان هيڅ نه دی ويلی، لکن آلوسي رحمة الله عليه صاحب د روح المعاني وايي پر خلاف د لويي ډلې د اهل السنة والجماعة داسي ويلي دي په صفحه پينځوسمه (۵۰) کي تفسير الجزء (۱۱) وقبول التصديق نفسه الزيادة والنقص الشدة والضعف مما قال به جمع من المحققين وبه اقول لظواهر الآيات انتهى.

درويش وايي: چي علامة تفتازاني رحمة الله عليه په شرح العقائد کي وايي چي قبول د زيادت او نقصان د ايمان لکه چي په دې آيت کي راغلي مخصوص دی

په زمانه پورې د علیه الصلوٰة والسلام په اعتبار د زیادت او نقصان د مؤمن به لان القرآن کمل نزوله في (۲۳) سنين نبوته ﷺ وكلما نزل سورة او آية آمن بها اصحاب رسول الله ﷺ فزادت تلك السورة او الآية لهم ايماناً مع ايمانهم ولله درصاحب روح البيان حيث قال في ص (۵۴۰) في تفسير الجزء (۱۱) مانصه هذا مخصوص بزمان النبي ﷺ يعني باعتبار المتعلق، واما الآن فالمذهب على ان الايمان لايزيد ولاينقص وانما تفاوت درجاته قوة وضعفاً فانه ليس من يعرف الشئ اجمالاً كمن يعرفه تفصيلاً يعني ان الثاني قوي من الاول كما ان من يرى الشيئ من بعيد ليس كمن يراه من قريب فصورة الايمان هو التصديق اجمالاً او تفصيلاً، انتهى بقليل تقديم وتأخير وزيادة.

درويش وايي: چې بعض اهل الزواهر والمعتزلة وايي چې اعمال په ايمان کې داخل دي نو ددوی په نېز قبول د زیادت او نقص په ایمان کې ظاهر دی لان ايمان من يقيم الصلوات ويؤتى الزكوٰة ويصوم رمضان ويحج البيت كالاغنياً ازيد بكثير ممن يصلى ويصوم كالفقرا وموضع تحقيق هذه المسئلة كتب علم العقائد فليراجع اليها.

وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿۱۲۵﴾

او هغه کسان چې په زړو کې مرض وي "ایٔ شک ونفاق وسوء العقيدة" هغو ته زیاتوي سورت نازله نجاست د کفر نوین چې په سورت نازله سره وکړی مضموماً وهغه نجاست سابقه ته ددوی یعني کفرهم ونفاقهم السابق بالآيات والنذر، او دا کفر او نفاق پاته ؤ بلکې روز افزون مخ پر ازدیاد ؤ تر څو چې دوی مړه سوه او حال دا چې دوی کافران وه.

درويش وايي: چې مظهري رحمة الله عليه په اخير کې د مجاهد رحمة الله عليه قول راوړی دی وهو هذا وفي هذه الآية دلالة على ان الايمان يزيد وينقص آه، نور یې نو اظهار د خپلې عقیدې نه دی کړی، نو داسې فمهېږي چې مظهري هم د ايمان په زیادت او نقص قائل دی، ور نه د مجاهد رحمة الله عليه قول خو قابل د توجیه دی یعني

في زمان النبي ﷺ لان الآية نزلت في اصحاب النبي ﷺ واهل الشك والنفاق.

پوه سه: چي مظهري رحمه الله وروسته يو بل حديث په روايت د علي رضي الله عنه روارى دى چي دى تائيد د خپل مذهب په كوي چي ايمان زيادت او نقص قبلوي، علي رضي الله عنه وايي چي ايمان ابتداء يو سپين ټكى پيدا كوي په زړه كي د كلما ازداد الايمان عظماً ازداد ذالك البياض.

درويش وايي: چي مظهري رحمه الله دغه عبارت تائيد د خپل مذهب بولي وكلما ازداد الايمان عظماً آه او دا عبارت پر ازدياد ايمان مطلقاً دلالت نه كوي بلكې دا ايمان خو په زمانه كي د عليه الصلوٰة والسلام چي نزول د آياتو او سورتو به جاري ؤ ونحن نقول بذالك كمامر، حضرت علي رضي الله عنه وايي چي يبيض القلب كله او نفاق اول لكه يو تور ټكى په زړه كي پيدا كېږي فكلما ازداد النفاق ازداد ذالك السواد حتى يسود القلب كله، او علي رضي الله عنه وايي چي قسم په خداى دى كه تاسي ځيگر د مؤمن ور ځيري كړئ چي زړه يې معلوم سي لوجدتموه ابيض ولو شققتم عن قلب منافق لوجدتموه اسود، انتهى الحديث مع ترجمة بعض العبارات الخفية، والله الموفق واعلم بمراده في كتابه.

أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ

پوه سه: چي بعض له قرأ سبعه وو څخه "يرون" بالتاء للخطاب وايي چي مخاطب يې مؤمنان دي، او بعض قرأ يې په ياء د غيب وايي چي مراد څني منافقان دي، ژباړه: دوى نهويني يا تاسي نه وينئ چي دغه منافقان اخته كېږي په اقسامو سره د بلا وو چي امراض او شدائد دي، قتاده رحمه الله وايي چي په امر د غزاء مع رسول الله ﷺ نو دوى ويني خپل نفاق او تاسي هم وينئ ددوى نفاق چي د كاذبو بهانو او ناحقه قسمو تخلف كوي لكه چي په تفصيل كي د غزوة التبوك تېره سوه "مرة آه" يو وار يا دوه واره او بيا هم دوى توبه نه كاږي د نقض العهد او د نورو گنهو او له نفاق څخه چي دوى ته يې دغه بلاوي او رسوايانې ور په برخه كړي.

پوه سه: چي له "مرةً او مرتين" څخه عدد مذكور معين نه دى مراد بلكې مراد څني مطلق تكثير دى د بلاؤ پر دوى باندي، او "ثم لايتوبون" عطف دى پر "لايرون" او داخل دى تحت الانكار والتوبيخ چي په همزه كي د "اولا يرون" ؤ او

واو په ولا يرون كي معطوف دى پر مقدر بعد الهمزة چي دلته يې تقدير داسي دى "ايفعلون المنافقون مافعلوا ولايرون".

درويش وايي: چي دا عطف پر مقدر قانون كلي نحوي دى چي هر ځاى په قرآن مبارک كي چي تر همزه د استفهام حرف عطف راسي يعني واو يا فأ يا ثم هغه معطوف پر مقدر دى وقد انعقد على هذا اجماع المفسرين.

وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿۱۲۶﴾

او نه دوى پند اخلي ددغو بلايا وو څخه چي هر كال مسلط كېږي، يعني بايد ايمان يې په صدق او صميم القلب سره راوړى واى او نفاق يې ترک كړى واى.

پوه سه: چي اصل د "يذكرون" يتذكرون" ؤ تأ يې په ذال كي مدغمه كړه، نو ددې آيت چي "انک لاتسمع الموتٰى" او ددې آيت "لتنذر من كان حياً" هم دغه منافقين او نور مشركين مكه دي مصرين پر شرک وه لكه ابو جهل بن هشام وغيره، كذا قال نجم الدين في التاويلات النجمية، قال جلال الدين الرومي قدس سره السامي في المثنوي المعنوي:

ورنگويى عيب خود بارى خمش .... از نمايش واز دغل خود را به كش
گر تو نقدى يا فتى مكشادمان .... هست در ره سگنهاى امتحان
گفت يزدان از ولادت تابحين .... يفتنون كل عام مرتين
امتحان بر امتحان است اى پسر .... هين به كمتر امتحان خود را محز
ماهيان را بحر نگدازد برون .... خاكيان را بحر نگذارد درون

وَإِذَا مَآ أُنزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ

چي نازل به كړل سو يو سورت چي په هغه كي بيان احوال المنافقين وي او عليه الصلوٰة والسلام به هغه سورت قرائت كړي په يو محفل كي چي منافقان هم پكښي حاضر وي "نظر بعضهم آه" جواب د "اذا" دى وگوري بعض د منافقانو ونورو ته د دوى.

پوسه: چي مراد د نظر څخه نظر مخصوص دى چي دلالت پر طعن په سورة كي او استهزأ په هغه سورة كوي او د ستر گو اشارې سره كوي انكارا لها

وسخرية بها" او دوی د جهت د کراهته د سورة او د خپلو عیبو د اورېدو څخه تنگ سي نو اراده د وتلو لري، نو یو وبل ته پټ ووايي.

هَلْ يَرٰىكُمْ مِّنْ اَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوْا ؕ

یعني چي تاسي ويني یو څوک د مسلمانانو څخه چي ددې مجلسه موږ ولاړ سو، نو که چانه لیدل نو د مسجد نبوي ﷺ څخه ووزي او چي وبه وتل دباندي بې خندل د پسخند پر ډول په سورة نازله سره او که چا به لېدل نو به ناست وه او دغم په زانگو کي به زنگېدله "ثم انصرفوا" بیا به ولاړ سوه د مجلس د رسول الله ﷺ لثقل سماع السورة التي فیها بیان المنافقین علیهم او څوک وايې چي منصرف به سوه د ایمان څخه د هغه سورة.

صَرَفَ اللّٰهُ قُلُوْبَهُمْ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُوْنَ ۝۱۲۷

خدای ﷻ مصروف کړي دي زړونه د دوی د ایمان څخه مجازا تا بفعلهم، په سبب د دې چي دوی یو داسي قوم دی چي په حق نه پوهېږي او فکر په آیاتو کي د قرآن نه وهي.

درویش وایي: چي د ابي بکر الوراق رحمه الله علیه څخه روایت دی چي زړه شپږ حاله لري (۱) حیٰوة (۲) وموت (۳) صحة (۴) وسقم (۵) ویقظة (٦) ونوم، نو ژوند یې هدایت دی، او مرگ یې ضلالة دی، او صحت یې صفایې ده، او ناجوړي یې علاقي دي د خلگو سره، او وېښ والی یې ذکر دی، او نوم یې غفلت دی، قال المولوي المعنوي جلال الدین الرومي قدس سره فی المثنوي.

هر صبا حي چون سلیمان آمدي ..... خاشع اندر مسجد اقصیٰ شدي
نو گیا هي رسته دېدي اند رو ..... پس به گفت نام و نفع خود بگو
تو چه داروئي وچه نامت چه است ..... تو زیان که و نفعت برکه هست
پس بگفتي هر گیو هي فعل ونام ..... که من آنرا جانم و این را حمام
پس سلیمان دید اندر گوشه ..... نو گیاهي رسته همچون خوشه
گفت نامت چیست بر گوبی دهان ..... گفت خروبست ای شاه جهان
گفت اندر تو چي خاصیت بود ..... گفت من رستم مکان ویران شود

بس سليمان آن زمان دانست زود ..... كه اجل آمد سفر خواهم نمود
گفت تا من هستم اين مسجد يقين ..... در خلل نايد ز آفات زمين
پس خراب مسجد ما بيگمان ..... بنود الا بعد مرگ ما بدان
درويش ميگويد " اللهم اجعلنا من المتدبرين والمتذكرين والمعتبرين"
سعدي شيرازي چه خوش ميگويد.

پند گير از مصائب ديگران .... تا نگيرند ديگران ز تو پند
نرود مرغ سوی دانه فراز .... چو ديگر مرغ بيند اندر بند

لكن بعض انسانان تر مرغانو ناپوه دي.

لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ

كلمه د لام مؤطئه د قسم ده په تحقيق تاسي ته راغلی دی رسول چي مراد ځندي محمد ﷺ دی ستاسو له جنس څخه.

پوه سه: چي ظاهره معنی دا ده چي مخاطب په انفسكم عرب دي فالمعنى قسم په خدای دي چي تاسي ته راغلی دی ای عربو رسول چي هغه لكه تاسي عرب دی د اولاد د اسمٰعيل عليه السلام چي تاسي په نسب هم پيژنې او په ژبه يې هم پوهيږئ وهذه نعمة عليكم او تاسي په اسانی سره استفاده ځندي كولای سئ ابن عباس وايې چي په عربو كي هيڅ قبيله نسته چي عليه الصلوة والسلام چي وزيږيدی مگر ده لره په دوی نسب سته يا د پلار د خوا يا دنيكه د خوا يا د مور د خوا الی غير ذلك، روح البيان اول ترجمه داسي كړې ده چي مخاطب جنس بشر دی، ای آدمي مثلكم لا من الملائكة ولا من الجن ، ولي بيا به ستاسي نفرت ځندي كيدای او په سبب د نه جنسيت به مو دده متابعت نه كولای ويؤيده قوله تعالى.

قل انما انا بشر مثلكم" وقوله لقد من الله على المؤمنين اذ بعث فيهم رسولا من انفسهم" ولي مؤمنين خو عام دي عربو عجمو دواړو ته شامل دي او عليه الصلوة والسلام د ټولو سره شريک په شريعت كي دی، روح المعاني اول احتمال دا راوړی دی چي مخاطب عرب دي او احتمال د دي چي مخاطب نفس بشر دی په قيل سره راوړي دي، او مظهري يوازي احتمال ده خطاب د عربو راوړی دی او تفسير قرطبي هم دواړه احتماله راوړي دي وكذا الامام الرازي رحمه الله في تفسيره الكبير.

پوه سه: چي ابن عباس ﷺ او زهري او ابن محيصن دا لفظ په فتحه د فا وايي يعني پر هغه قرائت د اسم تفضيل چي مشتق د نفاست څخه دی وهو الشرافت او عليه الصلوة والسلام د اشرف قوم څخه د عربو دی.

په حديث شريف کي چي روايت يې بغوي رحمه الله و ابن عباس ﷺ ته رسولی دی، دی ﷺ وايي چي رسول الله ﷺ وويل ما ولدني من سفاح الجاهلية شئ ما ولدني الا نكاح كنكاح الاسلام وفي رواية من آدم عليه الصلوة والسلام.

ژباړه: زه نه يم زېږېدلی له زنا څخه د وخت جاهليت، هيڅ شي زه نه يم زېږولی مگر نكاح لكه نكاح د اسلام د زمانې څخه د آدم عليه السلام.

درويش وايي: وهذا من نفاسة وشرافة نسبه ﷺ الى آدم عليه السلام.

پوه سه: چي محمد رسول الله ﷺ ابن عبد الله ابن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف، بن قصي بن كلاب، او په كلاب كي سره جمع كيږي نسب د ده ﷺ او نسب د مور يې، ولي چي مور د ده آمنه بنت وهب بن عبد مناف بن زهره بن كلاب او بنو هاشم افضل د قبائلو دي تر اسمٰعيل عليه السلام پوري په سبب د خصالو حميده وو د دوی، وكلاب بن مرة بن كعب بن لوئ بن غالب بن فهر او علمأ د انسابو بيانونكي په اتفاق دا وايي چي قريش له فهر څخه راجلا سوي دي، نو فهر جمع كونكی دی د قريشو او فهر ته قرَيش په دې سبب وايي لانه كان يقرش اى يفتش عن حاجة المحتاج فيسدها بماله، او د فهر زامنو تلاش كاوه د حوائج د اهل موسم الحج، نو د هغو سره يې مالي مرسته كوله او حاجيانو ته يې په موسم كي د حج ډوډۍ وركوله چي دې ته په عربي رِفادة ويل كېدله او تر هغو به دا رفادة جاري وه چي حاجيان به سره متفرق كېدله، ولي چي قريشو به په زمانه كي د قصي بعض خپل اموال سره جمع كوله، نو قصي له هغو اموالو څخه ډوډۍ د حاجيانو برابروله او هغو حاجيانو ته يې دا ډوډۍ وركوله چي د هغو سره به زاد سفر الحج نه ؤ، وروسته تر قصي دا وظيفه بيا عبد مناف پر غاړه واخستله، وروسته تر عبد مناف دده زوی هاشم پر غاړه واخستله، او وروسته تر هاشم بيا دده زوی عبد المطلب دا وظيفه پر غاړه واخستله، وروسته تر عبد المطلب بيا دده زوی ابو طالب او بعض وايي عباس ﷺ پر غاړه واخستله ثم وثم الى زمنه

عليه الصلوٰة والسلام وزمن خلفاً الراشدين رضي الله عنهم، وعن انس رضي الله عنه حب قريش ايمان وبغضهم كفر.

درویش وايي: چي محبت د قريشو په هقيقت كي محبت دى د نسب د عليه الصلوٰة والسلام فهو ايمان وكذا بغضهم بتلك الهيئة بغض لنسب عليه الصلوٰة والسلام فهو كفر.

عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ

مظهري رحمة الله عليه وايي نقلاً چي كلمه د ما زائده ده، وروسته يې ترجمه داسي كړې ده اى عنتكم يعني ترجمه يې په مصدر كړې ده، نو تعجب دادى چي ما زائده سي نو "عنتم" چي فعل ؤ په څه شي مصدر سو؟! والصواب ماقال صاحب روح البيان كلمة ما مصدرية آه، وايضاً قال القتيبي رحمة الله عليه ما اعنتكم وضركم يعني ان كلمة ما موصولة فهو صحيح ايضاً.

پوه سه: چي "عنت" وقوع ده په امر شاق كي واشق الامور دخول النار، او "ماعنتم" مبتدأ ده او "عزيز عليه" يې خبر مقدم دى او جمله صفت د "رسول" دى والمعنى شاق عليه عنتكم او ما عنتكم اى لحوقكم الشدة، او ما يلحقكم من الشدة والا لم بترك الايمان، نو دى ﷺ پر تاسي بېرېږي د سوء العاقبة والوقوع في العذاب.

درویش وايي: چي دا د غايت شفقت د عليه الصلوٰة والسلام نتيجه ده پر خپل قوم باندي او دا نتيجه بيا نتيجه د مجانست في العربية ده.

درویش وايي: چي حسين كاشفي رحمة الله عليه په تفسير حسيني كي وايي كه بعض قاريان بر عزيز وقف كرده اند وآنرا صفت رسول الله ﷺ دانند (يعين صاحب العزة والجاه عند الله) ومعنى عليه ما عنتم، فرود آرند كه برويست آنچه بكنيد ازگناه (يعني اې مؤمنانو ولي چي د كافر شفاعت خو نسته بالاجماع) يعني اعتذار آن برويست درروز قيامت بشفاعت تدارك آن خواهد كرد وبرين معنى گفته اند:

نماند بعصيان كسي درگرو .... كه دارد چنين سيدى پيش رو
اگر دفترت از گناه پاك نيست .... چو او عذر خواهت بود باك نيست

درویش وايي: چي دا قرائت روح المعاني هم راوړی دی، دی وايي چي ماعنتكم ابتدا كلام ای يهمه ويشق عليه عنتكم، دا ترجمه بنا پر دې ده چي كلمه د على لپاره د ضرر ده يعني ضرر رسوي او تكليف وركوي ستاسي عنت.

درویش وايي: چي وګورئ څوندي تفاوت دی په منځ كي د ترجمې د حسين كاشفي رحمه الله عليه او د ترجمې د روح المعاني پر دغه قرائت:

ع..... ببين تفاوت راه است از كجا بكجا.

حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٨﴾

او حرص لري دغه رسول ﷺ، صفت بعد صفت دی د رسول الله ﷺ پر ايمان ستاسي او پر اصلاح د شان ستاسي، موږ ولي مضاف مقدر كړی ای لفظ الايمان والاصلاح لان الحرص انما يتعلق بالافعال لا بالذوات كما لايخفی "بالمؤمنين آه" او پر مؤمنانو كه ستاسي عربو څخه وي او كه له بل قوم څخه وي شديد الرافة دی او مهربانه دی.

سوال: رؤف خو ابلغ دی تر رحيم كما علمت نو ترقي خو د ادنی څخه و اعلی ته، نو د څه حكمت د رؤف دمخه كړی؟

ځواب: لپاره د موافقت د آياتو اواخرو كما هو الاليق بشان القرآن العظيم الجليل.

فائده: بالمؤمنين چي متعلق په رؤف رحيم پوري دی دمخه يې كړی لپاره د حصر او اختصاص يعني لازأفة ولا رحمة الا بالمؤمنين واما الكفار فلا رأفة ولا رحمة لهم.

فَإِن تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ

كه دوی اعراض وكړي له ايمان څخه او لار د جنګ خپله كړي، نو ته ورته ووايه چي كافي دی ما لره خدای جل جلاله يعني زما سره كومک وكړي په جنګ كي ستاسي سره، او خدای جل جلاله دا وعده پوره كړه كما في بدر، وفتح المكة بل في جميع المحاربات الواقعة بين رسول الله ﷺ وبين جماعات الكفار.

لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

نسته معبود بالحق بېله ده، ومن شان المولى ان يعين عبده فهو كالدليل لما قبله "عليه توكلت" پوه سه! چي تقديم د جار او مجرور لپاره د حصر دی ای

لا ارجوا ولا اخاف الا منه، او دی خالق دی د عرش عظيم.

پوه سه: چي تخصيص د عرش چي يې په ذکر سره وکړی لانه اعظم المخلوقات، که څه هم خدای جل جلاله خالق د ټولو ممکناتو دی ولکل ذرة من ذرات العالم.

درويش وايي: چي له ابی بن کعب رضی الله عنه څخه روايت دی وايي چي اخير د ما نزل من القرآن هاتان الآياتان يعني لقد جائکم رسول من انفسکم الی اخير السورة هذا ماقاله المظهري رحمة الله عليه، لکن صاحب د روح المعاني وايي چي بخاري او مسلم له برأ بن عازب رضی الله عنه څخه روايت کړی دی، دی وايي چي اخير آيت چي نازل سوی دی دغه آيت دی "يستفتونک قل الله يفتيکم في الکلالة الآية" او اخير سورت چي نازل سوی دی سورة برائة دی، او له ابن عباس رضی الله عنهما څخه روايت دی چي اخيري آيت چي نازل سوی دی دا دی "واتقوا يوماً ترجعون فيه الی الله" او بعض راويان وايي چي ددې آيت د نزول او د وفات د عليه الصلوٰة والسلام تر منځ اتيا (۸۰) ورځي وې، او بعض وايي نيوي (۹۰) ورځي وې، روح المعاني د دغو رواياتو تر منځ د تطبيق کوشش کړی دی لکن د کدورته خالي نه دی، روح المعاني د بن کعب رضی الله عنه حديث تر تنقيد لاندي نيولی دی، دی وايي ويبعد ماروی عن ابی بن کعب رضی الله عنه چي ابن مردويه رحمة الله عليه له سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه څخه روايت کړی دی چي رسول کريم ﷺ چي مدينې ته راغلی، نو د جهينه قبيله ورته راغله او عليه الصلوٰة والسلام ته يې وويل چي ته زموږ وطن ته راغلې موږ ته يوه وثيقه راکړه فأمنک وتأمنا چي موږ به تاته امن درکوو او ته به موږ ته امن راکوې، عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل لم سألتم هذا قالوا نطلب الامن (يعني من الجانبين) فانزل الله تعالی هذه الآية يعني لقد جائکم الآية والله اعلم بحقيقة الحال.

فوائد شتی: (۱) ابی داؤد روايت کوي چي عليه الصلوٰة والسلام وويل من قال حين يصبح وحين يمسی (يعني سهار او ماښام لا اله الا هو عليه توکلت وهو رب العرش العظيم اووه واره کفاه الله ما اهمه من امر الدنيا والآخرة واخرج ابن النجار في تاريخه عن الحسين رضی الله عنه، قال من قال حين يصبح سبع مراة حسبی الله لا اله الا هو آه سبع مرات لم يصبه ذالک اليوم وتلک الليلة کرب (غم)

ولا غرق، او ابو الشیخ د محمد کعب څخه روایت کړی دی چي کوچنی لښکر د مسلمانانو د روم وخوا ته روان ؤ چي یو سړی نابیره له آس څخه راولوېدی او ورون یې مات سو، نو ملګرو دی په شلن نه سوای ورلای او نه پر آس، نو آس یې دالته ورته وتاړه او یو څه ډوډی او اوبه یې ورته کښېښولې او دوی ځنی ولاړه، یو سړی ورته راغلی ورته وه یې ویل چي ته دلته څه کوې؟ ده ورته وویل چي زما ورون مات سو دلته ملګرو زه پرېښولم دوی ولاړه، هغه سړي راته وویل چي کښېږده لاس دي پر هغه ځای چي درد کوي او وه وایه "فان تولوا فقل الآیة" ما چي پر هغه ځای لاس کښېښوی او مذکور آیت مي وو وایه ورون مي جوړ سو پر آس سپور سوم او په ملګرو پسي ور ورسېدلم.

(۲) فائدة: في وصف رؤف رحیم" علماً وایي چي دا دوه وصفه په مخلوق کي غیر له رسول الله ﷺ په هیڅ چا کي من العالم العلوی والسفلي نه دي جمع سوي، توجیهات الرواة، بعض روات وایي رؤف بالمطیعین من المؤمنین، رحیم بالمذنبین منهم، وقیل رؤف باقربائه رحیم باولیائه، وقیل رؤف بمن راه ﷺ رحیم بمن لم یره، ولیس في الاحادیث سند لهذه الاقوال والله اعلم.

(۳) فائدة: في وصف العرش بالعظیم.

پوهسه: چي عرش ته په لسانه د اهل الارصاد فلک الافلاک او محدد الجهات وایي او په مقدار د عظمت د عرش بېله خدایه هیڅ څوک نه دی خبر په حدیث شریف کي راغلي دي چي کره د ځمکي نسبت وه اول اسمان ته لکه یوه حلقه په بیابان کي او دغه رنګه نسبت دی د اول اسمان وه دوهم اسمان ته او دغه نسبت دی د اوو اسمانو د کښته وه لوړ ته او د اووه سره اسمانو نسبت وکرسۍ ته کحلقة في فلاة او د کرسۍ نسبت وعرش ته هم نسبت د حلقه وفلات ته، او اهل ارصاد د حکماً وایي چي دلاندي سطح د عرش ده لېري والي مقدار د مرکز عالم څخه چي په منځ کي د ځمکي دی ثلاثة وثلاثون الف الف وخمس مائة واربعة وعشرون الفاً وستمائة وتسع فراسخ، او د لوړي سطح مقدار یې ودې اندازې ته رسېدلی دی چي بېله خدایه الذي لایغیب عن علمه ذرة من ذرات العالم هیڅ څوک علم نه پر لري کذا في روح المعاني وشرح الچیغني.

(۴) بعض صالح بندګانو ته تنګي د رزق د عیال حاصله سوه نو توصل بذاته الشريفة وخدای ﷻ ته وکړي في سعة الرزق، نو مابنام یې علیه الصلوٰة والسلام په خوب ولیدی علیه الصلوٰة والسلام وه هغه ته وویل لاتحزن یا فلان چي صبا ورځ سي ورسه وه علي بن عیسی ته چي وزیر الملک ؤ او زما سلام ورته ووایه او دا نښاني ورته ووایه چي تا زما له قبر سره پر ما څلور زره واره درود ویلی دی، تاته به سل دیناره درکړي، چي سهار سو هغه صالح سړی علی بن عیسی الوزیر ته ورغلی او د خوب قصه یې ورته وکړه، نو د علي بن عیسی سترګي د اوښکو ډکي سوې نو دا یې وویل صدق الله تعالی ورسوله وصدقت انت یا رجل، دا څلور زره واره درود زما ویل په نېز د قبر انور نبوي ﷺ بېله خدایه او علیه الصلوٰة والسلام هیڅ څوک نه دی په خبر، نو پر مریي یې ږغ وکړی چي هغه همیانۍ راواخله، مریي همیانۍ ورته راوړه، نو علي بن عیسی درې سوه دیناره څني راوکښل، سل دیناره یې ورکړه او ورته وې ویل چي درواخله دا خو د علیه الصلوٰة والسلام پر ما باندي حواله ده او بل سل دیناره یې ورکړه او ورته وې ویل چي دا ستا زېری دی د قبول د درود زما في حضرت النبي ﷺ او دا سل دیناره زما هدیه ده وتاته، نو صالح سړي د درې سوه دیناره سره د علي بن عیسی له کوره څخه راووتی او غم د مسکنت او د فاقې یې دفع سو، او خدای ﷻ د علي بن عیسی الوزیر سره په مقابل کي د احسان دده د عبد صالح سره دا احسان وکړی چي د وزارت د چوکۍ څخه یې استعفاً ورکړه او د تجرد لاره یې خپله کړه او هجرت یې مکې مکرمې او مدینې منورې ته وکړی.

درویش وایي: چي ددې حکایت څخه دا معلومه سوه چي رسول الله ﷺ حیاً ومیتاً بالمؤمنین رؤف رحیم او دا هم واضح سوه چي علیه الصلوٰة والسلام د حاضرینو د قبر انور صلوٰة او سلام د مؤمنانو اوري لانه قد ثبت بالاحادیث الصحیحة واقوال الائمة رحمهم الله علیهم انه علیه الصلوٰة والسلام حي في قبره وان الله حرم علی الارض ان تاکل اجساد الانبیاء علیهم السلام او هغه مؤمنان چي له روضه مطهره څخه غائب وي.

فقد ورد في الحديث الصحيح چي خداى ﷻ يو جماعت د ملكو پيدا كړى دى چي يبلغوني من امتي السلام وكذا الصلوة، او د علي بن عيسى الوزير د حال ځخه د هغه حديث معنى ښكاره سوه چي حديث قدسي دى من تقرب الي شبراً تقربت اليه زراعاً الى اخير الحديث.

(۵) فائده: د لقد جائكم رسول تر اخيره د سورت په فضيلت كي او د درود په فضيلت كي.

پوه سه: چي ابوبكر بن مجاهد رحمة الله عليه چي د تعليم د قرآئت لوى استاذ ؤ يوه ورځ وده ته راغلى ابوبكر شبلي قدس سره، نو چي شبلي رحمة الله عليه و مسجد ته د معلم القرآن ورننوتى، نو معلم القرآن ورته ولاړ سو، نو ورسته چي شبلي رحمة الله عليه ملاقات وكړى ولاړى شاگردانو د مقري ابوبكر بن مجاهد رحمة الله عليه ده ته وويل چي تاته چي به علي بن عيسى الوزير راغلى ته به نه ورته ولاړېدې، دې شبلي ته چي په لباس كي د يو ملنگ ؤ ولي ولاړ سوې، نو معلم القرآن وشاگردانو ته وويل چي زه ولي ولاړ نه سم وه هغه چا ته چي عليه الصلوٰة والسلام يې د تعظيم سفارش كړى دى، ما عليه الصلوٰة والسلام په خوب وليدى او ماته يې وويل يا ابابكر سبا به درسي وه تاته يو سړى له اهل جنت ځخه يعني په نامه د شبلي، نو د هغه تعظيم او اكرام وكړه، ابوبكر المقري وايي چي دوې شپې وروسته ما عليه الصلوٰة والسلام په خوب وليدى فقال اكرمک الله يا ابابكر كما اكرمت رجلاً من اهل الجنة، نو ما ورته وويل يا رسول الله ﷺ په څه شي پيدا كړه شبلي دا درجه د قرب وتاته؟ عليه الصلوٰة والسلام راته وويل چي شبلي يو سړى چي تر پينځو لمونځو وروستهِ ما يادوي يعني درود راباندي وايي او وروسته بيا وايي "لقد جائكم رسول من انفسكم" تر اخيره پوري د سورت، د اتيا كالو رايسته افلا اكرم من فعل هذا، كذا في عقد الدرر.

پوه سه: چي دا حديث چي صاحب كشاف ذكر كړى دى او هم قاضي بيضاوي او هم مولى ابو السعود رحمهم الله من اجلة المفسرين په دې كي علمأ ؤ ډېر بحث كړى دى، بعض علمأ يې ثابت بولي او بعض يې نفي كوي لكه امام صفاني

وغيره، او نورو علماؤ صفاني رحمهم الله ته جوابونه ورکړي دي.

درويش وايي: چي چونکه دا بحث د نفي او اثبات ډېر طويل ؤ نو ځکه له راوړلو څخه يې درويش معذرت غواړي.

درويش وايي: چي سورة التوبة په ورځ د يکشنبې پر نهه بجې د سهار ورځ سه شنبه د عيد الضحى پای ته ورسېدی ولله الحمد اوس شروع د سورت يونس کېږي.

التجاء: خدايه ته توفيق راکړې چي ددې سورت تفسير هم په خير او عافيت وپای ته ورسېږي والله الموفق.

لا إله إلا الله محمد رسول الله

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا سکين او
pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

احمد حمداً يليق بشانه وجليل نعوته وجميل صفاته والصلوة والسلام على سيد البرية خير الخليقة وآله وصحبه الكملة الجليلة واطلب من الله عزوجل التوفيق والرحمة.

سورة يونس ماة وتسع آية مكية الا ثلث آيات فان كنت في شك فمدنية.

سُوْرَةُ يُوْنُسَ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ مِائَةٌ وَّتِسْعُ اٰيَاتٍ وَّاَحَدَ عَشَرَ رُكُوْعًا بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الٓرٰ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْحَكِيْمِ ①

ددې متشابهاتو چي په اوائلو كي د بعضې سورتو راغلي دي تحقيق او اختلاف د ائمة رحمهم الله په دي آيتو د سورة البقرة په تفسير كي تېر سو، فلا نعيده الى اخير تفسير الفقير ان شأ الله تعالى.

"تلک" اشاره ده وهغو آيتو ته چي ددې سورت په ضمن كي به راسي، يا اشاره ده وهغو آيتو ته چي په قرآن كريم دي، او بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي اشاره وهغو آيتو ته ده چي په نورو سورتو كي تر دې سورت دمخه نازل سوي دي.

پوه سه: چي "تلک" مبتدأ ده او "آيات الكتاب" يې خبر دی، نو "تلک" كه څه هم مبني دی لكن محلاً مرفوع دی، او اضافت د "آيات" و "كتاب" ته په معنى د من ده، او "حكيم" د كتاب صفت دی، توصيف په حكيم سره يې له دې سببه دی چي مشتمل پر حكم دی، او يا له دې جهته دی چي كلام د حكيم رب دی، او كه "تلک" اشاره سي الى مافي ضمن هذه السورة چي محكم دی لم ينسخ منها شئ او محكم عن الكذب، او حسن بصري رحمه الله وايي چي په دې سورت كي حكم سوی دی بالعدل والاحسان وايتأ ذی القربى والانتهأ عن الفحشأ والمنكر والبغي، وحكم فيها بالجنة لمن اطاعه وبالنار لمن عصاه.

درويش وايي: چي پر هر تقدير د حسن رحمه الله پر ترجمه حكم پر كتاب باندي په حكيم سره په اعتبار سره د بعض آيتو ددې سورت لان ما ذكره الحسن رحمه الله بعض احكام وآيات لهذه السورة.

حكايت: امام محمد بن الحسن الشيباني رحمه الله يو وخت د مفلسۍ له كبله نان واى ته ورغلى چي ماته دري ډوډۍ راكړه زه به تاته د فقهي شريفي دري

مسئلې دروښيم چي تاته به په آئينده کي په ښه درسي! هغه ورته وويل چي زه دوډۍ په روپو خرڅوم په مسئلو يې نه خرڅوم .... بيت:

قيمت دُر گران مايه چه دانند عوام .... حافظا دُريکدانه مده جز بخواص

خير يو وخت نان واى لور ودول، د يو چا سره يې د لور د کور او د نورو اسبابو په باره کي خبرې کولې، نان واى وويل که ما ټوله مافي الدنيا له اسبابو څخه د حاجت ولور ته ورنه کړل پر ما دي په درې طلاقه سره ماينه طلاقه وي، نو يوار يې فکر سو چي جميع ما في الدنيا خو ستا له طاقته پوره نه دي، نو پر ملا يانو گرځېدی، ټولو ملا يانو ورته وويل چي پر تا باندي ماينه حتماً طلاقه ده، اخير نان واى امام محمد الشيباني رحمه الله ته رغلی واقعه يې ورته بيان کړه، امام محمد رحمه الله ورته وويل چي هغه ورځ چي ما ستا څخه درې دوډۍ په تعليم د درو مسئلو غوښتلې يوه مسئله دغه ستا د پوښتنې ځواب ؤ او دوې نوري وې، لکن چي تا په هغه ورځ اهانت امېزه ځواب راکړی، نو زه خپل د مسائلو د تعظيم لپاره ستا څخه ددغې مسئلې پر ځواب باني زر ديناره غواړم، نان واى مجبور ؤ زر ديناره يې ورکړل، اما محمد رحمه الله ورته وويل چي مصحف شريف دي په کور کي لور ته ورکړه، نو که نور شی ورکوې او که يې نه ورکوې له طلاقه څخه خلاص يې، د امام محمد رحمه الله معاصرو علماؤ له ده څخه پوښتنه وکړه چي دا سړی ولي د مصحف په ورکولو سره له طلاقه خلاس سو؟ ده ځواب ورکړی چي خدای پاک ويلي دي "ولا رطب ولا يابس الا في کتاب مبين" نو قرآن مجيد قائمقام د ټوله مافي الدنيا دی، نو علماؤ دده ځواب قبول کړی.

علم دريست نيک باقيمت .... جهل درديست سخت بې درمان

يوه سه: چي ابن جرير رحمه الله بالواسطه له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی چي خدای پاک محمد ﷺ رسول راواستاوه، د مکې عربو دده له رسالت څخه انکار وکړی، او دوی ويل چي خدای جل جلاله اعلی دی له دې څخه چي بشر دي رسول وټاکي، فنزلت هذه الآية.

أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا

آيا خلگو ته عجيب ايسي (استفهام لپاره د تعجب دی او "عجباً" د كان خبر دی، او د "كان" اسم "اوحينا" دی) دا چي موږ وحي وكړې، يعني بايد دوی دا تعجب نه وای كړی، ابو اليقاً رحمه الله وايي چي لام په للناس كي متعلق دی په محذوف پوري چي حال دی له "عجباً" څخه والتقدير اكان عجباً واقعاً للناس.

پوه سه: چي دليل د انكار د تعجب ددوی دادی چي عادت د خدای جل جلاله جاري دی د آدم عليه السلام له وخته څخه چي رسولان به د بشر له جنس څخه وي قال الله تعالی "وما ارسلنا من قبلک الا رجالاً" او د ملكو قديماً او حديثاً دا عادت دی چي كتاب او خطاب ددوی په ژبه دي مخاطبين وي، او رسول ددوی به له جنس څخه د من ارسل اليهم وي تا چي د مناسبت نسبي په سببه ددوی تر منځ افاده او استفاده امكان ولري يدل عليه قوله تعالی "قل لو كان في الارض ملائكة تمشون مطمئنين لنزلنا عليهم ملكاً رسولاً صدق الله العظيم.

إِلَىٰ رَجُلٍ مِّنْهُمْ

ويوه سړي ته له رجال څخه ددوی.

فائده: د "رجل" له لفظ څخه دا معلومه سوه چي ښځي نبي نه سي كېدای لان وظيفة الرسول تبليغ الرسالة في مجامع الناس ومبني حال النسأ على التستر والشهوة بين الرجال والنسأ مانعة لكونهن رسولاً اليهم كما لا يخفى، د تعجب خبره داده چي كفار د مكې جمادات يعني بتان د زرو يا د اوسپني يا د لرگي په الوهيت او معبوديت منله، او رسالت ته د بشر يې تعجب كاوه"..ع: . بدين عقل ودانش بايد گريست"" او دوی به دا هم ويله چي كه وحي راتلای، نو خو يو عظيم الشان او سرمايه داره ته به د مكې راغلي وای يا د طائف "لو لا نزل هذا القرآن على رجل من القريتين عظيم" نو پر يتيم د ابو طالب ولي وحي راغلې، او دوی الوهيت او معبوديت په جماداتو كي څرنگه منی چي هغه جمادات بتان خو هم من القريتين عظيم نه وه، بلكې يتيم د ابو طالب اعلى درجةً من الجمادات ؤ او رسالت تر الوهيت ډېره كمه درجه ده.

پوه سه: چي ددوی مراد له رجل عظيم څخه وليد بن مغيره ؤ په مكه كي چي

لوی سرمایه دار ؤ، او بل مسعود بن عمرو الثقفي ؤ په طائف کي او دوی جاهلان نه پوهېدله چي رسالت خو د خدای پاک رحمت دی، او د خدای جل جلاله رحمت په سرداری یا په سرمایه داری پوري څه اړه نه لري، نو بل ځای خدای پاک پر دوی باندي رد کړی دی "اهم یقسمون رحمة ربک الآية"

اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا

پوه سه: چي کلمه د "ان" ومدخولها مفسره د مفعول مقدر دي ای اوحینا الیه شیئاً هو ان انذر الناس، نو مقدر چي شیئاً دی د اوحینا مفعول دی، چي وبیروه خلگ یعني ټوله خلگ لان الانذار یعم جمیع الناس المؤمن والکافر، ولي انذار د مؤمن د تقصیر في العمل څخه دی، او انذار د کافر له کفر څخه دی یعني کافر وبېروه له عذاب همېشه په اور کي، او مؤمن وبېروه له دې څخه چي درجه به دي په جنت کي کښته وي، او زېری وکړه هغو کسانو ته چي ایمان یې راوړی وي په دار النعیم جنت سره، بشارت یې خاص کړی په مؤمنانو سره لان الکافر لیس باهل البشارة؟

فائده: انذار یې مقدم کړی اما لعموم متلقة کمامر آنفاً واما لان التخلیة بالخا المعجمة متقدمة علی التحلیة بالحا المهملة، ولي مسگر چي دېگ سپینوي لومړی چي یې له خیرو څخه پاک نه کړي کلابین نه پوري موږي، او خونه چي له خاور او خاشاک څخه پاکه نه کړي قالین نه پکښي اواروي، او نور مثالونه هم ډېر سته.

اَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ ؕ

بتقدیر البا ای بان لهم، نو دا به معفول ثاني د بشر سي.

پوه سه: چي مراد له قدم صدق څخه رتبه رفیعه ده، یسبقون الیها ویقیمون فیها، والمراد بها الجنة په نېز د رب ددوی، تعبیر یې په قدم سره چي وکړی له دې کبله چي وړاندي والی وه شي ته په پښو کېږي، او اضافت یې وصدق ته وکړی له دې سببه چي دا وعده رشتیا ده، او لپاره د تنبیه پر دوی چي دوی چي دا رتبه رفیعه پیدا کړه په صدق القول او نیت سره، او بعض مفسرین وایي چي مراد له قدم څخه تقدم ددوی دی په دخول سره د جنت لقوله علیه الصلوة

والسلام نحن الآخرون السابقون (يعني موږ اخير يو په دنيا كي او دمخه يو په دخول كي د جنت) ولقوله عليه الصلوة والسلام ان الجنة محرمة على الانبياً حتى ادخلها انا، ومحرمة على الامم حتى تدخلها امتي (جنت حرام دى پر انبياً عليهم السلام تر هغه وخته پوري چي داخل نه سم جنت ته زه، او حرام دى جنت پر نورو امتو چي داخل نه سي وجنت ته زما امت) ابو عبيده رحمة الله عليه وايي چي هر دمخه كار كه خير وي او كه شر هغه ته عرب قدم وايي يقال الفلان قدم في الاسلام اى سابقة في الاسلام ولفلان عندي قدم صدق او سوء.

قَالَ الْكٰفِرُوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ مُّبِيْنٌ ۞

كفارو وويل چي په تحقيق دغه سړى سحر گر دى ښكاره، له هذا څخه ددوى مراد عليه الصلوة والسلام دى، نو دا نوم ولي دوى پر كښېښنو؟ له دې سببه چي دوى وليدلې معجزې د عليه الصلوة والسلام چي خارق العادة وې، او قرآن معجز يې واورېدى چي دوى په مثل د اقصر سورت راتگ نه سواى كولاى، نو تعنتاً او عناداً يې د ساحر نوم پر كښېښنو، ددوى مراد دا ؤ چي موږ چي اتيان بالمثل نسو كولاى پر موږ يې سحر وكړى، او بعض له قرأ سبعه وو څخه "لسحر" بېله الفه وايي، نو پر دې تقدير هذا اشاره وقرآن ته ده، يعنون چي دا قرآن په خپله سحر دى چي موږ يې معارضه او اتيان بالمثل نسو كولاى، دا يې د ځان لپاره يو عذر باطل وايه او له ځان څخه يې دفع د خجالت كوله.

اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِيْ سِتَّةِ
ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ

په تحقيق ستاسي تربيه كونكى الله عزوجل دى هغه چي پيدا كړي يې دي اسمانونه يعني اووه، او ځمكه په شپږ ورځي كي وروسته غالب سو پر عرش چي لويه بناً ده يعني هغه يې هم پيدا كړه.

پوه سه: چي اهل السنة والجماعة اجماع كړې ده كه متقدمين دي او كه متأخرين دي پر دې باندي چي خداى جل جلاله منزه دى له صفاتو څخه د اجسامو او له صفاتو څخه د حدوث، په دې كي مجسمه مخالف دي، هغه واى چي خداى جسم

دي او اعضاً لري من الوجه والیدین والقدم، نو دوی آیات وارده په دې باره کي او یا احادیث موجوده په دې باب کي محمول پر ظاهر بولي او تأویل روا نه بولي او نه تفویض د ورته آیاتو او احادیثو خدای او رسول ته کوي.

او اهل سنت په دې باب کي دوې فرقې دي، یو اهل التأویل دي چي د ورته متشابهاتو تأویل کوي بما یناسب بکبریائه عزوجل لکه دلته چي تأویل د استوا په استیلأ او غلبه سره کوي، نو خدای پاک چي پر خلق د اعظم المخلوقات استیلأ وکړه او خلق یې کړی، نو پر ټولو اشیاؤ قادر دی وهذا رائ المتاخرین من اهل السنة والجماعة، ومنهم المجدد رحمة الله علیه وهذا الرائ ادفع لشغف الجاهلین، ولي چي دوی په تفویض کي د علم د ورته متشابهاتو وایي، نو فائده د نزول د متشابهاتو څه ده؟

او سلف او متقدمین صالحین رحمهم الله له هر قسم تأویل څخه ډډه کوي او تفویض د علم د ورته متشابهاتو خدای جل جلاله ته کوي یعني وایي الله اعلم بمراده به ونحن نؤمن بما اراد الله عزوجل وهذا المذهب خال عن الخطأ في التأویل.

محمد بن الحسن الشیباني رحمة الله علیه وایي چي فقهأ ټول له شرق څخه تر غرب پورې متفق دي چي ایمان بالقرآن والاحادیث التي جائت فیها تلک المتشابهات عن رسول الله ﷺ في صفات الرب جل مجده فرض دی من غیر تفسیر ولا وصف ولاشبه فمن فسر شیئاً من ذالک فقد خرج مماکان علیه النبي ﷺ وفارق الجماعة فقیه ابو جعفر الطحاوي رحمة الله علیه وایي العرش الکرسي کما بین الله في کتابه وهو تعالی مستغن عن العرش وما دونه محیط بکل شیئ یعني علماً وفوقه یعني قدرة.

درویش وایي: چي منشأ د اختلاف د سلف صالحینو رحمهم الله چي تفویض د علم د ورته متشابهاتو خدای پاک ته کوي او د تأیل کونکو چي مثلاً د استوا علی العرش په استیلأ او غلبه سره کوي هغه آیت دی چي د متشابهاتو په باره کي خدای پاک وایي (مایعلم تأویله الا الله، والراسخون في العلم یقولون الایة) نو سلف الصالحین پر الا الله باندي وقف لازم بولي، او "الراسخون" مبتدأ بولي "یقولون" یې خبر بولي، او تأویل و الا الله، والراسخون عطف بولي

پر لفظ الله باندي، والتقدير عندهم لا يعلم تأويله الا الله والراسخون في العلم او يقولون حال له راسخون څخه بولي، والله اعلم بالصواب وعنده ام الكتاب.

درويش وايي: چي مظهري رحمه الله ضد او نقيض قولونه رانقل کړي دي، دده له کلام څخه واضح معلومېږي چي دی له اهل تأويل څخه نه دی، او نه د سلف صالحين پر رقم لکه ده چي يې مذهب هم رانقل کړی دی كما يظهر من مطالعة تفسيره في هذا المقام.

درويش وايي: ويرحم الله السيد محمود الآلوسي البغدادي رحمه الله حيث قال في تفسيره روح المعاني في تفسير قوله تعالى "ثم استوى على العرش" على المعنى الذي اراده سبحانه آه" وهذا مذهب السلف الصالحين كمامر، بيا يې ويلي دي وقيل الاستوٰى على العرش مجاز عن الملک والسلطن آه، وقيل الاستوأ بمعنى الاستيلاً وارجعوه الى صفة القدرة آه، او وروسته يې ويلي دي وانت تعلم ان هذا وامثاله من المتشابه وللناس فيه مذاهب وما اشرنا اليه (يعني قوله على المعنى اراده سبحانه) هو الذي عليه اكثر السلف من الامة رضي الله عنهم (چي درويش هم دغه مذهب د سلف صالحينو بيان کړی) ثم قال واختار كثير من الخلف ان المراد بذالک الملک والسلطان (يعني الاستيلاً والغلبة) وروسته يې ويلي دي وذكره لبيان جلالة ملكه وسلطانه سبحانه الخ.

درويش وايي: چي بغوي رحمه الله چي دا معنی مذهب د معتزله وو بللی دی لا معنی له، ابن الشيخ وايي ومعنى الاستوأ على العرش الاستيلاً عليه بالقهر (اى الغلبة) ونفاذ التصرف فيه وخص العرش بالاستوأ عليه لكونه اعظم المخلوقات فيفيد انه استولى على مادونه.

فائده: آلوسي رحمه الله وايي چي مراد له "ستة ايام" څخه مقدار د شپږو ورځو دی چي له ايام څخه د دنيا دي، او خدای پاک ته يې مقدار په علم ازلي کي معلوم ؤ، ولا يمكن آه ان يراد باليوم اليوم المعروف، ولي چي يوم معروف خو عبارت دی له دې څخه چي لمر فوق الارض وي وهو مما لا يتصور تحققه حين لا ارض ولا سمأ واليوم بهذا المعنى (چي لمر فوق الارض وي) النهار المفرد، وقال

ویطلق الیوم ایضاً علی مجموع ذالک النهار ولیلیة (چي په پښتو یې شواروز بولي) وارادة هذا المعنی ایضاً ممکن ههنا انتهی قول الآلوسي رحمة الله علیه مع زیادة.

پوښتنه: خدای پاک په بل ځای کي د قرآن مبارک فرمایلي دي (اذا اراد امراً فانما یقول له کن فیکون) نو په خلق کي د اسمانو او مځکي د شپږو ورځو د تدریج څه حکمت دی؟

ځواب: هو! خدای جل جلاله قادر ؤ چي په یوه لمحه کي یې دا خلق کړي وای لکن لپاره د تعلیم د تدریج وبندگانو ته یعني چي دوی دي هم په یو کار کي له تلوار څخه کار نه اخلي که قول وي که عمل بلکې په عواقبو کي د کار دي فکر وهي، علماء رحمهم الله وایي چي په ټولو کي یعني عدم العجلة لازم دی مگر نه په توبه کي له گناه څخه او په ور کړه کي د پور چي پر سړي باندي وي حتی الوسع دي کوشش کوي چي ژر یې ورکړي، او د مېلمه په ډوډۍ ورکولو کي مثلاً که چا ډوډۍ د ماښام پر دوولس بجې خوړله چي مېلمانه راغله وختي ډوډۍ ورکړه، ولي چي شاید دوی به ډېر وږي وي، او بل په ورکړه کي د میت د غسل او په دفن کي د هغه تلوار په کار دی، داسي به نه کوي چي فلانی نه دی راغلی او دفن ورته وځنډوي، او بل په نکاح کي ځنډ نه دی په کار د باکره لور وغیره دي تلوار کوي لخوف الفتنة ای الزنا وغیره، والغسل من الجنابة الا بعذر مثلاً البرد او العود الی الوطي، جلال الدین الرومي په مثنوي کي وایي:

مکر شیطانست تعجیل وشتاب ..... خوی رحمانست صبر واحتساب
(یعني تلوار نه کول) کما في خلق السموٰت والارض.
باتانی گشتِ موجود از خدا .... تابشش روز این زمین وچرخها
ورنه قادر بود کزکن فیکون .... صد زمین وچرخ آوردی برون
این تانی از پی تعلیم تست .... طلب آهسته باید بی شکست

مقوله: اذا تجاوز السر من اثنین لایمکن کتمانهِ، چي تېر سي پټ حال تر دوو بیا یې پټوالی ممکن نه دی، ددې مقولې په معنی بعض خلگ نه پوهېږي دوی دا خیال کوي چي پټه خبره که دي یوه یا دوو ته وکړه خو د پټوالي امکان

يې سته، او که دي دريهم ته وکړه بيا نو نه پټېږي، لکن دا مراد نه دی بلکې مراد له اثنينو څخه دوه شونډان دي چي معنی يې داده چي تر دوو شونډانو خبره رايستل بيا نه پټېږي، نو بايد په خبرو کولو کي هم انسان تاني کوي او فکر دي پکښې وهي چي دا خبره د کولو ده او که نه.

يُدَبِّرُ الْاَمْرَ

خدای ﷻ تدبير کوي د امورو د مخلوقاتو، والتدبير النظر في عاقبة الامر حتی يحصل محمودة العاقبة، والحاصل خدای پاک امر د کائناتو څېړي حسب مايقتضيه الحكمة، له عمر بن مرة څخه روايت دی چي تدبير د دنيا د امورو په امر د خدای ﷻ د څلورو ملکو په واک کي دی (۱) جبرئيل عليه السلام پر بادو او جنگو مسلط دی وله اتباع کثيرة من الملائكة (۲) ميکائيل عليه السلام پر بارانو او نباتاتو څېړندوی دی، وله اعوان ايضاً (۳) عزرائيل عليه السلام چي د ارواحو پر وړلو مقرر دی وله انصار کثيرة (۴) اسرافيل عليه السلام هغه فوق الذکر ملکو ته راوړي هغه کارونه چي اول درې ملکې په امر سوي وې من عند الله العزيز الجبار.

مَا مِنْ شَفِيْعٍ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ اِذْنِهٖ

نسته شفاعت کونکی د هيڅ چا في وقت من الاوقات، مگر نه په وخت کي د اجازي د شفاعت تر لاسه کولو د خدای ﷻ څخه، له دې څخه دا معلومه او متيقنه سوه چي شفاعت بعد الاذن سته کما يدل قوله تعالی ايضاً في آية الكرسي (من ذا الذي يشفع عنده الا باذنه) والاحاديث في الباب الشفاعة للمؤمنين العاصين وان ماتوا بلا توبة كثيرة شهيرة متواترة المعنی قال رسول الله ﷺ شفاعتي لاهل الكبائر من امتي، وفي هذه الآية رد القول النضر بن الحارث اذا كان يوم القيامة يشفعني اللات والعزی يعني که قيامت راسي، نو زما شفاعت به لات او عزی وکړي وانما قلنا ذالک لانهم ينكرون القيامة.

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ

"ذالک" مبتدأ ده او لفظ الله يې خبر دى يعني دغه موصوف بالصفات المذكورة في الآيات السابقة الله عزّوجلّ دى يعني مستحق د الوهيت او عبادت "ربكم" خبر ثاني لذالكم يعني ستاسي تربيه كونكى د مور له رحم څخه نيولې بيا تر حلوله د اجل معلوم مقدر، نو چونكه تربيه كونكى بل نسته، نو يې دا پر بنا كړه.

فَاعْبُدُوْهُ ۭ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ③

نو تاسي يوازي او يوازي عبادت د خداى جلّ جلاله كوئ لا غيره، من انسان او ملك او شمس او كوكب او اللات والعزى وغيرهما من الجمادات والاصنام، آيا تاسي مشركان پند نه اخلئ، د "تذكرون" اصل تتذكرون ؤ يوه تأ يې څني حذف كړې ده، يعني انسان كه لږ فكر په انفس او آفاتو كي وكړي دا به ورته معلومه سي چي مستحق د عبادت خداى جلّ جلاله دى دون غيره.

اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيْعًا ۭ

خاص وخداى جلّ جلاله ته ده رجوع ستاسي د ټولو (نو مرجع مصدر ميمي دى) يا ځاى د رجوع دى، نو ظرف دى يا په مرګ سره يا په قبر كي او يا په ورځ د قيامت وفي الحديث الصحيح القبر روضة من رياض الجنة او حفرة من حفرات النيران او كما قال عليه السلام، نو ددې مرجع لپاره يو تياري وكړئ بالايمان وبعده بالاعمال الصالحة والكف عن المعاصي.

يوه سه: چي "جميعاً" منصوب دى على الحالية من الضمير المجرور في مرجعكم، ولي دغه ضمير مجرور فاعل په معنى كي فلا يرد ما يتوهم اى اليه رجوعكم مجتمعين.

وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا ۭ

اى وعد الله البعث بعد الموت وعداً "حقاً" اى كائناً لاشک فيه.

يوه سه: چي په اصطلاح د نحاتو وعد الله مؤكد لنفسه دى، ولي چي دا قول د خداى پاک "اليه مرجعكم" وعده بالبعث بعد الموت بل احتمال نه لري، او "حقاً" مصدر مؤكد لغيره بولي يعني مادل عليه وعد الله وهو مامر من وعد الله البعث

بعد الموت، ولي چي دې جملې لره نظر ونفس مفهوم ته دی مع قطع النظر عن الواقع احتمال د غير الحقية هم سته لانها حكاية والحكاية يحتمل الصدق والكذب بالنظر الى نفس المفهوم كقولنا الاربعة زوج فافهم.

إِنَّهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ

خدای ﷻ ابتدأ ده، ده خلق د مكلفينو كړی دی بالحيوٰة في الدنيا، نو دا جمله مستأنفه ده "ثم يعيده" يعني بعد الموت بالحيوٰة الاخروي وهي في يوم القيامة تاچي جزأ وركړي وهغو كسانو ته چي ايمان يې راوړی وي او عمل يې كړی وي د ښوو كارو من الفرائض والواجبات وغيرها په قسط يعني په عدل سره، يا معنا داده چي خدای پاک ثواب بالعدل وركوي لانه لاظلم اليوم، يا معنا داده چي په مقابل كي د عدالت ددوی په امورو كي خپل چي پر صراط مستقيم باندي قائم ده.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ④

او هغه كسان چي كفر يې كړی وي په دنيا كي دوی لره د غايت تندي په مقابل كي اوبه دي چي په نهايت حرارت كي به وي او نور عذاب مولِم هم سته په سبب ددې چي دوی په دنيا كي كفر كاوه.

پوښتنه: خدای ﷻ د بدأ الخلق او د اعادې په ورځ د قيامت لپاره يې ليجزي الله آه چي لام د غايت او د حكمت يې پر داخل كړی او د كافرانو لپاره يې عنوان بدل كړی يعني داسي يې وويل "والذين كفروا آه" يعني داسي يې نه وويل ليجزی الله للكافرين بشراب من حميم آه؟

ځواب: په دې تغير كي د عنوان تنبيه پر دې ده چي اصل مقصود د اعادة بعد الموت څخه ثواب وركول دي او عقاب د كافرانو مقصود بالعرض دی چي د سبب څخه د سوء اختيار ددوی كفر لره په دنيا كي منځ ته راغلی.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ

خدای ﷻ هغه ذات مقتدر دی چي گرځولی يې دی لمر ضيأ او سپوږمۍ نور.

پوه سه: چي حمل د ضيأ او نور پر لمر او پر سپوږمۍ مبالغة لانهما

مصدران كزيد عدل او يا مجاز دى په حذف د مضاف اى ذات ضياً وذات نور او ياضياً په معنى د مضئ ده او نور په معنى د منور دى، اول ته مجاز في النسبة وايي او دويم ته مجاز بالحذف وايي او دریيم ته مجاز في اللغة وايي.

فائده: د ضوء او نور تر منځ په نسبت كي قديماً او حديثاً اختلاف دى بعض وايي چي هغه رڼا چي بالذات وي هغه ضياً بولي لكه د لمر رڼا، او چي بالعرض وي هغه ته نور وايي لكه د سپوږمۍ رڼا لان نور القمر مستفاد من نور الشمس فالنسبة بينهما التباين، او بعض علماً وايي چي نور اقوى دى تر ضوء لقوله تعالى الله نور السموات والارض، فهو غلط فحش لان معنى النور في الآية المذكورة منور السموات والارض في النهار بالشمس وفي الليل بالقمر.

فائده: د "ضياً اصل ضواً ؤ، لانه مشتق من الضوء وهو اجوف واوي، نو واو يې په يا بدل كړى لكسرة ماقبلها.

فائده: في اشرح التقويم ان لفظ الشمس ماخوذ من شمسة القلادة چي هغه لوى غمى او بېش قيمته غمي ته وايي په غاړگۍ كي چي په منځ كي د غاړگۍ وي، نو لمر چونكه په منځ كي د اوو ستورو دى ولي چي لمر په څلورم اسمان كي دى درې ستوري سيارې يې لوړي دي او درې يې كښته دي، له دې سببه يې شمس بولي.

درويش وايي: چي دا پر اصطلاح د فلاسفه مبني دى، روح المعاني وايي وهذا امر ظني لاشاهد له من الاثار النبوية ﷺ.

پوه سه: چي مفسرين رحمهم الله تعالى وايي چي ضمير د "قدره" يا راجع دى ولمر او سپوږمۍ ته په تأويل د كل واحد منهما والمعنى قدر الله كل واحد منهما منازل او قدر كل واحد منهما ذا منازل او يا ضمير راجع دى وقمر ته يوازي، وجه التخصيص چي احكام تشريعيه من الصوم والزكوة والحج تعالى مربوط دي په سير پوري د قمر ځكه خداى پاک وايي "لتعلموا عدد السنين" يعني چي دوولس مياشتي قمري تېري سي، نو يو كال پوره سو لكه هم دا وس سنه هجري نبوي ﷺ له مكې مكرمې څخه ومدينې منورې ته سنه (۱۴۲۹ ه)

ده بالسنين القمرية وبالاشهر والسنين الشمسية اقل من ذالک بكثير في الحال الحاضر، او تفاوت په منځ کې د قمري کال او د شمسي کال لس ورځې او يوولس ساعته او يوه دقيقه دی، ولې چې قمري کال درې سوه او څلور پينځوس ورځې او اته ساعته او اته څلوېښت دقيقې دی، او شمسي کال درې سوه او پينځه شپېته ورځې او پينځه ساعته او نهه څلوېښت دقيقې دی لکن معتبره په تاريخ الاسلامي کې عربي سنه قمريه ده.

درويش وايي: چې زما عمر تقريباً نوي (۹۰) کاله دی، زما د ځوانۍ په وخت کې په افغانستان کې شمسي مياشت يا شمسي کال هيڅ چا له عوامو څخه نه پېژندل حتی چې امير امان الله خان چې د افغانستان بادشاه سو شمسي مياشتې او کلونه يې په افغانستان کې رواج کړل، عوام خلگ په فرق نه پوهېدل لکن امان الله خان د ټوله افغانستان د لسو ورځو تنخا تخميناً چې پر قمري مياشتو به ورکول کېدل د ملازمانو او د افسرانو، وزيرانو وغيرهم يې ودولت ته گټه ورسول چې په مرور د زمانو او کلو دا گټه ودولت ته په ملياردو ډالر ځني جوړېږي، خير په افغانستان کې قمري او شمسي مياشتې او کلونه خلگ پېژني او په پاکستان کې مشهور شمسيه او قمريه کلونه هيڅ څوک نه پېژني البته د امور شرعيه لپاره لکه د روژې او حج لپاره قمري مياشتې بعض د هغو خلگو پېژني، او پر حکومتي سطح په پاکستان کې نه شهور قمريه پېژني او نه هم شهور شمسيه پېژني، چې د هجرت سنې دي، بلکې دوی د انگرېزانو په متابعت سره مياشتې او کلونه يې انگرېزي دي او سنه هم له مېلاد څخه د عيسی عليه السلام ده او عربي ممالک صِرف شهور قمريه او قمري کلونه او سنه د هجرت نبوي ﷺ هم پر قمري حساب پېژني الا الخواص من علمائهم چې هغوی شمسي حساب هم پېژني لکن رواج يې قمري مياشتې او کلونه دي، او شمسي پر منازلو د شمس بنأ دي چې دې ته دوولس برجه وايي چې ابتدأ د کال له حمل څخه کوي چې اول درې برجه ربيعي بولي، حمل، ثور او جوزا شروع يې د اعتدال ربيعي څخه کوي چې دا بروج شمالي دي، او درې برجه يعني سرطان، اسد او سنبله چې شروع يې

له انقلاب صيفي شخه كېږي او دا درې هم شمالي بروج دي، او درې برجه خريفي بولي يعني مېزان، عقرب او قوس چي شروع يې لـه اعتدال خريفي شخه كېږي او دا درې برجه جنوبي دي، او درې بيا شتوي دي چي جدي، دلو او حوت دي او ابتدأ ددې درو برجو له انقلاب شتوي شخه كېږي او دا بروج هم جنوبي دي ددې بروجو په تېرېدلو سره يو كال شمسي پوره كېږي.

په نصاب الصبيان كي يې دا دوه بيتونه راوړي دي

بر جها دائم كه از براو زند سر
جمله درتسبيح ود ر تهليل حي لايموت
چون حمل چون ثور جوزا وسرطان واسد
سنبله مېزان وعقرب سى بيست ونه
قوس وجدى بى كمى و بيش

وايضاً في نصاب الصبيان امده است، خور بجوز است سى ودو ويكست حمل وثور وشير (يعني اسد) باپس وپيش، دلو وميزان وحوت وعقرب سى بيست ونه، قوس وجدى بى كم وبيش.

پوښتنه: عبيد الله تا خو له تفسير شخه رياضي جوړه كړه؟

ځواب: ما صرف د شهور قمري او د قمري كال او د شهور شمسي او د شمسي كال په وياړ مختصر بيان وكړى، ته ورسره روح البيان او روح المعاني او تفسير كبير مطالعه كړه د درويش د اختصار درك به درمعلوم سي هغو په اوراقو بيانونه په دې باره كي كړي دي.

﴿لِتَعۡلَمُواْ عَدَدَ ٱلسِّنِينَ وَٱلۡحِسَابَۚ﴾

چي تاسي پوه سئ د كلو په عدد چي دوولس مياشتي قمري تېري سي نو يو كال قمري تېر سو وهكذا بل كال بل كال او يا چي دوولس برجه لمر قطع كړه يو كال شمسي پوره سو بيا بل بيا ب ل او چي تاسي پوه سئ په حساب د اوقاتو يا د ورځي د مياشتي ستاسي په معاملاتو كي د تجارت يا زراعت مثلاً.

مَا خَلَقَ اللّٰهُ ذٰلِكَ اِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ۝

نه دی کړی خدای پاک دا خلق مذکور مګر نه چي متلبس دی په حق سره يعني لاظهار صنعته الكاملة وقدرته العظيمة مراعياً فيه مقتضى الحكمة البالغة خدای ﷻ تفصيل د آیاتو قرآنیه وو کوي چي مشتمل پر دلائلو د وحدانیت او د قدرت فائقه او د علم شامل د خدای ﷻ دی د هغه قوم لپاره چي هغه فکر په دغو آیتو کي وکړی.

فوائد شتی: (۱) پوه سه! چي دنيا مزرعة الآخرة ده يعني د کښت کولو ځای او خدای پاک بیا خلګ ژوندي کوي بعد الموت تا چي حاصلات د دنیا د کښتو تر لاسه کړي، نو که چا کښت د خیر د کار وکړی، نو حاصل به يې سلامت وي من عذاب الآخرة او که چا کښت د شر من الكفر والمعاصي کړی ؤ حاصل به يې ندامت او پښېماني وي .... سعدي رحمة الله علیه.

جمله میدانند اگر تو نه گروی .... هرچه میکاریش روزی بد روی

فائده: (۲) په بعضې روایاتو کي راغلي دي چي خدای پاک عیسی علیه السلام ته وحي وکړې كن للناس في الحلم كالارض تحتهم وفي الرحمة كالشمس والقمر فانهما يطلعان على البر والفاجر، قال الحافظ الشيرازي رحمة الله علیه.

نظر کرد به درویشان منافی بزرگی نیست
سلیمان باچنین حشمت نظرها بود بامورش

فائده: (۳) پوه سه! چي بعض علمأ سپوږمۍ افضله بولي تر لمر، ولي چي لفظ د قمر مذکر دی او لفظ د شمس مؤنث سماعي دی، والتذكير اصل والتانيث فرع فالفضل للاصل على الفرع قال وهو الاصح الاشهر.

سوال: په آیت کي خو يې لفظ د شمس دمخه راوړی دی، نو دا دده د افضلیت دلیل نه دی؟

ځواب: لا! تقديم في اللفظ دلیل د فضیلت نه دی ولي چي په قرآن مجید کي ځای ځای اشرف وروسته سوی وي كما في قوله تعالى "فمنكم كافر ومنكم مؤمن" وقوله تعالى "وجعل الظلمات والنور" هذا ما في اسئلة الحكم، بعض

مفسرینو دا خبره رد کړې ده ولې چې اصالت او فرعیت او افضلیت او مقبولیت په تذکیر او تانیث حقیقي کې دی دون اللفظي او قمر چې مذکر لفظاً دی فضل دده نه ثابتوي پر موئنث لفظاً چې شمس دی، ولې چې لفظ د طلحة د نر نوم دی او نر خو تر ښځې افضل دی مع ان طلحة موئنث لفظي، ولنعم ماقیل:

ولا التانیث عار لاسم شمس .... ولا التذکیر فخر للهلال.

إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَّقُونَ ۝٦

په تحقیق سره په اختلاف د شپې او ورځې طولاً وقصراً ومساواتاً په اعتبار د سیر د شمس في بروجها وظلمة ونوراً وحرارةً وبرودةً، او په هغو شیانو چې خدای پاک پیدا کړي دي په اسمانو کې من الشمس والقمر وسائر الکواکب المختلفة النور وغیرها التي لایعلمها الا الله او په مځکه کې من الحیوانات والکنوز والنباتات والاشجار وغیرها من الکائنات، هر آئینه دلائل دي د وحدانیت د خدای ﷻ "لوکان فیهما الهة الا الله لفسدتا" او پر قدرت باهره د خدای پاک او پر علم شامل د خدای پاک وغیرها من الصفات الجمالیة والجلالیة د خدای ﷻ.

برگ درختان سبز درنظر هوشیار ..... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

دا آیات هغه قوم لره دی چې له خدای ﷻ څخه ببرېږي، د تخصیص وجه یې داده چې هغه قوم په دې آیتو کې فکر ووهي.

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا بِهَا

او هغه کسان چې امید نه لري زموږ د ثوابو په ورځ کې د قیامت خدای ﷻ اعلی د ثوابو ذکر کړی چې ملاقات د خدای ﷻ دی یعني رؤیة تعالی بلا کیف او دوی راضي وي ددې دنیا په ژوند او پر آخرت یې خوښ کړی وي، او دوی مطمئن وي وحیوة الدنیا ته او لذائذ او شهوات د دنیا پر مخ بیایي او هغه شیان چې د اخرت په ورځ فائده لري پرېښي یې وي، نو مراد والله اعلم له دې کسانو

څخه اهل كتاب دي من الكفار چي دوی صانع هم مني او بعث يوم القيامة هم مني ومع ذالک اختاروا الدنيا على الآخرة واقتصروا على لذائذ الدنيا حتى غيروا التوراة والانجيل لاجل تلک الشهوات کمامر مراراً.

وَالَّذِيْنَ هُمْ عَنْ اٰيٰتِنَا غٰفِلُوْنَ ﴿۷﴾

او هغه کسان چي زموږ د آيات چي دلالت کوي پر وجود د صانع او پر وحدانيت د هغه او پر بعث بعد الموت باندي غافل وي چي مراد ځني مشرکان او دهريان دي.

اُولٰٓئِكَ مَاْوٰىهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿۸﴾

دغه کسان يعني دواړي ډلي ځای د ورتلو ددوی اور دی يعني دوږخ په سبب ددې چي دوی يې کسب کاوه په دنيا کي من الکفر والشرک والمعاصي.

اعراب: "اولئک" مبتدأ ده او "ماهم" مبتدأ ثاني ده او "نار" يې خبر دی والجملة خبر د "اولئک" ده او دا جمله ټوله خبر د "ان" ده.

اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ يَهْدِيْهِمْ رَبُّهُمْ بِاِيْمَانِهِمْ

په تحقيق هغه کسان چي ايمان يې راوړی وي يعني پر وحدانيت د خدای ﷻ او پر رسالت د عليه الصلوة والسلام او پر بعث بعد الموت وغير ذالک مما يجب الايمان به او عملونه کوي صالح من الصلوات وغير ذالک.

درويش وايي: چي په اعمال صالحه ؤ کي ترک د منهياتو هم مندرج دی، قال الله ﷻ "ان الصلوة تنهى عن الفحشآ والمنکر" خدای ﷻ دوی ته هدايت کوي په سبب د ايمان ددوی يعني وداسي لاري ته چي سالک وجنت ته رسوي.

سوال: خدای ﷻ جنت صراحةً نه کړی ذکر وجه يې څه ده؟

ځواب: وجه يې داده چي په مقابله ډله کي چي کافران دي خدای ﷻ وويل مأوائهم النار، نو د مؤمنانو حال له هغه څخه وفهميدی چي مأوائهم الجنة وايضاً ان المقام محفوف بالقرائن الدالة على ان المراد الهداية الى الجنة.

پوه سه: چي قاضي بيضاوي رحمه الله وايي چي مفهوم د ترتيب د هدايت وجنت ته پر ايمان او عمل صالح كه څه هم دلالت کوي پر دې چي سبب د هدايت وجنت

ته ايمان او عمل صالح دواړه دی لکن منطوق ددې آيت يهدي ربهم بايمانهم پر دې دلالت کوي چي ايمان مستقل دی په سببيت کي د دخول د جنت، انتهى بالترجمة او د مظهري رحمة الله عليه مختاره هم داغه ده.

پوښتنه: د بيضاوي رحمة الله عليه له قول څخه خو دا معلومېږي چي مطلق ايمان سبب مستقل د د خول د جنت وي وان لم يعمل من العمل الصالح بشئ ولم ينتهى عن المنهيات مع انه تعالى قال ومن قتل مؤمناً متعمداً فجزائه جهنم الآية؟

ځواب: بعض مفسران وايي چي مراد د سببيت د ايمان لدخول الجنة دادی چي ولو بعد حين يعني بعد دخول النار.

درويش وايي: چي دا ځواب صحيح نه دی ولي چي په دې کي تقييد د آيت مطلقه دی بلکې صحيح داده چي دا آيت خو دلالت کوي پر سبب د دخول د جنت، لکه بيضاوي چي وويل او تعذيب د مؤمن بالنار د نورو آياتو او احاديثو څخه فهمېږي يعني که مؤمن عاصي الذي مات بلا توبة ته رحمت عامه د خدای جل جلاله په ورځ د قيامت تدارک ونه کړي او شفاعت د سيد البشر صلی الله عليه وسلم يې هم ياري ونه کړي يدخل النار موقتاً.

پوه سه: چي علامه بغداد السيد محمود الآلوسي رحمة الله عليه په روح المعاني کي وايي ص (۷۴) والمراد بهذه الايمان الذي جعل سبباً هو الايمان الخاص المشفوع بالاعمال الصالحة لا المجرد عنها ولا الاعم آه.

درويش وايي: چي آلوسي رحمة الله عليه ډېر طويل الذيل دلائل پر دې راوړي دي لکن ده متابعت کړی دی د زمخشري په کشاف کي چي صاحب کشاف معتزلي المذهب دی، او د معتزله وو مذهب دادی ي د ايمان سره چي اعمال صالحه نه وي يعني مسلمان مرتکب د کبائرو گنهو وي او بې توبې مړ سي ځای يې د همېشه لپاره دوږخ دی او مجرد ايمان يې سبب د دخول د جنت نسي کېدای، لکه چي په شرح العقائد او شرح المقاصد کي دواړه تصنيف د علامه ثاني سعد الدين التفتازاني رحمة الله عليه دي مذهب د معتزله وو يې هم لکه چي موږ وويل بيان کړی دی، وهكذا بين مذهبهم القاضي عضد الملة والدين في المواقف وشارحه السيد السند الجرجاني وصاحب كتاب الملل والنحل عبد الكريم الشهرستاني.

سوال: صاحب د روح المعاني ستا په عقيده معتزلي دی او که څرنګه؟

ځواب: حاشاً لله من ان اقول انه معتزلي بل هو سني من اعاظم اهل السنة والجماعة، او آلوسي رحمة الله عليه په خپله په روح المعاني کي ددې خبري مفصل ځواب ورکړی ان شئت فارجع الى روح المعاني.

تَجۡرِىۡ مِنۡ تَحۡتِهِمُ الۡاَنۡهٰرُ فِىۡ جَنّٰتِ النَّعِيۡمِ ۝

چي بهېږي به لاندي تر قصرو ددوی بحذف المضاف، څلور ولې شراب، عسل، شيدې او اوبه په جنتو کي د نعمتو، اللهم اجعلنا منهم بمحض فضلک ورحمتک.

پوه سه: چي روح المعاني وايي چي دا بل خبر دی د "ان" اول خبر يې "يهديهم" ؤ آه، يا بل حال دی له مفعول څخه د "يهديهم" او اول حال يې "تجري" ؤ، او يا متعلق دی په "يهدي" او يا په "تجري" پوري، انتهى مع زيادة وقريب من ذالک قال البيضاوي رحمة الله عليه.

دَعۡوٰىهُمۡ فِيۡهَا سُبۡحٰنَكَ اللّٰهُمَّ

يعني دعاً ددوی او ذکر ددوی په جنتو کي دادی موږ تنزيه ستا وايو له هر عيب څخه وما لايليق بذاتک الاقدس.

پوه سه: چي "دعائهم" مبتدأ ده او "فيها" يې متعلق دی او خبر يې سبحانک اللهم دی.

سوال: سبحانک اللهم خو تنزيه او ذکر دی، خواست څرنګه دی؟

ځواب: ابن الاثير په خپل تفسير کي وايي، انما سمي التهليل لا اله الا الله، والتحميد اى الحمدلله، والتسبيح اى سبحان الله، والتحميد اى الله اکبر او الله اعظم دعاً لانها بمنزلة الدعاً في استيجاب ثواب الله وجزاًه.

او بغوي رحمة الله عليه وايي چي دا لفظ يعني سبحانک اللهم يو اشاره ده په منځ کي د جنتيانو او د خادمانو ددوی چي دوی سبحانک اللهم وايي خادمان حاضر سي هر طعام چي يې غوښتی هغه حاضر کړي الى اخيره.

وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلٰمٌ

پېش کش ددوی په جنت کي یو د بل سره سلام ای سلام لک من مکروه، نو اضافت د تحية اضافت دی ومصدر فاعل ته او دا هم احتمال لري چي اضافت دي د مصدر ومفعول ته وي یعني تحية الملائکة اياهم قال الله تعالى والملائكة يدخلون عليهم من كل باب سلام عليكم بما صبرتم او ملائکة د خدای ﷻ له خوا هم سلامونه ورته راوړي، او بالذات هم خدای ﷻ ددوی ته سلام عليكم وايي قال الله تعالى سلام قولاً من رب رحيم .... بيت:

سلام دوست شنيدن سعادتست وسلامت
بوصل يار رسيدن فضليت است وكرامت

فائده: په جنت کي مکلفيت په عبادت نسته لان الجنة منزل ثواب العبادات لا موضع التكاليف الشرعية لكن دوی چي دا تسبيح او تهليل او تحميد وايي د خپل شوقه څخه كما قيل.

زوق نامش عاشق مشتاق را .... از بهشت جوداني خوشتر است
گرچه درفردوس نعمتها بسی است .... وصل او از هر چه داني خوشترست

وَاٰخِرُ دَعْوٰىهُمْ اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٠﴾

او اخيره دعأ ددوی یعني ذکر ددوی دغه دی چي ټوله ثنأ وصفت خدای ﷻ لره دی چي تربيه کونکی د ټولو عالميانو دي.

پوه سه: چي جنتيان چي دا دومره نعمتونه په جنت کي ويني او کرامت د خدای ﷻ او بيا سلام د ملائکه کرامو واوري او سلام د رب العزت واوري، نو څکه دوی ثنأ او صفت د خدای ﷻ په الحمد لله رب العالمين سره وايي.

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ

که چېري چابک ورکولای خدای ﷻ وخلگو ته شر یعني عذاب، لکه چابک چي ورکوي دوی ته خير یعني صحت او رزق وغيرهما چي دوی يې وغواړي له خدای ﷻ څخه، بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي دا آيت په شان کي د نضر بن

الحارث نازل سوی دی چي ده وویل "ان کان هذا هو الحق من عندک" که چېري وي دين د اسلام او قرآن او رسول ﷺ حق ستا له جانبه څخه، غرض دا ؤ چي موږ خو يې نه منو يو له دغو درو څخه، فامطر علينا حجارة من السمأ" نو پر موږ دي واوروي ډبري د اسمان له خوا څخه، پوه سه! چي دا خبره يوه نفر ددې لپاره وکړه چي زموږ يقين دی چي دا دين حق نه دی.

پوه سه: چي استعجال مصدر مضاف دی ومفعول ته يعني استعجال د خدای پاک ودوی ته د خير چي دوی خير غواړي، نو استعجال په معنی د تعجيل دی، او له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چي دا آيت په دې باره کي دی چي سړي ته چي ډېر درد ورسي، نو گاهي زوی ته ووايي چي په سترگو ړوند سې، او گاهي ماينې ته ووايي چي کور دي خراب سه، او دا تفسير د قتاده رحمه الله عليه دی، نو معنا د آيت داده که چېري خدای جل جلاله خلگو ته ورکړي شر يعني هغه چي دوی په وخت کي د غضب وويل او طلب يې په عجولانه ډول وکړی لکه چي خدای پاک دوی ته ورکوي خير چي دوی يې وغواړي ژر دی، ولي خدای پاک کريم دی د بنده د خير دعأ ژر قبلوي.

لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ

راواستول سوی به وای ودوی ته اجل ددوی يعني دوی به هلاک کړي وای.

پوه سه: چي قرائت د ابن عامر او يعقوب بفتح القاف والضاد دی يعني پر صيغه د معلومي چي ضمير د فاعل يې خدای جل جلاله ته راجع دی او نور قاريان يې په صيغه د مجهول وايي، نو پر صيغه د معلوم اجل په نصب سره مفعول دی او پر صيغه د مجهول اجلهم په رفع سره دی يعني مفعول مالم يسم فاعله دی.

فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿۱۱﴾

نو موږ پرېږدو هغه کسان چي نه مني ملاقات زموږ يعني نه ببرېږي د بعث بعد الموت له عذاب څخه، والمعنی لا نهلکهم ولا نقضی اجلهم لکه دوی چي غواړي بلکې امهالاً او استدراجاً عذاب يا مرگ نه پر نازلوي، نو ددوی دغه پاته والی امهال دی اهمال نه دی.

پوه سه: چي حدادي رحمة الله علیه وایي چي دا آیت عام دی هغه کسان هم پکښي داخل دي چي استعجال د عذاب غواړي چي په سبب د معصیت ددوی لکه یو سړی چي شراب څیښي او وایي چي پر ما دي خدای جل جلاله د شرابو عذاب نازل کړي، او هغه کسان هم پکښي داخل دي چي خپل ځان یا اولاد ته ښېراوي کوي کمامر مثاله، او په صحیح حدیث کي راغلي دي دعا المرء علی محبوبه غیر مقبول لانه غیر راض بقبوله قوله في طغیانهم یعني د سرکښی په سبب د عدم ایمان بالعبث والجزأ نو جار او مجرور متعلق په فنذر پوري دی او یعمهون حال دی له ضمیر څخه د هم ای متحیرین مترددین.

درویش وایي: چي مفسرین رحمهم الله وایي لا صلاح ولا حکمة في اماتتهم عاجلاً ولي چي عین ممکنه ده چي دغه وروسته سړی به ایمان راوړي، او بیا وروسته ددوی له اصلابو څخه مؤمن پیدا سي.

پوښتنه: دمخه په صحیح حدیث کي تېر سو دعا المرء علی محبوبه غیر مقبول، او په بل صحیح حدیث کي راغلي دي دعا الوالد علی ولده لا یرد، ښېرا د پلار روزوی ته نه ردېږي، فکیف التوفیق بین الحدیثین؟

ځواب: په مقاصد حسنه کي راغلي دي چي حدیث اول محمول دی پر دې چي پلار په حال کي د غضب ښېرا وکړي زوی ته لکن په زړه کي په راضي نه وي صرف غضب یې ښېرا تر خوله وباسي، او حدیث ثاني محمول پر دې دی چي زوی د پلار عاق وي او پلار د زړه له کومي ښېرا ورته وکړي فهو لا یرد والله اعلم.

وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا

او هغه وخت چي انسان ته ورسېږي یو ضرر یا په جسد کي او یا په مال کي ومثل ذالک، نو دی موږ ته خواست کوي په دفعه کي د هغه ضرر یعني په اخلاص او عاجزۍ سره پر بغل باندي یعني څنګ یې وهلی وي او یا چي ناست وي او یا ولاړ وي، ددې تردید فائده داده چي فوراً دي په دفع کي د ضرر ماته خواست کوي په ټولو احوالو کي چي ذکر سوله، او صاحب د روح البیان وایي چي فائده د تردید مذکوره داده چي ګاهي پر انسان باندي دومره لویه ناجوړي

مسلطه سي چي صاحب فراش يې وګرځوي بېله اضطجاع پر بل شي قدرت نه لري، او ګاهي څه سپکه ناجوړي وي چي پر ناسته هم قدرت لري، او ګاهي ډېره سپکه ناجوړي وي چي پر ولاړه هم قدرت لري لکن تګ نه سي کولای.

فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَنْ لَمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ ضُرٍّ مَسَّهُ

نو هغه وخت چي لېري کړو موږ هغه ضرر چي دی په مبتلاً ؤ او ماته يې د کشف خواست کړی ؤ، نو دی روان وي پر خپل مخه يعني همېشه توب پر خپل کفر په مخه واخلي او شکر ونه وايي، لکه ده چي ماته خواست نه وي کړی.

درويش وايي: چي له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي مراد له انسان څخه کافر دی، او پر دې قياس دي هغه مسلمانان چي مثلاً لمونځ يې نه کاوه نابېره لوی تبې ونيوی، نو دی خدای ﷻ ته خواست کوي چي ما له دې رنځ څخه خلاص کړې، او نيت يې دا وي که زه خدای ﷻ له دې رنځه څخه خلاص کړم، نو پينځه وخته لمونځ په جماعت کوم، نو چي خدای ﷻ يې جوړ او روغ رمټ کړي دی پر خپله لار روان سي يعني بېر ته خپلي بې لمانځی ته دوام ورکړي الی غير ذالک.

پوه سه: چي "کان مخفف د مثقل دی اصل يې کانه ؤ، نو ضمير شان يې څني حذف کړی يعني ځان يې داسي واچوی لکه دی چي يو وخت په بلا نه ؤ مبتلاً او ماته يې خواست نه وي کړی د يو ضرر لپاره چي ده ته رسېدلی ؤ.

كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۲﴾

"کذالک" لکه ددغه مبتلاً په زړه کي چي ناشکري ښائسته وه، ښائسته کړه سوې ده (والمزين هو الشيطان) وه مشرکينو ته (اسراف ای تجاوز عن الحد الشرعي) يعني کافرانو ته هغه چي دوی يې عمل کاوه.

درويش وايي: چي مراد له مسرفينو څخه فرد کامل دی چي مشرکان دي چي تجاوز يې وکړی تر عبادت الله وحده څخه وعبادة الاصنام ته، شاعر مشهور صائب وايي

ازين چه سود که در ګلستان وطن دارم .. مراکه عمر چو نرګس بخواب ميګذرد

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا

او موږ هلاک کړي دي ډېر قرنونه مثل قوم نوح ومثل عاد وثمود الی غیر ذالک، تر تاسي دمخه هغه چي دوی پر خپلو ځانو ظلم کاوه بالکفر والمعاصي واتباع الشهوات الباطلة، وفیه تنبیه لاهل مکه ان حالهم ایضاً یکون مثل حال الامم الماضیة ان لم یؤمنوا بتوحید الله عزوجل وحقیقة القرآن ورسالة النبي ﷺ.

پوه سه: چي مخاطب اهل مکه دي.

وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ

عطف دی پر ظلموا او یا حال دی د فاعل څخه د ظلموا په تقدیر د قد کما هو القانون النحوي في حالیة الفعل الماضي، او راتگ کړی ؤ دوی ته رسولانو ددوی په معجزاتو ظاهراتو سره، ددې جملې فائده داده چي قانون الهي دادی چي پر کافر چي حجت تام نه سي خدای پاک یې نه هلاکوي، کما قال الله تعالی في موضع آخر "وما کنا معذبین حتی نبعث رسولاً" ولي چي کافر ته ځای د عذر پاته نه سي، یعني هل لا ارسلت الینا رسولاً.

وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا

او نه وه دوی یعني اهل قرون الماضیة الظالمة چي دوی دي ایمان راوړي، کلمه د لام لپاره د تاکید د نفي ده، ولي چي دوی فاسد کړي وه خپل استعدادات فطریه قال رسول الله ﷺ کل مولود یولد علی فطرة الاسلام الی آخیر الحدیث النبوي ﷺ.

كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾

یعني لکه کفارو ته د امم ماضیه موږ جزأ د اهلاک ورکړه وروسته تر ارسال الرسل بالبینات موږ جزأ ورکوو په آئینده کي وه هغه قوم ته چي مجرمان وي لکه مجرمان د امم ماضیه ؤ.

ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ

وروسته تر امم ماضیه وو موږ وگرځولاست تاسي یا کفار مکه خلیفه گان په سرزمین کي د مکې وروسته تر کفار ماضیه وو الهلکة وو.

سوال: وروسته والی د اهل مکه خو له ثم څخه فهمېدی نو من بعدهم ته څه ضرورت ؤ؟

ځواب: لپاره د تاکید د معنی حرفي ضمني په صریح بعدیت سره او ددې شعر د سعدي رحمة الله علیه به مصداق وګرځي.

پند گیر از مصائب دیگران .... تا نه گیرند دیگران زتو پند
نرود مرغ سوی دانه فراز .... چو بیند مرغ دیگر اندر بند

لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

چي موږ وګرو چي تاسي څه عمل کوئ د خیر عمل کوئ او که د شر، نو تاسي معامله پر موافق د اعمالو ستاسي وکړه سي، او یا تاسي عبرت له دوی څخه اخلئ چي نو تصدیق د رسولانو وکړئ او که نه.

پوه سه: چي خدای پاک خو ازلاً پر دوی علم لري، نو مراد له "لننظر" څخه علم بعد وجو المعلوم دی چي منطقیان یې علم تفصیلي بولي، ولي چي مناط د ثواب او عقاب هم دغه علم تفصیلي دی د ابي سعید الخدري رضي الله عنه څخه روایت دی چي علیه الصلوٰة والسلام وویل ان الدنیا حلوة (دنیا شرینه ده) خضرة (سرسبزه ده) وان الله مستخلفکم مناظر کیف تعملون (خدای جل جلاله تاسي د نورو مخني خلګو خلیفه ګان ګرځوي، نو خدای جل جلاله ګوري چي تاسي څرنګه عمل کوئ)

اعراب: "کیف" منصوب دی په "تعملون" سره نه په "لننظر" سره، ولي "کیف" چي معنی د استفهام ورسره ده د خپلي جملې صدارت غواړي، حافظ شیرازي:

خوش عرورست جهان از ره صورت لکن
هرکه بدو پیوست عمر خودش کابین داد

کابین مهر ته وايي یعني کابین ولور بولي، مفسرین رحمهم الله وايي چي په دې آیت کي تهدید او ګواښ دی اهل مکه وو ته پر جرم ددوی بتکذیب رسول الله صلی الله علیه وسلم تا چي له دې انکار څخه ډډه وکړي، د بېري ددې چي پر دوی به هم عذاب استیصال نازل سي لکه نازل سوی چي ؤ پر دوی دمخه کافرانو چي تکذیب د رسول به یې کاوه.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ

چي تلاوت وکړل سي پر اهل مکه باندي يعني د عليه الصلوٰة والسلام له خوا زموږ د آيتو.

درويش وايي: چي که څه هم ټوله مشرکانو د مکې دا راتلونکې وينا په کوله لکن په قول د قتاده رحمة الله عليه دغه کسان ډېر سر سخته وه په دې دنيا کي (١)عبدالله بن ابي المخزومي (٢) وليد بن المغيرة (٣) مکرز بن حفص (۴)عمر بن عبدالله (۵) عاص بن عامر بن هشام.

بينات" چي واضح الدلائة وه پر دې چي دا آيات من عندالله دي خو بيا هم.

قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَٰذَا أَوْ بَدِّلْهُ

ويل به هغو کسانو چي عقيده به يې نه درلوده پر ملاقات زموږ مراد ځني يوم القيامه ده او بعث بعد الموت، نو معنا يې داده چي له ملاقات څخه د عذاب زموږ نه بېرېدل چي هغه په ورځ د قيامت نازلېږي پر کافرانو، ته موږ ته راتګ وکړه په قرآن غير د موجوده قرآن څخه يعني چي په هغه کي زموږ د خدايانو عيب بيانول او سپکاوی نه وي، او يا دا چي د ثواب او عقاب تر عقل لوړي خبري نه وي پکښې، يا داغه قرآن رد او بدل کړه يعني پر ځای د آيت عقاب آيت د ثواب کښېږده، او بل ځای د ذم زموږ د خدايانو چي لات، عزی وغيره دي آيت د مدح ددوی ولګوه، او د بعض حرام پر ځای حلال کښېږده وبالعکس.

قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِن تِلْقَاءِ نَفْسِي

ته ورته ووايه اې محمد ﷺ يعني نه ده صحيح او نه ښايي مالره چي زه دي قرآن منزل من عندالله بدل کړم يعني من قبل نفسي له طرف څخه د خپل ځان.

پوښتنه: کافرانو د مکې د يوه يا د دوو شيانو مطالبه کړې وه چي يا نزول د قرآن آخر ؤ غير له موجوده قرآن څخه او يا رد وبدل ؤ د موجوده قرآن کمامر، خدای جل جلاله وه عليه الصلوٰة والسلام ته د يوازي رد وبدل جواب تعليم وکړی حکمت يې څه دی؟

ځواب: چونکه ردوبدل په قرآن موجود کي د آسان کارو تر نزول د قرآن آخر، نو چي تبديل له طرف شخه د عليه الصلوٰة والسلام ممتنع دی نو نزول د قرآن نوين په طريق اولی ممتنع دی.

إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ

زه متابعت نه کوم مگر نه د هغه شي چي ماته وحي سوي وي.

پوه سه: چي دا دليل دی لقوله مايکون لي آه، حاصل د دليل دادی چي هغه څوک چي تابع د بل چا وي هغه نه سي کولای چي بېله امره د متبوع دي استقلالاً دي تصرف په يو شي کي وکړي.

فائده: له دې آيت شخه جواب د نسخ د بعض آيتو د قرآن په نورو آيتو سره هم وفهمېدی، ولي نسخ مذکوره خو هم د متبوع چي خدای ﷻ دی تر سره کېږي او دا توهم د کفارو هم دفعه سو چي قرآن اختراع د عليه الصلوٰة والسلام له خوا څخخه ده ځکه يې تبديل په دې سره مقيد کړی من تلقائي نفسي.

إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾

په تحقيق زه بېرېږم که زه عصيان او نافرماني د خپل رب وکړم يعني بالتبديل بېله امره د مولی ﷻ له عذاب شخه د ورځي د قيامت نو ددې تبديل په طلب تاسي گناه کارياست.

قُل لَّوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُم بِهِ

ته ووايه که د خدای ﷻ اراده وای يعني د عدم نزول د قرآن پر ما باندي او يا عدم تلاوت پر تاسي، ما به تلاوت د قرآن نه کولای پر تاسي ولي چي زه امي يم او د امي له شانه شخه نه ده چي دداسي قرآن تلاوت دي وکړي چي د طوق د بشر خارج وي قال الله تعالی "وان کنتم في ريب ممانزلنا علی عبدنا فأتوا بسورة من مثله الآية" او نه به مي خبرولای تاسي په قرآن سره.

حکايت: يو شيخ او ولي الله ؤ په قوم کردي ؤ چي عربي ژبه يې هيڅ نه وه زده، يو منکر وده ته د تعصب او د عناد د لاري وويل چي ته خو يو څه نصيحت او وعظ په عربي ژبه مونږ ته وکړه، د معاند دا خيال ؤ چي دی به رسوا کړم، ولي چي

دی امي دی وعظ او تبلیغ يې نه دی زده، شیخ وایي چي زه د شپې په ډېر غم کي ډوب بیده سوم، نو ما علیه الصلوٰة والسلام په خوب ولیدی ده مبارک راته وویل چي صبا په عربي ژبه نصیحت ورته وکړه، نو سهار شیخ مذکور د وعظ لپاره پر منبر کښېنستی او په عربي ژبه يې د قرآن تفسیر او تأویل بیان کړی چي خلګ او معاند د تعجب په دریاب کي ډوب سوله، نو شیخ دا خبره وکړه امسیت کردیاً واصحبت عربیاً وذالک من فضل الله والله علی کل شیئ قدیر.

حافظ شیرازي رحمه الله علیه وایي:

فیض روح القدس ارباز مدد فرماید .... دیگران هم بکنند آنچه مسیحا میکرد

یعني عیسی علیه السلام.

فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِّن قَبْلِهِ

ما په تاسي کي ژوند تېر کړی دی یعني څلوېښت کاله دمخه د قرآن تر نازلېدلو او تاسي ته مي شی نه وو ایه تر هغو چي ماته وحي نه وې راغلي او ما نه په یوه مدرسه کي سبق ویل ؤ او نه مي یو عالم لیدلی ؤ او نه مي یو شعر ویلی ؤ او نه مي خطبه او نصیحت کړی ؤ، وروسته خدای جل جلاله داسي قرآن راکړی چي فصاحت او بلاغت ته يې د دنیا ټوله ژیباړان او فصحاً د عدنان او بلغاً د قحطان حیران دي او ټوله له اتیان څخه د مثل د یوه سورت عاجزه سوه حتی چي لپاره د دفع د خجالت يې دا وویل "انهم سحروا تسحیراً" یعني چي محمد صلی الله علیه وسلم په موږ سحر وکړی چي له اتیان څخه د مثل يې عاجزه سولو، نو له دې څخه دا معلومه سوه چي قرآن معجزه د خارق للعادة او قول البشر نه دی بلکې نازل دی له جانبه څخه د خالق مقتدر.

فائده: علیه الصلوٰة والسلام قبل الوحي څلوېښت کاله په مکه کي تېر کړه او بیا وحي ورته راغلې، وروسته تر وحي دیارلس کاله په مکه مکرمه کي ؤ او بیا يې هجرت مدینې منورې ته وکړې او په مدینه کي يې لس کاله ژوند ؤ چي دین اسلام شائع سو او فتح د مکې مکرمې هم وسوه او عربو په ډلېیزه توګه اسلام قبول کړی، آیة کریمه "ورئیت الناس یدخلون في دین الله افواجاً" او بیا په دغه سورت کي خدای پاک اشاره دده مبارک رحلت ده وکړه، کریمه "فسبح بحمد ربک واستغفره انه کان تواباً" نو علیه الصلوٰة والسلام د دروشپېته (۶۳) کلو په

عمر كي رحلت د دنيا فاني څخه ودار جاوداني ته وکړی، او د رفيق اعلى پـه ويلـو سره رخصت سو صلى الله تعالى عليه وعلى آله وصحبه اجمعين وارزقنا اتباعه على وجه الاحسان واليقين آمين.

أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾

آيا تاسي كفار عقل نـه لرئ چي ددې بيـان سـوي حـالاتو څخـه د نبي عليه السلام پنـد واخلئ او ايمان راوړئ.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا

الاستفهام للانكـار اى لا احد اظلم تـر هغـه چا چي درواغ وايي پـر خـداى جل جلاله يعني چي خداى جل جلاله لره شريک سته لکه مشرکين د مکې، يا خداى جل جلاله لـره ولـد سته لکه بعض مشرکين د مکې چي ويل بـه يې چي ملائکـه بنات الله دي، او يـا يهود چي عزير ابن الله يې باله، يا لکه نصارى چي عيسى ابن الله بولي.

أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾

يا درواغ بولي آيات د خداى جل جلاله يعني قرآن كريم لكه طوائف ثلثـة مذكوره، شان دادى چي فـلاح او خلاصـون لـه عـذاب الهي څخـه نـه سي پيـدا كـولاى مجرمين يعني كفار مكه.

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ

او عبادت كوي كفار د مكې دداسي شيانو چي ددوى بتـان او اصـنام دي ماسـوٰى د خداى جل جلاله چي د هغو خدايانو ضرر نه رسېږي ودوى ته چي عبادت يې نه وكـړي او نه يې نفع رسېږي ودوى ته كه يې عبادت وكړي لانهـا جمـادات لا يقـدرون عـن نفع ولاضرر، او معبود بايد مالک د دفع د ضرر او د نفع وي د خپل عابد سره.

وَيَقُولُونَ هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِندَ اللَّهِ

او دوى وايـي دا بتـان زمـوږ شـفاعت كـونكي دي پـه نيـز د خـداى جل جلاله پـه امـور دنيويه كي او په اخرويه كي كـه چېري اخيـرت ؤ ولـي دوى خـو منكـر دي لـه بعـث بعد الموت څخه.

قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ

ته ورته ووایه دوی ته آیا تاسي خبروئ خدای پاک په داسي شي سره "یعني چي خدای پاک لره شریک سته" چي خدای ﷻ نه دی په خبر یعني په خپل شریک او تاسي وه خدای ﷻ ته وربښیاست چي تالره شریک سته؟.

پوه سه: چي استفهام لپاره د انکار دی یعني تاسي وه خدای پاک ته دا نه سي وربښوولای چي خدای ﷻ علم نه پر لري چي شریک دی، ولي چي علم د خدای پاک پر ممکناتو سته شریک د خدای ﷻ خو ممتنع دی، پر ممتنع باندي خدای پاک علم نه لري لکه اجتماع النقیضین وارتفاعهما وشریک الباري وامثال ذالک.

فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ۚ

نه یې په اسمانو کي یعني چي ملائکه دي او نه په مځکه کي چي ستاسي بتان دي، ولي چي دا ټوله حوادث او ممکن شیان دي او خدای ﷻ قدیم واجب الوجود دی.

سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾

منزه او پاک دی خدای ﷻ له شرک څخه ددوی یعني المشرکین، که کلمه د "ما" په عما کي مصدریه سي او یا د هغو شیانو چي مشرکان یې د خدای ﷻ شریک بولي چي بتان دي پر تقدیر ددې که کلمه د ما موصوله وي.

فوائد شتی فیما یتعلق بالآیات السابقة (۱) فائده: په حدیث شریف کي راغلي دي چي لوی درواغ درې دي، یو دا چي پر خپلو سترګو درواغ ووایي چي ما داسي شئ ولیدی یعني په خوب کي او نه یې وي لیدلی، دوهم دا چي پر مور او پلار درواغ ووایي یعني یا مور بدله کړي او یا پلار بدل کړي.

درویش وایي: چي دا تبدیلي نن صبا په مهاجرینو کي د افغانستان چي پاکستان ته مهاجر سوي دي د روسانو له ظلمه څخه یعني د سنه (۱۴۰۰) ه رایسته، یعني بعض خلګ ما پېژندل چي په افغانستان کي جتان وه او پاړسي بانان وه په پاکستان کي یې یا په سیدانو پوري یا په محمدزیانو پوري یا په نور عزت والا قومو پوري ځان پیوند کړی، یعني د قوم بدلول د پلار او نیکه بدلول دي په درواغو، او یا درواغ وایي پر مایقول سمعت رسول الله ﷺ ولم یسمع مني

یعني ولو بالواسطة، لکه بعض جاهلان د مسجدو امامان او د جامع مسجدو خطیبان، نو دوی په خپلو تبلیغاتو او مواعظو کي وایي چي په حدیث شریف کي داسي راغلي دي او هغه دروغ وي یعني موضوع حدیث وي، په حدیث شریف کي چي بعض محدثین یې متواتر حدیث بولي راغلي دي "من کذب علي متعمداً فلیتبوأ مقعده من النار" (که یو چا دروغ وویله پر ما باندي په قصد سره، نو ځان ته دي جوړ کړي د اوسېدلو ځای په دوزخ کي)

یوه سه: چي ظاهر ددغه حدیث امر دی لکن په معنا د اخبار دی یعني ځای یې په دوزخ کي جوړ کړی.

یوه سه: چي دروغ ویل د یوه فرد د امت د علیه الصلوٰة والسلام پر علیه الصلوٰة والسلام باندي فوق الذکر یې جزأ ده، نو څرنګه به رسول الله ﷺ ته دا روا وي چي پر خدای ﷻ دي دروغ ووایي لکه کفارو د مکې چي به ویل "افتری علی الله ام به جنة" او سره ددې چي انبیأ علیهم السلام امینان د خدای ﷻ پر ما اوحي الیهم لایزیدون فیه ولا ینقصون ولا یبدلون لکه مشرکانو د مکې چي به علیه الصلوٰة والسلام ته ویل "اوبدله" بلکې اولیأ الله الکرام هم ورته کارونه نه کوي، وفي الحدیث الصحیح قال عمر بن الخطاب رضي الله عنه یا نبي الله مالک افصحنا قال علیه الصلوٰة والسلام جائني جبرئیل فلقنني لغة ابی اسمٰعیل وان الله ادبني فاحسن تأدیبي وامرني بمکارم الاخلاق فقال خذ العفو وامر بالعرف.

فائده: یوه سه! چي تاریخ وایي چي اوله بت پرستي له قوخ ښځه د نوح علیه السلام منځ ته راغلې ده، او هغه داسي چي د آدم علیه السلام پینځه زامن وه صالحان ود، سواع، یغوث، یعوق او نسر، نو ود چي وفات سو خلګ ډېر په غمجن سوه فاجتمعوا حول قبره وذالک بأرض بابل، نو ابلیس چي محبت او اجتماع دوی پر قبرو ولیدل، نو پر صورت د یو انسان ورته راغلی چي زه به د ود صورت درجوړ کړم هر وخت چي تاسي دې صورت ته وګورئ دی به درپیاد ېږي، خلګو ورته وویل نعم، نو ابلیس صورت د ود ورجوړ کړی، وروسته چي به هر یو مړ سو دوی به خپله د هغه صورت جوړ کړی او د هغه نوم به یې پر کښېښنو، تر تمام د پینځو

کلو، دا کار خو دوی د عبرت لپاره کاوه او د محبت د مړه وروړ، نو د زمانو په تېرېدلو سره شیطان وه اخیري نسل ته دا وسوسه ورواچول چې ستاسي آباؤ اجداد د دغه صورتو عبادت کاوه نو خلګو شروع په عبادت د هغو پیل کړه، نو خدای پاک نوح ﷺ په نبوت ودوی ته راواستوی او دوی یې له عبادت څخه د هغو بتانو منع کوله او دوی یې په خوله نه کوله حتی چې ده نه نیم سوه (٩٥٠) کاله تبلیغ ورته وکړی، دل خواه فائده یې نه وکړه حتی چې نوح ﷺ ښېرا ورته وکړه "رب لاتذر علی الارض من الکافرین دیاراً" فانزل الله الطوفان ففرقوا کلهم الا من في سفینة نوح، وهذا مما نزل به القرآن.

پوهه: چې د آدم ﷺ او د نوح ﷺ تر منځ لس قرنه وه چې ټوله پر حق شریعت وه.

فائده: دغه بتان ټوله په طوفان نوح کې د دریاب پر غاړه په جده کې تر ختمو لاندې وه، نو دغه بتان ابلیس لعین له ختمو څخه د جدې وچې مځکې ته راوه ایستل او د عربو په لاس ورغله او د هغو عبادت یې شروع کړی.

(۴) اول سړی چې په مکه مکرمه کي یې بت نصب کړی عمرو بن لحي د خزاعه د قبیلې ؤ په دې ترتیب چې دغه نامورړی سړی له مکې څخه وشام ته تللی ؤ د تجارت وغیره لپاره هورې د بلقا په ښار کي عمالیق قبیله ولیدله چې د عمالق بن لاؤد بن سام بن نوح اولاد وه او هغو ټولو د بتانو عبادت کاوه، نو ده پوښتنه ځني وکړه چې دا څه شیان دي چې تاسي یې عبادت کوئ هغو ورته وویل چې دا خدایان دي چې پر موږ د باران قحط سي ددوی څخه موږ طلب د باران کوو دوی باران راباندي اوروي، که موږ کومک ځني وغواړو په یو مهم کي دوی کومک راسره کوي، عمرو بن لحي ورته وویل چې ماته به یو بت نه کړې را زه به یې مکې ته یوسم او هورې به یې موږ عبادت کوو، نو هغو یو بت ورکړی د هبل په نامه چې له عقیق څخه جوړ ؤ پر صورت د انسان، نو نامورړي هغه هبل راوړی د کعبې شریفي په خونه کي یې ودراوه او خلګ یې امر کړه په عبادت د هغه او په تعظیم د هغه، نو یو سړی چې به له سفره راغلی نو اول به یې طواف وکړی بیا به یې د هبل عبادت وکړی بیا به کورته تلی، بیا به یې سر وخرایه کذا في انسان

العیون، او اهل طائف په نامه د لات بت عبادت کاوه، او اهل مکه نور بتان هم درلوده چي عزاً او منات او د اساف په نامه یادېدل.

درویش وایي: چي د داسي قوم د هدایت لپاره خدای ﷻ سید الانبیاً محمد المصطفی ﷺ دیارلس کاله مبارزه وکړه او ددغه قوم څخه د دیارلسو کلو په دوران کي پر علیه الصلوٰة والسلام سخت سخت کړاوونه تېر سول حتی چي اخیر وه هجرت ته مجبور سو او مدینې منورې ته یې هجرت وکړی او په مدینه منوره کي د لسو کلو په تېرېدلو سره خدای ﷻ ټوله مشکلات حل کړه او مکه مکرمه فتح سوه، کریمة "اذا جاء نصر الله والفتح ورئیت الناس یدخلون في دین الله افواجاً الی اخیر السورة"

(۵) فائده: حسین کاشفي په تفسیر حسیني کي وایي انتفاً علم بجهت معلوم است یعني شما میگویند که خدایرا شریک است وتکیه بشفاعت بتان میکنید وخداوند که عالمست بجمیع معلومات این رانمی داند پس معلوم شد که شریک اورا نیست وشفاعت بتان نخواهد بود انتهی، قال ابن الشیخ فان من ذالک (ای من الشریک وشفاعت الاصنام) نو کان موجوداً لعلمه الله تعالی ومالا یعلمه الله استحال وجوده انتهی نو معلومه سوه چي شریک او شفاعت د بتانو محال دی.

وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّآ أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا۟ۚ

نه وه خلګ مګر نه یو امت یعني پر توحید فطري باندي، او یا متفقه پر دین اسلام چي مشترک دی په منځ کي د ټولو انبیاً علیهم السلام یعني په اصولو او عقائدو کي له زمانې څخه د آدم علیه السلام تر لږ دمخه تر نوح علیه السلام او یا وروسته تر طوفان او یا له زمانې څخه د ابراهیم علیه السلام تر زمانې پورې د عمرو بن لحي کمامر قصته، نو دوی یو له بله سره اختلاف شروع کړی وروسته تر دې چي دوی انبیاً علیهم السلام خدای ﷻ را استول نو بعضو ایمان راوړی او بعض یې پر کفر باندي پاته سوه نو اختلاف د کفر او اسلام په دوی کي پیدا سو.

وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ

که نه وای یوه خبره چي دوړاندي یعني په ازل کي خدای ﷻ کړې ده چي هغه

Scanned by CamScanner

خبره داده چي هر امت لره خپل اجل معلوم سته، او كلبي رحمه الله وايي چي امهال د هغه امت او عذاب د دنيا يې نه اخته كوي يعني عذاب چي په اخيرت كي يې دوی مستحق دي.

لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾

نو به فيصله كړل سوې وای په منځ كي ددوی بنزول العذاب الموعود في الدنيا وتعجيل العقوبة للمكذبين لكن الامهال فضل، چي دوی په هغه كي اختلاف درلودای يعني الكفر والاسلام.

پوه سه: چي مراد له كلمة څخه قضأ الهي ده او مراد له قضأ بينهم څخه دادی چي مؤمن به يې وجنت ته داخل كړی وای او كافر به يې ودوږخ ته په دې دنيا كي حكمت الهي په دې كي دادی چي كه خدای جل جلاله داغسي كړي وای چي عذاب الآخرة يې ودنيا ته رانقل كړی وای نو ايمان ضروري گرځېدی او اختياري ايمان بالغيب له منځه تلی، ولهذا قيل لايدخل النار للتابيد الا مؤمن يعني نه داخلېږي ودوږخ ته د خلود لپاره مگر نه مؤمن يعني مؤمن د ورځي د قيامت ولي كافران چي دوږخ ويني او بعث بعد الموت يې په مشاهده ويني، نو خو گرده ايمان راوړي اضطراراً وهذا الايمان لا اعتبار له بل المعتبر عندالله هو الايمان الاختياري في الدنيا بالغيب.

پوه سه: چي بعضو مفسرينو رحمهم الله په آيت مبارك مذكور كي دا احتمال هم بيان كړی دی چي انسانان ټوله په اصل خلقت كي خدای جل جلاله پر يوه ملت پيدا كړي دي چي استعداد د قبول د حق دی وروسته بيا دا ملت سره مختلف سوه په تربيت د مور او پلار كما قال رسول الله ﷺ كل مولود يولد على فطرة الاسلام فابواه يهودانه وينصرانه ويمجسانه، وهذا الحديث في غاية الحصحة كما لايخفى.

فائده: دا اختلاف لكه په امم ماضيه وو كي وو زموږ په امت كي هم سته، بعض كافران دي لكه يهود او نصارى او مشركين او بعض مؤمنان دي او بعض مبتدعان دي لكه معتزله او روافض وغيرهم.

پوه سه: چي مراد د درويش زموږ له امت څخه نفس امت دعوت دی فافهم او په

صحيح حديث كي راغلي دي اوصيكم بتقوى الله (زه تاسي ته وصيت كوم په ډېره د خداى ﷻ څخه) الى ان قال في اخير الحديث وانه من يعش منكم فسيرى اختلافاً كثيراً فعليكم بسنتي وسنة الخلفاً الراشدين المهدين عضوا عليها بنواجذ (او شان دادى كه څوك ژوندى پاته سي له تاسي څخه ژر دى چي ډېر اختلاف به ووينې، نو پر تاسي لاذمه ده اقتداً او پيروي زما د سنت او طريقې او د سنت د خلفاً الراشدينو يعني چي پر هدايت دي او مراد له خلفاً راشدين څخه ابوبكر، عمر، عثمان او علي ﷺ دي) عضوا عليها بالنواجز (ټينگ كړئ تاسي دا سنت د زامي په غاښو كي وهذا كناية عن كمال الاتباع السنة المذكورة.

درويش وايي: چي اختلاف په امت مرحومه كي له قديمه څخه واقع دى كالمعتزلة والروافض والشيعة وغيرها لاهل السنة والجماعة او وروسته به هم واقع كېږي تر هغو پوري چي مهدي ﷺ پيدا كېږي او عيسى ﷺ له اسمانو څخه راكښته كېږي، قال الحافظ الشيرازي قدس سره.

تو عمر خواه وصبوری كه چرخ شعبده باز
هزار بازی ازين طرفه تر بر انگيزد
روزی اگر غمی رسدت تنگ دل مباش
روشكر كن مباد كه از بد بدتر شود

وفي روح البيان بعض علماً وايي چي په دې امت محمديه كي يوه ډله پيدا كېږي چي د علماً سره د دين محمدي ﷺ په بغض لري او د فقهاؤ سره د دين اسلامي په لوى عداوت لري چي دا فرقه په نورو امتو كي نه وه، او داغه رنگه له مجتهدينو څخه د امت مرحومه او د حاميانو څخه د څلور طريقو د تصوف په سخت نفرت لري، حتى چي د سيد طائفة المجتهدين الامام الاعظم ابو حنيفة النعمان رحمة الله عليه هم لوى انكار كوي او د سپكاوي په نظر ورته گوري.

درويش وايي: چي دا ډلې په مختلفو نومانو ځان يادوي (۱) اصحاب ظواهر الحديث" چي دوى بې قرآن او حديثه بل هيڅ مذهب نه مني (۲) وهابيه" چي اتباع د محمد بن عبدالوهاب النجدي دي چي خپل مقتداً مجدد الدين بولي چي په دې كي

دوه احتماله سته فافهم، ددوی د مقتدأ په عقیده امت مسلمه تر سنه شپږ سوه کاله (٦٠٠) وروسته ټوله مشرکان دي چي ددې ډلي حال دروېش په حواله د تاریخو په یوه رساله کي چي نوم یې "البیانات الصادقة في احوال الفرقة الوهابیة" چي طبع سوې ده پوره بیان کړی دی، په حدیث صحیح کي راغلي دي چي علیه الصلوٰة والسلام وویل اللهم بارک في شامنا اللهم بارک في یمننا، خلګو ورته وویل وفي نجدنا؟ علیه الصلوٰة والسلام درې واره خپل خبره تکرار کړه او خلګو وفي نجدنا ورسره تکرار کړه، اخیر علیه الصلوٰة والسلام دا خبره وکړه هنالک یطلع قرن الشیطان "په نجد کي یو محمد بن عبدالوهاب النجدي پیدا سوی دی (٣) سلفیه" چي ددې ډلي پوره حالات دروېش په لویه رساله کي چي نوم یې سیف الکندهاري علی عنق السلفي دی چي هغه هم دا اوس چاپ سوې ده او د خواهشمندانو په وړاندي ده (۴) پنج پیریه" دا یوه مرکبه ډله ده له وهابیه او سلفیه وو څخه.

وَيَقُولُونَ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ

او وایي کفار د مکې ولي نه نازل کړل کېږي پر محمد ﷺ یو دلیل له جانبه څخه د خدای (ﷻ) دده.

یوه سه: چي له نزول څخه مراد دا نه دی لکه نزول القرآن بلکې مراد وجود د دلیل د نبوت دده دی او مراد ددوی هغه دلیل دی چي دوی به غوښتی لکه چي بعضو به ویل چي د مکې مځکه ټوله غرو نیولې ده جاري اوبه هم نه لري، نو ته ستا خدای ته ووایه چي دا غرونه ایسته کړي او لویه واله دي د اوبو په مکه کي تېره کړي چي موږ پر دواړو غاړو د ولې باغونه جوړ کړو، او بعضو به ویل چي د صفا غر دي د سرو زرو سي چي پر دښمنانو به هغه سره غالب وګرځوو.

فَقُلْ إِنَّمَا ٱلْغَيْبُ لِلَّهِ فَٱنتَظِرُوٓا۟ إِنِّى مَعَكُم مِّنَ ٱلْمُنتَظِرِينَ ﴿٢٠﴾

ته ورته ووایه چي د غیبو شانو علم خاص په خدای ﷻ پوري دی، یعني مقترحه غوښتني علم یې د خدای ﷻ سره دی، نو خدای ﷻ د حکمت له لاري هغه مقترحه شیان نه نازلوي "فانتظروا" نو تاسي انتظار کوئ و آیاتو مقترحه

وته او يا انتظا کوئ، چي خدای ﷻ به محق او مبطل سره جلا کړي، زه ستاسي په انتظار کي یم وقضأ الهي ته په احقاق کي د حق او په ابطال کي د باطل، یعني خدای ﷻ حق چي اسلام دی او باطل سره جلا کړی چي حق یې پر باطل غالب کړی وکذالک فعل الله عزوجل.

وَإِذَآ أَذَقْنَا ٱلنَّاسَ رَحْمَةً مِّنۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُمْ

چي موږ وڅکه وو یعني ورسوو خلګو ته یعني اهل مکه ته وهم المشرکون رحمة یعني فراخي د رزق او صحت او عافیت من بعد ضرأ "مستهم" وروسته تر ضرر چي دوی ته رسېدلی ؤ، یعني قحط د رزق او یا مرض په بدن کي الی غیر ذالک من الاهل والعیال.

إِذَا لَهُم مَّكْرٌ فِىٓ ءَايَاتِنَا

ناګاه دوی چم کوي په آیاتو زموږ، مجاهد رحمة الله علیه وایي چي مراد له مکر څخه تکذیب د آیاتو او استهزأ په آیاتو سره ده، چي په ظاهره خو دوی تکذیب د رسول ﷺ او اراده د شر وه علیه الصلوٰة والسلام ته ښکاره کوي دون تکذیب آیات الله سبحانه وتعالی لکن الشر والتکذیب في الحقیقة راجع الی الله تعالی لان الآیات القرآنیة کلام الله تعالی، او مقاتل بن حیان رحمة الله علیه وایي چي مکر ددوی دا ؤ چي وروسته تر قحط به خدای ﷻ ښه بارانونه وکړل او قحط به لېري سو، دوی به دا نه ویل چي هذا ما رزقنا الله بل یقولون مطرنا بنوأ کذا، پر موږ باران وسو د فلاني ستوري له کبله لکه ثوریا مثلاً په راختلو سره چي پښتانه یې ټاپی بولي.

سوال: مکه مکرمه خو غرنی ځای ؤ، نو دوی ته باران څه نفع کول چي نه دوی کښت درلودی نه کرونده؟

ځواب: په مکه مکرمه کي چي باران پر وخت نه وه اوري، نو مکه چي ډېره ګرمه ده نو ګرمي یې نوره پسي زیاتېږي، او د سختي ګرمي په اثر قسم قسم مرضونه پیدا کېږي کالطاعون والحمی المطبقة وغیرهما، او بل ځواب دا هم دی چي اهل مکه ته غزایي مواد له خارجه راتلل، نو چي بارانونه به نه وه لاري به قطع سوي لعدم المأفي الصحاری.

درويش وايي: چي بخاري روايت كړى دى چي عليه الصلوٰة والسلام چي وليدى د اهل مكه ادبار يعني شاگرځول او نه قبلول د قرآن، نو عليه الصلوٰة والسلام وه اهل مكه ته داسي ښېرا وكړه اللهم اعني عليهم بسبع كسبع يوسف (ماته كومک راكړې پر دوى په اووه كاله كاختي، لكه اووه كاله كاختي چي د يوسف عليه السلام په وخت كي پېښه سوې وه، نو داسي كاختي پر دوى راغله چي مواشي يې ټوله هلاک سول، او پوستكي به يې خوړل او مردار او بد بويه شيان به يې خوړل، نو ابو سفيان وه عليه الصلوٰة والسلام ته راغلى او ورته وه يې ويل يا محمد ته مور امر كوې په طاعت د خداى او په وسيله رحمي سره وان قومک قد هلكوا او ستا قوم هلاک سو يعني د قحط له سببه نژدې وهلاک ته دى، نو ته خواست وكړه وه خداى ته ددې لپاره چي دا قحط دفع كړي، او په يوه حديث كي داسي هم راغلي دي چي كفارو د مكې په حضور كي د عليه الصلوٰة والسلام وويل "قالوا ربنا اكشف عنا العذاب انا مؤمنون" كريمه في موضوع آخر، نو عليه الصلوٰة والسلام د كشف العذاب خواست ددوى په باره كي خداى پاک ته وكړى، نو عذاب دفع سو او قحط ولاړى، نو بيرته هغه دوى وه هغه شرک ؤ، نو خداى جل جلاله مكافات له دوى څخه په ورځ د بدر واخستى كمامر.

قُلِ اللّٰهُ اَسْرَعُ مَكْرًا ؕ

ته ورته ووايه اې محمده (ﷺ) چي خداى جل جلاله ژر عقوبت رسولاى سي تر هغه چي تاسي په دفع كي د حق مكر كوئ كمايدل عليه اذالهم مكر آه.

پوه سه: چي عقوبت او عذاب ته د خداى جل جلاله مكر ولي وايي لوقوعها في مقابلة مكرهم كما في قوله تعالى "صبغة الله ومن احسن من الله صبغة" لوقوعها في مقابلة صبغة النصارى اولادهم في الماء المعمودية الاصفر لونها ويقولون الآن صار نصرانياً حقاً فتدبر، او يا له باب څخه د مشاكله، ولي په ذكر كي تر مكر ددوى وروسته دى، او بعض مفسرين وايي چي له مكر څخه د خداى جل جلاله استدارج مراد دى لكه په حديث مروي كي د حضرت علي رضي الله عنه من وسع الله عليه الدنيا او دى په دې نه پوهېدى چي دا به د خداى جل جلاله له خوا استدارج وي يعني چي شكر يې هم وايه فهو مخدوع عن عقله.

إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ ﴿٢١﴾

په تحقیق زموږ حفظه یعني کراماً کاتبین نوشته کوي ستاسي مګر ددې معنا داده چې ستاسي مکر له کراماً کاتبینو څخه نه دی پټ، نو څرنګه به د خالق العالمین څخه پټ وي او تاسي ته به جزاً د مکر ژر درنه کړي ولې چې خدای پاک قادر مطلق دی لامعقب لحکمه او تاسي بې قدرته یاست، نو تاسي چې ابطال الحق په باره کې د مکر سنجولی تر هغه دمخه خدای ﷻ تاسي ته عذاب د مکر ستاسي په بدر کې درکړی او حق چې دین اسلام دی پر ځای پاته دی او روز افزون پر ترقي روان دی، کریمه "یریدون لیطفؤا نور الله فافواههم والله متم نوره ولو کره الکافرون".

پوښتنه: له دې آیت څخه خو دا معلومه سوه چې د کفارو سره هم حفظه سته، نو ما علی الیمین ملکه چې د حسناتو نوشته پر غاړه لري، نو د کافر کومه حسنه نوشته کوي لعدم الحسنة لهم لان الحسنة مشروط بالایمان؟

ځواب: ما علی الشمال په اذن د ما علی الیمین ملکي سیئه د کافرانو نوشته کوي او ما علی الیمین ملکه په ورځ د قیامت پر ما کتب د شمال شاهدي اداً کوي وان لم یکتب ما علی الیمین الکافر شیئا (بستان العارفین)

فائده: په عدد کې د کراماً کاتبین اختلاف دی، عبدالله بن المبارک وایي چې پینځه دي دوې د ورځې او دوې د شپې او یوه ورسره ملګرې ده لیلاً ونهاراً، او بعض علماً یې څلور بولي وهو المشهور، سعدي شیرازي قدس سره وایي:

تو پیش ازعقوبت درعفو کوب .... که سودی ندارد فغان زیر چوب
کنون کرد باید عمل راحساب .... نه روزی که منشور گردد کتاب

هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۖ

خدای ﷻ هغه خدای ﷻ دی چې تاسي یې روان کړي یاست یعني قدرت یې درکړی دی پر تګ په بیابانو یعني پر مځکه یا پر پښو یا پر اسانو یا پر اوښانو او غیرها، او قدرت د سفر یې درکړی دی په دریاب کې یعني په ذریعه د کښتیو.

درویش وایي: چې مقصود په دې آیت کې بیان د نعمت دی پر انسانانو تاچې ددې نعمت شکر په ایمان راوړو پر توحید د خدای ﷻ اداً کړي او د بتانو عبادت پرېږدئ.

حَتَّىٰٓ إِذَا كُنتُمْ فِى ٱلْفُلْكِ

حتی چي تاسي یاست په کښتیو کي.

پوه سه: چي لفظ د فلک مشترک دی په منځ کي د مفرد او جمع فرق يې تقديري دی يعني که لفظ د فلک مفرد وي، نو پېښن د فأ يې لکه پېښن د قُفل دی چي مفرد دی او که جمع وي ضمه د فأ يې لکه ضمه د اُسد ده چي جمع د اسد ده.

پوښتنه: موږ د مفرد او جمع فرق په څه شي کوو په قرآن مبارک کي؟

ځواب: فرق يې يا په صفت سره کېږي او يا په ضمير راجع سره يعني که يې صفت مذکر ؤ او يا يې ضمير راجع مذکر ؤ، نو فلک مفرد دی، او که يې صفت او يا ضمير راجع مؤنث ؤ نو فلک په تأويل د جماعت جمع ده، د مثال په توگه په قرآن مبارک کي راغلي دي "في الفلک المشحون" نو چونکه مشحون چي صفت دی د فلک په هغه ځای کي مذکر او مفرد دی، نو په هغه آيت کي فلک مفرد دی، او په دې آيت کي د فلک لفظ جمع دی، ولي چي ضمير د جمع يې ورته راجع کړی دی يعني وجرين بهم آه "حتی اذا کنتم في الفلک" حتی چي تاسي يعني په وخت کي د سفر په کښتيو کي، نو دا لفظ د فلک جمع دی داسي تفسير يې په پښتو نه دی روا په کښتۍ کي بلکې داسي په وايو په کښتيو کي چي د پښتو لفظ د جمع دی، بخلاف لفظ کښتۍ فانه مفرد په پښتو کي.

وَجَرَيْنَ بِهِم

او تگ کوي کښتياني په دوی سره يعني بمن فيها، لفظ د جرين قرينه د جمع دی.

سوال: په "کنتم" کي خطاب ؤ، نو په بهم کي يې ولي ضمير غائب راوړی مافائدته؟

ځواب: مظهري رحمة الله عليه وايي عدل عن الخطاب الی الغيبة مبالغة فانه تذکرة لغيرهم ليتعجب من حالهم وينکر عليهم.

بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا۟ بِهَا

په نرم باد سره چي د کښتۍ د حال سره لائق وي او د چپه کېدلو بيره نه وي، او سپاره خلگ په دې باد خوشاله وي.

پوه سه: چي لفظ د "ريح" موئنث سماعي دی.

جَآءَتۡهَا رِيۡحٌ عَاصِفٌ

پوه سه: چي "جائتها" جواب د "اذا" دی او ضمير موئنث راجع وه "فلک" ته دی، راسئ ودې کښتيو ته چي خلګ پکښي سپاره دي تند باد چي د کښتيو د ډوبېدلو غالب احتمال دی.

وَّجَآءَهُمُ الۡمَوۡجُ مِنۡ كُلِّ مَكَانٍ

او راسئ وسپرو خلګو ته د کښتيو څپې دِ درياب چي د تند باد له کبله پيدا کېږي له هر طرفت څخه.

پوښتنه: جائها چي ضمير راجع و "فلک" ته وای نه ووايه بلکې ضمير د هم يې ذکر کړی چي راجع وه سواريو ته دی؟

ځواب: درياب خو کښتيو ته تاوان نه رسوي لکونها جمادات بلکې سپرو خلګو ته چي د مرګ بېره ورسره ده.

وَّظَنُّوۡۤا اَنَّهُمۡ اُحِيۡطَ بِهِمۡ ۙ

او ددوی ګمان سي ي پر دوی احاطه وکړل سوه يعني څپو احاطه باندي وکړه او د هلاک اسباب موجود سوه.

پوه سه: چي "ايقنوا" يې ولي نه ووايه سبب دادی چي د مستقبل شی يقين خو په نفس قرائنو سره پيدا کېږي وغاية امر القرائن افادة الظن في الامر المستقبل كما لا يخفىٰ.

دَعَوُا اللّٰهَ مُخۡلِصِيۡنَ لَهُ الدِّيۡنَ ۚ

دوی خدای ﷻ ته خواست کوي په داسي حال کي چي دوی مخلص وي په دې کي الى الله يعني وه هيڅ چا ته بېله خدايه خواست نه کوي نه وه بتانو ته چي دوی به شريکان د خدای ﷻ بلل په عبادت کي.

لَئِنۡ اَنۡجَيۡتَنَا مِنۡ هٰذِهٖ لَنَكُوۡنَنَّ مِنَ الشّٰكِرِيۡنَ ﴿۲۲﴾

که موږ ته نجات راکړی له دې تند باد څخه چي هلاک ورسره مظنون دی.

پوه سه: چي "لئن انجينا" مقوله د قول محذوف دی، والتقدير يقولون لئن اه، مونږ هر آئينه ستا شاكر بندگان گرځو لا لغيرك.

فائده: د مكې د مشركانو عادت ؤچي په كښتئ كښي به سپرېدله يو بت به يې له ځان سره اخستی لكن باد به تند سو او د درياب څپې به پيدا سوې او بېره د هلاك به هم دامنگير سوه هغه بت به يې درياب ته وه غورځاوه وعوا الله مخلصين الآية.

فَلَمَّآ أَنجَىٰهُمۡ إِذَا هُمۡ يَبۡغُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّۗ

نو هغه وخت چي خدای ﷻ به نجات ورکړی ودوی ته په قبلونه د دعأ ددوی نابېره او په تلوار سره به دوی بغي او ظلم پر حقوق د خلگو شروع کړی او حدود شرعيه او شکر د خدای ﷻ لکه دوی چي وعده کړې وه پرېښو او دا ظلم ددوی په مځکه کي بېله حق ؤ او بغير الحق تاكيد دی د "يبغون" ولي چي بغي خو وي ناحقه البتة.

پوه سه: چي د "بغير الحق" د قيد فائده داده چي مسلمانانو خو هم د کفارو سره په جنگ کي دوی وژني او کورونه يې نړوي او باغونه يې ورسوځي يا يې ربېي، نو دا که څه هم تجاوز دی پر کافران باندي لکن دا چونکه په امر د خدای ﷻ دی نو دا بغي بالحق ده فافهم.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَا بَغۡيُكُمۡ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمۖ مَّتَٰعَ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۖ

اې خلگو نه ده بغي او ظلم ستاسي مگر پر خپلو ځانو ولي چي وبال د بغي وه تاسي ته راجع کېږي په اخرت کي.

درويش وايي: چي ترمذي او ابن ماجه له حضرت عائشې رضي الله عنها څخه روايت کړی دی چي رسول الله ﷺ وويل اسرع الخير ثوابا البر وصلة الرحم، واسرع الشر عقوبة البغي وقطيعة الرحم.

پوه سه: چي "متاع آه" منصوب دی په عامل مقدر سره ای تمتعون متاع الحيوة الدنيا.

فائده: متاع په نصب سره قرائت دی د حفص رحمة الله عليه، او نور قاريان يې ټوله په رفع سره وايي چي خبر بعد الخبر يې د بغيكم بولي.

ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٣﴾

وروسته يعني په ورځ د قيامت رجوع ستاسي ده، نو "رجع" مصدر ميمي دی ومورِ ته، نو مورِ به خبر کړو تاسي په هغه شي چي تاسي يې عمل کاوه په دنيا کي نو پر دې ترجمه کلمه د ما په بما کي موصوله ده او عائد يې محذوف دی اې تعملونه، او "بعملکم" نو ما مصدريه دی، يعني بالجزأ على البغي والفساد، په دې آيت کريمه کي فوائد (١) ودې ته اشاره ده چي فلک نعمت دی د خدای ﷻ ولي چي خلگ محتاجه کېږي وفلک ته د درياب په سفر کي في الامور الدينية کالحج والعمرة والغزوة في سبيل الله او گاهي په امور دنياويه کي لکه تجارت لپاره د ضرورت د نفقې د عيال، په انوار المشارق کي وايي چي سفر د کښتۍ ونرو او ښځو دواړو ته روا دی کما هو مذهب الجماهير، لکن ښځو ته سفر مکروه دی، ولي چي ستر په کښتۍ کي غالباً ممکن نه دی خصوصاً په کوچنۍ کښتيو کي لضيق المحل، او بل دا چي ښځو ته ضرورت د قضأ الحاجة پيدا کېږي په حضور کي د نرو، نو غالباً به عورت غليظه ددوی په مخ کي ښکاره سي انتهى.

درويش وايي: چي دا حکم د پخوانيو کښتيو دی چي آب بازانو به خپله چلولې او په اوسنۍ زمانه کي هغه کښتۍ چي په نامه د آب گوټ يادېږي دا بېره نسته ولي چي په آب گوټ کي د نرو ځای جلا دی او د ښځو دا جلا دی او د قضأ حاجت لپاره محفوظ ځايونه سته وکذا للوضو والغسل فليس فيه انکشاف العورة اصلاً (٢) له عبدالله بن عمر ﷺ څخه روايت دی چي مرفوع الى النبي ﷺ دی لايرکب البحر الا حاجاً او معتمراً او غازياً في سبيل الله الى اخير الحديث.

مسئله: ددې حديث په رڼا کي دا واضح سوه که پر چا حج فرض وي او يا جهاد ته ځي في سبيل الله، نو پر هغه باندي رکوب د بحر واجب ده که بله لار نه وه، او داغه رنگه د علوم شرعيه وو د طلب لپاره، او که د کښتۍ راکب ته په دغه مذکوره امورو کي د درياب په سفر کي دوران الرأس يعني سر ځرخي ورپېښه سوه او عثيان المعدة يعني خواگرځی ورپېښ سو فله اجر شهيد، او که يې تجارت کاوه او بېله د درياب له لاري بله لار نه وه او تجارت يې هم لپاره د قوة

العيال ؤ لا لجمع المال هغه هم په ذکر سوي ثواب کي داخل دی، او که يو مسلمان په کښتۍ کي سپور ؤ او کښتۍ غرقه سوه دی پکښي مړ سو د دوو شهيدانو د وچي مځکي ثواب خدای ﷻ پاک ورکوي، يو خو نفس غريق شهيد دی کما ورد في الحديث النبوي الصحيح، او بل له دې سببه چي دی په طاعت پسي د خدای پاک روان ؤ کالحج والعمرة والغزوة وورد في الحديث الطويل چي د هغه حديث په يوه برخه کي راغلي دي غزوة في البحر خير من عشرة غزوات في البر، ومن فاته الغزو معي فليغز في البحر، که د چا څخه پاته سوه غزا زما په ملګرتيا کي يعني له وروسته امتيانو څخه ؤ، نو هغه دي غزا ته په درياب کي ولاړ سي يعني ثواب يې دومره دی لکه زما سره چي ملګری وي (۳) يو سړي ته چي د درياب سفر يې کړی ؤ چا ورته وويل چي په درياب کي دي څه عجائبي وليدلې؟ هغه ورته وويل چي دا عجبه مي وليدل چي زه سالم ځني راووتلم، يو قائل ډېره په زړه پوري خبره کړې ده، ، بيت

بدريا درمنافع بی شمار است .... اگر خواهی سلامت درکنار است

او سعدي شيرازي رحمه الله بيا وايي:

سود د ر يا نيک بودی گر نبودی بيم موج
صحبت گل خوش بدی گرنيتی تشويش خار

ښهانه لطيفه: حکايت دی چي يو نحوي عالم په کښتۍ کي سپور سو، نو ملاح يعني چلونکي ته د کښتۍ يې وويل په علم نحو خبر يې؟ ملاح ورته وويل يا، نحوي ورته وويل چي ستا نيم عمر عبث دی، اخير کښتۍ په درياب کي تر څپو لاندي راغله، ملاح نحوي ته وويل چي آب بازي دي زده ده؟ نحوي ورته وويل يا ملاح ورته وويل ستا ټوله عمر عبث تېر سو (۴) له آيت مبارک څخ معلومه سوه چي بغي او فساد او تعصب وعناد او کفران د نعمت د رب العباد له هېري څخه د عهد د خدای پاک پېښېږي او له همېشه توب څخه پر ګنهو، ددې نتيجه مواخذه او انتقام دی اما في الآخرة فقط واما في الدنيا والآخرة کما في غزوة بدر لکفار مکه چي اوويا کسه يې مردار سوه او اوويا کسه يې بنديان سوه.

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا

يعني حال عجيبه د ژوند د دنيا چي حال يې دادى چي ډېر ژر زائلېږي او خلګ په خطاوتلي دي چي زه به ژونی يم تر ډيره پوي.

پوه سه: چي مراد له ژر زائلېدلو څخه نسبت وه ژوند ته د آخرت چي هغه زوال ناپذير دی فلا يرد السؤال باعمار الامم الماضية چي په سوو کلونه بې عمرونه وه کعمر نوح ﷺ وعمر فرعون ونمرود وغيرهم.

كَمَآءٍ أَنزَلْنَٰهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهِۦ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَٰمُ

لکه اوبه چي نازلي يې کړو موږ له اسمان څخه او يا له وريځي څخه فان کل ما علاک سمأ، نو سره ګډوډ په هغو اوبه شنه کېدونکي شيان د مځکي يعني د ډېروالي څخه يو په بل کي جاروځي، له هغو نباتاتو څخه چي خلګ يې خوري يعني مېوه او حاصل د هغو لکه غنم، جوار، اوربشي، مېوه داري درختي، سبزي جات لکه سبزي، روميان، انګور، انځير، پتاتې الى غير ذالک او يا چارپايان يې خوري لکه اوښ مرغۍ ځوزان وغيره.

حَتَّىٰٓ إِذَآ أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ

تر هغه وخته پوري چي واخلي مځکه خپل حسن او سرسبزي او شادابي په رنګارنګ نباتاتو سره او ګلانو سره حتى دښتونه او مځکه ډېره ښائسته سي ولي چي د مځکي ښائست او سرخي وسپېدي هم دغه قسم قسم نباتات او ګلان دي.

وَظَنَّ أَهْلُهَآ أَنَّهُمْ قَٰدِرُونَ عَلَيْهَآ

او د مالکانو دِ مځکي دا غالب ګمان سي چي موږ قادر يو پر دې مځکه يعني پر غلې او حاصلاتو د مځکي يعني موږ به حاصلات د درختو تولهؤ په شکولو سره او د مځکي د غنمو په لو او غوبل کولو سره او پر دغو حاصلاتو به نفع اخلو او د عيال نفقه بې کوو.

أَتَىٰهَآ أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَٰهَا حَصِيدًا

نو پر دغه مځکه زموږ قضأ راسي چي کښت د کښتو مرض متوجه سي يا ژلۍ

پر اوري او يا د درختو بعض آفات پر نازل سي، يا د شپې يا د ورځي نو وګرځو موږ دغه کښتونه حصيداً يعني متشابها په ريبل سوي کښت سره.

كَأَن لَّمْ تَغْنَ بِالْأَمْسِ

لکه چي دې مځکي يعني کښت د مځکي بحذف المضاف درنګ او بقايه نه وه پروند، اى قبيل ذالک الزمان اى القريب الماضي وهو الامس.

پوه سه: چي دا تشبيه المركب بالمركب ده، نو مشبهه يې حيوٰة الدنيا، د سړي د سره د غفلت او طول دده او نابيره مرګ راتګ دی پر ده په حال کي د غفلت او مشبه يې مضمون د حکايت دی يعني مځکه سرسبزه او کښتونه پر حاصلاتو راغله او د صاحب د کښت دا ظن غالب ؤ چي حاصلات د مځکي جمع کولای سم نابيره آفتونه پر نازل سوه او کښت له منځه ولاړی، نو دا توهم دي ځوک نه کوي چي حرف تشبيه خو ماء داخل دی، نو بايد مشبه به ماء سي، ولي چي دلته خو تشبيه د مفرد بالمفرد نه ده بلکې تشبيه د مضمون بالمضمون ده فافهم.

كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

لکه مامر موږ تفصيل د آياتو قرآنيه وو کوو چي مشتمل پر مواعظو او پر اوامرو او منهياتو او پر تمثيلاتو وي د تفهيم لپاره کوو د هغه قوم لپاره چي دوی تفکر په آياتو قرآنيه وو کي کوي يعني په عقل سليم د عناد او حسد ځخه خلاص وي و انما خصهم بالذکر لانهم هم المنتفعون بالآيات القرآنية لا اهل الحسد والعناد والشرک.

درويش وايي: چي وجه د تشبيه په دې آيت کي داده چي باران چي اوري په قدر د حاجت الناس والزرع فائده کوي او که تر حد د اعتدال بالا سوه ضرر رسوي هم کوروته د خلګو او هم کښتوته، دغه رنګه مال که په قدر مايندفع به ضرورة الاهل والعيال ويحصل به المقاصد الدينية کالحج والانفاق في سبيل الله وغير ذالک والدنيوية کالانفاق على الاهل والعيال کان نافعاً، او که مال زائد وي تر قدر د حاجت وکان موجبا لارتکاب المعاصي کشرب الخمر والزناٴ وغير ذالک

او دغه رنگه مال کثير سبب د تفاخر او کبر او ظلم گرځي کما قال الله عزوجل ان الانسان ليطغى ان راه استغنى، کما قال الشاعر:

توانگری کشدت سوی عجب ونخوت وناز
خو شست فقر که دار د هزار سوز و نیاز

او بعض مفسرين رحمهم الله وايي چې څه وخت چې باران اوري يو ځای قرار نه نسي بلکې پر اطرافو بهېږي دغه رنگه مال د دنيا يو ځای قرار نه لري يعنې د يوه مالک په لاس کې بلکه هر روز دردست ديگری باشد وهرشب بايکی عقد مواصلت بندد، نه عهد او را وفايی ونه وفايی بقايی، قال الشاعر:

گنج امان نيست درين خاکدان .... مغز وفانيست درين استخوان
کهنه سرا يست بصد جاگرو.......... کهنه و اندر گر و نو بنو
مکن عشق باهمچنين د لبری .... که هر بامدادش بود شوهری

وَاللّٰهُ يَدْعُوٓا اِلٰى دَارِ السَّلٰمِ ؕ

او خدای پاک دعوت ورکوي ټولو خلګو ته، فالمفعول محذوف ای الناس لعمومه او دا دعوت پر لسان د عليه الصلوٰة والسلام دی او د تابعانو دده په علم او عمل کې الى يوم نفخ الصور وه دار السلام ته.

پوه سه: چې سلام يا مصدر دی يعنې دار السلامة من جميع الآفات والامراض والبليات والفتن وهو الجنة، او يا سلام صفت مشبه دی او نوم د خدای پاک دی، نو اضافت د دار وخدای جل جلاله ته تشريف المضاف د چې دار دی وهي ايضاً الجنة فالاضافة من قبيل بيت الله للكعبة المباركة، او بعض مفسرين رحمهم الله وايي چې مراد له سلام څخه التيحة دی، نو جنت ته چې دار التحية وايي له دې سببه چې جنتيان يو وبل ته په وخت کې د ملاقات وايي سلام عليک او ملائکه هم ودوی ته سلام وايي قال الله تعالى "والملائكة يدخلون عليهم من كل باب يعني وتقول سلام عليكم بما صبرتم فنعم عقبى الدار" او په اخير کې سلام قولاً من رب رحيم په حديث صحيح کې چې روايت يې جابر رضي الله عنه کړی دی چې عليه الصلوٰة والسلام ته ملکې راغلې او دی مبارک بيده ؤ، نو ملکو سره وويل ان لصاحبكم هذا مثلاً

فاضربوا له (دې صاحب لره ستاسي يعني عليه الصلوٰة والسلام لپاره يو مثال سته ورته بيان يې کړی بعضو ملکو وويل چي دی خو بيده دی يعني نو د مثال ويلو څخه څه فائده ده، او بعضو ملکو وويل چي سترګي يې بيدې دي او زړه يې وينښ دی يعني قابل د فهم خو زړه دي هغه زړه دده وينښ دی، نو دوی وويل چي مثال دده لکه مثال د هغه سړی دی چي سرای جوړ کړي يعني ډېر زيبا او قشنګ، او په هغه کي لويه مېلمستيا جوړه کړي يعني اطعمه لذيذه من کل نوع، او دغه سرای والا يو سړی واستوي چي ټولي محلې والو ته دي عمومي اعلان وکړي چي رائحئ فلاني خان عمومي ډوډۍ کړې ده، نو د اعلان کونکي دعوت که څوک ومني نو به سرای ته ورسي او ورجي وغوښي مثلاً به وخوري او سرای جوړونکی به هم څني راضي سي چي زما مېلمستيا ته راغلې، او که څوک د داعي ستونه مني (يعني تکبراً) نو به نه سرای ته داخل سي او نه به د مېلمستيا ډوډۍ وخوري، بيا ملکو سره وويل چي تاسي ددې مثال ترجمه او تاويل د ته بيان کړي چي يعني چي عليه الصلوٰة والسلام په وه پوهېږي، بيا بعضو ملکو وويل چي دی خو بيده دی څرنګه به وپوهېږي، نورو ملکو وويل چي سترګي يې بيدې دي زړه يې وينښ دی يعني په تاويل د مثال پوهېږي ولي فهم خو د زړه کار دی، نو ملکو ورته وويل ي دار جنت دی (يعني خدای ﷻ ډېر زيبا جوړ کړی دی چي په جنت کي هغه شيان سته چي نه سترګو ليدلي دي او نه چا تفصيلاً اورېدلي دي او نه د چا په زړه کي ور ګرځېدلي دي کما جا في حديث آخر) او داعي الی الجنة ته محمد ﷺ دی فمن اطاع محمداً فقد اطاع الله ومن عصی محمداً فقد عصی الله ومحمد فرق بين الناس (يعني بين المؤمن والکافر) رواه البخاري.

وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٢٥﴾

او هدايت کوي خدای ﷻ يعني دلالت موصله الی المطلوب کوي له خلګو څخه وه هغه چاته چي د خدای ﷻ اراده ورته وسي (يعني چي څوک طالب د هدايت سي) وهغه لاري ته چي سمه لار وي وهو الاسلام ودين محمد ﷺ او لار د وصل کېدو ده و خدای ﷻ ته.

حکایت: بمناسبة الآیت، تاریخ اسلامي وایي چي یو باچا وو په پښو امتو کي چي کافر هم ؤ یو ښار گوتي یې جوړ کړی ډیر ښائسته او ډیره جانفشاني یې وکړه په ښائست کي د ښار، وروسته یې عمومي مهماني وکړه خلگ فوج درفوج مهمانۍ او د ښار سیل ته راروان وه په دروازه کي د ښار یې یو نوکر درولی ؤ چي هر سړي چي د ښار گوتي ډوډۍ یې خوړلې وي پر دروازې تېرېږي تاسي پوښتنه ځني وکړئ چي په ښار گوتي کي کوم عیب خو تاسي ونه لیدی، نو خلگو به پهره دار ته ویل چي هیڅ عیب نه وه پکښې، وروسته یو څو کسه په لباس کي د ملنگیانو چي شړې یې پر اوږو وې راغله چي ډوډۍ یې وخوړله پهره دارانو پوښتنه ځني وکړه چي په ښار کي خو مو عیب ونه لیدی؟ هغو ورته وویل چي دوه عیبه پکښې وه، دربان باچا ته دا خبر ورکړی ددې خلگو د وینا، باچا وویل چي زه په یوه عیب نه وم راضي دوی دوه عیبه پکښې ولیدل، حکم یې وکړی چي دا خلگ راولئ، خلگ چي یې وروستل باچا پوښتنه ځني وکړه چي دوه عیبه څه شي وه چي تاسي دعوه کړې وه؟ هغو خلگو ورته وویل چي یو عیب یې دادی چي اخیر الامر به دا ښار خرابېږي، او بل عیب یې دادی چي مالک د ښار به یو وخت مري، باچا وویل چي تاسي ته داسي ښار درمعلوم دی چي خرابېږي به نه او نه به یې مالک مړ کېږي؟ هغو ورته وویل هو! نو هغه سرای چي نه خرابېږي جنت دی او د جنت د نعمتو بیان یې ورته وکړی او بادشاه ته یې دعوت د جنت ورکړی، او ورته وه یې ویل چي مالک د جنت خدای پاک دی چي حي لایموت دی او واحد لاشریک دی، او بادشاه ته یې وویل چي په مقابل کي د جنت بیا مالک د جنت دوږخ پیدا کړی دی چي ځای او بندي خانه د مشرکانو دی، نو دې نصیحت لوی تاثیر په باچا کي وکړی، نو ایمان یې راوړی وخرج من ملکه هارباً تائباً.

لِلَّذِيْنَ اَحْسَنُوا الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌ

پوه سه: چي "الحسنی" مبتدأ ده او زیادت پر عطف دی، او "للذین" خبر مقدم دی، والمعنی د هغه کسانو لپاره چي عمل په اخلاص کوي په دنیا کي ښه دار سته په اخرت کي چي جنت دی، او زیاتوب هم سته چي دیدار د رب العزت دی.

پوه سه: چي احسان په عمل کي هغه دی چي په حديث طويل کي چي روايت يې بخاري او مسلم کړی دی له عمر ﷺ څخه چي جبرائيل ﷺ چي وه عليه الصلوٰة والسلام ته راغلی په حضور کي د اصحابو ﷺ د عليه الصلوٰة والسلام څخه يې پښتنې کولې ماالايمان؟ ماالاسلام، او عليه الصلوٰة والسلام جوابونه ورکوله په اخير کي د حديث يې ورته وويل ماالاحسان؟ عليه الصلوٰة والسلام ورته وويل ان تعبدالله کانک تراه فان لم تکن تراه فانه يراک.

فائده: د الحسنی تانيث په اعتبار د موصوف دی ای المثوبة الحسنی چي هغه جنت دی.

درويش وايي: چي په رؤيت کي د خدای ﷻ اختلاف دی، معتزله له دې څخه منکر دي، او طوسي په خپل کتاب تجريد کي وايي "ورؤية الله تعالی کمايزعمونه اهل السنة والجماعة باطل" وروسته يې دلائل عقليه ډېر راوړي دي چي په راوړلو کي يې فائده نسته بېله تشويشه د عمومي افکارو، امام قرطبي چي تفسير قرطبي دده شاندار تفسير دی په کتاب الرؤية کي وايي هذا تفسير قد استفاض واشتهر فيما بين الصحابة ﷺ والتابعين ﷺ ومثله لايقال الا بتوقيف انتهی، ترجمه: تفسير د زيادت په رؤيت د خدای ﷻ داسي تفسير دی چي مستفيض او مشهور دی په منځ کي صحابه کرامو ﷺ او د تابعينو او داسي خبره يعني د عقل لار ورته نه وي ځوک يې نه وايي بېله علم ورکولو د شارع الشريعة ﷺ له خوا، او په حديث صحيح کي چي روايت يې مسلم او ابن ماجه کړی دی له صهيب ﷺ عن النبي ﷺ، قال اذا دخل اهل الجنة الجنة يقول الله تريدون شيئاً ازيدکم (چي داخل سي اهل د جنت وجنت ته، نو الله تبارک وتعالی ووايي تاسي اراده لرئ د يو شي چي درزيات يې کړم) فيقولون الم تبيض وجوهنا الم تدخلنا الجنة وتنجينا من النار (جنتيان ورته ووايي آيا تا خدايه زموږ مخان نه دي سپين کړي يعني په نور سره يعني سپين کړي دي دي، آيا موږ دي نه يو داخل کړي وجنت ته يعني داخل کړي دي يو، آيا موږ ته دي نجات نه دی راکړی له اور څخه بلکې راکړی دي دی، ددوی غرض داوي چي تر دې شيانو به نور زائد څه شی وي) فيکشف الحجاب فما اعطوا شيئا احب اليهم من النظر الی ربهم (نو خدای ﷻ حجاب د کبريا د خپل ذات جليله څخه ايسته کړي، نو دوی ته نه وي ورکړل سوی يو شی چي محبوب وي دوی ته تر

دیدار د خدای جل جلاله) ثم تلا هذه الآية يعني "للذين احسنوا الحسنى وزيادة (بيا عليه الصلوٰة والسلام په تفسير د زيادت برؤية الله تعالى دا آيت ووايي).

درويش وايي: چي امام مظهري رحمة الله عليه په خپل تفسير كي په ډېرو سندو سره تفسير د زيادت په رؤيت سره راوړی دی.

درويش وايي: چي دلائل عقليه د طوسي پوچ او بې بنياد دی، مولنا روح رحمة الله عليه په مثنوي کي وايي:

پای استدلال پاچو بین بود ...... پای چوبین سست وبی تمکین بود

جمال یار ندارد نقاب پرده وبی ...... غبار ره نیشان تا نظر توانی کرد (حافظ)

وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ

نه به وي پټ کړي مخان ددوی گرز چي په هغه کي تور والی وي او نه ذليل والی لکه دوږخيان.

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٦﴾

دغه موصوف بالاوصاف المذكور كسان دي اصحاب د جنت او دوی په جنت کي همېشه وي، لايخرجون منها ولا يموتون ولا يمرضون بخلاف الحيوٰة الدنيا.

وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا

دا موصول عطف دی پر "للذين احسنوا آه" پر مذهب د هغه چا چي عطف د معمولي وده عاملينو پر معمولي د عاملين مختلفينو چي مجرور په معطوف او په معطوف عليه مقدم وي روا بولي كما في الدار زيد والحجرة عمرو، كما في الكافية وشرحها لعبد الرحمن الجامي قدس سره.

پوه سه: چي "والذين" مبتدأ ده خبر يې "جزأ سيئة" دی، والتقدير جزأ الذين كسبوا السيئات جزأ سيئة بمثلها، يعني موږ جزأ وركوو د هغه چا چي سيئه يې په مقدار د مثل د هغې سيئه لايزاد فيها.

وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۖ مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ

او مخان ددوی به په ذلت ککڼ وي، نسته دوی لره د عذاب څخه د خدای جل جلاله ساتونكي يعني نه د دنيا له عذاب څخه او نه د آخرت.

پوه سه: چي كلمه د "من" زائده ده استغراق د نفي كما لا يخفٰى.

كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِّنَ الَّيْلِ مُظْلِمًا

گويا پټ مخان د دوی تو تو د شپې چي تاريكه وي، قطعاً جمع د قطعة ده مفعول ثان ده اغشيت دی او من الليل صفت د قطعاً دی او مظلماً حال دی د ليل څخه، او مفعول اول د اغشيت وجوههم دی چي په ځای كي د فاعل د اغشيت چي فعل مجهول ودريدی او مرفوع سو.

أُولَٰئِكَ أَصْحَٰبُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢٧﴾

او دغه كسان دي اوسېدونكي د اور چي دوی به په دغه اور كي همېشه وي لا يخرجون ولا يموتون.

درويش وايي: چي علامة بغدادي السيد محمود الآلوسي رحمة الله عليه په تفسير كي د جزء (۱۱) ص (۱۰٦) كي وايي چي وعيديه چي په بل نامه يې معتزله بولي په دغه آيت سره دليل وايي پر خپل مذهب فاسد چي گناه كبائر والا چي بې توبې مړ سي ځای يې ابدي دوږخ دی؟

ځواب: سيئات خو كفر ته هم شامل دي او دغه رنگه كبائر او صغائر ته هم، نو كه آيت پر خپل عموم پاته سي نو بايد گناه صغائر والا هم خالدين في النار وي ولم يقل به احد، نو موږ ته دلائل صحيحه پر دې قائم دی چي اهل معاصي وو ته خلود في النار نسته، فيجب تخصيص الآية بمن عداهم وهم الكفار، او بل ځواب دادی چي اهل كبائر د مؤمنانو داخل په الذين احسنوا كي دي بناً على ما اخرج ابن جرير وابن المنذر وابو الشيخ وغيرهما رحمهم الله عن ابن عباس رضي الله عنهما چيَ د "الذين يحسنون" څخه مراد قائلون د لا اله الا الله دي ای المؤمنون مطلقاً كه كبائر والا وي او كه نه فلا يدخل عصاة المؤمنين في القسم الآخر يعني والذين كسبوا السيئات آه، ولي چي ددې دوو ډلو حكمونه سره منافي دي يعني لا يرهق وجوههم الآية، وترهقهم ذلة كانما الآية، او بل ځواب دادی چي الف ولام په الذين كسبوا السيئات آه كي لپاره د استغراق دی يعني من الصغائر والكبائر والكفر او د داسي چا خلود في النار خو مجمع

عليه لجميع الامة، او امام مظهري په جواب كي د سوال اود دليل ددوی داسي ويلي دي چي په دمخه آيت كي خدای پاک وويل "جزأ سيئة بمثلها، فيقضى الآية المذكورة ان جزأ اصحاب الكبائر من المؤمنين دون الكفر وفوق الصغائر لايصح الحكم على العموم بالخلود في النار" نو مشار اليه د "اولئك اصحاب النار الآية" تولـه من كسب السيئات نـه دي بلكې كافران دي، هذا تحقيق هذا المقام ومن الله التوفيق وبه الاعتصام.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنتُمْ وَشُرَكَاؤُكُمْ

هغه ورځ چي موږ حشر او ژوندي كوو دواړې ډلې، حال كونهم جميعاً، بيا موږ وو ايو وه هغو كسانو ته چي شريک يې وايه خدای ﷻ ته "مكانكم" منصوب دی په فعل مقدر سره ای الزموا امكانكم تاسي پر خپلو ځايو ودرېږئ، او "انتم" تاكيد دی د ضمير د الزموا المحذوف، او شركائكم عطف دی پر انتم.

فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ

او موږ قطع كړو هغه پيوند چي د عبدة الاصنام او ددوی د معبودينو تر منځ ؤ يعني هر معبود چي بتان دي لـه خپلو عابدينو څخه وبالعكس، او يا معنى د زيلنا بينهم داده چي جلا كړو موږ مؤمنان او كافران كما في قولـه تعالى "وامتازوا ايها المجرمون".

وَقَالَ شُرَكَاؤُهُم

يعني بتان چي دوی شركأ د خدای ﷻ گرځولي وه.

سوال: بتان خو جمادات وه نو څرنگه دوی خبري كوي؟

ځواب: هذا من قبيل قولـه تعالى انطقنا الله الذي انطق كل شيئ، يعني هغه وخت چي اعضأ د گناه كونكي پر ده شاهدي ادأ كړي.

مَّا كُنتُمْ إِيَّانَا تَعْبُدُونَ ﴿٢٨﴾

تاسي نه واست اې عابدينو چي زموږ عبادت موكاوه يعن چي موږ له تاسي څخه طلب د عبادت كاوه، د كافرانو مشركانو د ډېري نااميدی ځای دی چي دوی به عليه الصلوٰة والسلام ته ويل هؤلأ شفعائنا عندالله، يا به يې ويل مانعبدهم الا ليقربنا الى الله زلفى.

فَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغٰفِلِيْنَ ﴿۲۹﴾

كافي دى خداى جل جلاله "البا زائدة في الفاعل" شاهد زموږ او ستاسي تر منځ موږ وو يعني بتان وايي د عبادت څخه ستاسي موږ غافل ؤ، يعني په حقيقت كي تاسي د خپلو اهوا زائغه وو او د شياطين عبادت كاوه چي تاسي امر كولاست زموږ په عبادت سره.

فائده: ان يا مخفف د مثقل دى يعني انا كنا او كلمه د لام په لغافلين كي فرق ده په منځ كي د ان شرطيه او مخفف د مثقل، او يا كلمه د ان نافيه ده او كله د لام په لغافلين كي په معنى د الا ده، اى ماكنا الا غافلين عن عبادتكم، ولي چي موږ نه عقل درلودى او نه سمع او بصر، نو موږ څرنګه ستاسي په عبادت پوهېدلو.

هُنَالِكَ تَبْلُوْا كُلُّ نَفْسٍ مَّآ اَسْلَفَتْ

پوه سه: چي "هنالک" ظرف مكان دى اى في ذالک المقام الدهش يعني چي ډېر د خوف او دهشت ځاى دى او يا په دغه وخت وخت كي د دهشت او حيرت باستعارة ظرف المكان لظرف الزمان "تبلو" من البلوى والاختبار چي په فارسي يې معنا ده بيازمودن او په پښتو يې معنا ده ازمايښت مكان يا زمان امتحان كېږي "كل نفس" د هر نفس كه مؤمن وي او يا كافر او كه مطيع وي او كه عاصي او خبرېږي به "ماسلف" يعني په هغه عمل چي ده په دنيا كي كړى وي او نفع يا ضرر بې ويني، او بعض مفسرين رحمه الله عليه وايي چي تبلو په معنى ده تتبع دى والمعنى چي متابعت به كوي هر نفس د خپل عمل به يې بيايې وجنت او يا دوږخ ته.

وَرُدُّوْٓا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰىهُمُ الْحَقِّ

او دوى به رد كړه سي خداى جل جلاله ته اى الى جزائه اياهم په هغو عملو چي دوى په دنيا كي كړي وه "مولى هم الحق" چي رب د دوى دى په حق سره لا ماتخذوه اوليا من الاصنام.

سوال: په بل ځاى كي خداى جل جلاله وايي" وان الكافرين لا مولىٰ لهم.

جواب: مولى په هغه ايات كي په معنى ده ناصر دى او په دې آيت كي په معنى د رب او مالک دى فلا منافات بين النفي والاثبات.

وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ۝

او زائل باطل سي هغه سي چي مشركانو يې دعوه كوله د بتانو په باره كي چي دا شركا الله دي، او يا يې ويله چي زموږ خدايان يعني بتان زموږ شفاعت كونكي دي زموږ دپاره يعني دغه دوې دعوې چي دوى كولې په هغه ورځ د قيامت بې د د ماغو څخه ووزې، بعض سادات كرام رحمة الله عليه وايې د غره كينل په نوكانو اسان دي تر زوال د هوا نفساني چي په چا كي ټينګ سي كما فى المشركين من اتباع الهوى في عبادة الاصنام.

پوه سه: ده خداى جل جلاله نه دي خوښ هغه عمل چي په هغه كي التفات وغير الله ته وي كه نفس وي او كه غير د نفس څخه وي، او دغه رنګه د خداى جل جلاله نه دى خوښ هغه زړه چي مشترك په محبت اختياري د غير الله من شهوات النفس وغيرها وي، محمد بن حسان رحمة الله عليه وايې چي زه د لبنان په غره كي ګرځېدم چي يو سړى د يو غاره څخه را ووتى چي ګرمي ده غره يې لكه مخ چي ورسوى وي چي زه يې ولېدم راسه ميدان يې كړه ما پسي ميدان كړه او ورناري مي كړه چي ماته يو نصيحت وكړه، په يوه كلمه سره چي زما ډيره فائده په كښې وي ده په ځغاسته كي راته وويل چي د خدايه څخه ببرېږې ولي خداى غيور دى نه خوښه وي په زړه كي د بنده ما سوىٰ د خپل ځان.

قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

ته ووايه يا محمد صلى الله عليه وسلم ودوى ته يعني مشركانو ته څوك دى چي تاسي ته رزق دركوي د آسمان څخه يعني په بارانو يا واوره سره په اورېدو او د مځكي څخه يعني دنباتاتو چي ستاسي غذاوي يا ستاسي د حيواناتو رزق وي يعني دا كارونه خداى واحد لاشريك كوي او كه يې ستاسي خدايان بتان كوي.

أَمَّن يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ

او څوك دى مالك د اورېدو د غوږو، او د ليدلو د سترګو يعني د خلګو "پوه سه سمع يې مفرد راوړه او ابصار يې جمع نكته يې دا ده چي سمع مصدر دى په استعمال كي مفرد او جمع سره برابر دى، او استعمال يې په قوت سامعه كي نادر

دی، او بصر که څه هم مصدر دی لکن استعمال يې په عضو مخصوص کې دی، او يا معنی داده چې څوک دی چې په غوږنو او رګو او پلو سره دي اوږدل او ليدل وکړي، او يا معنی داده چې څوک دی چې ساتنه د دغو دوو وختو کوي مدةً مديدةً ای مدة العمر او سره ددې چې دغه دوه ظاهر هم دي او ډېر ضعيف هم دي.

وَمَنْ يُّخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ

او څوک دی چې راباسي ژوندی حيوان له مړي څخه چې نطفه د هګۍ ده او يا راباسې مړ شی د ژوندي څخه يعني نطفه يا اګۍ ده د ژوندي حيوان څخه.

درويش وايي: چې ظاهره معنی د آيت خو داغه ده او بعض مفسران وايې چې مراد د حی څخه مؤمن دی کابراهيم ﷺ او مراد د ميت څخه کافر دی لکه ازر چې پلار د ابراهيم وو، او ميت من الحی لکه کنعان زوی د نوح ﷺ وو د نوح عليه السلام او بعض مفسران وايې چې مراد د حی من الميت څخه ولادت د عالم د جاهل پلار څخه او ميت من الحی لکه جاهل زوی د عالم پلار څخه وهذا کثير جدا.

وَمَنْ يُّدَبِّرُ الْاَمْرَ

څوک تدبير او کارسازي او عواقب ته کتل کوي او عالم دی د سمواتو وما فيها او د مځکي وما عليها په احوالو.

فَسَيَقُوْلُوْنَ اللّٰهُ

پوه سه: چې لفظ د الله دا خبر د مبتدأ محذوفي دی يعني ژر دی چې دوی به ووايې چې هو الله ولي چې د دې کار نسبت دوی وخپلو خدايانو ته نسي کولای لانه خلاف البداهة الاولية مثل ان يقول احد ان الثلاثة زوج يعني درې جوت دي.

فَقُلْ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿۳۱﴾

آيا تاسي د داسي مقتدر خدای ﷻ د عذابه نه بېرېږئ چې بتان مو ورسره شريکان کړي دي.

فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ

دغه څوک چې دغه کارونه يې کړي دي او کوي يې او تاسي هم اقرار په وکړی

کما مر قریبا "الله" ای المستحق للعبادة، چي ستاسي تربیه کونکی دی ولي هم يې تاسي پیدا کړي یاست او تاسي ته رزق درکوي نو وجدان او برهان پر دې شاهد دی چي معبود بالحق هم داغه ذات دی وحده بلا شریک "الحق" چي وجود يې ثابت دی په اولوهیت کي هیڅ شبه نسته.

فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَٰلُ ۖ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾

پوه سه: چي دا استفهام انکاري دی ای لیس شئ بعد الحق الا الضلال ای الکفر والشرک، چیري تاسي مصروف سواست د حقه وباطل او ضلال ته.

سعدي شیرازي رحمة الله علیه:

ترسم نرسې بکعبه ای اعرابی ... کین ره که تو میروی بترکستان است
واقف نمي شوند که گم کرده اند راه ... تا راه روان براه نمايې نمیر سند

كَذَٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾

داغه رنگه حق سوې ده خبره د خدای جل جلاله، پر هغو کسانو چي سرکښي په کفر کي کوله او قابل د طلب د صلاح نه دي، چي دوی ایمان نه را وړي.

پوه سه: چي ذالک اشاره ده ومصدر مفهوم ته د حق یعني لکه چي ثابت سو حق والی ده ربوبیت د خدای او دا چي لیس بعد الحق الا الضلال.

پوه سه: چي مراد د کلمة ربک څخه حکم ازلي د خدای جل جلاله یعني لاملئن جهنم من الجنة والناس.

قُلْ هَلْ مِن شُرَكَائِكُم مَّن يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ۚ

ته ورته ووایه یا محمد صلی الله علیه وسلم یعني مشرکینو ته د مکې چي ایا سته د شرکا څخه ستاسي یعني تاسي يې د خدای جل جلاله شریکان بولې د خدای سره په عبادت کي چي اصنام او بتان دي داسي څوک چي ابتدأ د خلق د مخلوقاتو دي کړې وي" بیا وروسته دي ژوندي کوي.

سوال: مشرکین خو د اعادة بعد الموت څخه منکر وه که څه هم ابتدأ د خلق ده د خدایه څخه بلله نو څه رنگه په اعادة بعد الموت دوی ته الزام او قناعت ورکړه سو.

جواب: بدء الخلق د خدای د خوا خو دوی مانه نو اعادة بعد الموت خو اسانه ده

فی الظاهر تر بدء الخلق وان كان بالنسبة الى قدرته تعالى سوأ نو الزاما بايد دوی په اعادة بعد الموت هم قانع وي نو ځکه خدای ﷻ ودوی ته په جواب کي خدای ﷻ امر کړی علیه الصلاوة والسلام په جواب ورکولو سره.

قُلِ اللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهٗ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ﴿۳۴﴾

ته ورته ووایه دوی ته چي الله ﷻ ابتدأ د خلق د اشیا کړې ده او بیا یې بېرته بعد الموت ژوند ته راګرځوي، نو څه رنګه تاسي صرف نظر ګرځوې د عبادت څخه د خدای ﷻ و عبادت ته د بتانو، چي هغه په بدء الخق کي هیڅ برخه نه لري او تاسي هم په هغه اقرار کوئ.

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَّنْ يَّهْدِيْٓ اِلَى الْحَقِّ ؕ

ته ورته ووایه یعني یا محمد ﷺ ودوی ته یعني مشرکانو ته ایا سته ذ شرکأ څخه چي تاسي یې شریکان د خدای بولئ داسي څوک چي هدایت وکړي د خلګو و حق ته چي دلائل ووایې او رسولان را واسته وي او توفیق د نظر صحیح وخلګو ته ورکړي الاستفهام للانکار یعني نسته ولي ستاسي شریکان جمادات لا یقدرون علی شئ.

قُلِ اللّٰهُ يَهْدِيْ لِلْحَقِّ ؕ اَفَمَنْ يَّهْدِيْٓ اِلَى الْحَقِّ اَحَقُّ اَنْ يُّتَّبَعَ اَمَّنْ لَّا يَهِدِّيْٓ

ته ورته ووایه چي خدای ﷻ هدایت ورکونکی دی حق ته یعني بارسال الرسل ونصب الدلائل واعطأ المعجزات لا غیره، آیا هغه څوک چي هدایت وحق ته کوي چي خدای دی حق دار د دې دی چي نور خلګ یې متابعت وکړي او یا هغه څوک چي هدایت نسي کولای چي بتان او جمادات دي تاسي فیصله وکړئ.

اِلَّآ اَنْ يُّهْدٰى ۚ

مګر نه چي هدایت ونه کړل سي" پوه سه! چي استثنأ مفرغ ده یعني مستثنی منه یې محذوف دی او دا استثنأ منصوب محلا ده پر ظرفیت والتقدیر لا یهدي في شئ من الاوقات الا قت هدایته تعالیٰ ایاه، نو باره دی پخپله هم پر هدایت ګرځي او بل ته هم هدایت کولای سي.

پوښتنه: خبره خو په بتانو کي وه نو هغه څه رنګه پر هدایت کیدای سي او بل ته هم څه رنګه هدایت کولای سي.

جواب: دا حال د اشرف د معبوداتو د دوی دی چي ملائکه دي چي مشرکانو به بنات الله بوللې او د دوی عبادت به يې کاوه، او بعض مفسران وايې چي مراد د هدايت څخه نقل دی من مکان الی مکان، نو بتان خو هم مشرکانو د يوه ځای څخه بل ځای ته نقل کول ففيه اشارة الی عجز الاصنام چي دوی نقل مکان هم نسي کولای چي تاسي يې نقل نه کړئ فهم اعجز منکم ولي چي تاسي نقل مکان پخپله کولای سئ.

فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٥﴾

نو پس څه حال دی ستاسي ای مشرکانو چي دغه حکم باطل بالبداهة کوئ چي دا بتان شرکاً د خدای دي او سره د دې چي تاسي اعلی حالا ياست تر دوی.

وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا

او متابعت نه کوي اکثره د مشرکانو په دې باره کي چي بتان خدايان دي مگر نه د گمان بېله تحقيق او يقين څخه بلکه صرف په تقلېد د پلرو او نېکه گانو.

پوه سه: چي اکثره د قيد فائده دا ده چي د بعض د دوی پر دې يقين وو چي توحيد حق دی لکن مکابرة او عنادا يې انکار کاوه.

إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا

په تحقيق چي گمان تقلېدي سړي ته فائده نه وررسوي د حق او يقين په ځای کي چي توحيد دی وبالفارسية کما في تفسير الحسيني "بې نياز نه گرداند کسي از علم واعتقاد درست، يعني ظن وتخمين لکه مشرکانو چي به تقليد د آباؤ درلودی بجای حق ويقين نخواهد رسيد آه.

پوه سه: چي د شيئا معنی دا ده ای شئ من الاغنا نو مفعول مطلق دی، او بعض مفسران رحمهم الله وايې چي ظن د دوی چي اصنام زموږ شفاعت کونکي دي باطل محض چي مبني پر خيال فاسده د دوی دی" اين خيال است ومحالست وجنون.

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

خدای جل جلاله خبر دی په هغه شي چي دوی يې فعل کوي" من اتباعهم الظن الفاسد واعراضهم عن البرهان المفيد للقين.

مسئله: په اصولو كي د دين علم يقين چي د مشكوة سه د قرآن عظيم الشان مأخوذ وي او يا د سننو نبويه ﷺ مشهوره اخستل سوي وي ضروري دی البته په فروع كي د دين ظن كافي دی والتفصيل فی العقائد والاصول.

وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ اَنْ يُّفْتَرٰى مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ

نـه دی دا قـرآن يعنـي المعجـز للبلغـأ باتيـان مثـل سـورة منـه درواغ يعني د خدای جلاله ما سویٰ څخه لكه مشركانو د مكې چي به ويل چي محمد ﷺ دا قرآن د ځانه څخه جوړه وي او افترأ يې وخدای ته نسبت كوي" يعني دا قـرآن من عند الله دی والا لما عجزوا عن الاتيان بمثله والحال انكم بلغأ ومحمد ﷺ امي.

پوه سه: چي ان يفترى په دخول د ان مصدريه مصدر وګرځېدی او پـه معنی د مفعول دی ای مفتریٰ خبر د كان دی.

پوه سه: چي من دون په تقدير د صادرا من دون الله خبر آخر دی د كان.

وَلٰكِنْ تَصْدِيْقَ الَّذِيْ بَيْنَ يَدَيْهِ

لكن دا قرآن مصدق دی د هغو كتـابو چي د ده د مخه نـازل سوي دي كالتوراة والانجيـل وغيرهمـا مـن الكتـب الالهيـة يعنـي مضـامين د قـرآن موافق دي د مضامينو سره د كتب سابقه وو په اصول او عقائدو كي او پـه قصصو كي د امم سـابقه وو او دا قـرآن ښكـاره سـو پـر لاس د دسـي چـا چـي محمـد عليـه الصلوة والسلام دی چي هېڅ شيئ د علومو ودته حاصـل نـه وو او نـه دی د علمـاوو سره د كتب سابقه وو يې تماس درلو دی فعلم من كل ذالک ان هـذه القـرآن مـن عند الله العزيز العلام ومبلغه رسوله عليه الصلوة والسلام.

وَتَفْصِيْلَ الْكِتٰبِ لَا رَيْبَ فِيْهِ مِنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٣٧﴾

او بيان دی د ما فی اللوح المحفوظ من الحلال والحرام وشرائع الاحكام، هېڅ شک نسته په قرآن كي چي من عند الله دی "من رب العـالمين" خبر آخر داخل في حكـم الاستدراک ای كائنـا مـن رب العـالمين يعنـي قـرآن وحي نـازل دي د جانب څخه د رب العالمين.

پوه سه: چي تفصيل عطف دی پر تصديق تر لکن استدراکي لاندي دی او خبر دی د کان مقدر هنالک لان التقدير هنالک ولکن کان تصديق الخ او بعض مفسرين وايي چي کتاب د کتب څخه ماخوذ دی په معنی د فرض وحکم وقدر دی يعني تفصيل ما حقق واثبت من الحقائق والشرائع والاحکام والمآل واحد.

پوه سه: چي کلمه ده "لا" دپاره د نفي جنس ده اوريب يې اسم دی او فيه يې خبر دی.

فائده: دا جمله خبر ثالث د کان داخل تحت الاستدراک ده، يعني صلاحيت د ريب په قرآن کي نسته لکونه معجزا مطابقا للکتب المتقدمة.

سوال: منکران د قرآن ډېر دي فضلاً عن الريب؟

جواب: خدای وايې چي قرآن ځای د شک نه دی کما مر لا انه تاب فيه احد" فالريب والانکار راجع الی المرتابين والمنکرين، گفته اند الشمس شمس وان لم يراها الضرير" والعسل عسل وان لم يجد طعمه فاه المرير.

اَمْ يَقُوْلُوْنَ افْتَرٰىهُ ؕ قُلْ فَاْتُوْا بِسُوْرَةٍ مِّثْلِهٖ

آيا دوی به ويل چي قرآن کريم په درواغو سره عليه الصلوة والسلام د ځانه څخه اختراع کړې ده، ته ورته ووايه په رد کي قول د دوی چي که ستاسي خبره رشتيا وي نو تاسي هم راتگ وکړئ په يو سورة سره که طويل او که قصير وي، چي مثل د قرآن وي په بلاغت کي او حسن النظم کي ولي چي تاسي خو زما غوندي عرب ياست بلکه تر ما ډېر په نظم او نثر کي اموخته ياست.

پوه سه: چي کلمه د ام منقطعه ده په معنی د بل آه ده بل يې دپاره د انتقال دی د ماقبله څخه او همزه يې دپاره د انکار دی د واقع څخه"يعني دا خبره دوی بايد نه وای کړی، ولي چي عاقل ادني عقل بايد داسي خبره ونه کړي چي د بداهة څخه خلاف دی لکه دوی چي خبره افتراه کوله.

پوبنته: دوی يعني قريشو او عربو به يو څه کښني سورة جوړ کړی وای او عليه الصلوة والسلام ته بې ويلي وای چي دغه دی د قرآن د سورة مثل"

جواب: چي دوی دَ قرآن کريم په اعلی بلاغت پوهېدله او کې صرف يو شی

جوړ کړی وای د نورو بليغانو څخه شرمېدله چي اعتراض به را باندي وکړي.

سوال: چي د ځان عجز يې ومانه نو دا خو به اقرار په کون د قرآن کلام الله نه وي؟

جواب: دوی عجز نه مانه بل قالوا انهم سحروا تسحيرا" يعني موږ خو قادر پر اتيان د مثل د قرآن يو لکن محمد ﷺ په موږ سحر وکړی چي زموږ عقول يې د اتيان بالمثل څخه مصروف کړه.

فائده: دوی ظالمانو د عليه الصلوة والسلام په شان کي د هيڅ بد نامی څخه ډډه نه کوله، مثلا شاعر" ساحر" مجنون" مفتر" يعلمه بشر، د لاهور پاکستان په ښار کي د تابعانو د غلام محمد قادياني يو سړی وو هغه وويل چي د قرآن د يو سورة جوړول خو اسانه خبره ده نو ده د القارعة ماالقارعة پر ډول الخ داسي مثل يې جوړ کړی وو، الفيل ما الفيل وما ادراک ما الفيل له ذنب قصير وخرطوم طويل الى آخره لعنه الله تعالى.

وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾

او سره د خپل کوشش تاسي را وبولي يعني د قرآن کريم د يوه سورة د جوړېدو دپاره هغه څوک چي تاسي په طاقت پوره وي يعني من البلغأ ماسوی د خدای څخه ولي پر دې مثل خو خدای ﷻ قدرت لري لا غيره تعالى که چيري تاسي صادق ياست" په دې دعوه کي چي محمد ﷺ دا قرآن د ځانه څخه جوړه وي.

پوه سه: چي ان حرف شرط دی او د جزأ څخه مستغني په ماقبل سره يعني فأتو "لکن دوی پر دې نه سوه قادر.

بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ

پوه سه: چي کلمة د بل د پاره د اضراب ده ددوی مناظره سه وتشنيع او ذم ته د حال د دوې، يعني چي تکذيب د دوی او انکار کون القرآن کلام الله ﷻ لا کلام البشر په هغه شي چي عبارة د قرآن څخه دی چي دوی يې احاطه نه وکړي پر علم د هغه يعني تکذيب د دوی مبنی پر تحقيق او تدبر نه دی په لطائفو کي د قرآن او په غايت بلاغت کي او په اخبار بالغيب کي د قرآن من القصص الماضية والمستقبلة" بل په اول وهلت کي د اورېدو د قرآن ژبې درازي کړې په انکار د

قرآن، والعاقل ينبغي له ان يتدبر فی الشئ ثم يقبله او يرده، والتعجيل من الشيطان حين امر الله بالسجود لادم عليه السلام فابیٰ في اول الوهلة من غير تدبر.

وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ ۚ

يعني دوی ته نه وو راغلی علم پر معاني وو د قرآن من الوعد والوعيد" والاخبار بالغيوب من المبدأ" نو ده تاويل معنی ما يؤل اليه حال القرآن" او دوی ته علم پر حقيت د قرآن که يې تلوار بالتکذيب نه وای کړی ممکن وو، چي ملا يانو ته د کتب متقدمه يې رجوع کړې وای او خپل حال يې ورته بيان کړی وای او ورته ويلي وای چي په موږ کي يو سړی دعویٰ د نبوت وکړه او داسي يو کتاب يې مابين ته راوړی چي موږ ټوله يې د اتيان څخه د مثل د يوه سورت عاجزه کړو او سره د دې چي دا شخص په موږ کي امي هم وو، نو هغو علماؤ به حتما ورته ويلي وای چي دا شخص په خپل اخبار کي صادق دی خصوصا که دوی يعني مشرکانو د مکې قبل هجرته صلى الله عليه وسلم الی المدينة و علماؤ ته د يهودو رجوع کړې وای فافهم ولا تعجل.

كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۖ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٣٩﴾

پوه سه: چي په دې آيت کي تسلي ده وعليه الصلوة والسلام ته" والمعنی دغه ډول لکه کفار د مکې چي ستاسي تکذيب وکړی هم داغسي تکذيب کړی دی کافرانو د امم ماضيه وو من زمن نوح عليه السلام ته وګوره چي څه رنګه سوی دی حال د ظالمانو د امم ماضيه چي خدای جل جلاله په انواعو سره عذاب د هلاک مبتلی کړه اين کفار قوم نوح عليه السلام اهلکهم الله بالطوفان" اين فرعون واتباعه ممن انکرو من نبوت موسیٰ عليه السلام اهلکهم الله بالغرق في اليم.

درويش وايي: چي په دې آيت کي علاوه پر تسلي اشاره ودې ته ده چي ستا د منکرانو به ورته حال وي، او دا اشاره ته يې وعده خدای جل جلاله پر ځای کړه په بدر کي کمامر، او په فتح کي د مکې، نو د وعيد دی ذ کفارو د مکې.

وَمِنْهُم مَّن يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُم مَّن لَّا يُؤْمِنُ بِهِ ۚ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٤٠﴾

يعني بعض له منکراتو څخه ايمان لري پر قرآن لکنه ينکره عناداً وتعنتاً او يا معنا داده چي بعض له منکرانو څخه في الحال به په استقبال ايمان راوړي بعد

التفکر في معاني القرآن او يا وروسته تر رؤيت د معجزاتو د ډېرو، له سببه د ډېر عبادت او د فکر نه وهلو په حقائقو کي د قرآن، او يا يې په ليدلو سره د ډېرو غريبو معجزو کابی جهل والمغيرة وامثالها، او خدای ﷻ ستا خبر دی په مفسدينو سره او يا په معانيدينو سره.

پوه سه: چي اعلم پر تفضيلي معنی نه دی بلکې په معنی د عالم دی ولي چي غير د خدای ﷻ څخه په مفسدينو سره هيڅ څوک نه دی خبر.

وَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل لِّي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنتُم بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ

که دوی ستا پر تکذيب اصرار وکړي بعد الزامهم بالحجة المذکورة ورته ووايه دوی ته چي مالره خپل عمل دی ای جزائه او نور بحث مه ورسره کوه، او تاسي لره ده جزاً د خپلو عملو ده، تاسي بېزاره ياست زما له عمل څخه چي توحيد او اسلام دی يعني زما عمل وتاسي ته نه تاوان رسوي او نه فائده، بل لکل عامل جزاً عمله ان کان خيرا فخير وان کان شراً فشر، لکن ازار مه رارسوئ.

وَأَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾

او زه بېزاره يم ستاسي له عملو څخه يعني خدای ﷻ ما ستاسي په عملو چي کفر او عصيان نه نسي، ولي چي زما وظيفه د رسالت انداز او تبشير د هغه ما پای ته ورسول "انما على رسولنا البلاغ المبين الآية"

پوه سه: چي کلبي او مقاتل وايي چي دا آيت منسوخ دی په آيت سره د قتال.

وَمِنْهُم مَّن يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ

او بعض د مشرکانو هغه کسان دي چي غوږ يې نيولی وي وتاته يعني ته قرآن وايي او شرائع دَ اسلام بيانوې لکن ظاهري غوږونه يې نيولي وي او د زړه غوږونه يې په عناد او تکبر او شهواتو فاسده وو کانه وي لکه کوڼ چي په ظاهري غوږو نه اوري.

أَفَأَنتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾

آيا ته قدرت پر سماع د "صم" قلبي لري والاستفهام للانکار يعني قدرت نه پر

لري، که څه هم دوی سره د کونوالي عقل هم نه لري، او ظاهري کوڼ خو په اشاراتو مطلب فهمولای سي.

وَمِنْهُم مَّن يَنظُرُ إِلَيْكَ ۚ أَفَأَنتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ ﴿٤٣﴾

او بعض د منکرانو تاته په ظاهري سترګو ګوري او دلائل د نبوت او معجزاتو هم ويني لکه ابوجهل لکن تصديق ستا د نبوت نه کوي لعدم البصيرة في قلوبهم، آيا ته لارښوونه کولای سې وه هغه چاته چي ړوند وي که څه هم دده ظاهري سترګو وه ړوند تيا ته د باطني سترګو ړوند تيا هم ورجوت سي، نو داسي شخص چي په ظاهري او باطني سترګو ړوند وي ددې هدايت ډېر بعيد دی.

فائده: په دې آيت کي تسلي وه نبي ﷺ ته ده، ګويا خدای پاک ورته وايي لاتقدر ان تسمع من سلبت عنه السمع، ولاتهدي من سلبت عنه البصر ولا ان توفق الايمان من حکمت انه لايؤمن، نو هم ددې سببه ته ما امر کړې په تبري ددو څخه بقوله تعالى قل لي عملي ولکم عملکم الآية.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَٰكِنَّ النَّاسَ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾

په تحقيق خدای ﷻ ظلم نه کوي پر خلګو شيئاً من الظلم، نو شيئاً مفعول مطلق دی يا په يو شي د عذاب نو شيئاً مفعول به دی، والحاصل چي خدای ﷻ بېله کفره او عصيان څوک دوږخ ته نه اچوي لانه ظلم والله تعالى بريئ من الظلم ولي خدای ﷻ انسانان له ظلمه څخه منعه کوي فکيف يظلم هو، بلکې علاوه پر استعداد فطري رسولان عليهم السلام را استولي دي، کريمه: وما کنا معذبين حتى نبعث رسولاً ومع ذالک انزل عليهم الکتاب وايديهم بالمعجزات الباهرات.

درويش وايي: چي چونکه ضرر د کفر او عصيان وه خلګو ته راجع ؤ نو ځکه خدای ﷻ وويل ولکن الناس آه.

فائده: له دې آيت څخه صراحةً دا معلومه سول چي بنده که څه هم خالق د خپلو افعالو نه دی لکن مسلوب الاختيار بالکلية هم نه دی بلکې کاسب دی، کما تقرر في کتب العقائد کشرح العقائد للعلامة التفتازاني رحمه الله والمواقف للقاضي عضد الدين رحمه الله وشرحه للسيد الجرجاني وکتاب مسلم الثبوت الفرق بين الخلق

والكسب، هو جبريه ظالمان وايي چي بنده گان مسلوب الاختياره دي كسباً وخلقاً.

درويش وايي: چي مفاسد د مذهب د جبريه وو بېخي ډېر دي (۱) ارسال الرسل لغوه گرځي (۲) انزال الكتب السماوية هم لغوه گرځي (۳) اتصاف الباري عَزَّوَجَلَّ بذميمة الظلم حين يدخل يوم القيامة بعض الناس الى النار، وقد قال الله تعالى ان الله لايظلم الناس آه (۴) لايصح نسبة الظلم الى الناس لانهم مسلوب الاختيار عندهم مع انه قال ولكن الناس آه، الى غير د ذالك من المفاسد والحق انه لاحظ لهذه الطائفة في الاسلام، او ددوى له مذهب څخه دا لازمېږي چي هر څو واره چي په قرآن كي راغلي دي جزاً بما كانوا يعملون جزاً بما كانوا يكسبون ټوله ددوى مذهب ردوي فافهم قال الشاهر المحقق رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ:

چشم از براى ديدن آيات قدرتست ... گوش ازپى شنيدن اخبار حضرتست

هرگه كه حق نبيند وحق نشود كسى ... كورو كرست بلكه ازان هم بترېسى

وفي الحديث النبوي المتفق عليه للبخاري ومسلم بروايت ابو موسى الاشعري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قال رسول الله ﷺ مثل مابعثني الله به من العلم (عليه الصلوٰة والسلام وويل مثال د هغه شي چي زه خداى جَلَّ جَلَالُهُ په راستولى يم د هدايت او علم څخه) كمثل الغيث الكثير اصاب ارضا فكانت طائفة منها طيبة قبلت المأ وانبتت الكلأ والعشب (لكه مثال د ډېر باران چي پر مځكه وه اوري، نو يوه حصه د مځكي پسته او خوړه مځكه وي چي اوبه جذب كړي، نو راشنه كړي دغه خوړه مځكه كلأ يعني تخمنو چي خلگو پكښي پاشلي وي او عشب چي خدايي تخمونه چي په مځكه كي وي راشنه سي، او بالعكس "وكانت منها اجادب امسكت المأ فنفع الله به الناس فشربوا وسقوا وزرعوا" (او بعض ټوټه د مځكي ډب ځاى وي او كلكه ډبرينه وي اوبه د باران خوندي كړي يعني جذب يې نه كړي بلكې حوض مانند ه پكښي ولاړي وي، نو خلگ يې هم څښي او خپل حيوانان هم پر اوبه وي او شاوخوا كښت هم ورته كوي) وكانت طائفة منها اخرى انما هي قيعان لايمسك المأ ولاتنبت الكلأ (او بله طائفه د مځكي ښويي ډبري وي چي نه اوبه جذب كوي يعني لكه اوله مځكه او نه اوبه خوندي كوي نه وابنه راشنه كوي يعني لكه دوهمه

مځکه) فذالک مثل من فقه في دين الله ونفعه ما بعثني الله به فعلم وعلم ومثل من لم يرفع بذالک رأساً ولم يقبل هدى الله الذي ارسلت به (نو دغه مثال دی د هغه چا چي فقاهت او دانشمندي حاصله کړي په دين کي د خدای ﷻ او ده ته خدای ﷻ نفع په ورکړی په ما بعثنی الله به چي دين او هدیٰ د خدای ﷻ دی، يعني نفع يې داده چي په علم سره عمل وکړي، نو دين زده کړي او بل ته يې هم وروښيي.

درویش وايي: چي دا د مځکي طيبه مثال دی چي په خپله هم سرسبزه او شادابه سول، او بل چا هم نفع پر واخستله، او مثل د هغه چا چي نه کړی پورته سر وهدی الله ته کنايه ده د عدم التفاوت، او نه يې کړی قبول هدايت د خدای ﷻ چي زه را استول سوی يم په هغه سره.

درویش وايي: چي دا مثال دی د قيعان مځکي کمامر او د دوهمي مځکي چي اجادبه وه متروک دی، او هغه هغه عالم متبحر دی چي علم وبل ته وربنيي او په خپله يې نفع نه وي پر اخستې يعني عمل يې نه وي په کړی.

درویش وايي: چي دا قسم علمأ په حاضر کي ډېرخي ډېر دي بخلاف عصر الصحابة رضي الله عنهم والتابعين وتبع التابعين رحمهم الله فانهم كانوا من القسم الاول للارض ثم بعد خير القرون ايضاً امثلة كثيرة لهذا القسم كما لايخفٰى، او د قيعان مځکي مثالونه په هر عصر کي ډېرخي ډېر او ترحد تېر دي من الكفرة الفجرة وهذا تحقيق هذا الحديث مطابقاً لما في شروح البخاري ومسلم وفقنا الله واياكم الى خيرات الدارين......... بيت:

واعظان کين جلوه درمنبر ومحراب ميکنند
چون به خلوت ميروند کاری ديگران ميکنند

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوٓاْ إِلَّا سَاعَةً مِّنَ ٱلنَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ

او هغه ورځ چي دوی يعني الكفار يعني له قبرو څخه راووځي.

پوه سه: چي "كان" مخفف د مثقل دی اسم يې محذف دی ای كانهم، او خبر يې "لم يلبثوا" دی يعني گويا دوی درنگ نه دی کړی، ابن عباس رضي الله عنهما وايي په قبرو کي او ضحاک رحمه الله وايي په دنيا کي.

پوښتنه: عمرونه ددوی که په دینا کي وه او که په قبرو کي ډا خو طویل عمرونه وه، نو دوی ولي ساعة من النهار ووایه؟

ځواب: باعث ددوی لیدل د هول او سختۍ د ورځي د قیامت وه.

فائده: عامل د نصب د "یوم" اذکر مقدر دی، جمله تشبیه د "کان آه" په ځای کي د حال ده له ضمیر منصوب څخه د "یحشرهم" والتقدیر یحشرهم مشبهین بمن لم یلبث الا ساعة "یتعارفون بینهم" او دوی دبله سره پېژني لکه په دنیا کي دوی ته داسي معلومېږي چي موږ لږ زمانه سره جلا سوي یو.

پوه سه: چي دا جمله (یتعارفون آه) بیان د "کان لم یلبثوا" ده، په تفسیر زاهدي کي وایي چي معتزله په دغه آیت سره یعني "کان لم یلبثوا آه" سره دلیل وایي چي عذاب القبر نسته، ولي که کفار په قبروکي معذب وایي، نو دا دومره دروازې د عذاب القبر ودوی ته یو ساعت نه معلومېده، بیا زاهدي رحمه الله علیه ځواب ورکړی دی که څه هم کفار ډېره زمانه په قبرو کي معذب هم وه لکن نسبت ولوی عذاب ته د لوی ورځي د قیامت کانه ساعة من النهار فافهم.

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ۝

پوه سه: چي دا شاهدي د خدای جل جلاله پر خسران د کافرانو، یعني تاوان کړی دی هغه کسانو چي کذب یې باله ملاقات د خدای جل جلاله یعني حساب او جزأ د خدای او دوی نه وه پوهېدلي د تجارت په لارو یعني په دنیا کي، ولي خرخ کړی ایمان په کفر سره او تصدیق په تکذیب سره او را یې نیوی دوږخ په جنت سره.

پوه سه: چي ما د تجارت لفظ ووایه، ولي خسران په تجارت پوري اړه لري.

چه خوش گفت باکودک آموزگار ...... که کاری نه کردیم وشد روزگار

ژباړه: څه ښه وویل وه یوه کوچني ته استاذ دده چي کار د اخیرت مو نه وکړی او تېر سو ژوند یعني په لهو ولعب کي.

وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ

یا به موږ په تا ووینو بعض هغه عذاب چي موږ یې د کفارو سره وعده کړې ده لکه په بدر کي چي اوویا رئیسان د کافرانو په شمول د ابوجهل ووژل سول، او

اوويا کسه ستاسي په لاس کي بنديان سول.

پوه سه: چي اصل د "اما" انما ؤ، "ان" شرطيه دی او ما زائده، جواب د شرط محذوف دی نحو فذاک انمطلوب او انا عليه مقتدرون.

اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللّٰهُ شَهِيدٌ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾

يا به تا وفات کړو يعني دمخه تر رؤيت د عذاب ددوی، نو بيا د کفارو رجوع ومونږ ته ده يعني په ورځ د قيامت، نو هورې به په تا عذاب ددوی وه وينم، وانا منهم منتقمون، بيا خدای ﷻ شاهد دی پر هغو کارو چي دوی په دنيا کي کوله من الکفر والمعاصي والاستهزأ بک وبالقرآن العظيم، وانکار رسالتک.

پوه سه: چي مراد له شهادت څخه نتيجه د شهادت ده وهي الجزأ علی افعالهم السيئة ولهذا اورد لفظ د "ثم" الدال علی التراخي، ولي که مراد له شهادت څخه نفس شهادت وای بيا يې عطف په "ثم" نه صحيح کېدی لان الله شهيد حال الرجوع وقبله علی ماکانوا يفعلون من التکذيب والمحاربة معک، او په تفسير کواشي کي وايي چي لفظ د "ثم" په معنی د واو دی لان حروف العطف يجيئ کل واحد بمعنی الآخر، او يا "ثم" لپاره د تراخي في الاخبار دی لا في وجود الشهادت نحو زيد قائم ثم هو کريم ای ثم نخبرک بانه کريم.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولٌ

هر امت لره د امم ماضيه ؤ رسول ؤ چي خدای ﷻ د خلګو د دعوت لپاره راستولی ؤ توحيد ته والايمان بالبعث بعد الموت وامثال ذالک.

فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾

چي رابه غلی رسول ددوی او بينات او معجزات به هم ورسره وه، وههنا محذوف يعني فکذبوه کمايدل عليه مابعده، نو فيصله وکړل سوه په منځ کي د هغه امت مکذبه يعني وبين الرسول په عدل سره يعني هلاک به کړل سوه مکذبين او پاته به سوه رسول والمؤمنون، و پر دوی ظلم نه دی کړل سوی يعني خدای پاک وايي چي په نزول د عذاب مونږ پر دوی ظلم نه دی کړی بلکي دوی مستحق ددغه عذاب وه، او

مجاهد او مقاتل وايي چي هر امت لره رسول ؤ چي دوی ته راستول کړل سوی ؤ، نو چي ورځ د قيامت سي، نو رسول ددوی راسي پر بعض شاهدي د ايمان ادا کړي او پر بعضو د کفر، نو قضأ الهي جاري سي په منځ کي د امتيانو په عدالت سره بادخال المؤمنين الجنة وتعذيب الکافرين بالنار، دا آيت د هغه آيت سره برابر دی فکيف اذا جئنا من کل امة بشهيد (ای رسولهم) وجئنابک علی هؤلأ شهيداً.

پوه سه: چي بعض راويان وايي چي څرنګه چي هغه مخنی آيت نازل سو اعني فاما نرينک آه، کفارو د مکې استهزاءً او استبعاداً لنزول العذاب، نو د عليه الصلوٰة والسلام څخه يې وغوښتل چي هغه عذاب موعود چي ته موږ په بېروې ژر دی چي نازل سي فانزل هذه الآية.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾

او وايي کفار د مکې کله دی دغه وعده د عذاب که چېري ته او ستا امتيان رشتيا واياست چي عذاب راتلونکی دی.

پوه سه: چي جزأ د شرط محذوفه ده يعني "فأتوا به" يعني ته او امتيان ستا دي هغه عذاب پر موږ نازل کړئ، په دې کي ددوی مطلب انکار ؤ له نزول څخه د عذاب او استهزأ وه.

قُل لَّا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ۗ

ته ورته ووايه يا محمد ﷺ چي زه مالک نه يم د خپل ځان لپاره د دفع د يو ضرر څخه او نه مالک يم چي ځان ته دي يوه نفع راجلب کړم، مګر نه که د خدای جل جلاله اراده سي چي له ما څخه دي يو ضرر دفع کړي، او يا دي نفع راورسوي فضلاً چي پر تاسي دي عذاب نازل کړم.

درويش وايي: چي پر مذکور ترجمه استثنأ متصله ده کما لايخفی، او بعض مفسران وايي چي استثنأ منقطع ده والمعنی لکن ماشأالله کائن فهو القادر للضر والنفع وهو تعالی لم يبين لذالک زماناً معيناً.

لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ ۚ إِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً ۖ وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٤٩﴾

هر امت لره د عذاب يو وخت معلوم سته يعني په علم ازلي کي د خدای جل جلاله، چي

راورسېږي اجل موعود د هغو، نو نه ځنډول کېږي يو لږ ګړی، او نه دمخه کېدای سي.

پوښتنه: ظاهراً خو داسي ښکارېږي چي "ولا يستقدمون" دي عطف وي پر "لايستأخرون" باندي، نو تقدير د کلام داسي کېږي "اذا جأ اجلهم آه" او دا خو محاله ده عقلاً ونقلاً چي تر اجل موعود او معلوم دی دمخه معذب کړل سي؟

ځواب: لايستقدمون پر جزأ عطف نه دی بلکي پر مجموع جمله شرطيه عطف دی يعني اذا جأ اجلهم، نو معنا يې داده چي تر اجل نه سي دمخه کېدای، ولي دا خو د علم ازلي الهي څخه خلاف ده.

قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَتَىٰكُمْ عَذَابُهُۥ بَيَٰتًا أَوْ نَهَارًا مَّاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ ٱلْمُجْرِمُونَ۝

يعني تاسي کفار مکه خبر راکړئ، که تاسي ته راسي عذاب د خدای ﷻ يعني هغه عذاب چي تاسي يې ژر غوښتونکي ياست "بياتا" يعني د شپې چي تاسي په خواږه خوب بيده ياست "او نهاراً" او يا د ورځي چي تاسي په دکانداری يا تجارت او يا نور د ژوندانه په کاروبار بخت ياست.

پوه سه: چي جواب د "ان" شرطيه محذوف دی لظهوره ای لندمتم، تاسي به پښېمانه ياست، او خپله خطأ به په استعجال درته ښکاره سي.

پوه سه: چي کله د "ما" په "ماذا يستعجل آه" کي استفهاميه ده او استفهام لپاره د تعجب دی، او کلمه د "ذا" په معنی د الذي ده، والمعنی: څه شی دی چي ژر غواړي هغه شی کافران چي دوی به ويل چي هغه شی چي محمد ﷺ يې دعوه کوي من الرسالة والتوحيد والبعث بعد الموت، او خدای دی ستا له خوا دا خبري کوي، نو موږ خو يې نه منو فامطر علينا حجارة من السمأ او اتينا بعذاب اليم مضمون الآية الکريمة في موضع آخر، وجه د تعجب داده چي د عذاب او مکروه ژر غوښتل د عاقل سړي کار نه دی، بلکي عاقل بايد همېشه له خدای ﷻ د عافيت غوښتونکی وي.

أَثُمَّ إِذَا مَا وَقَعَ ءَامَنتُم بِهِۦٓ ۚ

آيا هلته چي عذاب چي تاسي يې استعجال کوئ واقع سي، نو تاسي ايمان او تصديق يې کوئ، همزه لپاره د انکار دی، يعني هغه وخت خو ايمان فائده نه کوي، سعيد شيرازي قدس سره وايي:

تو پیش ازعقوبت دری عفوه کوب ...... که سودی ندارد فغان زیر چوب

فائده: پوه سه! چي دا جمله معطوف پر جزأ مقدره د "ان" شرطیه ده، والتقدیر ان آتاکم عذابه ندمتم ثم آمنتم به ای بالعذاب.

فائده: دخول د حرف استفهام پر "ثم" لپاره د انکار د تاخیر دی او کلمه د "ما" مزیده ده، والمعنی قل لهم ابعد ما وقع العذاب وحل بکم حقیة، تاسي ایمان پر راوړئ چي دغه ایمان فائده نه لري.

آلْئٰنَ وَقَدْ كُنتُم بِهِۦ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾

آیا اوس تاسي ایمان راوړئ پر عذاب او تاسي واست چي استعجال د عذاب مو کاوه.

پوه سه: چي اصل د "الأٰن" االآن ؤ، نو همزه ثاني یې په الف بدله کړی مع المد اللازم، نو همزه اولی استفهامي دی او الأن منصوب دی په فعل مقدر ای آمنتم دون آمنتم المذکور لان القانون النحوي ان لایعمل ماقبل الاستفهام وهو آمنتم المذکور، په وروسته کي د استفهام چي الآن دی کالعکس فافهم.

فائده: دا جمله استفهامیه جمله مستأنفه ده له جانبه څخه د خدای ﷻ او تر قل مذکور لاندي نه ده، والتقدیر قیل لهم بعد ایمانهم بالعذاب بعد الوقوع الآن أمنتم به انکاراً لتاخیر الایمان الی وقت الوقوع.

درویش وایي: چي امام مظهري رحمه الله وایي چي له عذاب سابق څخه یعني ان اتاکم عذابه آه عذاب د دنیا مراد دی، او په دې آیت اثم اذا ماوقع آه عذاب د اخیرت مراد دی والمعنی ارئیتم ان اتاکم عذاب الله في الدنیا لیلاً او نهاراً، تندموا حینئذ ثم اذا وقع عذاب الآخرة هل تؤمنون به حین لاینفعکم الایمان، ولي مو هغه وخت ایمان نه راوړی چي اوس یې نفع درته کړې وای یعني په دنیا کي لانه الایمان النافع في الآخرة.

درویش وایي: چي یو کتاب پر طریقه د رمز ماولیدی "لایدخل النار الا مؤمن انتهی" وروسته تر تأمل او غور په دې قول کي دا په زړه کي راغله چي مراد له قامل مذکور له مؤمن څخه مؤمن الآخرة دی فقط، الکافرون کلهم یؤمنون بالبعث بعد الموت وعذاب النار اذا عاینوها فتفکر هداک الله.

ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾

وروسته وویل سي وه هغه کسانو ته چي ظلم يې کړی ؤ يعني پر خپلو ځانو په شرک سره چي اوس نو ورځئ (وليس المراد ذوق الفم) عذاب د همېشه والي يعني په دوزخ کي جزا نه درکول کېږي (نو کلمه د هل استفهام انکاري ده) مگر نه په هغه شي سره چي تاسي يې کسب کاوه په دنيا کي من الكفر والمعاصي (نو ما يا موصوله دی او عائد يې محذوف دی ای تکسبونه، او يا کلمه د ما مصدريه ده ای بکسبکم) "ثم قيل" عطف دی پر قيل مقدر من قبل كما علمت.

وَيَسْتَنْبِئُونَكَ أَحَقٌّ هُوَ

يعني مشرکان ستا څخه خبر غواړي يعني ته راته ووايه يا محمد ﷺ آيا حق دی دغه شی چي ته موږ وربولې يعني التوحيد والنبوة والقرآن وقيام الساعة والعذاب والثواب او که باطل ته مسخرې کوي.

پوښتنه: مشرکان خو د مذکوره امورو څخه منکر وه، نو طلب د خبر يې د عليه الصلوٰة والسلام څخه ځرنگه کاوه چي دا امور مذکوره حق دي او که څه رنگه؟

ځواب: دوی دا سوال استهزاءً کاوه.

قُلْ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ

ته ورته ووايه هو زما دي په خدای ﷻ قسم وي.

پوه سه: چي کلمه د "ای" حرف ایجاب دی په معنی د نعم دی او د قسم خاصه ده کما ان هل په معنی د قد دی په استفهام کي نحو هل اتی على الانسان آه" "انه آه" ضمير راجع دی وه عذاب موعود ته او يا امور مذکوره وو ته په سوال په تاويل د كل واحد لحق ای ثابت حتماً.

سوال: د موجوده زمانې عرب په جواب کي د يو چا وايي "ای وا" نو کلمه د ای ذکر سوه او قسم نسته؟

ځواب: دا د عربو تخفيفات دي، اصل يې داسي ؤ "ای والله" نو قسم موجود دی لکن دا ددوی تخفيف دی چي "ای وا" او عرب ورته تخفيفات لري لکه دوی چي په ځای کي د "ای شيئ هذا" وايي ايش هذا، او چي يو چا ته مفت شی

ورکوي يعني يو دكان دار، نو په ځای کي د "بلا شيئ" وايي بلاش، وامثال ذالک کثيرة وهذا القليل انموذج للكثير، په فارسي کي وايي مشت نمونه خروار، او په پښتو کي وايي د مرچو له کراره يې وه اټکلوه.

فائده: عليه الصلوٰة والسلام ددوی په استهزائي سوال پوه سو، لکن د اسلوب حكيم له لاري يې جواب ورکړی ای وربي فتدبر.

وَمَآ اَنْتُمْ بِمُعْجِزِيْنَ ﴿۵۳﴾

تاسي خدای ﷻ نه سئ عاجزه کولای په ماشأ کي من العذاب ونحوه.

وَلَوْ اَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ

که چېري هر نفس لره چي ظلم يې کړی وي د خدای ﷻ په عبادت کي يعني شريک ورته گرځولی.

درويش وايي: چي دا ترجمه چي ما وکړه اولی ده تر هغه ترجمې چي امام مظهري رحمه الله عليه کړې ده حيث قال ظلمت على الله بالشرک که څه هم مآل زماد ترجمې او د مظهري د ترجمې يو دی لکن من حيث التعبير بينهما فرق فتامل، او يا يې ظلم کړی وي پر يو چا پر آبروی چي تهمت يې پر ويلی وي، او يا په مال کي بالغصب والسرقة وغير ذالک.

فائده: چونکه کلمه د "لو" فعل غواړي نو ځکه يې مفسرين داسي تفسير کوي ولو ثبت ان لكل نفس آه.

مَا فِى الْاَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهٖ ؕ وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ ۚ

هغه شيان چي په ځمکه کي وي من خزائنها وما يحبه كل نفس من الذهب والفضة وغيرهما، دی به يې په فديه د عذاب الهي هغه ورکړي او ځان به په خلاص کړي لکه په دنيا کي چي سړی له يو عذابه څخه په فديه ځان له عذابه خلاصولای سي، لکن د اخرت د اور له عذابه څخه په دومره فرضي لويه فديه هم نه خلاصېږي.

پوه سه: چي د "واسروا الندامة آه" په تفسير کي اختلاف دی، په تفسير کواشي کي وايي ای اظهروا الندامة يعني ښکاره کړي پښېماني ولي چي دا عذاب خو يوه ورځ نه دی چي دوی صبر پر وکړي، په تفسير تبيان کي وايي چي

اسرار د اضدادو څخه دی کالبیع والشرا کما قال الفقها رحمهم الله والی هذا ذهب ابو عبیدة رحمه الله ، او بعض مفسران رحمهم الله وايي چي د "اسروا" معنی پټ والی دی، او دا پټ والی ددوی اضطراري دی، ولي دوی چي دا عذاب الهي ووینی له حیرته یې هیڅ خبره پر ژبه نه راځي لکه په دې دنیا کي چي بعض اشخاص دار ته وروليږه داروي یې باره په ژبه گونگی سي، او بعض مفسرین رحمهم الله وايي چي اسرار په معنی د ندامت دی رئیسان د کفر چي په دنیا کي خلگ یعني ضعیفان پر کفر مجبوره کول د ضعیفا د پېغور له سببه ندامت خپل پټ ساتي.

سوال: نفس خو مفرد راغلی ؤ، نو ضمیر د جمع په اسروا کي څرنگه ورته راجع کړی؟

ځواب: جمعیت د ضمیر په اعتبار د کل نفس دی چي دال پر کثرت د نفوسو دی.

سوال: نفس خو مؤنث سماعي ؤ، نو جمع مذکر یې ولي زاوړه؟

ځواب: نفس یې په تأویل د شخص کړی دی نو یې جمع مذکر راوړه، او یا یې تغلیب د نرانو کړی دی پر ښځو، فتدبر.

وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٤﴾

او حکم او فیصله به وکړل سي یعني د خدای جل جلاله له خوا په منځ کي ظالمانو او مظلومانو چي د لفظ د ظلم په دمخه آیت کي وفهمېدل، هذا ماقاله المظهري، او ظاهره داده چي له "هم" څخه مراد ظالمان د شرک دي او نور له اقسامو څخه د اهل ظلم په دې معنا به قضا وکړل سي چي حق به ظاهر سي، که له حقوق څخه د خدای جل جلاله او که له حقوقو څخه د عبادو، او باطل چي ظلم دی ښکاره به سي او هر یوه ته به جزا بما یلیق ورکړل سي اما الجنة واما النار "بالقسط" په عدالت سره، او پر دوی به ظلم نه کړل کېږي چي عذاب دي بې گناه ورکړي، قاضي بیضاوي وايي هذا لیس تکریرا لان الاول قضا بین الانبیا ومکذبیهم والثاني مجازات للمشرکین علی الشرک انتهی وتبعه المظهري رحمه الله.

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ

آگاه اوسئ چي تول له مافي السموات والارض ملکا وخلقا د خدای جل جلاله دي.

پوهنه: چي امام فخر الدین الرازي رحمه الله په تفسیر کبیر کي وايي چي کلمه د

"الا" په قرآن كي ذكر كېږي لپاره د تنبيه د غافلانو له خوب څخه د غفلت، ولي چي عالميان مشغول دي په نظر واسباب ظاهره ؤ ته نو نسبت د شيانو وه ظاهري او مجازي مالكانو ته كوي، نو دوى وايي "الدار لزيد، والغلام لعمرو، والسلطنة للخليفة والتصرف للوزير وامثال ذالک" نو دوى په دې سبب په خوب كي د غفلت دي له مالک حقيقي څخه چي خداى ﷻ دى، نو ددوى د غفلت د لېري كېدلو څخه خداى پاک وايي "لله مافي السموات والارض"

درويش وايي: چي په روح البيان او روح المعاني كي وايي چي كلمه د "ما" چي لپاره د غير ذوى العقول ده په سبب د تغليب د غير ذوى العقول پر ذوى العقول راوړل سوه، او بعض محققين د نحاتو وايي چي كلمه د "من" خاصه په ذوى العقول پوري ده او كلمه د "ما" عامه ده فلاحاجة الى التغليب ويؤيد قولهم قوله تعالى والسمأ ومابناها آه" لان المراد بكلمة ما هو الله تعالى وهو من ذوى العلم، والمراد بذوي العقول هو ذوى العلم فلا يرد مايتوهم والتحقيق في شرح الرضي على الكافية وشرح الجامي على الكافية.

فائده: تقديم د خبر چي "لله" دى لپاره د افادې د حصر دى باجماع المفسيرين.

پوه سه: چي په دې آيت كي اشاره ودې ته هم ده چي خداى ﷻ قادر پر اثابت او تعذيب في الدنيا والآخرة دى.

أَلَآ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

آگاه اوسه چي وعده د خداى ﷻ په ثواب سره د مؤمنانو او په تعذيب د كافرانو حق او ثابت خبره ده د خلاف ځاى پكښي نسته، لكن ډېر خلگ علم نه لري پر دغه باندي، ولي چي ددوى عقلونه كوتاه دي او يوازي د دنيا ژوند مني او بس، ولنعم ماقيل:

مانده درتنگناى اين مجلس .... غير دنيا نديده ديده ه احس
چشم دل كوكه پر دها بدرد .... جانب ملک اخيرت نگردد
مرغ او درقفس زبون باشد .... چه شناسد كه باغ چون باشد

هُوَ يُحْيِۦ وَيُمِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾

یوازي او یوازي خدای ﷻ دی چي ژوند ورکوي وه ذی روح حیواناتو ته د مور په رحم یا په هگۍ کي، او بیا عند حلول الاجل وژني دواړه په دې دنیا کي او خاص و خدای ﷻ ته رجوع ستاسي کول کېږي، یعني فی الاخرة والبعث والنشور په دې اشاره ودې ته ده رجوع وخدای ﷻ ته ضروري ده ولو کان اضطراریاً. مثنوي:

بس رجال از نقل عالم شادمان .... واز بقایش شادمان این کودکان
وقت کي د نزع وایي
پیش ترا پیش ترا جان من .... پیک در حضرت سلطان من

درویش وایي: چي علمأ وایې چي اجل الموت چي راسي علم که څه هم ډېر وي وسړي ته فائده نه کوي لکه د آدم ؑ چي د ده په حق کي قرآن ناطق دی ﴿وعلم آدم الاسمأ کلها آه﴾ او نه خلة فائده ورته کوي لکه ابراهیم ؑ ته ﴿واتخذ الله ابراهیم خلیلا﴾ او نه قربت فائده ورته کوي لکه وموسٰی ؑ ته ﴿وقرباه نجیا آه﴾ او نه فراخه سلطنت فائده ورته کوي لکه داؤد ؑ او سلیمان ؑ او ذوالقرنین ته کما حکی الله تعالی وسعة ملک هولأ في مواضع شتی من القرآن، ولا المحبة کما لم تنفع لمحمد ﷺ ﴿قل ان کنتم تحبون الله فاتبعوني یحببکم الله﴾ ولا المال الکثیر لکه و قارون ته چي فائده ونه کړه کما حکی الله تعالی منه في القرآن، او نه ډېر جنود لکه د نمرود، او نه جمال فائق کما لم ینفع لیوسف ؑ الی غیر ذلک.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَتْكُم مَّوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ

ای خلگو په تحقیق راغلی تاسي ته نصیحت د جانبه څخه د رب ستاسي.

پوه سه: چي مراد د دې موعظت څخه قرآن کریم دی پر لسان د محمد ﷺ ولي چي په قرآن دعوت ورکوي هر مرغوب فعل ته او منع کوي د هر بد کار څخه په مرغوب سره امر کوي او د بد کار څخه نهي کوي، نو چونکه خدای ﷻ حکیم دی علیم جواد دی نو حتما مامور به د خدای حسن دی او منهي عنه د خدای ﷻ قبیح دی والحسن والقبیح لایدرکان بالعقل الصرف فی الافعال فیجب علی الناس ان یرجعوا الی القرآن، نو هغه فعل چي قرآن حسن بللی وي علی مراتب الحسن من

الافتراض والوجوب وغيرهما هغه کار وکړي او چي به يې ګنړلی وي علی مراتب القبح من التحريم والكراهة د هغه پرهيز وکړي ولنعم ما نسب الى الامام الاعظم ابي حنيفة رحمه الله "جميع العلم فی القرآن لكن، تقاصرت عنه افهام الرجال.

پوښتنه: ډېر ښه کارونه سته چي په قرآن کي يې ذکر نسته بلکه په احاديث نبويه ﷺ سره ثابت وي؟

جواب: هغه هم راجع وقرآن ته دي ﴿ وما آتاكم الرسول فخذوه وما نهاكم عنه فانتهوا﴾ يعني هغه کارونه چي راتګ وکړي وتاسي ته رسول ﷺ تاسي هغه واخلئ يعني تاسي عمل په وکړئ ، والمراد به الاوامر او هغه کار چي رسول تاسي ځني نهي کړي يعني من المعاصي تاسي ځانونه ځندي وساتئ ﴿ وما ينطق عن الهوٰى ان هو الا وحي يوحٰى﴾.

وَشِفَآءٌ لِّمَا فِى الصُّدُورِ ۙ

يعني دواْ جوړونکی د د هغو مرضو چي په سينو يعني زړو کي سته يعني الشرک والكفر والعقائد الفاسدة او تعلق د زړه په ماسوی د خدای من الامور الدنيوية الكاسدة الفانية.

فائده: اهل تجربه علماْ وايي چي په قرآن عزيز کي په شپږو اياتو کي د شفاْ الامراض الظاهرة والباطنه لفظ سته، نو که څوک هغه نوشته کړي او د هغو اوبو چي دا آيتونه په کښې وي څو ورځي وڅښي خدای جلت قدرته به يې هغه مرض دفعه کړي وقد جربها الفقير ﴿ وننزل من القرآن ماهو شفاْ للناس﴾ ﴿ شفاْ لما في الصدور﴾ ﴿ ويشفي صدور قوم مؤمنين﴾ ﴿ واذا مرضت فهو يشفين﴾ ﴿ قل هو للذين آمنوا هدى وشفاْ﴾ ﴿ شفاْ ورحمة للمؤمنين﴾.

وَهُدًى وَّرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ۝٥٧

او دا قرآن لارښوونه ده او رحمة د خدای دی د مؤمنانو د پاره ولي چي د قرآن په هدايت او بركت خلګ د ضلال او کفر څخه خلاص سوه، او په اسلام مشرفه سول.

درويش وايي: چي په دې آيت کي که موعظة ده او که شفاْ ده، او که هدي او رحمت دی ټوله مصدرونه دي نو صفت د قرآن مبالغة په وسو.

قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِهٖ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوْا

ته ووايه يا محمد ﷺ په جواب كي منت او احسان د خداى چي يه دې آيت كي ذكر سو، چي دا ټوله موعظة" شفأ" هدى" رحمة" دا ټوله مونږ ته په فضل د خداى او د رحمت د خداى راكړه سوه بدون استحقاق منا عليه سبحانه " فبذالك آه" او په دغه فضل او رحمة او نزول القرآن سره خوشاله اوسئ.

پوه سه: چي مظهري رحمه الله وايې تقديره فبذالک ليفرحوا فليفرحوا والتكرير للتاكيد انتهى، وروسته يې ويلي دي" فحذف احد الفعلين (يعني ليفرحوا) لدلالة المذكور عليه (يعني فليفرحوا عليه).

درويش وايي: چي صواب هغه ترجمه چي روح المعاني او روح البيان كړې ده دوى داسي وايې قل يا محمد ﷺ للناس ليفرحوا بفضل الله وبرحمته، نو حرف جر متعلق په ليفرحوا پوري دى، او دوى وايې چي فبذالک فليفرحوا، تاكيد او تقرير د اول ليفرحوا دى ثم حذف الاول لدلالة الثاني عليه او دوى واې چي فأ اولى يعني په فبذالک جزائية ده او شرط يې مقدر دى اى ان يفرحوا بشئ فبذالک اى الفضل والرحمة من عند الله او فأ ثانية يعني فليفرحوا د پاره د سببيت ده واصل التقدير هكذا ان يفرحوا بشئ فبذالک ليفرحوا لا بشئ آخر من الامور الدنيوية القليلة الفانية.

درويش وايي: چي د دې اعراب او محذوف فعل ډېر گران دى بايد په ماقلنا كي سرى ډېر غور وكړي.

هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُوْنَ ۝٥٨

پوه سه: چي ضمير د هو راجع دى وذالک يعني دا فضل او رحمت د خداى جل جلاله او نزول د قرآن خير دى تر هغو شيانو چي خلگ يې جمع كوي من حطام الدنيا لانها فانية وما اعطاكم الله باقية.

قُلْ اَرَءَيْتُمْ مَّآ اَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِّنْ رِّزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِّنْهُ حَرَامًا وَّحَلٰلًا

ووايه يا محمد ﷺ ومشركانو ته د مكې چي تاسي خبر راكړئ د هغه شي چي خداى نازل كړى ستاسي لپاره يو رزق چي كښت دى يا مواشي مېږي اوښان وغيره دي، پس تاسي وګرځاوه بعض د هغه رزق حرام اى حكمتم بانه حرام

"وحلالا" او بعض مو حلال وگرځاه ای حکمتم بانه حلال حيث قالوا هذه انعام وحرث حجر وقالوا ما في بطون هذه الانعام خالصة لذكورنا ومحرمة على ازواجنا والمعنى رزق خدای درکړی دی او تحريم او تحليل يې تاسي کوئ.

سوال: زرع او ضرع خو د اسمان څخه نه دي نازل سوي؟

جواب: سبب دنما د زرع او ضرع چي اوبه دي د اسمانه خدای ﷻ نازله وي نو نازلې ده د ابو چي سبب د زرع او ضرع دی چي هغه ستاسي رزق دی تعبير يې مجازا په انزال د رزق وکړی تعبيرا عن المسبب بالسبب.

قُلْ آٰللّٰهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللّٰهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾

ته دوی ته ووايه چي آيا په دې تحليل او تحريم کي خدای تاسي ته اجازه درکړې ده" اصل ءٰاللّٰه وو يو همزه په الف واړوه، نو مد يې لازم دی، او که پر خدای ﷻ قصدا دروغ واياست" يعني نسبت د دې تحليل او تحريم په دروغو و خدای ته کوئ.

فائده: په تفسير کواشي کي وايې چي دا آيت لوی زاجر دی د فتوی ورکولو څخه بېله علم او په حکم او فتوی کي بايد سړی د ډېره احتياط څخه کار واخلي تا چي پر خدای باندي دروغ ونه وايې" د حضرت علی کرم الله وجهه څخه روايت دی (من افتى الناس بغير علم لعنه السمأ والارض).

وَ مَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

پوه سه: چي ما" استفهاميه مرفوع محلا مبتدأ د، وظن الذين خبره.

سوال: افترأ خو قصداً ودرواغو ته وايې نو د کذب لفظ ته څه ضرورت ؤ؟

جواب: لپاره د ډېر قبح د فعل د دوی" ای څه شي دی گمان د هغو کسانو چي پر خدای ﷻ په قصد دروغ په تحليل او تحريم کي د شيانو "يوم القيامة" يعني په ورځ د قيامت.

پوه سه: چي يوم لفظ منصوب دی په ظن سره" يعني ايا د دوی گمان دی چي موږ ته به جزأ او عقاب را نه کړه سي، لا بل الجزأ كائن لا محالة.

پوه سه: چي د جزأ نوع بيان نه کړه د پاره د غايت تهديد.

إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾

په تحقيق خداى ﷻ د كوي فضل څښتن دى پر خلكو چي اول عقلونه وركړه او بيا يې رسولان ورته را واستول او پر هغو يې كتابونه نازل كړه، لكن ډېر خلگ د خداى د دې لوى نعمت شكر نه وايې ولي كه دوى شكر ويلاى نو پر توحيد د خداى چي عقل او نقل دواړه دليل دى ايمان راوړي او پر خداى بې درواغ نه ويلاى.

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ

ته نه يې يا محمد ، كلمة د "ما" نافيه ده په يو شان كي.

پوه سه: چي شان مصدر دى په معنى د مفعول دى كما في البيضاوي جمع يې شئون ده كما في روح البيان وتفسير الرازي، لكن په نېز د محققينو د شان استعمال په لوى حال او امر كي كېږي كما في المظهري، كما في قوله تعالى كل يوم هو في شان هره ورځ خداى ﷻ يې لوى حال او تدبير كي د خپل مخلوقاتو دى، درويش.

پوه سه: چي ضمير د "منه" راجع دى وه "شان" ته، ولي چي اعظم د شئون د عليه الصلوٰة والسلام تلاوت د قرآن ؤ كذا في روح المعاني وروح البيان والمظهري والتفسير الكبير، والمعنى ته نه تلاوت كوې پر خلگو له شان څخه ستا "من" بيان دى د "شان".

درويش وايي: چي روح المعاني دا احتمال هم راوړى دى چي ضمير د "منه دي راجع و خداى ﷻ ته وي نو كلمه د "من" ابتدائيه ده چي داخل پر منشى گرځي.

وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ

او تاسي اې خلگو نه كوئ يو عمل كه د خير وي او كه د شر من الكفر وغيره.

پوه سه: چي دا تعميم بعد التخصيص دى، ولي چي اول دا آيت مخصوص په عليه الصلوٰة والسلام پوري ؤ او دا عام دى.

پوه سه: "الا كنابه آه" استثنا مفرغ ده من اعم الاحوال او متعلق ده په ماقبل پوري اى ماتكون يا محمد في حال من الاحوال وماتتلوا منه في حال من الاحوال ولا تعملون ايها الناس في حال من الاحوال مگر نه چي يو موږ (يعني خداى

پاک وايي) پر هغه باندي شاهدان علم درلودونکي او رقباً يعني د هغه ساتنه کوو چي په اردو (ديکهبال) ورته وايي او په پښتو څارونکی ورته وايي.

پوه سه: چي د نحو په قانون کلمه د "اذ" مضارع ماضي ګرځوي او چي مصدر دی د تفيضون دخول ته په يو عمل کي وايي وقيل الافاضة الدخول بکثرة.

وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَّبِّكَ مِنْ مِّثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَآءِ

پوه سه: چي کسائي له قرأ سبعه وو څخه "يعزب" په کسره د زأ وايي، او نور قرأ يې په پېښ وايي او د دواړو معنی يوه ده يعني لايغيب.

پوه سه: چي مثقال مصدر ميمي دی په معنی د ثقل دی او کلمه د من زائده ده لپاره د استغراق نفي ده کما تقرر في کتب النحو ، او "ذرة" هغه تر ټولو کوچني مېږي ته وايي او يا د ګرځ کوچني اجزاؤ ته وايي.

ترجمه: نه غائبېږي له علم شامل څخه د خدای ﷻ ستا يا محمد ﷺ يو شی چي ثقل يې د کوچني مېږي وي يعني په اعمالو کي د بندګانو من خير او شر، په فراخه مځکه کي ظاهرها وباطنها او نه په سبع سموات کي.

پوه سه: چي مځکه يې تر اسمان دمخه کړه لان کلامه تعالی ههنا مع اهل الارض من شراره وخياره.

وَلَآ أَصْغَرَ مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٦١﴾

او نه کوچنی سته تر ذره او نه لوی سته تر ذره مګر نه چي په کتاب مبين يعني لوح محفوظ کي مثبت دي، نو هر شي چي په لوح محفوظ کي مثبت وي، نو څرنګه به يو شی له اعمالو څخه د بندګانو غائب وي، کريمه: وعنده ام الکتاب"

پوه سه: چي روح المعاني او مظهري وايي چي دا کلام مستقل دی مقرر د ماقبل دی.

فائده: کلمه د "لا" لپاره د نفي جنس ده او "اصغرو اکبر" يې اسم دی او "في کتاب" يې خبردی.

درويش وايي: چي په اعراب کي ددې آيت روح المعاني ډېر طويل بحث کړی دی لاينفع به الا المتبحر في علم النحو، نو ځکه فقير صرف نظر کړی.

سوال: "ذرة" خو مؤنث دی، نو څرنګه په "ذالک" سره اشاره ورته وسوه؟
ځواب: "ذرة" مؤنث لفظي دی ويجوز الی المؤنث الكذائي الاشارة بالمذكر وكذا ارجاع ضمير المذكر اليه كما تقرر في النحو.

أَلَآ إِنَّ أَوْلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

آګاه وه اوسئ چي په تحقيق سره دوستان د خدای جل جلاله نه پر دوی خوف سته يعني نه په ورځ د قيامت کي چي خلګ بېرېږي او نه هم دوی غمجن کېږي.
پوه سه: چي خوف د مستقبل له خوا څخه وي او حزن د تېر سوي كار له كبله وي، لكه د يو سړي چي زوی مثلاً ناجوړی وي بېرېږي چي مړ نه سي، دا خوف دی، او يا يې زوی وفات سي سړی غمجن سي دا حزن دی، وامثال ذالک، د عمر النباني رحمه الله عليه روايت دی چي ما يو راهب په مقبره کي وليدی چي په يوه لاس کي يې سپيني شيګي وې او په بل لاس کي يې توري سنګرېزې وې، ما ورته چي اې راهبه ته دلته په هديره کي څه کوې؟ ده راته وويل چي زړه مي پر غلطه لار روان سي، نو مقبرې ته راسم او د مړو له حاله عبرت واخلم او ورک زړه پيدا کړم، ما ورته وويل چي د: سپين او توري شيګي څه په کوې؟ ده راته وويل چي يو نېک عمل ظاهري يا باطني وکړم نو سپينه شګه په تورو کي واچوم او که مي بد عمل وکړی توره شګه په سپينو شګو کي واچوم ماښام چي كور ته ځم سپيني او توري شګي سره حساب کړم که سپيني پر ډېري وې نو خوشاله سم چي ځه نن ورځ مي حسنات تر سيئاتو ډېر دي، نو روژه ماته کړم او د شپې ورد چي لرم هغه ووايم او که توري شيګي ډېري وي، نو پوه سم چي نن دي سيئات ډېر دي، او نه په هغه شپه نه ډوډۍ خورم او نه اوبه څښم، وهذا حالي والسلام عليک.
اندرين راه ميتراش وميخراش .... تا دم اخير دم فارغ مباش

ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾

هغه کسان دي اولياءُ الله چي ايمان يې پر خدای جل جلاله راوړی وي يعني په توحيد سره او په اتصاف په ټولو صفاتو د جلال او جمال او قلباً او لساناً، لا كالمنافق يؤمن باللسان فقط، او وي دوی چي له خدای جل جلاله څخه بېرېږي يعني اوامر د

خدای ﷻ ته ولـه پر ځای کوي او لـه منهیاتو څخـه یکلخته ځان ساتي، پـه حدیث شریف کي راغلي دي چي روایت یې ابو داؤد کړی دی لـه عمر بن الخطاب رضي الله عنه څخه، قال قال رسول الله ﷺ ان من عباد الله لا ناساً ماهم بانبیاً ولاشهداً یغبطهم الانبیاً والشهداً یوم القیامة بمکانهم من الله (په تحقیق له بندګانو څخه د خدای ﷻ یعني د مؤمنانو څخـه داسي خلګ سته چي نـه انبیاً دي او نه شهیدان دي ومع هذا کست پـه کېږي چي غبطه یې بولي چي تمنی د حال مغبوط ده نه حسد.

سوال: د انبیاً علیهم السلام خو تر ټولو لوړه رتبه ده او د شهداً وروسته تر انبیاً کما نطق به القرآن في موضع آخر، نو ددوی څرنګه کست کېږي په حال د غیر ددوی؟

ځواب: د کست معنی داده چي سره د مرتبې د نبـوت او د شهادت داغـه رتبـه هم موږ ته حاصله وای فافهم، پـه ورځ د قیامت پـه سبب د قرب ددوی د خدای ﷻ سره "قالوا یا رسول الله تخبرنا من هم، قال هم قوم تحابون بروح الله علی غیر ارحام بینهم ولا اموال یتعاطونها (ته موږ ته خبر راکړه چي څوک دي دغـه کسان؟ علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل چي دوی یو قوم دی چي یو لـه بل سره محبت کوي پـه محبت د خدای ﷻ بېله دې چي قرابت نسبي سره لري او نـه د مالو بیع او شراً سره لـري) فـوالله ان وجـوههم لـنور وهـم علـی نـور لایخـافون حـین یخـافون النـاس ولایحزنون اذا حزن النـاس وقرأ الا ان الاولیاً الله لاخوف علیهم ولا هم یحزنون (قسـم پـه خدای ﷻ دی چي مخـان ددوی نـوراني دي او دوی پـر نـور دي، دوی نـه بېرېږي هغـه وخت چي خلګ بېرېږي او دوی بـه غـمجـن نـه وي چي خلګ لـوی غم کوي بیا علیه الصلوٰة والسلام دا آیت تلاوت کړی) یو محقق وایي:

هر کس که ترا شناخت جان چه کند .... فرزند وعیال وخانه مان چه کند
دیوانه کنی هردو جهانش بخشی .... دیوانه تو هر دو جهان را چه کند

پـه تفسیر کـواشي کي وایي چي عدم خوف او حزن د اولیاً الله پـه قیامت کـي دی والا فهم اشد حزناً واشد خوفاً في الدنیا ومـن اجل ذالک حصـل لهم عـدم الخوف والحزن في الآخرة فافهم.

درویش وایي: چي نبوت کسـبي شـی نـه دی بلکـې مـوهي مرتبـه ده، او ولایت

كسبي دى يتعلق بامتثال الاوامر الاليهة والاجتناب عن المنهيات مع توفيق الباري عزوجل، او د نبي په خپل نبوت خبرتيا لازمه ده، او د ولي الله په خپل ولايت خبرتيا لازمه نه ده بلکې على العموم والاغلب عدم علمهم بولايتهم، ولهذا يخافون في الدنيا ويحزنون،، بيت:

بر فلک بر تر بود اسرار او .... شيئاً لله شيئاً لله کار او

علمأ رحمهم الله وايي چي د خداى جل جلاله تر پېژندلو د ولي الله پېژندل گران دي، ولي چي خدى پاک له صفاتو او اخلاقو څخه د مخلوق لکه رنگ اکل او شرب تمکن في المکان وعدم الولد والوالد وغير ذالک مبرأ او پاک دى، او په ولي الله کي دا ټوله شيان سته لکه نور خلگ، خو بيا هم ملاقات د ولي الله په بعضو احاديثو کي راغلي دي، له سعد بن جبير رضي الله عنه څخه روايت دى چي له عليه الصلوٰة والسلام څخه چا پوښتنه وکړه "من اوليأ الله؟ قال عليه السلام هم الذين يذکر الله برؤيتهم" يعني چي خداى پاک د سړي پياديږي ددوى په ليدلو سره، يعني ددوى په اخلاقو او تواضع او سکون قلبي سره د سړي خداى جل جلاله ورپياديږي، سعدي شيرازي قدس سره وايي:

اسيرش نخواهد رهايى زبند .... شکارش نخواهد خلا ص ازکمند
دلارام در بر د لا رام جو ى .... لب از تشنگى خشک بر طرف جوى

فائده: علامه د اوليأ دانه ده لکه د عوامو چي خيال دى چي خارق العادة شى به ددوى پر لاس ښکاره کېږي، يا به پر غيبو شيانو علم لري، ولي چي دا دوه شيان په ډېرو مجمع عليهم اوليأ کي نسته، او گاهي په غير کي د ولي بلکې د ساحر پر لاس ښکاره کېږي استدراجاً، او دا چي په بعض اوليأ کي ښکاره کېږي دا دليل ددې نه دى چي دا نو علامه د ولايت ده، او سره ددې چي خداى پاک وه عليه الصلوٰة والسلام ته وايي قل انما انا بشر مثلکم يوحى الي" يعني زه ستاسي غوندي بشر يم، لکن بعض د مغيباتو خبر چي تاسي ته درکوم هغه ماته وحي وکړل سي د خداى جل جلاله له خوا، کريمه: قل لو کنت اعلم الغيب لاستکثرت من الخير وما مسني السوء کريمه: وقل انما الآيات عند الله بلکې صوفيه کرام

وايي چي كرامت لكه د نورو حيض دى پټ والى يې اولى دى، بعض اولياً كرام چي ظهور د خوارقو ددوى پر لاس ډېر كېدى اخير پښېمانه سو، ولي سبب د وسوسې د شيطان او سړى په ذميمه د كبر او خودبيني مبتلاً كوي.

فائده: "الذين آمنوا" محلاً منصوب دى على المدح، او يا صفت دى د اولياً يا محلاً مرفوع دى خبر د مبتدأ محذوفي دى اى هم الذين كذا في المظهري.

لَهُمُ الْبُشْرٰى فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِ

ددوى لپاره زيرى دى په حيوة حاضر كي او په اخرت كي.

پوه سه: چي ددې دنيا زيرى د اولياً الله لپاره په زمانه كي د عليه الصلوٰة والسلام د ژوند، چي عشره مبشره وو ته يې عموماً وكړى چي ترمذي د عبدالرحمن بن عوف ﷺ او ابن ماجه د سعيد بن زيد څخه رايت كړى دى حيث قال ﷺ (۱) ابوبكر في الجنة (۲) عمر في الجنة (۳) عثمان في الجنة (۴)وعلي في الجنة (۵) وطلحة في الجنة (٦) وزبير في الجنة (۷)وعبدالرحمن بن عوف في الجنة (۸) وسعد بن ابي وقاص في الجنة (۹)وسعيد بن زيد في الجنة (۱۰) وابو عبيده بن الجراح في الجنة، دغه لس كسه صحابه كرام ﷺ وه چي پر يوه ځاى عليه الصلوٰة والسلام د جنت زيرى وركړى، او خصوصي او انفرادي زيرى وركړل سوى هغه صحابه كرام ﷺ دادي، ابو داؤد وايي چي عليه الصلوٰة والسلام وويل، اما انت يا ابابكر اول من يدخل الجنة من امتي، او ترمذي له ابو هريره ﷺ څخه روايت كړى دى چي عليه الصلوٰة والسلام وويل انا اول من تنشق منه الارض ثم ابوبكر ثم عمر.

درويش وايي: چي دا حديث د عليه الصلوٰة والسلام معجزه باهره ده، ولي د عليه الصلوٰة والسلام د دفن ځاى او بيا د ابوبكر ﷺ ځاى او بيا د عمر ﷺ د دفن ځاى و عليه الصلوٰة والسلام ته بيله وحي څرنګه معلوم سوه، او په حجره كي د عائشې ﷺ هم اول عليه الصلوٰة والسلام دفن كړل سو، او بيا ابوبكر او عمر ﷺ دفن كړل سوه، او د يوه قبر ځاى پكښې پاته دى چي په هغه كي به عيسى ﷺ دفن كېږي كما جأ في الحديث المتفق عليه چي زه او عيسى ﷺ له

يوه قبره يعني تقريباً راپورته كېږو، وبين ابى بكر وعمر ﷺ، او ترمذي له طلحة بن عبيد الله ﷺ څخه روايت كړى دى لكل نبي رفيق في الجنة ورفيقي في الجنة عثمان، وفي البخاري ومسلم عن سعد بن ابي وقاص ﷺ قال عليه الصلوٰة والسلام لعلي ﷺ انت مني بمنزلة هارون من موسى الا انه لانبي بعدي احمد او ترمذي له زيد بن ارقم ﷺ څخه روايت كړى دى من كنت مولاه فعلي مولاه، او د مسور بن مخرمة ﷺ روايت دى چي بخاري او مسلم دواړو راوړى دى چي عليه الصلوٰة والسلام وويل چي فاطمة بضعة مني (يوه ټوټه ده زما) فمن اغضبها اغضبني، وعن ابي سعيد ﷺ قال عليه الصلوٰة والسلام خير نسائها (اى الامم المتقدمة) مريم بنت عمران وخير نسائها خديجة بن خويلد (اى نسأ هذه الامة) وقال فضل عائشة على النسأ كفضل الثريد (ښوروا) على الطعام، وقال ﷺ ان عبدالله يعني ابن عمر رجل صالح (په دوه حديثه متفق عليه كي راغلي دي) وروى الترمذي عن مسور بن مخرمة الحسن والحسين ﷺ سيدا شباب اهل الجنة (ولي چي دوى دوه په ځوانى كي شهيدان سوي دي) او د عبدالله بن سلام ﷺ په باره كي عليه الصلوٰة والسلام ويلي دي انه من اهل الجنة متفق عليه، وعن ابي سعيد الخدري ﷺ رواه البخاري ومسلم، لاتسبوا اصحابي (تاسي زما وه اصحابو ته ښكنځل مه كوئ يعني لا اجتماعاً ولا انفراداً) فلو ان احدكم انفق مثل احد ذهباً مابلغ مد احدهم ولا نصيفه.

درويش وايي: چي بې بختان شيعه ګان وه ابوبكر ﷺ وعمر ﷺ او عائشې ﷺ ته سخت پوچ ښكنځل كوي په خپلو محافلو كي، وقال عليه الصلوٰة والسلام الانصار لايحبهم الا موٴمن ولا يبغضهم الا منافق فمن احبهم احبه الله ومن ابغضهم بغضه الله، وورد ايضاً نعم الرجل السعيد بن الحضير ﷺ نعم الرجل ثابت بن قيس نعم الرجل معاذ بن جبل ﷺ ونعم الرجل معاذ بن عمر بن الجموع ﷺ.

درويش وايي: چي د نورو صحابه كرامو ﷺ په باب كي مفصل حديثونه موجود دي او ټولو صحابه كرامو ته خداى پاك داسي زېرى كړى دى "وكلاً وعدالله الحسنى" وقال رسول الله ﷺ اصحابي كالنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم

په دې کې شک نسته چې اصحاب ﷺ د رسول الله ﷺ تولـه علی تفاوت درجاتهم اولیاً الله وه، نو ددې آیت مصداق یقیناً دي الا ان اولیاً الله لاخوف علیهم ولاهم یحزنون، او دا آیت مبارک، نور مصداقونه هم لري الی یوم القیامة لکن ورځ په ورځ لږېږي، ولهذا قال علیه الصلوٰة والسلام خیر امتي قرني، ثـم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم، عن عمران بن حصین بخاري، مسلم.

فائده: د دنیا د زېرو په باره کې نور هم په قرآن عظیم الشان کې او پـه احادیثو کـې زېـري موجـود دي د متقینـو دپـاره او د اولیـاً الله دپـاره او فـتح او نصـر او غنیمتونـه هم د دنیـا د زېـرو څخـه دي لکـن دا معـدودة زېـرې خـو پـه زمانـه کـې د حیـوة بـا برکـاة د علیـه الصلـوة والسـلام او وروسـته تـر وفـات د علیـه الصلوة والسلام دنیایې زېرې په حدیث شریف چې روایت یې بخاري د ابو هریرة ﷺ څخـه کـړې دی قـال رسـول الله ﷺ لـم یبـق مـن النبـوة الا المبشـرات قـال الرؤیا الصالحة بغوي وایې چې عبادة ﷺ بن الصامت وایې چې ما د علیه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وکړه د دې آیت د معنی (لهم البشری فی الحیوة الدنیا) علیه الصلوة والسلام وویل هی الرؤیا الصالحة یری ها المرءُ (چې سړی پـه خپله ویني) او ترٰی له (یا د ده دپاره ولېدل سي یعني بل څوک یې د دپاره ویني.

فائده: مراد د رؤیا صالحې څخه رؤیا د صالحانو کسانو او د تقوی دارو کسانو لا الرؤیا للعوام والفساق.

سوال: خوب خو یقین نه فائده کوي نو څه رنګه بشری بولل کېږي؟

جواب: یقین که نه فائده کوي غلبة الظن خو فائده کوي وهذا کاف فی البشارة وفی الحدیث الذي رواه عن ابي سعید الخدري ﷺ وروی عنه البخاري الرؤیا الصالحة جزءُ من ستة واربعین جزءُ من النبوة.

درویش وایي: چې ددې وجه داده چې علیه الصلوة والسلام قبل النبوة شپږ میاشتې داسې صادق خوبونه لیدل کفلق الصبح او (۲۳) کالـه د ده دنوبت دوره وه نو (۲۳) پر مابین هر کال نمې کې (۴۶) ځندې جوړېږي.

فائده: د خوب ترجمه کول ډېره ګرانه ده ځکه ویل سوي دي چې خوب مه وایه مګر

نه وحبیب یعني دوست ته او لبیب ته یعني هوښیار سړي ته چي په تعبیر رؤیا کي مهارت لري د خوبو د ترجمانی "کتاب د ابن سیرین رحمه الله علیه چي رئیس المعتبرین للرؤیا دی" او بل د عبد الغني نابلسي کتاب او بل د ابن شاهین کتاب ذی چي دا درې سره مجموع په یوه جلد کي چهاپ سوي دي هر څوک ترجمه د خوبو نه سي کولای" گفته اند که انجیر خوردن نه کار هر مرغیست" ونیز گفته اند نه هر که سر بتراشد قلندري داند" د مشت نمونه خوار په ډول به زه یو څو مثاله درته ووایم "یو سړي خوب لیدلی وو چي ما پر قرآن شریف بولې وکړې چي را وېښ سو ډېر وار خطا وو علامه ابن سیرین رحمه الله علیه ته ورغلی او دا خوب یې ورته ووایه هغه ورته وویل چي ډېر بهترین خوب دي لیدلی دی تاته به خدای زوی درکړي زوی به دي حافظ القرآن سي.

درویش وایي: چي که یې دا خوب ما وارو مولایانو ته ویلی وای ترجمه به مو ډېره غلطه ورته کړې وای، او دغه رنگه یو سړي خوب لیدلی وو چي ماته په خوب کي یو چا سره زر را کړه نو خوب په ظاهره ښه خوب دی یعني چي دولت مند به سې لکن معبرین وایې چي په مقدار د قلت او کثرت د سرو زرو به ده ته غموه پېښ سي وعلی هذا فقس نو ځکه خوب دي سړی وهر چاته نه وایې.

او بعض مفسرین رحمهم الله وایې چي بشری د دنیا ثنا احسن ده د خلگو د خوا، بغوي په خپل سند د عبد الله بن رضي الله عنه څخه روایت کړی دی قال قال ابو ذر رضي الله عنه یا رسول الله الرجل یعمل لنفسه ویحمده الناس (سړی د خپل ځان لپاره عبادات کوي او خلگ یې صفت کوي) قال ﷺ تلک عاجل بشری المؤمن (دا هم د خلگو د ددنیا د زیری د مؤمن یوه حصه ده) او زهري رحمه الله علیه او قتاده رحمه الله علیه وایې چي زیری د دنیا چي ملکي په وخت کي د زکندن ورته راسي زیری پر وکي د طرف څخه د خدای جل جلاله قال الله تعالی تتنزل علیهم الملائکة الا تخافوا ولا تحزنوا وابشروا بالجنة کذا قال عطاً عن ابن عباس رضي الله عنهما.

درویش وایي: چي دا ټولي خبري چي تاسي د زیري د دنیا په باب کي واورېدې، ټوله صحیح دي او منافات نه سره لري" نو د چا دپاره د اولیاؤ څخه د خدای جل جلاله یو بشارت د چا دپاره بل بشارت علی تفاوت درجات اولیاً الله الکرام کما لا یخفی.

فائده: روح المعاني په تفسير كي د بشارت الآخرة داسي وايي" فتلقي الملائكة اياهم مسلمين مبشرين بالفوز والكرامة ومايرون من بياض وجوههم (چي علامه د جنتي ده) او عمل نامې په راسته لاس وركول وغير ذلك من البشارت بانهم من اهل الجنة ورضوان الله تعالى عنهم انتهى بزيادة" او روح البيان هم ورته معنى د بشارة الاخرة كړې ده او تفسير قرطبي رحمه الله هم دغه غوره كړې ده او امام رازي رحمه الله هم د دې معنى پخلى كړى دى، او امام مظهري رحمه الله وايي" وفى الاخرة يعني وقت خروج نفس المؤمن يعرج بها الى الله ويبشر برضوان الله عند الخروج من القبر يوم القيامة.

درويش وايي: چي وروسته مظهري يو داسي حديث راوړى دى چي د ټولو مؤمنانو مؤمناتو د خوشحالۍ وړ دى كه څه هم ايت قرآني خو په اولياء الله كي وو او مظهري هم د اولياء الله تر نفس مؤمن خاصه ترجمه كړې وه، په روايت د ابن عمر رضي الله عنهما وايي قال رسول الله ﷺ ليس على اهل لآاله الا الله، وحشة فى الموت ولا فى القبور، ولا فى النشور كاني انظر اليهم حين الصيحة (يعني د اسرافيل د وهم وار پوكل د صور) ينفضون رؤوسهم من التراب، يقولون الحمد لله الذي اذهب عنا الحزن.

درويش وايي: چي د خصوص او د عموم په باره كي د هر غور كول پكار دى والله اعلم بالصواب.

لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمٰتِ اللّٰهِ ۚ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ۞

بدلېده نسته د خبرو د خداى نو مراد د دې څخه وعدې د خداى دي د خپلو دوستانو سره او متقينو سره او د اولياء الله سره او دغه بشارة په دنيا او آخرت كي لويه كاميابي او برى دى.

فائده: مؤمن لره اولاً په كار ده چي د اولياء الله پر لار روان سي او د هغو كمالات وځان ته حاصل كړي، او كه يې د هغه توان نه درلودى اقلاً دوني خو دي وكړي چي د اولياء الله محبت دي په زړه كي ساتي لانه قد ورد ان المرء مع من احب" اميد سته چي د محبت د سببه به يې خداى جل جلاله د دوى په ډله كي وپاڅه وي، وهابي هم مگر څه" سلفى هم مگر څه" پنج پيرى هم مگر څه" او نوري ډلې

چي اولياً الله نه مني او بد بد نومان پر ایږدي عصمنا الله من خرافاتهم في حق الائمة المجتهدين رحمهم الله واولياً الله الكاملين قدس الله اسرارهم.

وَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ

تا دي اى محمد ﷺ غمناكه نه كړي خبري د مشركانو چي ستا د توحيد لاره غلطه بولي او ستا تكذيب كوي او علاوه تاته تهديد د قتل دركوي.

پوه سه: چي لا تحزنک په فتحه د يأ او په ضمه د زا چي د بابه د مجرد سي، اوپه ضمه د يأ او په كسره د زا چي د بابه د افعال سي دواړه روا دي او معنٰى د دواړو يوه ده او دواړه قرأات متواتر دي.

إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ۚ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾

جمله مستأ نفه ده په معنٰى كي تعليل ده قبل ده" والمعنٰى لا تحزن، غم مكوه ولا تبال بهم په دوى باك مه كوه او د دوى د پېشرو پروا مه كوه ولي چي غلبه خداى لره ده او خداى خپل رسول ساتي او تاته به غلبه در كړي پر دوى كما في بدر وفتح مكه وغيرهما من المغازي، خداىٔ اورېدونكى دى د اقوالو د دوى ستا په شان كي او پوره علم لري د دوى پر نيتو" فيجازيهم عليها وقد اوفى الله تعالى بوعده فى الدنيا وسيعذبهم فى الاخرة.

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ ۗ

آگاه اوسه چي خداى لره دي يعني خلقا وملكا وعبيدا، هغه ذوي العقول چي په اسمانو كي دي من الملائكة او هغه ذوى العقول چي په مځكه كي دي من الانس والجنٌ دليل د ذوى العقول لفظ د من دى چي اغلب استعمال يي په ذوى العقول كي دى او څوک چي وايي مراد ټوله ممكنات دي كه ذوى العقول او كه غير او استعمال د من تغليبا دى لذوي العقول مناسبة د دې ځايه سره نه ده.

پوه سه: چي تخصيص د ذوى العقول چي خداى ﷻ وكړى دپاره د دې چي د غير ذوى العقول وذكر ته ضرورت نسته، ولي چي ذوى العقول سره د شراقت د دوى چي عبيد او بندگان د خداى سره فما عداهم من الموجودات عبيد له تعالى بالطريق الاولى.

پوه سه: چي دا جمله سره د تاکيده په حرف تنبيه او په ان سره تاکيد د ماسبق من اختصاص العزة به تعالى چي په دې سره به تسلي د عليه الصلوة والسلام وسي، او په خبرو د مشرکينو به باک نه کوي، او دغه رنګه وروستني جملې ته تمهيد دی.

پوه سه: چي د تمهيد لفظ ما متابعة د روح المعاني ووايه او مظهري رحمة الله عليه چي وايې هذه الجملة كالدليل لما بعده خلاف الظاهر خبره ده كما لا يخفى.

وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ ط

پوه سه: چي کلمه د ما نافيه ده او لفظ د شركا مفعول د يتبع دی او مفعول د يدعون محذوف دی لظهوره والتقدير نه دي هغه شيان يعني بتان چي كفار مكه يې خدايان بولي شريکان په حقيقت کي د خدای که يې څه هم دوی شركا بولي لان شركة الله في الربوبية محال عقلا ونقلا ﴿ قل لو كان فيهما اى الارض والسما الهة من دون الله لفسدتا ﴾.

درويش وايي: چي وهذا برهان التمانع وتفصيله مشهور وفي كتب العقائد مذكور.

إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ۝٦٦

کلمه د ان نافيه ده دوی متابعت نه کوي هولأ الاصنام الجمادات شركا الله في العبادة مګر د ګمان يعني په تقليد د آبا واجدادو، نه دي دوی مګر درواغ وايې فيما ينسبونه اليه تعالى من الشركا عرب وايې خرص يخرص خرصا اى كذب من باب نصر، والخراص الكذاب، په وروسته آيت کي خدای تنبيه کوي چي خدای جل جلاله متفرد دي په قدرت کامله سره او په نعمة شاملة سره لجميع الناس چي کفار مکة وو ته دلالت او ښوونه وکړي پر واحدانيت د ده په استحقاق سره د عبادت فقال.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ط

خدای هغه واحد لاشريک ذات دی چي تاسي ته يې ګرځولې ده شپه د دې دپاره چي تاسي آرام په کښي وکړئ او استراحت په کښي وکړئ د سرګردانيو څخه د ورځي او د ستړيا د ورځي او ګرځولې يې ده ورځ روښانه او سبب د ليدلو د شيانو تا چي تاسي مزدوري، تجارت، دکانداري وغيرها پکښي وکړئ.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾

په تحقیق په خلق کې د دغو لویو لویو شیانو موافق د حکمت سره او موجب د فوائدو دلائل دي د هغه قوم لپاره چې اوري کلام په غور سره، ، سعدي:

برگ درختان سبز درنظر هوشیار ...... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ

او وایي مشرکان د مکې چې خدای ځان لره اولاد لري چې دوی وایي ملکې د خدای لوڼې دي، او خدای ﷻ د رئیسانو د جنیاتو نجونې په نکاح کړې دي او ملائکه ځنې پیدا سوي دي "سبحٰنه" پاک دی خَدای ﷻ له ولاد څخه مطلقاً که نر اوي او که ښځې او "سبحنه" د تعجب لپاره هم دی یعنې تاسې د دوی و خبرو ته تعجب وکړئ چې څرنګه په امر مستحیل سره حکم کوي.

هُوَ الْغَنِيُّ

خدای ﷻ احتیاج نه لري په هیڅ شي له اشیاؤ څخه هیڅ چا ته او ماسوٰی دده ټوله ممکنات دي په وجود کې، په بقأ کې او په تربیه کې بلکې په هر صفت کې خدای ﷻ ته محتاجه دي، نو څه مناسبت دی تر منځ د واجب الوجود او د ممکن ولابد من المناسبة بین الوالد والمولود، وایضاً ولد زېږول یا د شهوت له غلبې څخه پیدا کېږي، یا د ولد سبب دادی چې صعیف پلار ځان په قوي کوي او یا فقیر د زوی په ګټه ځان غني کوي، او یا بې کسه وي او یا مالداره وي ځان ته وارث پیدا کوي وروسته تر مرګ وکل ذالک محال علی الله الواجب الوجود عقلاً ، او بیا دې خرګرئ ته وګورئ چې د مشرکانو له لوڼو څخه داسې بد راتله چې بعضو به عند الولادة ژوندۍ په خاورو کې ښخولې بلکې نر عیال ددوی خوښ ؤ او خدای ﷻ ته لوڼې وای، کریمه: الکم الذکر وله الانثی تلک اذا قسمة ضیزی".

فائده: د ولاد په موضوع کې یهود او نصاری هم د مشرکانو سره همنوا دي یهودان عزیر ابن الله بولي، او نصاری عیسی ابن الله بولي.

فائده: ملائکه بنات الله د ټولو مشرکانو عقیده نه وه بلکې د نبو مدلج په نامه

د يوې قبيلې عقيده وه، كما في روح البيان، لكن روح المعاني وايي چي د قريشو ټولو دغه عقيده وه.

لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۚ

خداى ﷻ لره دي هغه شيان چي په اسمانو كي دي او هغه شيان چي په مځكه كي دي يعني د خداى ﷻ مخلوق، او مملوك او عبيد دي، نو څرنګه د اسمانو يو شى چي ملكي دي په قول د قريشو ولد كېداى سي، ولي چي خالق څرنګه د مخلوق پلار كېداى سي؟.

إِنۡ عِندَكُم مِّن سُلۡطَٰنِۭ بِهَٰذَآۚ

كلمه د "ان" نافيه ده، او كلمه د "من" زائده ده لپاره د تاكيد د نفي ده، او "سلطان" محلاً مرفوع مبتدأ ده او "عندكم" يې خبر دى او "بهذا" متعلق په سلطان پوري دى، والمعنى نسته ستاسي سره يو دليل قاطع پر دغه قول باطل كذاب چي ملكي د خداى ﷻ لوڼي دي.

أَتَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ۞

پوه سه: چي په "اتقولون آه" كي همزه لپاره د انكار دى او لپاره د توبيخ دى پر جهل ددوى او تنبيه پر دې چي په عقائدو كي برهان قاطع په كار دى او په عقائدو كي تقليد نه دى روا.

پوښتنه: عوام خو ټوله تقليدي ايمان لري؟

ځواب: په ايمان كي پر وجود د خالق العالم ايمان برهاني دى (د صحرائي عامي بحث څخه چا پوښتنه وكړه چي ته څه دليل لرې پر وجود د خالق العالم، صحرائي ورته وويل البعرة تدل على البعير والاقدام على المسير فكيف لايدل هذا العالم الكبير على العالم الخبير، والى هذا اشار السعدي الشيرازي:

برگ درختان درنظر هوشيار .... هر ورقى دفتريست معرفت كردگار

البته ايمان تفصيلي به نه لري، وفي تحفة النصائح:

گر انبيأ هم نامدى نى شروع بودى درجهان
واجب شدى برموٴمنان ايمان بخالق مقتدر

مسئله: په فروعو د دين تقليد روا دی اجماعاً.

قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾

ته ورته ووايه اې محمد ﷺ يعني كفارو ته د مكې چې په تحقيق هغه كسان چې قصداً دروغ وايي پر خدای ﷻ لكه خدای پاک ته شريک ويل، يا خدای پاک ته ولد ويل، الكذب د تاكيد د "يفترون" لپاره دی فلاح او خلاصون نه سي پيدا كولای له عذاب څخه د خدای ﷻ بالنار ولا يفوزون بالجنة دار الابرار.

مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

خبر د محذوفي مبتدأ دی يعني دا افترأ ددوی سبب تمتع دی په دنيا كي چې دوی په دې افترأ سره ساتي خپل رياست في الكفر كي وروسته ددوی رجوع موږ ته ده يعني في يوم القيامة (مرجع مصدر ميمي دی) بيا به موږ په دوی وڅكو يعني ورسوو عذاب سخت چې عذاب د جهنم دی په سبب د كولو ددوی كفر.

پوه سه: چې "كان" چې پر مضارع داخل سي د استمرار فائده كوي، او كلمه د ما مصدريه ده فافهم، ولنعم ماقيل:

مر د مان غا فلند از عقبی .... همه گويی بخفته گان مانند
ضرر وغفلتی كه ميورزند .... چون بميرند آنگهی دانند

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ

او ته يا محمد ﷺ تلاوت وكړه كفارو ته د مكې اخبار د نوح سره "قومه" تا چې ستا قوم ددې خبر په اورېدلو سره به عبرت واخلي له كفر او عناد څخه، په بستان العارفين كي وايي چې اصلي نوم د حضرت نوح ؑ شاكر ؤ، نوح يې لقب دی لكثرة نوحه وبكائه من خوف الله تعالی.

فائده: نوح ؑ اول نبي دی چې بعض احكام شرعي قبلي يې منسوخ كړل مثلاً نكاح د خور دده تر زمانې پوري رواه وه، ده منسوخه وګرځول وبقی حرمة نكاح الاخت الی يوم القيامة في سائر الاديان، بعض مفسران رحمهم الله وايي چې نوح ؑ پر څلور سوه اتيا (۴۸۰) كاله عمر باندې نبي سو.

پوه سه: چې بغوي او اجهوري وايي چې د نوح ؑ قوم له اولاد څخه د قابيل

بن آدم وه، لكن مظهري رحمه الله په ډېرو سختو الفاظو سره دا خبره رد كړې ده حيث قال وهذا لا يتصور، ولي چي نوح عليه السلام له اولاد څخه د شيث عليه السلام لا من ولد قابيل فاضافة القوم اليه يعني في قوله عزوجل.

إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَٰقَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُم مَّقَامِى وَتَذْكِيرِى بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَعَلَى ٱللَّهِ تَوَكَّلْتُ

"اذ قال لقومه" يدل على كون القوم من اولاد شيث عليه السلام، اې قومه يعني زما كه پر تاسي سخته پرېوځي اوسيده زما (نو مقام مصدر ميمي دی) يعني ستاسي په مابين مدت مديده او زما نصيحت كول وه تاسي ته په آياتو د خدای جل جلاله او يا په دلائلو د خدای جل جلاله يعني نو قصد د ضرر ماته لرئ، نو خاص پر خدای جل جلاله توكل دی (نو تقديم د جار ومجرور لپاره د حصر دی).

فَأَجْمِعُوٓا۟ أَمْرَكُمْ وَشُرَكَآءَكُمْ

درويش وايي: چي په محاوره كي د عربو وايي اجمع فلان امره چي ده به يو كار ته ټينگ قصد وكړی اوسره جمع كړي شركاً ستاسي (نو واو په معنی د مع دی او "شركائكم" مفعول معه دی) او بعض قرأ "شركائكم" په رفع سره وايي، عطف يې پر ضمير د "اجمعوا" بولي.

سوال: عطف پر ضمير متصل مرفوع خو تاكيد په ضمير منفصل غواړي؟

ځواب: كه فصل په منځ كي د معطوف او معطوف عليه ؤ بيا تاكيد نه غواړي كما تقرر في علم النحو والفصل هـ امركم دی، نو پر دې قرائت يې معنی داده چي تاسي او شركاً ستاسي دي زما د قتل عزم وكړي او يا د يو مكروه د رسېدلو وه ماته يعني زه باک نه په كوم لاني على الله توكلت كمامر.

ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ ٱقْضُوٓا۟ إِلَىَّ وَلَا تُنظِرُونِ ﴿٧١﴾

او بيا دي نه وي هغه شی چي تاسي يې ماته اراده لرئ من اهلاكي وغير ذالک عليكم يعني پر تاسي پټ يعني هغه كار پټ مه ساتئ بلكې ظاهر او مكشوف يې ماته واياست، ولي له چا څخه چي اراده د مكروه و ده ته رسول پټ ساتي ددې

لپاره چي دی نبايد وه نه تښتي، او زه خو تښتم نه، بيا ورسوي هغه کار چي تاسي يې اراده لرئ ماته او هيڅ مهلت ماته مه راکوئ.

پوه سه: چي دا خبري د نوح عليه السلام وه قوم ته اخبار دی د خدای جل جلاله د نوح عليه السلام له حال څخه چي دی دومره معتمد د خدای جل جلاله پر نصرت ؤ او له ضرر او کيد څخه د قوم او ددوی د خدايانو څخه نه بېرېدی، ولي چي دده يقين ؤ چي قوم او ددوی خدايان نه مالکان د نفع او نه د ضرر دي الا ماشاءُ الله.

فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ

که تاسي اعراض او روی گرداني وکړئ زما له قول او نصيحت څخه، يعني وروسته تر دې چي زما د قول او نصيحت صدق تاسي ته په معجزاتو ثابت سو.

پوه سه: چي جزأ د شرط محذوفه ده "ای يعذبكم الله" او دليل د جزأ په ځای کي د جزأ راوړی دی وهو فما سئلتكم من اجر، يعني که ما ستاسي څخه پر تبليغ د امر الله مزدوري او تنخواه غوښتای، نو ستاسي انکار حق په جانب ؤ چي ستا مزدوري پر موږ درنه ده، نو چي اجر هم په منځ کي نسته نو ستاسي انکار او نه منل زما تذکير بلا مانع دی نو تاسي ته به خدای جل جلاله ددې سببه عذاب درکوي.

درويش وايي: چي واعظ او امام المسجد دي پر مقتديانو اجر معلوم نه شرطوي، ولي دا اجر که څه هم په فتوی د متأخرينو روا دی، لکن پر مقتديانو تاثير نه کوي، ولي د مزدور خبره پر سړي تاثير نه لري.

إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ ۖ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٧٢﴾

نه ده زما مزدوري يعني ثواب د تبليغ مگر پر خدای جل جلاله ده، نو خدای پاک ماته ثواب د تبليغ راکوي که تاسي ايمان راوړئ او که نه، وما علينا الا البلاغ، او زه امر سوی يم يعني د خدای جل جلاله له خوا چي زه به فرمان برداره د حکم د خدای يم په ايمان کي او په اعمالو کي او په دعوت کي د خلگو وه خدای جل جلاله ته هغه وظيفه ما حتی الوسع وه پای ته ورسول، شيخ سعدي قدس سره د اخذ الاجر پر تبليغ وايي:

زيان ميکند مرد تفسير دان .... که علم وادب ميفروشد بنان
بدين ای فرومايه دنيا محز .... چو خربابخيل عيسی محز

فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ فِى ٱلْفُلْكِ

يعني دوی پر هغه تکذيب د نوح ؑ ثابت وه، وروسته چي حق ورته ښکاره سو بمعجزات نوح ؑ تکبراً وعناداً.

درويش وايي: چي ما تفسير په "ثبات" پر تکذيب وکړی ولي چي نفس تکذيب خو د ابتدأ د دعوې د نوح للنبوة دوی کړې وه، نو موږ نجات ورکړی ونوح ته او هغه کسانو ته چي دده سره پر ايمان وه چي په روايت د مفسرينو اتيا نفره وه ځلوېښت نر او ځلوېښت ښځي "في الفلک" په کښتۍ کي چي تر طوفان دمخه په امر د خدای ﷻ او په ښوونه د جبرئيل ده جوړه کړې وه.

وَجَعَلْنَٰهُمْ خَلَٰٓئِفَ وَأَغْرَقْنَا ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُنذَرِينَ ۝٧٣

موږ وګرځول اهل د کښتۍ خليفه ګان د ځمکي د مغرقينو په عوض کي او غرق کړل موږ هغه کسان چي تکذيب د آياتو د خدای ﷻ يې کاوه، نو ته وګوره يعني فکر ووهه اې محمد ﷺ او يا اې صاحب النظر والفکر چي څرنګه سو آخر کار د هغه کسانو چي دوی وبېرول سول له عذاب څخه د خدای ﷻ پر لسان د نوح ؑ.

پوه سه: چي په دې قصه کي بېرول د کفارو د قريشو دي چي دوی تکذيب د رسول کريم ﷺ کاوه يعني تاسي ته هم ورته يو عذاب درکړل سي په دنيا کي.

فائده: په بستان العارفين کي وايي چي څه وخت چي اتيا کسه نر او ښځي له کښتۍ څخه پر ځمکه پياده سول په مرور د زمان هغه بيګانه خلګ ټول مړه سول اولاد د نوح ؑ سام، حام او يافث پاته سوه کما قال الله تعالیٰ "وجعلنا ذريته" (ای نوحؑ) هم الباقين" نو دا ټوله انسانان چي تر غرق وروسته پر ځمکه وه يا دي، نو دا ټوله اولادونه د دغو درو زامنو د نوح ؑ دي، نو له دې کبله نوح ته آدم ثاني ويل کېږي والله اعلم.

د نجات نوح په مناسبت دا بيت د سعدي رحمة الله عليه ډېر په زړه پوري دی:

محال است چون دوست دارد ترا .... که در دست دشمن گذارد ترا

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهٖ رُسُلًا اِلٰى قَوْمِهِمْ

وروسته بیا مونږ راواستول تر نوح ﷺ وروسته، رسولان وه خپلو قومو ته یعني هر رسول وخپل قوم ته لکه هود ﷺ وه عاد قوم ته، او صالح ﷺ وثمودیانو ته، او ابراهیم ﷺ د بابل قوم ته چي مشر او شاه یې نمرود ؤ، او شعیب ﷺ و اهل مدین ته وغیر ذالک ممن قصهم الله اولم یقص.

فَجَآءُوْهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ فَمَا كَانُوْا لِيُؤْمِنُوْا بِمَا كَذَّبُوْا بِهٖ مِنْ قَبْلُ

نو راغله هر رسول وخپل قوم مخصوص ته په معجزاتو ظاهراتو سره، نو نه وه دغه اقوام د رسولانو په هیڅ ډول چي ایمان دي راوړي، پر هغه دین چي تکذیب کړی ؤ په هغه دین سره قوم نوح ﷺ دمخه تر راتګ ددوی د رسولانو ودوی ته.

سوال: قوم د نوح خو تکذیب د نوح کړی ؤ په راوړي دین کي، نورو رسولانو وخپلو اقوامو ته خو جلا جلا ادیان راوړي، نو وجه د اشتراک د نورو قومو د نورو رسولانو د قوم سره څه شی ده؟

ځواب: ټوله رسولان په اولین حالت کي خدای ﷻ د شرک په مقابل کي را استولی دی، نو قوم نوح او نور اقوام په شرک کي متساوي الاقدام دي، بلکې په اصولو کي د دین ای المعتقدات ټوله ادیان او رسولان سره همنوا او شریکان دي، نو انکار د هر قوم د خپل نبي له دین څخه انکار عن جمیع الادیان فافهم.

كَذٰلِكَ نَطْبَعُ عَلٰى قُلُوْبِ الْمُعْتَدِيْنَ ۝٧٤

دغسي لکه پر قوم نوح پر زړونو او د اقوامو د نورو رسولانو پر زړونو چي مهر د ضلال په سبب د کبر او عناد د رسولانو خدای ﷻ لګولی ؤ دغه رنګه خدای پاک مهر لګولی پر زړونو د ظالمانو او تجاوز کاران او د حسد کارانو ستا د امت یا محمد ﷺ وفیه تسلیة للنبي ﷺ ولي چي د عالمه سره غم نه غم دی کما قیل.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُّوْسٰى وَهٰرُوْنَ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ئِهٖ

وروسته مونږ راواستاوه یعني په رسالت سره، وروسته تر ذکر سوو رسولانو موسی یعني ابن عمران او هارون چي د موسی مشر ورور ؤ، وه فرعون ته او اشراف د قوم دده، دا فرعون ولید بن مصعب ؤ علی المشهور.

پوه سه: چي ملأ چي يې ذکر کړه لپاره د تمهيد وه ذکر ته د استکبارهم "بآياتنا" سره د معجزاتو متفرقه وو د فرعون تر غرق پوري، (۱) اى العصى (۲) واليد البيضا (۳) والطوفان، اى المطر الكثير حتى دخل المأ في بيوتهم الى حلوق الجالسين (۴) والجراد، ملخ چي ددوى کښتونه او د درختو بلګونه يې ټوله وخوړل (۵) والقمل، او شپوږي چي ددوى په غنمو کي به پيدا سوې او د غنمو مغز به يې ټوله وخوړل خالي خوروکي به يې پاته سوه (٦) والضفادع، او چونګوښي چي ددوى په اوبو او په ټولو خوراکي شيانو کي به ناستي وې، او د اوبو دمخه به چونګوښه په خوله ورننوتل، که څه به هم د ابو د لوښي سر پټ واى (۷) والدم، ويني چي اوبه او نور خوراکي شيان بې سرې ويني وې (۸) والطمس، چي پر مالو يې هلاک خداى ﷻ مسلط کړى (۹) وفلق البحر، اخيره معجزه يې دا وه چي درياب ودوى ته ټوټه سو او کوڅې کوڅې سو ليدخلوا فيه فيغرقوا اجمعين.

بِاٰيٰتِنَا فَاسْتَكْبَرُوْا وَكَانُوْا قَوْمًا مُّجْرِمِيْنَ ﴿۷۵﴾

نو فرعون او اشرافو د قوم دده کبر وکړى له متابعت څخه د موسى او هارون عليهما السلام او وه دوى يو قوم مجرم يعني جرم او کبر ددوى پېشه وه، ځکه يې د رسالت د خداى ﷻ تهاون او سپکاوى وکړى او هغه يې رد کړى.

فَلَمَّا جَآءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوْٓا اِنَّ هٰذَا لَسِحْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿۷۶﴾

نو چي ودوى ته راغلى دين حق زموږ له خوا څخه چي د خداى ﷻ وجود او توحيد ؤ او ددوى دا حق وزړو ته تېر هم سو له ليدلو د معجزاتو باهراتو کثيراتو، نو دوى وويل پد باره کي د معجزاتو چي دا سحر دى ښکاره.

قَالَ مُوْسٰٓى اَتَقُوْلُوْنَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَكُمْ ؕ اَسِحْرٌ هٰذَا ؕ وَلَا يُفْلِحُ السّٰحِرُوْنَ ﴿۷۷﴾

دا جمله استيناف بياني دى، جواب دى د ماقيل چي نو موسى عليه السلام به څه ورته وويل چي دوى پر معجزاتو د سحر نوم کښېښو "اتقولون آه" د استفهام لپاره د تعجب او انکار دى، آيا تاسي واياست وه حق ته وامر ثابت محقق ته من عندالله چي تاسي ته راغلى "اسحر هذا" آيا سحر دى دا "ولا يفلح الساحرون" يعني برى

او کامیابي نسي پیدا کولای ساحران، دا جمله له تمامه څخه د قول د موسی ده للدلالة علی انه لیس بسحر.

درویش وایي: چي مقوله د قول محذوفه ده (ای انه سحر) او حال دادی چي سحر خو صرف تمویه د حقیقت نه لري، نو مقوله د قول یې حذف کړه لدلالة ماقبله علیه.

پوه سه: چي دا جمله مستأنفه ده لپاره د انکار د ماقالوا او مقوله د قول نه ده، ولي ددې د استفهام خو ضرورت نسته، ولي خو دوی اول وویل ان هذا لسحر مبین.

قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا ٱلْكِبْرِيَآءُ فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ ﴿٧٨﴾

وویل فرعون او قوم دده وه موسی علیه السلام ته چي ته راغلې مونږ ته چي ته مونږ ته واړوې له هغه دین څخه یعني الشرک چي مونږ پیدا کړي دي پر هغه دین پلرونه زمونږ، او تا او هارون لره پر مونږ سلطنت او حکومت سي په مځکه کي د مصر، که مونږ چېري ستاسي د دوو تصدیق وکړو په هغه خبره کي چي تاسي راتگ په کړی دی یعني توحید د خدای جل جلاله او چي مونږ د خدای جل جلاله له جانبه څخه رسولان یو.

پوه سه: چي جمله د "قالوا" استیناف بیاني ده د هغه پوښتنې په ځواب کي چي موسی علیه السلام چي هغه دمخه خبري ودوی ته وکړې، نو دوی په جواب کي څه ورته وویل، یعني دوی قالوا الخ ورته ووایه.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ٱئْتُونِى بِكُلِّ سَٰحِرٍ عَلِيمٍ ﴿٧٩﴾

(وفي قرائة بکل سحار په صیغه د مبالغې) فرعون وویل وقوم ته چي تاسي راولی ماته هر سحر گر چي په سجر کي ښه معلومات لري یعني تا چي مقابله د سحر د موسیٰ خپل په ساحرانو سره وکړو.

فائده مهمة" د خدای عادت په جاري دی چي هر قوم ته چي رسول را استوي داسي یې را استوي چي په هغه قوم کي چي هر شی ډېر رواج او هغه قوم په کښې مهارت درلودی د هغه د جنس څخه فی الظاهر معجزه ورکوي مثلا په قوم کي د فرعون سحر او جادو ډېر مروج یعني چي یو شی بې مخالف د خپل حقیقت څخه

د خلګو په نظر کي ښکاره کړی، نو موسیٰ علیه السلام معجزه في الظاهر د هغه د قسم ورکړه لکه لکړه بې مار وګرځیدله او یدبیضا چي اولې دوې معجزې د موسیٰ وې او د عیسیٰ علیه السلام په عصر کي طبابت او ډاکټري ډېره پر مخ تللې وه چي د قسم قسم ناجوړېو علاجونه بې کول، نو عیسیٰ علیه السلام ته معجزه احیاء الموتیٰ" ابراً الاکمه" او د فس د علاج معجزې ورکړې" نو موسیٰ علیه السلام په پېش رفته کار کي د قوم فرعون چي سحر وو پر ساحرانو ده فرعون غالب وګرځاوه کما سیأتي.

او عیسیٰ علیه السلام په طبابت کي دوی ویاړ په کاوه غالب وګرځاوه چي احیاء الموتیٰ او ابراً الاکمه والابرص وه چي د عیسیٰ د قوم د طبابت د کاره څخه خارج کار وو، او د علیه الصلوة والسلام په قوم عربو کي د فصاحت او بلاغت لویه چرچه وه کما یدل علیه هغه اوه قصیدې چي نام وړو شاعرانو په خپل نوبت سره د مکې مکرمې پر دیوال ځړولې وې د مقابلې دپاره چي هغه اووه (۷) مقالې او قصیدې اوس په شکل د کتاب چي معلقات سبع یې نوم دی موجود او بعض نام داره علماً یې درسولای سي، نه هر که سر بتراشد قلندري داند" ګفته اند انجیر خوردن نه کار هر مرغیست" نو علیه الصلوة والسلام ته خدای جل جلاله قرآن معجز لبلغاً عدنان وفصحاً قحطان ورکړه، او اعلان یې وکړی ﴿ان کنتم في ریب مما نزلنا علی عبدنا فأتو بسورة من مثله آه﴾ او دوی ټوله ورته عاجزه سوه.

درویش وایي: چي دا څو خبري په طور د جمل معترضه په مابین کي ما راوړي اوس بېرته د تفسیر پر لور.

فَلَمَّا جَآءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰٓ أَلْقُوا مَآ أَنتُم مُّلْقُونَ ۝٨٠

هغه وخت چي د فرعون جمع کړه سوي ساحران "چي تعداد یي اویا زره ته بالغ وو" راغله وویل موسیٰ ودوی ته چي ښکاره کړي هغه څه چي تاسي ښکاره کوئ په میدان کي د مقابلې وخلګو ته.

سوال: موسیٰ علیه السلام ته خو معلومه وه چي دوی سحر کوي او سحر خو حرام دی، نو څه رنګه موسیٰ علیه السلام دوی ته امر د القو ورکړی؟

جواب: ساحرانو د فرعون د موسیٰ سره مشوره وکړه چي ته د مخه خپل کار

ښکاره کوي که یې مونږ ښکاره کړو نو موسیٰ علیه السلام ورته وویل القوا، نو دا امر د تقدیم دی امر د سحر کولو نه دی.

فَلَمَّآ أَلْقَوْا قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُم بِهِ ٱلسِّحْرُ

چي سحر ګرانو خپلي لکړې او رسۍ پر میدان وغورځولې او ټولې د خلګو په سترګو کي ماران ورغله ﴿واسترهبوهم وجاؤا بسحر عظیم﴾ او خلګ یې وېرول او راتګ یې وکړی په یوې لوی سحر سره، موسیٰ علیه السلام ورته وویل چي دغه تاسي چي راتګ په وکړی دغه سحر دی لا ما سماه فرعون سحرا من المعجزات من عند الله.

إِنَّ ٱللَّهَ سَيُبْطِلُهُۥٓ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾

خدای جل جلاله ژر دی چي دا ستاسي سحر به باطل او محوه کړي چنانچه موسیٰ علیه السلام چي لکړه وغورځول هغه، مار سول او د دوی لکړې او رسۍ او د جادو ماران یې ټوله وخوړل، خدای جل جلاله نه اصلاح کوي یعني نه کامیابه کوي عمل د مفسدانو چي سحر ګران دي.

وَيُحِقُّ ٱللَّهُ ٱلْحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾

او خدای حق ګرځوي یعني ثابت ګرځوي او قوة ورکوي و حق ته په خپلو ایاتو سره یعني په معجزاتو سره که څه هم مجرمان یې مکروه بولي" حافظ شیرازي رحمة الله علیه وایې.

اسم اعظم بکند کار خود ای دل خوش باش .....که بتلبیس وحیل دیو سلیمان نه شود

حکایت" تاریخ وایې چي شیخ جنید عجمي څلویښت کاله کوشش وکړی چي سلطنت لاسته ورولي لکن نه سو کامیاب وروسته په اولاد کي د ده بادشاهان پیدا سوه چي ټوله رافضي المذهب وه لکه "شاه اسماعیل" شاه عباس" شاه طهماس" لکن مللوک عثمانیه وو دا فتنه د رافضیت یک لخته ختم کړه فحق القول" لکل فرعون موسیٰ" وذالک في کل عصر الی ان ینزل عیسیٰ ویقتل الدجال، تاریخ اسلامي خبر کوي، وایې حضرت امیر المؤمنین عمر رضي الله عنه ته خبر ورسېدی چي عراقیانو پر دوی حاکم چي د عمر رضي الله عنه له خوا پر دوی مقرر سوی ؤ په ډبرو سنګسار کړی، نو عمر رضي الله عنه په ډېر غضب د مدیني څخه حرکت وکړی، په لار کي په یوه

لمانځه کي سهوه ورپېښه، سوله د غم او فکر څخه تر لمانځه وروسته یې داسي ښرا وکړه چي عراقیانو پر ما لمونځ ګډ وډ کړی ته د دوی کارونه ورګډ وډ کړې او غلام ثقفي پر دوی حاکم کړې چي د جاهلیت پر طریقه حکم راني پر وکړي بان لا یقبل من محسنهم ولا یتجاوز عن مسیئهم، وذالک قبل ان یؤلد الحجاج بن یوسف اظلم الناس هغه ځ خدای وروسته تر ډېري زماني د ښرا د عمر ﷺ حجاج بن یوسف پر مسلط کړی وظلم الحجاج مشهور وفي کتب التواریخ مسطور.

درویش وایي: چي د غلام سقفي خبره چي عمر ﷺ وکړه د مشکوة د نبوت د انحضرت ﷺ ور رسېدلې وه فافهم.

فَمَآ اٰمَنَ لِمُوْسٰٓى اِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّنْ قَوْمِهٖ

نو ایمان یې نه راوړي او تصدیق یې نه وکړی د موسٰی یعني وروسته تر دې چي د موسٰی ﷺ معجزې یې هم ولېدلې چي ساحران د فرعون نا کامه سوه، مګر یو لږ کسان د قوم څخه د ده چي هغه عبارت دی د هغو مؤمنانو څخه د بني اسرائیلو چي په مصر کي وه او د موسٰی ﷺ سره د مصره ووتل.

درویش وایي: چي دا ترجمه پر دې تقدیر ده چي ضمیر د قومه وموسٰی ته راجع سي او بعض مفسران وایې چي د قوم د فرعون چي قبط وه دوی ضمیر د قومه وفرعون ته راجع بولي" د ابن عباس ﷺ څخه په یوه روایت کي راغلي دي چي دا قبطیان" (۷۰) اویا کسان وه چي آبأ یې قبطیان وه او مندي یې د بني اسرائیلو د قوم څخه وې، نو هر قبطي په مور او ماماګانو پسي روان وو یعني یعني د هغو په دین به وه چي د موسٰی ﷺ دین وو په دې مؤمنانو کي د قبط د فرعون ماینه" او ماشته" ا وخزانه دار د فرعون" او د هغه ماینه" او مؤمن آل فرعون هم داخل دی

پوښتنه: ساحران چي فرعون جمع کړي وه وروسته تر معجزې ده لکړي خو تولو ایمان را وړی کما في موضع آخر من القرآن" کریمه" ﴿ انه لکبیرکم الذي علمکم السحر﴾ ﴿ ولا صلبنکم في جزوع النخل﴾ چي فرعون و ساحرانو ته چي ایمان یې راوړی دا دوې خبري یې وکړې، نو څرنګه حصر مذکور دی یعني په روایت کي د ابن عباس ﷺ چي (۷۰) اویا کسان وه؟

جواب: ضمير د قومه خو يا موسىٰ ته راجع دی يا و فرعون ته" ساحران خو نه د قوم د موسىٰ عليه السلام او نه د فرعون فافهم فانه سانح عزيز.

عَلٰى خَوْفٍ مِّنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ئِهِمْ اَنْ يَّفْتِنَهُمْ

سره دېرې د فرعون او د قوم څخه د ده يعني اشراف د قوم كما هو معنى الملأ، چي دوی دي په فتنه او عذاب كي واقع نه كړي په سبب د ايمان.

پوه سه: چي ضمير مستتر د فاعل په يفتنهم كي راجع وفرعون ته دی.

سوال: وړاندي يې وويل من فرعون وملأهم" او دلته يې ضمير يوازي وفرعون ته راجع كړی؟

جواب: خوف د ملأ څخه خو په سبب د فرعون وو.

وَاِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِى الْاَرْضِ ۚ وَاِنَّهٗ لَمِنَ الْمُسْرِفِيْنَ ﴿۸۳﴾

په تحقيق فرعون لوی متكبر وو په مځكه كي د مصر او دی تجاوز كونكی وو تر خپل حد ولي چي سره د عبوديت يې دعوه د ربوبيت او خدايې كړې وه.

وَقَالَ مُوْسٰى يٰقَوْمِ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوْٓا اِنْ كُنْتُمْ مُّسْلِمِيْنَ ﴿۸۴﴾

يعني څه وخت چي بني اسرائيلو د مؤمنانو خوف د عذاب د فرعون موسىٰ وليدی، نو يې داسي ورته وويل، ای قومه زما كه تاسي چيري ايمان پر خدای جل جلاله راوړی وي، نو پر خدای جل جلاله تكيه او اعتماد وكړئ چي زموږ ناصر دی او له فرعون څخه او له ملأ څخه دده مه بېرېږئ كه تاسي مسلمين او وخدای جل جلاله ته ظاهراً او باطناً تسليم ياست، ددې شرط جزأ محذوفه ده چي سياق د كلام دلالت پر كوي، يعني توكلتم عليه.

درويش وايي: چي په دې آيت كي دا توهم كېږي چي يو توكل على الله مشروط په دوه شرطه سره دی يعني الايمان والاسلام، نو سوال دادی چي يو شرط به په توكل كي كافي نه وای؟

ځواب: ددې سوال جواب پر تمهيد د يوې مقدمې موقوف دی هغه دا چي د عقائدو په كتابو كي وايي چي ايمان او اسلام خو په حقيقت كي يو دي لكن اغلب

استعمال د ايمان په معتقداتو کي دی او د هر استعمال د اسلام په عملياتو کي دی کما يدل عليه الحديث الطويل المتفق عليه المروي عن عمر رضي الله عنه چي جبرئيل عليه السلام په صورت کي د انسان په مجلس کي د صحابه کرامو رضي الله عنهم له عليه الصلوة والسلام څخه يې پوښتنه وکړه ما الايمان؟ قال عليه السلام الايمان ان تؤمن بالله وملئكة الى اخيره، فقال الرجل ما الاسلام قال عليه السلام ان تشهد ان لا اله الا الله وتقيم الصلوة الى اخيره، وبعد التمهيد حاصل د جواب فيما نحن فيه دادی چي په دې آيت کي تعليق د يوه حکم په دوه شرطه نه دی بلکې تعليق د دوو شيانو دی په دوه شرطه سره، ولي چي اعتقاد د وجوب توکل يې معلق کړی دی په ايمان سره کما هو المفهوم من الامر وتقديم المتعلق يعني عليه پر توکلوا باندي او وجود د توکل د عمل په ميدان کي يې په اسلام او اخلاص پوري مربوط کړی ددې مثال داسي دی ان دعاک زيد فاجبه ان قدرت عليه که زيد دعوت درکړي يعني د مهمانۍ نو قبلونه يې وکړه که چيري قادر وې فافهم المثال تفهم الآية.

درويش وايي: چي دې ځواب ته په مختصره توګه مظهري رحمه الله اشاره کړې ده او روح المعاني په مفصله توګه لړ، او روح البيان بين بين بيان کړی دی لکن دومره تفصيل لکه فقير چي وکړی هيڅ چا نه دی کړی ولا فخر، واما بنعمة ربک فحدث کريمه.

فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّٰلِمِينَ ﴿٨٥﴾

دوی وويل چي خاص زموږ پر خدای جل جلاله توکل او اعتماد دی، ولي چي دوی مخلص د اصحابو د موسٰی وه على نبينا وعليه الصلوة والسلام، بيا دوی وه خدای جل جلاله ته په دې الفاظو خواست وکړی، اې زموږ ربه ته مه ګرځوې موږ فتنه يعني ځای د عذاب د هغه قوم چي ظالمان دي يعني فرعون او اتباع دده، يعني دوی مه مسلط کوې پر موږ چي ددوی له لاسه موږ په فتنه يعني عذاب کي واقع سو، او بعض مفسرين رحمهم الله ترجمه داسي کوي ته مه ګرځوه موږ سبباً لپاره د فتنې د فرعونيانو او د زيادت د کفر او طغيان ددوی چي يا ستا له خوا پر موږ مسلط سي او يا د فرعونيانو له خوا، نو دوی به وايي چي که موسی او مؤمنان پر حق وای ما عذبوا فيزيد فتنهم وطغيانهم.

وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٨٦﴾

او موږ ته نجات راکړې د هغه قوم څخه چي کافران دي يعني ددوی د کړاو او ځپلو څخه.

پوه سه: چي توکل يې تر دعأ دمخه راوړی تنبيه پر دې ده چي دعاکونکی اولاً بايد توکل پر خدای ﷻ وکړي او بيا دعأ وکړي تا چي دعا يې قبوله سي.

پوه سه: چي توکل حقيقي دادی چي بېره او اميد چي خوف او رجأ ده ماسوی له خدايه له زړه څخه و باسي، محي السنة بغوي رحمه الله وايي چي بني اسرائيلو چي به لمونځ کاوه په خپلو عمومي عبادت خانو کي به يې کاوه چي بيع او کنائس يې بولي چي جمع د بيعة او کنيسة ده چي دا عبادت خانې د مصر په عمومي بازارو کي ښکاره وې چي موسی عليه السلام په نبوت سره فرعون ته خُدای ﷻ راواستاوه، فرعون امر وکړی چي د بني اسرائيلو عمومي عبادتِ ګاهوي ورنړوي او د ښکاره لمانځه او عبادت څخه يې بني اسرائيل منع کړه.

درويش وايي: لکه څرنګه چي په ابتدأ کي د اسلام چي قريشو عليه الصلوٰة والسلام او اصحاب رضي الله عنهم دده په حرم شريف کي نه پرېښول چي علانيه لمونځ وکړي، نو ځکه دوی په سرای کي د زيد بن الارقم رضي الله عنه لمونځونه په پټه کول، نو خدای ﷻ بني اسرائيل امر کړه چي په خپلو کورونو کي مسجدونه جوړ کړئ يعني يوه يوه خونه د لمانځه او عبادت لپاره وټاکئ خوفاً من فرعون وذالک معنی قوله تعالی.

وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوْسٰى وَاَخِيْهِ اَنْ تَبَوَّاٰ

موږ وحي وکړې وه موسی عليه السلام ته او ورور ته دده يعني هارون عليه السلام چي تاسي مبائة جوړ کړئ يعني ځای د رجوع.

پوه سه: چي بوء رجوع ته وايي مراد ځای د رجوع دی لپاره د سکنی او عبادت.

لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوْتًا وَّاجْعَلُوْا بُيُوْتَكُمْ قِبْلَةً

لپاره د خپل قوم په مصر کي خونې.

پوه سه: چي خطاب د "اجعلوا" په صيغه د جمع موسی او هارون علیهما السلام او قوم ته دی فلا يرد چي مخاطب په لقومكما خو موسی او هارون علیهما السلام وه، والمعنی نو اجعلوا په صيغه د جمع ولي راغلې ده، تاسي وګرځوئ هغه خونې تا او هارون علیهما السلام ددوی لپاره مبائبة يعني قبله يعني ځای د لمانځه، لكن مفسرين وايي چي بني اسرائيلو په امر د موسی او هارون علیهما السلام اولاً لمونځ وكعبې شريفي ته كاوه.

وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٨٧﴾

او تاسي لمونځونه كوئ په هغو خونو كي او د فرعون څخه به په امن كي ياست، او زيری وكړه يا موسی و مؤمنانو ته په دې سره چي دښمن ستاسي يعني فرعون وقومه به خدای جل جلاله هلاک كړي او خلافت د ارض مصر وما حولها به وتاسي ته وسپاري، او خدای پاک دا وعده پوره كړه بغرق فرعون وقومه في البحر ونجاة بني اسرائيل، دا زيری خو دده په دنيا كي ؤ او په اخيرت كي به فوز بالجنة دركړي.

وَقَالَ مُوسٰى رَبَّنَآ اِنَّكَ اٰتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَاَهٗ زِيْنَةً

وويل موسی "ربنا" يعني يا ربنا بحذف الندأ په تحقيق تا وركړی دی وفرعون ته او دده اشرافو ته د قوم "زينة" مصدر دی په معنی د مايتزين به من اللباس والحلي (زيورات) والفرش الفاخرة واثاث البيوت او د سپرتيا شيان او خادمان نوكران او دبدبه الی غير ذالک من انواع النعم.

وَّاَمْوَالًا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۙ رَبَّنَا لِيُضِلُّوْا عَنْ سَبِيْلِكَ ۚ

او مالونه دي وركړي دي په دې دنيا كي يا ربنا ددې لپاره چي ګمراهي او انكار مختاره كړي ستا له لاري څخه يعني الاسلام.

پوه سه: چي لام د "ليضلوا" لپاره د عاقبت دی متعلق په "اتيت" پوري دی يعني حتی صار عاقبة امرهم الضلال والطغيان كما في قوله تعالی "فالتقطه (ای موسی حين كان رضيعاً) آل فرعون ليكون لهم عدواً وحزناً (يعني موسی په عاقبة الامر چي لوی سي او بيا نبي سي د آل فرعون دښمن او غم به سي وكما في قول من قال لدوا للموت وابنوا للحرب، او بعض مفسرين رحمهم الله وايي چي

لام په معنی د کی دی، والمعنی اتیتهم کذا وکذا استدراجاً ليثبتوا على الضلال، او قاضي بيضاوي رحمه الله وايي چي "ليضلوا" ښېرا ده ودوی ته په لفظ د امر، والله تعالى اعلم بمراده في كتابه.

رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَىٰٓ أَمْوَٰلِهِمْ

ته هلاک مسلط کړې پر اموالو ددوی کذا قال المجاهد، او اکثر مفسرین یې دا معنی کوي چي مسخ کړې ددوی مالونه او له خپل هیئته یې واړوې، او قتاده وايي چي ددوی سره زر، سپین زر او جواهرات ټوله منقوشه ډبري سي.

درويش وايي: چي دنيا په خپل ذات کي بدي نه لري لکن تر حاجاتو ډېره په دې زمانه کي سبب د ضلال گرځي، کريمه: ان الانسان ليطغى ان راه استغنى" دا هغه انسانان دي چي حب د دنيا يې وه اعمالو ته د زړه رسېدلی وي لکه کوزه چي په اوبو کي ډوبه کړې د اوبو ډکه سي او غرقه سي، عبدالرحمن شاعر وايي:

ښه ده ښه ده دا دنيا .... چي توښه ده د عقبٰی
که فقير ته يې ته ورکړې .... فقير درومي په خندا

دا هغه دنيا ده چي په لاره کي د خدای جل جلاله مصرف کېږي، کريمه: وَيُطْعِمُونَ ٱلطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِۦ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا ﴿٨﴾ إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ ٱللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنكُمْ جَزَآءً وَلَا شُكُورًا ﴿٩﴾ (سورة الدهر)

وَٱشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ

او قسوت او غلظت پيدا کړي پر زړونو ددوی حتی چي ايمان ته نرم نه سي.

سوال: موسی عليه السلام خو رسول ؤ د خلگو د دعوت لپاره خدای پاک راستولی ؤ نو څرنگه ده ته دا ښېرا جواز لري چي زړونه سخت کړي چي ايمان ته نرم نه سي؟

ځواب: دا ښېرا ده هلته وکړه چي خدای جل جلاله په وحي موسی عليه السلام خبر کړی چي فرعونيان ايمان نه راوړي.

پوښتنه: ددې ښېرا فائده څه ده؟

ځواب: فائده يې اظهار د بغض ده "عدأ الله" لله لان الحب في الله والبغض في الله من مقتضى الايمان كما ورد مضمونه في الحديث النبوي ﷺ مثلاً ټوله مسلمانان وايي لعن الله ابليس مع انه معلوم انه ملعون، دا ددې آيت امتثال موږ كوو ان الشيطان عدولكم فاتخذوه عدواً، نو موږ په لعن الله ابليس كي اظهار د خپل عداوت كوو.

فَلَا يُؤْمِنُوا حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيْمَ ﴿٨٨﴾

تا چي ايمان نه راوړي تر هغه وخته پوري چي عذاب دردناكه ويني بعد الموت او في الدنيا بالغرق.

قَالَ قَدْ أُجِيْبَتْ دَّعْوَتُكُمَا

خداى ﷻ وويل دوى ته يعني موسى او هارون عليهما السلام ته چي قبول كړه خواست ستاسي.

سوال: دعا كونكى خو يوازي ؤ كما يدل عليه قوله وقال موسى آه، او دلته ضمير د ثنيه راوړل سو؟

ځواب: موسى عليه السلام خواست كاوه او هارون عليه السلام امين كاوه، او تأمين هم دعأ ده ولي چي معنى د امين داده اللهم افعل كما قال الداعي، په بعضې نادرو قصو كي راغلي دي چي د موسى عليه السلام د دعأ او د اجابت تر منځ ځلويښت كاله تېر سوه.

فَاسْتَقِيْمَا وَلَا تَتَّبِعٰٓنِّ سَبِيْلَ الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٨٩﴾

نو تاسي خپل دعوت الى الله او رسالت ته دوام وركړئ تر هغو چي پر فرعونيانو عذاب نازلېږي، او تاسي هرگز متابعت مه كوئ، د لاري د هغو كسانو چي نه پوهېږي.

پوه سه: چي "ولاتتبعان" صيغه د نهي ده مؤكد په نون ثقيله.

فائده: پوه سه! چي يو مسلمان ته چي كوم ضرورت پيښ سي كه ناجوړي وي او كه فقر او مسكنت يا د دښمن ېره وي الى غير ذالک من الحاجات تر ټوله وسائلو دمخه بايد لاسونه د دعأ په دربار كي د قاضي الحاجات رب البريات القادر على الاطلاق الرحمن على المخلوقات پورته كړي.

پوه سه: چي دعا کول وه خدای عزوجل ته د ټولو انبیا علیهم السلام له وخت څخه د آدم ابو البشر الی اخیر المرسلین محمد ﷺ پوري سنت قدیمه دی کما حکی الله عزوجل في مواضع من القرآن العزیز بتلک ادعیة الانبیا علیهم السلام، وفي الحدیث الصحیح ما من داع (نسته یو دعا کونکی) یدعوا الا استجاب الله دعوته (چي خواست وکړي یعني خدای جل جلاله ته مګر خواست یې خدای پاک قبلوي دعا دده یعني هغه مطلوب دده ورکوي) او صرف عنه مثلها سوء (او یا به خدای پاک دفع کوي په قدر دده دعا یو ضرر چي د متوجه وي) او حط من ذنوبه بقدرها (او یا به بخښي له ګنهو څخه د دعا کونکي په قدر د دعا دده) مالم یدع باثم او قطیعة رحم (تر هغه پوري چي خواست د ګناه ونه کړي مثلاً د شرابو یا هروینو پیسې راکړې یا د قطع د وصیله رحمي خواست ونه کړي مثلاً زما وروړ مړ کړې چي ماینه یې ماته را پاته سي) کذا في شرح العقائد لرمضان.

فائده: یو له شرطو څخه د دعا ذلت دی ولي چي اجابت مرتب پر ذلت دی قال الله تعالی "ولقد نصرکم الله ببدر وانتم اذلة" قال الحافظ الشیرازي رحمة الله علیه:

فقیروخسته بدرگاهت آمدم رحمی ... که جزدعایی توام نیست هیچ دست آویز

وَجَاوَزْنَا بِبَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ الْبَحْرَ

موږ تېر کړه بني اسرائیل تر دریاب چي دا دریاب بني اسرائیلو او موسی علیه السلام ته دوولس کوڅې سوې په عدد د اسباطو د بني اسرائیلو او دوی د رود هغه بلي غاړي ته ورسېدل.

پوه سه: چي "جاوز" باب د مفاعلې دی لکن دلته په معنی د مجرد دی نحو عاقب الامیر اللص، وقد صرح به ابن الحاجب في خواص الابواب في الشافیة.

فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ

وروسته تر عبور د بني اسرائیلو فرعون او دده لښکر یعني په ډېر لوی عدد پسي ورورسېدله.

پوه سه: چي "اتبع" دلته په معنی د مجرد دی ای تبع.

بَغۡيٗا وَعَدۡوًاۖ

په بغي او ظلم سره، نو "بغيا" يا حال دی له فرعون وجنوده څخه، والمعنى باغين وعادين، او يا مفعول له دی ای للبغي والعدوان على بني اسرائيل.

په صحيح حديث کي راغلي دي چي فرعون او جنود دده چي درياب ته ورسېدله او درياب يې کوڅې کوڅې وليدی فرعون وبېرېدی او دا يې يقين سو چي د هلاک دام درته ولاړ دی، نو يې د آس کيزه ټينګه کړه او پر لښکر يې امر وکړی چي ورسئ دا زموږ مړيان راواپس کړئ، نو جبرئيل عليه السلام پر ښځه ماديان سپور ؤ د فرعون تر نر آس يې دمخه کړه د فرعون آس بلا اختياره د فرعون پسي ګړ سو يعني په يوه کوڅه کي او د شا له خوا ميکائيل عليه السلام د فرعون جنود هڅول چي ټوله درياب په کوڅو ورګډ کړه، او د فرعون آس هغې بلې غاړي ته د درياب چي ورسېدی موسى عليه السلام په امر د خدای پاک درياب ته د جريان حکم ورکړی.

حَتَّىٰٓ إِذَآ أَدۡرَكَهُ ٱلۡغَرَقُ

هغه ؤ چي ونيوی فرعون غرقيدلو يعني يو وار په اوبو کي ډوب سو چي راپورته سو داسي يې وويل.

قَالَ ءَامَنتُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱلَّذِيٓ ءَامَنَتۡ بِهِۦ بَنُوٓاْ إِسۡرَٰٓءِيلَ وَأَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ ٩٠

فرعون وويل چي ايمان ما راوړی دی چي شان دادی چي نسته معبود مګر هغه ذات چي ايمان پر راوړی دی بني اسرائيلو او زه د مسلمانانو له ډله څخه يم، يعني خپل د خدايي تر دعوه تېر سو، نو جبرئيل عليه السلام يې په خوله د درياب خټې او لوشي ورتخته کړل، نو مړ سو دمخه د توبې تر قبول، لکن دا توبه د اضطرار د حالت خدای پاک نه قبلوي کما قال.

ءَآلۡـَٰٔنَ وَقَدۡ عَصَيۡتَ قَبۡلُ وَكُنتَ مِنَ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ٩١

آيا اوس ته ايمان راوړې چي له ژونده نا اميده سوې او اختيار دي سلب سو او د اضطرار په دام کښېوتې، او په تحقيق تا عصيان کاوه "طول عمرک" او ته وې د مفسدانو له ډلې څخه يعني ګمراه وې، او نور خلګ دي چي ستا جند او اتباع وه

هم په ګمراهي او کفر اخته کړي وه حتی چي ځان دي رب او معبود باله، سعدي شېرازي قدس سره وايي:

تو پيش ازعقوبت دری عفو کوب ...... که سودی ندارد فغان زیر چوب

پوه سه: چي اصل د "آلْئٰن" االئٰن ؤ په دوه همزه يو د استفهام ؤ او بل د نفس کلمه، نو دوهم همزه يې په الف بدل کړی.

د تعجب وړ فائده: پوه سه! چي جلال الدين الدواني په شرح العقائد الجلالي کي ويلي دي چي فرعون مات مسلماً لانه بکلمة التوحيد حال حياته انتهى.

درويش وايي: چي دا خبره د صحيح احاديثو او اجماع څخه د امت مخالفه ده، دواني په دې سره دليل وايي چي په قرآن کي هر څو واره چي وعيد بالنار راغلی دی په حق کي د آل فرعون راغلی دی د فرعون په باره کي نه دی راغلی، قال الله تعالى "ادخلوا آل فرعون اشد العذاب" وقال الله ﷻ وحاق بآل فرعون سوء العذاب، دی وايي چي فرعون ته عذاب د قبر نسته فانه قد آمن بل على عصيانه وظلمه في حق العباد فان حقوق العباد لايغفرها الله انتهى.

درويش وايي: چي دلائل د دواني پوچ دي اما اولاً فلان ايمان فرعون کان حين الغرق ايمان اضطراري کما يؤمن کل کافر يوم القيامة حين رؤية العذاب ولا اعتدا بايمان فرعون حين رؤية الغرق اضطراراً کما لا اعتداد برؤية سائر الکفرة يوم القيامة وقدمر بنذ من ذالک قريباً، واما ثانياً خدای ﷻ وايي فحشر (ای جمع الناس فرعون) فنادى فقال انا ربکم الاعلى فأخذه الله نکال الآخرة والاولى (په دې آيت کي ضمير د اخذ راجع دی وفرعون ته د آل ذکر هيڅ نسته ددې آيت څرخه صراحةً دا معلومه سوه چي فرعون معذب دی په اخرت کي په سبب د کفر او دنيا کي يعني الغرق هم په سبب د کفر دده دی) واما ثالثاً په هغو آيتو کي چي ذکر د آل فرعون راغلي دي هغه هم پر عذاب د فرعون دلالت کوي، ولي چي آل د فرعون په سبب د متابعت د فرعون مستحق د عذاب الآخرة وګرځېدله، نو فرعون خو په طريق اولى معذب بالنار يوم القيامة کما لايخفى على من له ادنى عقل، واما رابعاً فقد قال الله تعالى حکاية عن قول موسى ﷺ ربنا انک اتيت فرعون وملأه زينة الى قوله ربنا اطمس على اموالهم واشدد على قلوبهم فلا يؤمنوا الى ان قال الله

تعالى قد اجيبت دعوتكما وقد مر هذه الآيات من قبل وهي صريحة في ان موسى دعا على فرعون ان يموت على الكفر او خداى ﷻ دا دعا د موسى عليه السلام مجابه وبلل، فانكار موته على الكفر انكار من هذه الآية، دا ؤرد د قول د دواني.

پوښتنه: مثل د قول د جلال الدين الدواني خو د شيخ محي الدين ابن العربي څخه راغلي ده حيث قال مات فرعون طاهراً ددې به څه جواب وي؟

ځواب: د شيخ محي الدين ابن العربي اكثره خبري په حال كي د سكر واقع سوي دي چي د شرعي شريفي سره مطابقت نه لري فلا اعتداد بها ايضاً، وحكم بهذا المظهري رحمه الله في تفسيره في هذا المقام، والله اعلم بالصواب بمراد العباد.

فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ

نو ننه ورځ چي ته مړ او غرق سوې پر نجوة يعني پر لوړ ځای به دي راوغورځه وو، او يا معنى داده چي تا به له قوم څخه لېري کو چي هغه به په قعر كي د بحر پاته وي او ته د ابو پر سر يې چي طافي يې په عربي بولي "ببدنک" ستا بدن خالي له روح څخه او يا معنى داده چي ستا بدن به پوره وي شی به يې کم نه وي، او يا معنى دا چي بدن به دي سره زغري وي، او د فرعون يوه زغره وه د سرو زرو چي قيمتي قيمتي غميان يې پکښې نصب کړي وه، بغوي رحمه الله وايي چي موسى عليه السلام چي بني اسرائيلو ته خبر ورکړی چي فرعون غرق او مړ سو بني اسرائيلو ورته وويل چي فرعون مړ نه دی، نو باره درياب په څپه سره پر غاړه را وغورځاوه.

فائده: فرعون په رنگ سور ؤ او په قامت ښخي لنډی ؤ لکن د خلگو لپاره لنډی وه چي يو زهري وژونکی مار دی.

لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً ۚ

او چي ته سې د وروستو خلگو دپاره عبرة.

پوه سه: چي مراد د من خلفک بني اسرائيل دي، او يا وروسته خلگو دا علامه د عجز د بشر سي او دليل د قدرت د مقتدر سي يعنس بشر که هر ځای ته ځان ورسوي حتى چي لکه نمرود او فرعون د خدايي په دعوه كي هم کامياب او ومنل سي په خلگو كي لاهم د قدرت څخه د خدای ﷻ بما اراد به به ځان نه سي خلاصولای.

نادره خبره: درویش وایي: چي ما په یوه حاشیه کي د جلالین دا خبره ولېدل چي د فرعون قد اووه (۷) لوېشتي وو او ږېره یې اته (۸) لوېشتي وه، نن په روح البیان کي مي ورته عبارت ولېدی لکن په روایت مجهول سره عبارته هذا " ویروی ان قامته فرعون سبعة اشبار ولحیته ثمانیة اشبار آه لکن د د عقیدې او منلو وړ خبره نه ده والله اعلم.

وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ ﴿٩٢﴾

او په تحقیق ډیر انسان یعني کافران زموږ د آیاتو څخه د قدرت غافل دي، مراد د آیاتو څخه دلائل ذ قدرت د خدای عز وجل دی...سعدي رحمه الله علیه

پند گیر از مصائب دیگران ...... تا نگیرند دیگران زتو پند
نرود مرغ سوي دانه فراز .... چو دیگر مرغ ببند اندر بند

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ

موږ نازل کړه، بني اسرائیل په ځای کي د صدق یعني چي صالح د دوی د عیش او ژوندانه د چارو وو" بعض مفسرین وایي چي مراد ځندي مصر دی او بعض وایې چي اردن او فلسطین دی او بعض وایي چي بیت المقدس دی التي کتب الله میراثا لابراهیم وذریته، نو وروسته عمالقه او فراعنه وو بني اسرائیل د دې ځایو مملکت په واک کي واخستی.

فائده: فرعون د موسی علیه السلام خو په حال کي د اضطرار امنت بالله ویل که څه هم قبوله نه سوه لکن فرعون د دې امت یعني ابو جهل چي په بدر کي سخت ټپي وو دا بني عفرا د خوا او رمق د زکندن په کښې وو هم یې کلمه او آمنت نه وواېه بلکه دا یې وویل فلو غیرِ اکار قتلني که غیر د کښته گرو زه وژلی وای ښه به وای، مراد د ابو جهل ابني عفرا وه چي د مدینې منورې وه او د مدینې خلگ قریشو کښته گر بلل مطلب دده دا ؤ چي د مکې قریشو مسلمانانو وژلي وای ښه به وای.

وَرَزَقْنَاهُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ

او موږ دوی ته په رزق ورکړي د حلالو او لذیذ شیانو څخه من الماکولات والمشروبات.

فَمَا اخْتَلَفُوا حَتّٰى جَآءَهُمُ الْعِلْمُ

نو اختلاف نه درلودی هغه بني اسرائیلو چي په زمانه کي د علیه الصلوة والسلام وه دمخه تر نبوت او تر راتگ د ده ﷺ بلکه تولہ متفق پر دې وه چي په نامه د محمد ﷺ یو نبي منعوت فی التوراة رسول خدای ﷻ عمومي انسانانو ته را استوي او یو وبل ته بې زېري کول چي زمانه د نبي موعود نژدې ده او د مشرکېنو سره بې جنگ سو د علیه الصلوة والسلام په برکت بې فتح پر هغو غوښته کریمه﴿ وکانوا یستفتحون علی الذین کفروا﴾ "حتی جاءهم العلم" تر هغو چي دوی ته راغلی علم.

پوه سه: چي علم دلته په معنی د معلوم دی والمراد به محمد ﷺ کا الخلق بمعنی المخلوق في قوله تعالی ﴿ هذا خلق الله﴾ او هغه نعوت چي په تورات کي وه د دې معلومه سره برابر وه، نو بعض یهوادانو ایمان پر راوړی لکه عبد الله بن سلام رضي الله عنه او د ده دا کا زامن او بعض انکار د ایمان راوړو څخه وکړي عنادا او حسدا ولبقا ٔ ریاستهم علی العوام کریمه﴿ فلما جائهم ما عرفوا کفروا به﴾.

إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾

په تحقیق رب ستا به حکم وکړي په مابین کي د دوی په ورځ د قیامت په هغه شي کي چي د دوی په کښي اختلاف ایمانا وکفرا" یعني بادخال المؤمن الجنة وادخال الکافر دار البوار جهنم دار الکفار.

فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَءُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ

که ته یې ای انسان فالخطاب عام، په شک د هغه قرآن او هدایت چي پر ژبه د رسول زموږ چي محمد ﷺ دی، نو ته پوښتنه وکړه په دې باره د هغو کسانو څخه چي وایې کتاب یعني التورات والانجیل تر تا د مخه.

پوه سه: چي ابن عباس او مجاهد او ضحاک وایې چي مراد د الذین یقرؤن څخه هغه کسان د اهل کتاب چي ایمان یې را وړی وي لکه عبد الله بن سلام او د ده اصحاب، نو هغه به شاهدي ادا ٔ کړي چي دغه قرآن نازل پر محمد علیه

الصلوة والسلام موعود دی په توراة او انجيل او موافق دی د کتب متقدمه سره په قصو کي او په عقائدو کي حاصل دا چي خطاب واهل شک ته دی من الناس ولي خلگ په زمانه کي د عليه الصلوة والسلام مصدقان يعني مومنان وه او بعض يې مکذبان يعني منکران وه، او بعض شک والا وه نه مؤمن او نه منکر بلکه گاهي به په زړه کي تصديق وروگرځېدی او گاهي تکذيب.

فائده: په دې آيت کي تنبيه ده پر دې که د يو مؤمن په زړه کي شک په يو شي د احکامو د قرآن او د اسلام پيدا سو فورا به رجوع کوي وجيد او صالح عالم ته تا چي خپل د شک ازاله ورته حاصل او شک ته دي دوام نه ورکوي چي نبايد شک په انکار بدل نه سي، او بعض مفسرين وايې چي مخاطب په دې خطاب سره عليه الصلوة والسلام دی لکن پر طريقه د فرض او تقدير او يا لپاره د زيادت د يقين وانما قلنا على طريق الفرض لان رسول اللهﷺ لم يكن شاكا فيما انزل اليه بل كان في غاية التصديق والإيقان بما انزل اليه كما لايخفى.

والدليل عليه: هغه حديث دی د عبد الرزاق او د ابن جرير عن قتادة ده وويل چي عليه الصلوة والسلام چي دا آيت نازل سو وي ويل لا اشک ولا اسئل، او بعض مفسرين وايې چي خطاب خو ونبي عليه الصلوة والسلام ته دی لکن مراد نور شک کونکي دي على عادة العرب يې خطاب د يوه سره او مراد يې غير وي لکه چي په قرآن مبارک د دې مثال قال الله تعالى ﴿ يا ايها النبي اتق الله﴾ چي خطاب يې نبيﷺ ته وکړی او مراد ځندي امت دی، بدليل قوله تعالى في اخير الآية "ان الله كان بما تعملون خبيراً" حيث لم يقل بما تعمل بصيغة خطاب المفرد، وبدليل قوله تعالى ﴿ يا ايها النبي اذا طلقتم النسأ﴾ مخاطب يې عليه الصلوة والسلام وگرځاوه وروسته لفظ د طلقتم جمع راوړی، او فرأ رحمه الله عليه وايې چي خدای جل جلاله خو په دې خبر وو چي عليه الصلوة والسلام شاک نه دی لکن بنأ پر عادت د عربو يې وويل وان كنت" چنانچه عرب وخپل مربي ته وايې ان كنت عبدي فاطعني يا زوی ته پلار وايې ان كنت ابني فصل الصلوات بالجماعة او سره د دې چي بادار په مريتوب کي مريی شک نه لري او نه پلار په زوی والي کي د زوی شک لري.

درویش وايي: چي دا جوابونه او تفسیرونه مظهري رحمة الله عليه او روح البيان او روح المعاني په ګډه راوړي دي، او دا تفسیر هم ډیر په زړه پوري دی چي کلمه د ان شرطيه د پاره د مجرد احتمال ده حتی چي په محال شيانو کي هم مستعملیږي "نحو ان كان زيد حمارا كان ناهقا وامثال ذالک فافهم هداک الله.

لَقَدْ جَآءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾

په تحقیق وتاته راغلی یعني نازل سو یعني قرآن مبارک چي امر ثابت دی د جانبه څخه د رب ستا او تاته په دلائلو قاطعه وو سره دا ثابت سوه چي دا كتاب من عند الله دی او ځای د شک او شبهې نه دی نو ته مه ګرځه د شاكينو د ډلې څخه.

وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٥﴾

او ته مه ګرځه د هغه خلګو څخه چي تکذیب کوي د اياتو د خدای ، نو به وګرځي د تاوانيانو د ډلې څخه.

پوه سه: دا خطاب هم پر منوال او طريقه د ماسبق یا خطاب دی و شک کونکو خلګوته، او یا خطاب دی وعلیه الصلوة والسلام ته مراد ځندي نور كسان دي يا وعليه الصلوة والسلام ته دی بنأ پر فرض او تقدير" وقد مر تفصيل جميع هذه الاحتمالات فيما مر عنقريب فتذكر.

إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾

په تحقیق هغه کسان چي پر دوی واجبه سوې ده خبره د رب ستا يا محمد ﷺ هغه ايمان نه راوړي ولي چي قضأ د خدای جل جلاله نه بدلیږي.

درویش وايي: چي روح المعاني د كلمة ربک په حکم او قضأ الهي سره تفسیر کړی دی او د زياته کړې ده چي د قضأ آلهي تفسير اشاعرة وو يعني اهل سنت که حنفيان دي او كه شافعيان په اراده ازلي سره د خدای جل جلاله کړې ده چي تعلق لري په ټولو شيانو پوري خصوصا په انسانانو پوري پر هغه ډول چي په مستقبل کي به په خپل اختيار سره به ايمان راوړي او پر ايمان به مړه کیږي او اهل ده جنت به وي او با به په خپل اختيار كفر مختاره کوي او پر هغه کفر به مري او اهل النار به وي.

درويش وايي: چي دا تر جمه ددې آيت ډېره په زړه پوري ده او پر دې ترجمه هېڅ سوال د جبر نه پيدا کېږي فتامل، او مظهري د دې آيت تفسير په صحيح حديث سره کړی دی په روايت د ترمذي ابو داؤد د مسلم بن يسار چې هغه روايت د عمر بن الخطابؓ کړی دی لکن د حديث مبارک عبارت د متشابهاتو څخه دی چي تر فهم د متعلمانو د دې تفسير ډېر لوړ دی نو درويش په دې سبب هغه را نه وړی، او دا عمل زما په نيت پوري اړه لري، نبوي حديث (انما الاعمال بالنيات) رواه البخاري، او روح البيان يې هم تفسير په حکم او قضأ آلهي سره کړی دی او قرطبي هم ورته تفسير کړی دی.

وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ ءَايَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾

که څه هم ودوی ته راسي هره معجزه او دليل پر صدق د نبوة ستا تر هغه پوري چي ويني دوی عذاب درد ورکونکی يا په قبر کي يا په اور کي د دوږخ او يا د غرغرې د روح يعني د زکندن په وخت کي لکه فرعون چي په وخت کي د غرق وويل آمنت بما آمنت به بنوا اسرائيل، ولا ينفع الايمان لهم في الحالات المذكورة.

فائده: جمله د "ولو جائتهم" سره د معطوف مقدر عليها په محل کي د حال ده له فاعل څخه د "لايؤمنون" تقدير د کلام داسي دی لايؤمنون لولم يجئهم (وهذا هو المعطوف عليه المقدر) ولو جائتهم كل آية يعني لايؤمنون في حال في الاحوال حتی يروا العذاب آه پر جمله مقدره دليل جمله مذکوره ده.

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ ءَامَنَتْ فَنَفَعَهَآ إِيمَٰنُهَآ إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ

"فلولا" حرف تخصيص دی په معنی د هلا، نحات وايي چي حرف تخصيص چي پر ماضي داخل سي لپاره د توبيخ او سرزنش وي پر ترک د فعل ماضي نحو هلا اکرمت زيداً "کانت" تامه دی په معنی د وجدت "قرية" يوه قريه له قری مهلکه وو څخه مراد له قريه څخه اهل د قريه دي "آمنت" چي دې قريې په معنی د اهل دې ايمان راوړی وي دمخه تر رؤيت د عذاب، يعني ايمان يې نه وي ځنډولی تر وخته د رؤيت د عذاب لکه فرعون، او چي ايمان يې وځنډاوه تر وخته پوري د رؤيت د عذاب الغرق "فنضعها ايمانها" نو دي فائده کړې وي دوی

ته ايمان ددوی يعني ايمان قبل رؤيت العذاب دي ودوی ته فائده کړې وي يعني عذاب موعود دي ځني پورته سوی وي "الا قوم يونس" لکن قوم ته د يونس عليه السلام يې فائده وکړه چي عذاب ځني پورته سو، نو استثنأ منقطع ده.

پوه سه: چي يونس غير منصرف دی په سبب د علميت او عجمه، او "متی" په تشديد د تأ د يونس عليه السلام د پلار نوم دی، او بعض اهل تاريخ وايي چي د مور نوم يې دی وعلى التقدير الثاني د مور په نامه نه دی مشهور مگر يونس بن متی او عيسى بن مريم عليهما السلام.

درويش وايي: چي مستثنأ منقطع يې وبلل متابعةً لروح المعاني چي هغه د زجاج، سيبويه او کسائي رحمهم الله څخه نقل کړی دی چي دغو درو امامانو د نحاتو دا استثنأ منقطع گڼلې ده، او امام مظهري رحمه الله په ډېر تکليف سره د استثنأ د اتصال توجيه کړې ده فارجع الى تفسيره.

درويش وايي: چي كانت يې تامه وبلل، لکن روح المعاني د بعض محققينو څخه نقل کړی دی چي كانت ناقصه دی او قريه يې اسم دی او آمنت يې خبر دی.

لَمَّآ اٰمَنُوْا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنٰهُمْ اِلٰى حِيْنٍ ﴿۹۸﴾

چي دوی ايمان راوړی په خپل اختيار سره چي صرف علامات د حلول د عذاب الهي چي يونس عليه السلام ورته بيان کړي وه يې ليدل او ايمان يې تر وقوع د عذاب پوري نه وه ځنډاوه لکه فرعون چي ايمان يې تر وقوع د عذاب پوري ځنډولی ؤ چي عذاب د غرق واقع سو، نو ده ايمان راوی، نو چي دوی ايمان راوړی دمخه تر وقوع د عذاب، نو موږ کشف لېري کړی يعني دفع مو کړی له دوی څخه عذاب د رسوايي چي عذاب د استيصال ؤ په ژوند کي د دنيا.

پوه سه: چي د حيوٰة الدنيا معنی دا نه ده چي په قيامت کي به دوی ته عذاب ورکړل سي، بلکې مقصود بيان د حال ددوی دی، نو په اخيرت کي هم دوی لره عذاب نسته لانهم آمنوا باختيارهم قبل وقوع العذاب ومثل هذا الايمان مقبول عندالله في الدنيا والآخرة بالاجماع، او موږ دوی ته نفع ورکړه د ژوند په چارو کي تر يو وخته پوري، يعني تر اجل معلومه پوري الذي قال الله تعالى فيه "اذا

جا اجلهم لايستأخرون ساعة ولا يستقدمون"

درویش وایي: چي د يونس ﷺ او ده د قوم قصه په تفسير حسيني او روح البيان کي ډېره اوږده بيان سوې ده، لکن محي السنة بغوي رحمة الله عليه له ابن مسعود، سعيد بن جبير او د وهب بن منبه رضي الله عنه داسي روايت کړی دی چي د يونس ﷺ قوم په نينوي کي وه چي د ارض موصل يوه برخه ده (د وطن نوم دی چي پر غاړه د دجله د بحر پروت دی) نو خدای ﷻ يونس ﷺ ورته راواستاوه او ده د ايمان دعوت ورکړی هغو له ايمان څخه انکار وکړی او پر کفر يې اصرار وکړی (نو د يونس ﷺ سينه او زړه تنگ سو او داسي يې وويل اللهم ان القوم کذبوني فانزل عليهم نقمتک يا الله زما قوم زما تکذيب وکړی ته نازل کړې پر دوی ستا عذاب) نو د خدای ﷻ له خوا يونس ﷺ ته وويل سوه چي دوی خبر کړه چي تر درو ورځو پوري پر دوی عذاب راتلونکی دی، نو ده هم دو ی خبر کړه، وفي رواية الی اربعين ليلة ای من اول ذی الحجة الی عشرة محرم" نو د يونس ﷺ قوم يو له بله سره وويل چي تر اوسه يونس موږ ته درواغ نه دي ويلي، نو تاسي انتظار وکړئ که يونس درې يمه شپه پر کور ؤ، نو شی نسته يعني عذاب نسته او که درې يمه شپه نه ؤ په وطن کي خو پوه سئ چي عذاب سهار راتلونکی دی، او يونس ﷺ درې يمه شپه پر نيمايي شپه له کوره وتلی ؤ او د يوه غره په غار کي يې ځان پټ کړی ؤ، درې يمه ورځ چي سوه د عذاب الهي علامې معلومي سوې يعني پر اسمان توره وريځ پيدا سوه چي ډېره خوفناکه وه او سخت دود پکښې ؤ، نو دا وريځ راکښته سوه او ددوی ښار يې په منځ کي راغلی ، نو ددوی يقين سو چي عذاب د خدای ﷻ راغلی، نو دوی په يونس ﷺ پسي وگرځېدله خو هغه يې پيدا نه کړی، وفي رواية چي دوی ورغله خپل باچاه ته چي يوه لار پيدا کړه چي له عذاب الهي څخه خلاص سو او د ټولو په زړونو کي توبه عن الکفر پيدا سوه، ملک يو هوشيار سړی ؤ خلگو ته يې وويل چي يونس ﷺ که نسته نو د يونس ﷺ رب چي ده موږ ته د هغه دعوت راکوی هغو سته، باچاه وويل چي اوس ټوله توبې پر کفر او ټوله عجز او زاريو او ژړا په دربار کي د خدای

بله چاره نسته، نو ملک امر وکړی چي ټوله صحرا ته درووځئ، ښځي سره د رضیع عیال او غواوي سره د خپلو ګیلګیانو وهکذا مېږي او وریان او هره مور له خپل عیال څخه جلا کړئ، که انسانان وي او که حیوانان وي، تاچي زموږ د ژړا او ددې حیواناتو د نارو آواز تر اسمانه پوري ورسېږي او په صدق او اخلاص سره ایمان راوړئ عین ممکنه ده چي دا عذاب به ارحم الراحمین دفع کړي.

تا نه گرید آبر کی خندد چمن .... تا نگرید طفل کی جوشد لبن
هر کجا آبر روان سبزه شود .... هر کجا اشک روان رحمت شود

راوي وایي چي دوی ټولو څېره کالي اغوستي وه واظهروا الایمان والتوبة واخلصوا النیة، او دوی ټولو وویل آمنا بما جاء به یونس فرحمهم ربهم واستجاب دعائهم وکشف عنهم العذاب، وکان یوم عاشوراً، وجمعه ایضاً، په تفسیر کواشي کي وایي چي دوی داسي دعا کوله اللهم ان ذنوبنا قد عظمت وجلت وانت اعظم منها واجل...... ابیات

چاره ما ساز که بی یا وریم .... گر تو برانی به که رو آوریم
بی طربم از همه سازنده .... جز تو نداریم نوازنده
پیش تو گربی سرو پا آمدیم .... هم با مید تو خدا آمدیم

درویش وایي: چي دا خو د قوم حال ؤ، راسئ چي اوس د یونس عليه السلام حال وګورو راوي وایي چي وروسته تر درو ورځو یا تر څلوېښتو ورځو په یوه روایت سره، یونس عليه السلام له غاره راووتی غوښتل یې چي د قوم حال معلوم کړي، د یو چا څخه چي یې پوښتنه وکړه هغه ورته وویل چي خیریت دی هیڅ عذاب نه دی راغلی بلکې عذاب په رحمت بدل سو، نور صورت حال یې پوره نه ورته وواېه، نو یونس عليه السلام ډېر پرېشان سو او د ځان سره یې وویل چي ما خو دوی له عذابه بېرول عذاب په رحمت بدل سو، اوس که زه دې ښار ته ورسم، نو دوی به نور او ښه زما تکذیب وکړي، یعني دوی به وایي چي ښه تا خویل چي درې ورځي وروسته یا څلوېښت ورځي وروسته پر تاسي عذاب نازلېږي کوم دی چي عذاب نازل سو، نو پر خپل سر روان سو مغاضباً لقومه، نو دریاب ته ورغلی خلګ په کښتۍ کي سپاره وه، نو کښتۍ

والا ويېرېدي چي يونس ﷺ دى نو يې بې اجرته او مزدورۍ په کښتۍ کي سپور کړ، نو کښتۍ چي د درياب منځ ته ورسېدله او د درياب په څپو داخله سوه کښتۍ ودرېدله نه پر مخ تله نه پر شا، نو کښتۍ والا وويل چي زموږ کښتۍ ته يو شان او حال پېښ سو، يونس ﷺ ورته وويل چي په شان پوه سوم "رکبها رجل ذو خطيئة عظيمة، قالوا ومن هو! قال انا" نو تاسي ما درياب ته وغورځوئ چي تاسي به سالم پاته سئ او کښتۍ به روانه سي، کښتۍ والو ورته وويل چي موږ تا درياب ته نه غورځوو تر څو چي موږ ته حال معلوم نه سي ستا په شان کي، نو باره يې قرعه اندازي وکړه درې واره، نو درې سره واره قرعه د يونس ﷺ وختله او يو ډېر لوی ماهي د کښتۍ پای ته ولاړ ؤ خوله يې وازه نيولې وه د خدای ﷻ وه امر ته منتظر ؤ، يونس ﷺ وه دوی ته وويل چي قسم په خدای ﷻ دی چي يا به تاسي ټوله هلاکېږئ يا به ما درياب ته غورځوئ، نو مجبوراً کښتۍ والو يونس ﷺ ودرياب ته وغورځاوه او دوی ولاړل، نو ماهي سره د کالو يونس ﷺ تېر کړی کښتۍ ولاړه، او د ابن عباس رضي الله عنهما په رايت کي داسي راغلي دي چي دا کښتۍ په بحر روم کي وه، يونس ﷺ چي پکښي سپور سو او کښتۍ د درياب منځ ته ورسېدله ودرېدله کښتۍ والو وويل چي زموږ د کښتۍ دا عادت دی چي عبد آبق عن المولی پکښي سپور وي دا رفتار نه کوي، نو زموږ قانون دا دی چي په قرعه اندازۍ هغه سړی معلومه وو او درياب ته يې غورځوو، ولي تر دې چي ټوله کښتۍ والا غرقېږي د يوه نفر غورځول وه درياب ته اولی او بهتر دی، نو درې واره يې قرعه اندازي وکړه، درې سره واره قرعه د يونس ﷺ وختله، نو يونس ولاړ سو او وه يې ويل انا العبد الآبق من المولی، يعني بېله امره د خدای ﷻ زه له قوم څخه فرار سوم، نو په خپله يې ځان ودرياب ته وغورځاوه او ماهي تېر کړی، او ماهي ته خدای ﷻ الهام وکړی چي دا سړی يعني يونس ﷺ ستا غذا نه ده بلکې ستا نس دده لپاره بندي خانه ده.

درويش وايي: چي په دې کي اختلاف دی چي څو ورځي يونس ﷺ د ماهي په نس کي ؤ، مشهوره خو داده چي څلوېښت ورځي په نس کي د ماهي ؤ لکن شعبي رحمه الله وايي چي د څاښت په وخت کي د ورځي د عاشورا چي د جمعې ورځ هم

وه ماهي تېر کړی او هم په دغه ورځ د مازديګر په وخت کي ماهي پر وچه مځکه قی کړی، په هر صورت د يونس ﷺ ذکر د ماهي په نس کي دا ؤ "لا اله الا انت سبحانک اني کنت من الظالمين" کما سيجئ في موضع آخر من هذا التفسير ان شأ الله تعالی.

درويش وايي: چي يونس ﷺ چي ماهي پر مځکه قی کړی بدن يې داسي نازک سوی ؤ لکه د چرګي د چيچي چي له بڼکو څخه خالي وي. له دې څخه داسي معلومېږي چي يونس ﷺ د ماهي په نس کي څلوېښت ورځي تېري کړي دي کما ذهب اليه ابن مسعود رضي الله عنه فما قال الشعبي رحمة الله عليه ضعيف، نوره قصه په تفسير کي ددې آيت "فانبتنا عليه شجرة من يقطين" به راسي ان شأ الله تعالی.

فضائل يوم عاشورأ: (۱) خدای جل جلاله د يونس ﷺ له قومه څخه د عاشورأ په ورځ عذاب پورته کړی (۲) يونس ﷺ چي ماهي قی کړی د عاشورأ ورځ وه (۳) په روضة الفائق کي وايي چي د عاشورأ په ورځ د زمزم د څاه اوبه خدای جل جلاله په خپلو ټولو اوبو ګډوي، نو که څوک په ورځ د عاشورأ غسل وکړي په ټوله کال کي به خوفناکه مرض نه سي ورپېښ (۴) په عقد الدرر کي وايي چي د عاشورأ په ورځ د هر خير د کار ثواب ډېر دی تر نورو ورځو من الصدقة والصلوة وذکر الله الی غير ذالک، او د عاشورأ ورځ چي لسم د محرم د مياشتي ده د ماتم ورځ دي نه ځني جوړوي لکه شيعه ګان چي ځيګرونه ټکوي او بغاري وهي بلکې ځانونه په چړو وهي! او نه دي د عاشورأ ورځ د اختر ورځ ګرځوي لکه روافض چي خوشالي پکښي کوي، چي دا ټوله بدعت سيئه دي.

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ

او که اراده وکړي خدای جل جلاله ستا يا محمد ﷺ يعني ددې چي ټوله من في الارض کافران دي مسلمانان سي.

پوه سه: چي دا مفعول محذوف د شأ ؤ ودل عليه جواب "لو" وهو "لآمن آه"

لَآمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا

هر آئينه به ايمان راوړی وای ټولو چي يو فرد به نه وای پاته سوی جميعا تاکيد ده کلهم دی من قبيل قوله تعالی ﴿فسجد الملائکة کلهم اجمعون﴾.